

7 ข้อมูลประวัติศาสตร์ : สมัยอยุธยา

ขจร สุพานิช.

ร.11

959.302 ข12ข

959.302
ข12ข
ร.11

ข้อมูลประวัติศาสตร์ ; สมัยอยุธยา

สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
สุขุมวิท 23 วัฒนา กรุงเทพฯ 10110 โทร. 2534002-3

159.202

7127

7.11

ข้อมูลประวัติศาสตร์ : สมัยอยุธยา

ศจ. ขจร สุ่มพานิช

14 เล.ย. 2523

สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
สุขุมวิท 23 พระโขนง กรุงเทพฯ 11 โทร. 3921676, 3915058

เอกสารทางวิชาการ ของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย

ราคา ๖๐ บาท

80085

959.302

ข12ข

ร.11

สารบัญ

บทนำ	หน้า
๑. ปัญหาการก่อตั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี	๑
๒. กัมพูชาประเทศของพระเจ้าอู่ทอง	๑๐
๓. เมืองต่างๆใน “สมัยอยุธยา”	๑๔
๔. กรุงยโสธร—นครธมในประวัติศาสตร์ไทย	๒๖
๕. เจดีย์ศรีสองรัก	๔๒
๖. พระยาละแวกมิได้ถูกปลumulกรรม	๔๙
๗. เม็กขิโก—กรุงศรีอยุธยา	๕๘
๘. การติดต่อกับต่างประเทศสมัยอยุธยา	๖๗
๙. สอภสักราชปรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ	๗๘
๑๐. เอกสารในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์	๑๕๒
๑๑. บาทหลวงเยซุอิตชาวฝรั่งเศสสู่ประเทศสยาม	๑๗๖
๑๒. อยุธยา—ในต้นแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา	๑๙๑
๑๓. กรุงศรีอยุธยาแตกเพราะอะไร	๒๐๖
๑๔. พระราชพงศาวดารยุคอยุธยา พ.ศ. ๑๘๙๓ - ๒๓๑๐	๒๑๖
๑๕. ใครคือผู้แต่งพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา	๒๒๐

บทนำ

เมื่อครั้งศาสตราจารย์ขจร สุขพานิช ยังมีชีวิตอยู่ ข้าพเจ้าได้เคยปรารภกับท่านว่า อยากจะรวบรวมผลงานของท่านที่เกี่ยวกับสมัยอยุธยา พิมพ์เผยแพร่เพื่อประโยชน์ทางการศึกษาประวัติศาสตร์ ดังเช่นที่เคยรวบรวม *ข้อมูลประวัติศาสตร์ : สมัยบางกอก* รวมทั้งการที่ขอให้ท่านปรับปรุงแก้ไข *ออกญาวิไชยเณทร์ หรือการต่างประเทศในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์* ด้วย ซึ่งท่านก็เห็นด้วย และรับปากว่าจะทำให้ แต่การด่วนถึงแก่กรรมของท่านทำให้โอกาสทั้งสองประการชะงัก และหมดไปโดยที่ประการแรกต้องเน้นเข้ามา ส่วนประการที่สองโอกาสหมดไปเลย

ศาสตราจารย์ขจร สุขพานิช มีความสำคัญต่อวงการประวัติศาสตร์ไทยเพียงใด เห็นจะไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงในที่นี้ แต่จะกล่าวเพียงว่า ผลงานของท่านที่รวมพิมพ์ก่อนหน้านี้คือ *ข้อมูลจากอดีต*, *ข้อมูลประวัติศาสตร์ : สมัยบางกอก*, *ฐานันดรไพร่*, *อนุสรณ์ศาสตราจารย์ขจร สุขพานิช*, *งานพระราชนิพนธ์ของศาสตราจารย์ขจร สุขพานิช*, และล่าสุดคือ *ประวัติศาสตร์ไทย พ.ศ. ๑๖๐๐-๒๓๑๐* ต่างได้รับความสนใจจากนักประวัติศาสตร์และผู้สนใจประวัติศาสตร์ไทยอย่างกว้างขวาง บางเล่มหาไม่ได้อีกแล้ว ดังนั้น การรวบรวมบทความเกี่ยวกับสมัยอยุธยา เพื่อพิมพ์เผยแพร่ในครั้งนี้ จึงคิดว่า จะเป็นที่ยินดีโดยทั่วไป

บทความที่รวบรวมในหนังสือ มีทั้งหมด ๑๕ เรื่องด้วยกัน ซึ่งแยกพิมพ์ในวารสารวิชาการหลายฉบับ

เรื่องแรกคือ “ปัญหาการก่อตั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี” ซึ่งยังสามารถถกอภิปรายกันได้แม้กระทั่งปัจจุบัน ล่าสุดคือ ดร. ขาววิทย์ เกษตรศิริ ในหนังสือ *The Rise of Ayudhya* ซึ่งได้แสดงความเห็นเพิ่มเติมโดยอาศัยหลักฐานที่ค้นพบใหม่คือ *พงสาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับวันวลิต พ.ศ. ๒๑๔๒* (ฉบับภาษาอังกฤษ พิมพ์โดยสยามสมาคม

ฉบับแปลภาษาไทย ในแถลงงานประวัติศาสตร์ เอกสารโบราณคดี ปีที่ ๑๐ เล่ม ๑-๓ มกราคม-ธันวาคม ๒๕๑๙) ศาสตราจารย์ขจร สุขพานิช ได้เสนอความเห็นว่า “พระเจ้าอู่ทอง ท่านเสด็จมาแต่บริเวณเมืองสิงห์เคิม มาสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี เมื่อ พ.ศ. ๑๘๙๓”

เรื่องที่สอง “กัมพูขประเทศของพระเจ้าอู่ทอง” เป็นข้อเขียนที่ปรากฏก่อนเรื่อง ปัญหาการก่อตั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี และเขียนขึ้นโดยยิต พระราชพงศาวดาร สยามฉบับบริติชมิวเซียม เป็นหลัก เพื่ออธิบายว่า กัมพูขประเทศที่พระเจ้าอู่ทองประทับ แต่เคิม ก่อนมาสร้างกรุงศรีอยุธยานั้นคือ เมืองอะไร หรืออยู่ในบริเวณใด ซึ่งท่านเชื่อใน ระยะนั้นว่า “กัมพูขประเทศคือ ดินแดนแห่งแคว้นละโว้ (มีเมืองลพบุรี เป็นเมืองหลวง มี เมืองสุพรรณบุรี ราชบุรี เพชรบุรี เป็นเมืองสำคัญในแคว้น)” ขอท่านผู้อ่านได้พิจารณา เปรียบเทียบกับเรื่อง ปัญหาการก่อตั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ก็จะทำให้ได้แนวคิด กว้างไกลออกไป

เรื่องที่สาม “เมืองต่าง ๆ ในสมัยอยุธยา” ออกจะเป็นปัญหาการบ้านแก่ท่าน ผู้อ่าน การบ้านข้อนี้คือ ชื่อเมืองต่าง ๆ ๒๓ เมือง ที่ปรากฏในจารึกพระขรรค์ พ.ศ. ๑๗๓๔ ซึ่งศาสตราจารย์ขจร สุขพานิช เสนอเป็นช่วง “สมัยอยุธยา” เท่าที่ทราบยัง ไม่มีใครยอมทำการบ้านข้อนี้ ในที่นี้จึงนำมารวมไว้เพื่อกระตุ้นผู้ที่ใฝ่ใจในประวัติศาสตร์ โบราณคดี และมีเวลาไต่ตรอง ทั้งให้กว้างขวางยิ่งขึ้น เพื่อจะเป็นประโยชน์ต่อการ ศึกษาค้นคว้าในวันหน้า แม้ว่าจะไม่ใช่สมัยอยุธยาโดยตรงก็ตาม

เรื่องที่สี่ “กรุงยโสธร—นครธม ในประวัติศาสตร์ไทย” ท่านได้เสนอว่า “ชน ชาติไทยลงมาสร้างบ้านแปลงเมือง เมื่อ พ.ศ. ๑๔๓๗ โดยระบุเมืองทริภุญไชยและเชียง ทาว เป็นปฐม” และอีกประการหนึ่ง อาณาจักรกรุงศรีอยุธยา โจมตีกรุงยโสธร—นครธม ได้ ๓ ครั้ง ในสมัยพระเจ้าอู่ทอง พระบรมราชาขุนหลวงพ่วงต่อด้วยรัชกาลพระราเมศวร และพระบรมราชาเจ้าสามพระยา แทนความเชื่อกเดิมว่า โจมตีกรุงยโสธร—นครธมได้เพียง ครั้งเดียวในสมัยพระบรมราชาเจ้าสามพระยา เท่านั้น

เรื่องที่ห้า “เจดีย์ศรีสองรัก” เป็นการเสนอหลักฐานแห่งความร่วมมือกัน ของคนเผ่าไทยสองอาณาจักร คือ กรุงศรีอยุธยา และกรุงศรีสัตนาคนหุต เพื่อดำเนินการแผ่อำนาจของกษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่แห่งพม่าที่มีเชื้อสายไทยใหญ่คือ พระเจ้าบุเรงนอง จารึกและองค์เจดีย์ศรีสองรัก เป็นหลักฐานและสถานที่นัดพบเพื่อ “ป้องกันภัยประโยชน์ต่อกัน”

เรื่องที่หก “พระยาละแวกมิได้ถูกปล้นกรรม” เป็นการเสนอความเห็นใหม่่ว่า ในคราวสมเด็จพระนเรศวรมหาราชยกทัพไปตีเมืองละแวกในปี พ.ศ. ๒๑๓๖ นั้น พระยาละแวกหลบหนีไปเมืองลาวได้ และสิ้นพระชนม์ที่นั่น ด้วยเหตุนี้พระยาละแวกจึงมิได้ถูกปล้นกรรมแต่อย่างใด เมื่อเป็นเช่นนั้น ปัญหาใหม่ก็เกิดขึ้นคือคำว่า ปล้นกรรม และมีกรรม ที่ปรากฏในพระราชพงสาวดารคืออะไร พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ก็จะต้องทำคำอธิบายใหม่ และเพิ่มเติมเสียแล้ว

ข้อเสนอเรื่องนี้ ศาสตราจารย์ขจร สุขพานิช ได้อาศัยหลักฐานร่วมสมัยของชาวสเปนหลายคนที่ออกไปเผชิญโชคในเขมร และรายงานเหตุการณ์นี้ไปยังกรุงมะนิลา ซึ่งสเปนยึดครองอยู่

เรื่องที่เจ็ด “เม็กซิโก—กรุงศรีอยุธยา” เป็นการใช้ความคิดคำนึงเปรียบเทียบ การขยายอำนาจของสเปนในเม็กซิโก และการขยายอำนาจของโปรตุเกส ในเอเชียอาคเนย์ หรือโดยเฉพาะในไทย เมื่อครั้งสมัยพระรามาธิบดีที่ ๒ และได้ชี้ปัญหาว่า ความอยู่รอดของไทยไม่ว่า สมัยกรุงศรีอยุธยา และกรุงรัตนโกสินทร์ ขึ้นกับปัจจัยอะไร ข้อเสนออีกประการหนึ่งคือ มะละกาไม่ได้เป็นเมืองขึ้นของไทยในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีอยู่ทอง แต่อย่างใด เพราะมะละกาตั้งขึ้นหลังจากที่พระองค์สวรรคตไปแล้ว ๓๐ ปีเศษ

เรื่องที่แปด “การติดต่อกับต่างประเทศสมัยอยุธยา” เป็นปาฐกถาที่แสดง ณ หอสมุดแห่งชาติ ในคราวจัดงานอนุสรณ์อยุธยา ๒๐๐ ปี ผู้ฟังมีความรู้แตกต่างกัน ดังนั้นจึง “พูดในทางสายกลาง” เรื่องสำคัญที่ท่านเสนอคือ บัชรองราชสมบัติของพระเอกาทศรถ และพระเจ้าทรงธรรม พระราชกรณียกิจที่เด่นของพระเจ้าทรงธรรมคือ การต่างประเทศ ปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฝรั่งเศสในสมัยสมเด็จพระนารายณ์

เรื่องที่เก่า “สอบศักราชปรีชากาลสมเด็จพระเอกาทศรถ” ซึ่งยาวมาก ต้องแบ่งลงเป็น ๓ ตอน ในการพิมพ์ครั้งแรก เป็นเรื่องที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นนักปราชญ์ของท่านเป็นอย่างดี ท่านใช้เวลาเพียง ๒ สัปดาห์ ในการพักผ่อนเพื่อคลี่คลายปัญหาทางประวัติศาสตร์ที่คลาดเคลื่อนมาหลายสิบปี ดังปรากฏในคำปวารณาซึ่งได้ตีพิมพ์ไว้ในเรื่องแล้ว และข้อคลี่คลายของท่านก็ได้เป็นที่ยอมรับกันแล้วในปัจจุบัน อีกประการหนึ่งคือ เมื่อท่านเขียนคลาดเคลื่อนเอง ท่านก็ยอมแก้ไขเอง โดยไม่ต้องรอให้ใครทักท้วง ท่านผู้อ่านจะเห็นว่า ข้อเขียนเรื่องนี้ได้ใช้ข้อมูลที่ลึกซึ้งและกว้างขวาง ไม่ใช่เป็นเรื่องที่ง่ายเลยในการเขียนเรื่องนี้เพียงใช้เวลา ๒ สัปดาห์ ถ้าปราศจากการศึกษาค้นคว้าไต่ตรองมาเป็นเวลาหลาย ๆ ปีแล้ว

สมัยสมเด็จพระนารายณ์ เป็นสมัยที่มีเอกสารประวัติศาสตร์มากที่สุด และเราสามารถศึกษาประวัติศาสตร์สมัยดังกล่าวได้เกือบทุกด้านโดยอาศัยเอกสารที่มีอยู่ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นของชาวฝรั่งเศสที่เดินทางเข้ามาในเวลานั้นเป็นผู้บันทึกไว้

เรื่องที่สิบ “เอกสารในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์” จึงไม่เป็นแต่เพียงการสำรวจเอกสารต่าง ๆ เท่านั้น แต่ยังเป็นการประเมินความสำคัญของเอกสารเหล่านั้นด้วย ซึ่งจะเป็นแนวทางที่สำคัญแก่ผู้สนใจศึกษารัชสมัยดังกล่าวได้เป็นอย่างดี ในปัจจุบันเอกสารเหล่านั้นหลายเรื่องได้มีการแปลเป็นภาษาไทย และตีพิมพ์ออกมาแล้วโดย กรมศิลปากร และสำนักพิมพ์ก้าวหน้า

เรื่องที่สิบเอ็ดและสิบสอง “บาทหลวงเยซุอิตชาวฝรั่งเศสสู่ประเทศสยาม” จะให้รายละเอียดเกี่ยวกับการเดินทางของบาทหลวงฝรั่งเศสที่เดินทางเข้ามากรุงศรีอยุธยา สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช มีปัญหาประการหนึ่งที่ท่านเสนอไว้ในเรื่องนี้คือ พระเพทราชาเป็นอะไรแน่ เจ้าชาย หรือขุนนางซึ่งในระยะเวลาที่ท่านเขียนบทความนี้ (๒๕๑๓) ได้ตั้งเป็นข้อสังเกตไว้ก่อน แต่ในอีก ๒ ปีต่อมา (๒๕๑๕) ท่านสามารถตอบข้อสงสัยของท่านเองได้ ดังปรากฏในเรื่อง “อยุธยา—ในดินแดนดินสมเด็จพระเพทราชา” ซึ่งเป็นเรื่องที่สิบสอง

เรื่องที่สิบสาม “กรุงศรีอยุธยาแตกเพราะอะไร” เป็นการเสนอความเห็นใหม่ว่าการเสียกรุงครั้งที่ ๒ แก่พม่านั้น กองทัพพม่ามีการกำหนดแผนยุทธศาสตร์มาอย่างดีแล้วเป็นแบบคิ่หมื่น และการที่พระเจ้ามังระไม่ได้เสด็จเป็นจอมทัพมา เพราะติดการศึกกับจีนทางพรมแดนด้านเหนือของพม่า พม่าใช้แผนยุทธศาสตร์แบบนี้อีกครั้งในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี แต่คราวนี้ประสบความสำเร็จ เพราะพระเจ้ากรุงธนบุรี ทรงใช้แผนใหม่ในการรับศึก พม่าจึงประสบความล้มเหลว

เรื่องที่สิบสี่ “พระราชพงสาวดารอยุธยา พ.ศ. ๑๘๙๓—๒๓๑๐” เป็นการชำระระยะเวลาการครองราชสมบัติของพระมหากษัตริย์ นับแต่พระเอกาทศรถเป็นต้นมา ด้วยเหตุพงสาวดารฉบับหลวงประเสริฐฯ ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า มีความแม่นยำในเรื่องศักราชและเหตุการณ์ มาสิ้นสุดลงในปีที่สุดท้ายของรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช การชำระของศาสตราจารย์จร สุธพานิช นี้ใช้หลักฐานของชาวต่างชาติ ซึ่งเดินทางเข้ามากรุงศรีอยุธยาเป็นสำคัญ และได้เป็นที่ยอมรับแก้ไขจากที่เคยเชื่อกันมาแต่เดิมอย่างกว้างขวางแล้ว

ดังที่ท่านผู้อ่านทั้งหลายทราบกันดีอยู่แล้วว่า พระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยามีหลายฉบับเช่น ฉบับหลวงประเสริฐฯ ฉบับพัน จันทนุมาศ (เจิม), ฉบับจักรพรรดิพิงศ์ (จาด), ฉบับพระราชหัตถเลขา, ฉบับบริติชมิวเซียม และล่าสุดคือ ฉบับวันวลิต พ.ศ. ๒๕๔๒ แต่หลายฉบับที่เอ่ยนามมานี้ชื่อที่ปรากฏไม่ใช่ผู้แต่ง ได้จากผู้ค้นพบก็มี ได้จากสถานที่เก็บก็มี ดังนั้นบทความเรื่องสุดท้ายนี้จึงเป็นการที่จะตอบคำถามว่า “ใครคือผู้แต่งพระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยา” โดยเฉพาะฉบับบริติชมิวเซียม ซึ่งศาสตราจารย์จร สุธพานิช เป็นผู้ไปพบที่บริติชมิวเซียม และถ่ายไมโครฟิล์มมา ว่าไปแล้วพระราชพงสาวดารฉบับนี้ควรได้ชื่อว่า “พระราชพงสาวดารกรุงสยาม ฉบับนายจร สุธพานิช” แต่ท่านเองก็ไม่ยอมรับเกียรติอันสูงส่งนี้ พระราชพงสาวดารฉบับนี้ ซึ่งปัจจุบันหาอ่านได้ยากและหาซื้อไม่ได้เลย มีความสำคัญมาก เพราะเป็นฉบับราชการในรัชกาลที่ ๑ ศาสตราจารย์จร สุธพานิช พยายามตอบคำถามที่ท่านเองเป็นผู้ตั้งได้บ้าง ดังปรากฏในเรื่อง

หลังจากที่ครุ่นคิดหาคำตอบว่า ๒๐ ปี แต่ก็ไม่แจ่มแจ้งทั้งหมด ท่านขอเวลาหาคำตอบ เพื่อยุติอีกปีสองปี แต่หลังจากที่ท่านปรับปรุงแก้ไขบทความนี้ได้ไม่ถึง ๒ เดือน (๒๐ พ.ย. ๒๕๒๐) ก็ถึงแก่กรรมก่อน (๔ ม.ค. ๒๕๒๑) ที่นี้ใครจะเป็นผู้ตอบคำถามศาสตราจารย์ ขจร สุขพานิช ตอบได้ ก็คงตอบว่า “ก็ผู้ศึกษาประวัติศาสตร์ไทยทั้งหลายนั้นแหละที่จะต้องช่วยกัน”

ผลงานที่รวบรวมในหนังสือนี้ ไม่ใช่เป็นการรวมข้อเขียนเกี่ยวกับสมัยอยุธยา ของศาสตราจารย์ขจร สุขพานิช ทั้งหมด เพราะถ้ารวมทั้งหมดแล้ว ก็จะเป็นหนังสือ หนาตามหิมา มีหนังสือที่ท่านผู้อ่านควรใช้ประกอบเพื่อความสมบูรณ์คือ *ออกญาวิไชยเณร หรือการต่างประเทศในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์* (สำนักพิมพ์ ก้าวหน้า ๒๕๐๖) และ *วารสารประวัติศาสตร์* (มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑ มกราคม—เมษายน ๒๕๒๑)

ข้าพเจ้าในนามสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย ขอขอบพระคุณอย่างสูง ต่อครอบครัวและทายาทของศาสตราจารย์ขจร สุขพานิช ที่อนุญาตให้พิมพ์เผยแพร่ผลงานนี้ ด้วยความเต็มใจยิ่ง ขอขอบพระคุณ ผศ. คุณวรุณยุพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา และ ผศ. ดร. กนลา สุขพานิช ที่ให้คำแนะนำที่มีคุณค่าในการรวบรวมหนังสือนี้ ขอขอบคุณ ผศ. สุพัฒน์ ส่องแสงจันทร์ แห่งหอสมุดกลางมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร ที่อำนวยความสะดวกในการค้นคว้า และใช้ “ห้องขจร สุขพานิช” และคุณดรชนิ คชสินธุ์ ช่วยค้นคว้า ค้นหาบทความในวารสารต่างๆ ส่วนข้อบกพร่องถ้าจะมีประการใด จะด้วยความพลั้งเผลอ หรือรู้น้อย ข้าพเจ้าขอรับผิดชอบด้วยความเต็มใจยิ่ง ส่วนประโยชน์ที่จะพึงมี ของอุทิศแต่ดวงวิญญาณของ ศาสตราจารย์ขจร สุขพานิช เป็นเครื่องบูชา “ครู”

วุฒิชัย มุทสิลย์

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

บรรณาธิการ

ปัญหาการก่อตั้ง

กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี

เมื่อกรุงศรีอยุธยาได้รับการสถาปนาเป็นราชธานี เมื่อพุทธศักราช ๑๘๕๓ (จุลศักราช ๗๑๒ ซึ่งควรจะเทียบเท่า พ.ศ. ๑๘๕๔ ตามเกณฑ์คำนวณศักราชเดิม) ปัญหาที่ว่า สมเด็จพระเจ้าอู่ทองท่านเสด็จมาจากเมืองไหน มาสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ยังเป็นปัญหาเปิดอยู่ จำต้องรอกการค้นคว้าและผลของการสัมมนา โดยเฉพาะการสัมมนา ที่จังหวัดชัยนาท ของกรมศิลปากร (ระหว่าง วันที่ ๒๐-๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๐) และการสัมมนาที่ตึกอักษรศาสตร์ ในคราวฉลองวันครบรอบ ๕๐ ปี ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (๒๖-๒๘ มีนาคม ๒๕๑๐) อันที่จริงสมเด็จพระเจ้าอู่ทองเสด็จมาจากไหนเป็นปัญหาเรื้อรังมาหลายสิบปีแล้ว และส่วนใหญ่ของเวลาดังกล่าว บรรดานักศึกษาประวัติศาสตร์ไทยต่างไปมุ่งฟังถึงแต่อำเภออู่ทอง ในเขตจังหวัดสุพรรณบุรี ว่าเป็นเมืองเดิมของพระองค์ มาจนเมื่อเร็ว ๆ นี้เอง นักโบราณคดีในเมืองไทยต่างละทิ้งเมืองอู่ทองเสียแล้ว เพราะไม่มีหลักฐานทางโบราณคดีเป็นองค์พยานที่จะให้เชื่อเช่นนั้นต่อไปได้ เรื่องเมืองเดิมของสมเด็จพระเจ้าอู่ทองนี้ จึงเป็นปัญหาเก่าแต่เปิดขึ้นมาใหม่ รอคอยความเพียรพยายามของพวกนักศึกษาค้นคว้าทั้งด้านประวัติศาสตร์และด้านโบราณคดี ให้ช่วยกันขบคิดมา คราวนี้ผู้เขียนจึงหวังว่า การจะลงเอยตอบปัญหานี้ให้เป็นที่น่าพอใจ คงจะไม่เร่งรีบเหมือนเดิม และคงจะกระทำกันอย่างรัดกุม มิให้เกิดข้อผิดพลาดเหมือนแต่ก่อนอีกได้

กรุงศรีอยุธยาได้ขึ้นยงเป็นราชธานีของประเทศสยามมาจนกระทั่งวันที่ ๗ เมษายน พุทธศักราช ๒๓๑๐ นี้ว่าตามเกณฑ์ความเชื่อถือทั่วไป ซึ่งก็ควรจะเป็นที่น่าพอใจแก่บุคคลส่วนใหญ่แล้ว แต่ถ้านับสถาปนากรุงศรีอยุธยาคือ พุทธศักราช ๑๘๕๔ (ไม่ใช่ พ.ศ. ๑๘๕๓) อายุการเป็นราชธานีของกรุงศรีอยุธยาก็จะคิดได้เพียง ๔๑๖ ปี ไม่ใช่

๔๑๗ ปี ถ้าจะให้อายุการเป็นราชธานีครบ ๔๑๗ ปี ปีเสียดกรุงซึ่งพระราชพงศาวดาร
ระบุไว้ว่าตรงกับวัน “อังคาร ขึ้นเก้าค่ำ เดือนห้า ปีกุน จุลศักราช ๑๑๒๙” หรือตาม
หลักฐานฝรั่งว่าตรงกับวันที่ ๗ เมษายน ค.ศ. ๑๗๖๗ ก็จำเป็นจะต้องใช้เกณฑ์ตัวเลขเดิม
คือ ๑๑๘๒ แดกศักราช คือบวกจุลศักราชด้วย ๑๑๘๒ หรือบวกคริสต์ศักราชด้วย ๕๔๔
จึงจะได้เกณฑ์พุทธศักราชอย่างถูกต้อง เพราะฉะนั้นตามตัวเลขเกณฑ์เดิมนี้ ปีเสียดกรุง
คือวันที่ ๗ เมษายน พุทธศักราช ๒๓๑๑ และพุทธศักราชปีกควรจะเปลี่ยน ๒๕๑๑ ตาม
เกณฑ์เดิม ดังที่ประเทศพม่า ลังกา และอินเดียใช้อยู่ แต่เมื่อความผิดพลาดเริ่มมา
แต่รัชกาลที่ ๔ (ป้อออกหนังสือชื่อ *บางกอกกาเลนดาร์*) การจะไปยึดตัวเลขที่แท้จริงอย่าง
เถรตรง ก็คงจะไม่มีประโยชน์อันใดมากนัก (ยกเว้นประโยชน์ในทางการคำนวณ)
ในชีวิตปัจจุบันของเรา เรายึดพุทธศักราช ๒๓๑๐ ว่าเป็นปีเสียดกรุง แต่เริ่มมีการตีพิมพ์
หนังสือขึ้นในประเทศไทย เพราะฉะนั้นปีสถาปนากรุงศรีอยุธยาควรจะถอยหลังไป
๑ ปีเสียด้วยคือ ปี ๑๘๙๓ ถ้าจะมีผู้สนใจอยากทราบว่าใครเป็นต้นตอแห่งการผิดพลาด
นี้ จนทำให้พุทธศักราชในประเทศไทยล้ำหลังประเทศอื่น ๆ ไป ๑ ปี ผู้เขียนก็ขอบอก
ไว้ว่า ผู้นั้นคือ บรรณาธิการ *บางกอกกาเลนดาร์* (จะด้วยความร่วมมือของพระยา
ศรีสุนทรโวหาร พัก หรือไม่ก็ตาม)

ในปัญหาการก่อรูปของกรุงศรีอยุธยา ผู้เขียนส่งบทความและข้ออภิปรายไปอ่าน
ที่การสัมมนาจังหวัดชัยนาท ณ วัดมหาธาตุ อำเภอสรรคบุรี จังหวัดชัยนาท เมื่อวันที่ ๒๑
กุมภาพันธ์ ‘ศกนี้ โดยเสนอความเห็นว่ ที่มาของเมือง “เทพนคร” ควรจะพิจารณา
ควบคู่ไปกับเมืองไตรตรึงส์ เพราะเมืองทั้งสองเป็นเมืองคู่ เป็นเมืองอยู่ใกล้กัน คือห่าง
กันเพียง “ทาง ๑ วัน” เมืองไตรตรึงส์อยู่ทางเหนือ เมืองเทพนครอยู่ทางใต้ นี้ว่าตาม
หลักฐานใน พระราชพงศาวดารสังเขป (ฉบับหมอบรัดเลย์) ซึ่งตีพิมพ์เป็นครั้งแรกเมื่อ
พ.ศ. ๒๔๐๖ ในการตีพิมพ์ พระราชพงศาวดารสังเขป เมื่อครั้งนั้น ยังไม่มีผู้ใดเสนอว่า
อำเภอรูทองปัจจุบัน คือเมือง “เทพนคร” แท้จริงคำว่า “เมือง” รูทอง ผู้เขียนไม่เคย
พบในหลักฐานทางวิชาประวัติศาสตร์เลย พระนาม “รูทอง” นี้ เป็นพระนามบุคคล
ไม่ใช่ชื่อเมือง หรือชื่อยุคศิลปะ แต่เมื่อมีผู้เสนอเรียกเป็นชื่อเมือง และต่อมาเป็นชื่อ

ยุคศิลปะเข้า ก็เลยว่าตาม ๆ กันไป บัดนี้ เมื่อในทางวิชาการ โดยเฉพาะทางโบราณคดี ต่างก็พากันละทิ้งเมืองอุทอง ว่าเป็นเมืองเดิมของพระเจ้าอุทองรามธิบดีเสียแล้ว เราควรจะย้อนกลับมายึดชื่อเก่า คือ เมืองเทพนคร ว่าเป็นชื่อเมืองเดิมของพระองค์ผู้สถาปนา กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี จะมีดีกว่าหรือ

ในหนังสือเก่าที่ผู้เขียนนำเสนอในการสมานที่จังหวัดชัยนาท เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ นั้น ผู้เขียนได้นำเสนอ หนังสือ จุลยุทธการวงศ์ ซึ่งผู้แต่งคงจะเป็นคนเดียวกันกับผู้แต่ง หนังสือ พระราชพงศาวดารสังเขป (คือ สมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน) หนังสือ จุลยุทธการวงศ์ ระบุพุทธศักราช ๑๗๓๑ ว่าเป็นปีการสร้างเมืองไตรตรึงส์ พุทธศักราช ๑๗๓๑ นี้มีความสำคัญมาก เพราะมีหนังสือเก่าอีกเล่มหนึ่ง (คือหนังสือของราชทูต เดอ ลาลูแบร์) ระบุศักราชเดียวกันและก็เขียนเรื่องราวเดียวกันไว้ คือเรื่องราวการอพยพของบรรพบุรุษกรุงศรีอยุธยาจากเหนือลงมาตั้งอยู่ข้างใต้ ว่าเมื่อพุทธศักราช ๑๗๓๑ (“พระพนมไชยศิริ ย้ายมาตั้งที่เมืองนครไทย” พระนามที่ระบุไว้ว่า “พระพนมไชยศิริ” นี้ เขียนด้วยอักษรฝรั่งว่า Pra Poa Noome Thele Seir ถ้าจะอ่านตามตัวอักษร ก็ไม่ใช่ “พนมไชยศิริ” อย่างตรงตัวทีเดียวนัก แต่สันนิษฐานต่างกับสันไทย เมื่อจะออกเสียง ในภาษาไทยก็เขียนเพี้ยน ๆ ไปมาก (เช่น เวียงจันทร์ กระแจะ คนฝรั่งเขียนเป็น Vientienne Kratie เป็นต้น) ถ้าเรารู้คำไทยแต่เดิมว่าเขียนอย่างไร เราก็ยึดตามตัวหนังสือ ไทยเดิมนั้น เช่น พระนามไชยศิริ เราทราบมาแต่เดิมแล้ว ว่าปรากฏในหนังสือ สิงหนวัติ กุมาร Thele Seir เราจึงอ่านเป็น “ไชยศิริ” ส่วน Poa noome คำนี้น่าจะเป็น “พระองค์” ไม่ใช่ “พนม” ตามคำไทยเดิมของเรา เพราะฉะนั้นในพุทธศักราช ๑๗๓๑ “พระองค์ไชยศิริ (แทนที่จะเป็นพนมไชยศิริ) ย้ายมาตั้งที่เมืองนครไทย” ก็ควรจะ เป็นได้ คือ เรายอมยึดถือพระนามที่เขียนไว้ในหนังสือ สิงหนวัติกุมาร ว่าเป็นพระนามที่ ถูกต้อง ทั้งนี้เพื่อตัดปัญหาประเด็นปลีกย่อยออกเสีย เพื่อประโยชน์ในการอธิบายต่อไป

แต่พระองค์ไชยศิрий้ายจากเมืองโพน มาตั้งที่เมืองนครไทย เมืองนครไทยที่ราชทูต เดอ ลาลูแบร์ ระบุไว้นี้ เห็นจะเป็นอำเภอ นครไทย ในเขตจังหวัดพิษณุโลก ปัจจุบัน เป็นแน่ หากเป็นเมืองเก่าที่ตั้งอยู่ในหุบเขา มีชัยภูมิมั่นคง อยู่ทางทิศตะวันออกของ

จังหวัดพิษณุโลกและเมืองเดิมของพระองค์ไชยศิริที่หนังสือระบุไว้ คือ “Tasoo Nueora Loung” Tasoo คืออะไรเรายังไม่ทราบ แต่อีก ๒ คำตามมาคือ นครหลวง นั่น Tasoo ฟังตามเสียงก็น่าจะเป็น ท่าเขา ท่าเสา หรือจะเป็น ธาตุ (พระธาตุ) ได้หรือไม่ ถ้าชื่อเมืองเดิมจะเป็นพระธาตุนครหลวง จะตรงกับบริเวณเมืองไหนในปัจจุบัน ผู้เขียนเข้ามาหลายปีแล้วว่า เมืองเดิมของพระองค์ไชยศิริ น่าจะเป็นที่พระธาตุฝาง ในเขตจังหวัดอุตรดิตถ์ (ไม่ใช่อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ ดังพระยาประกาศกิจกรกว่าไว้) และยังเชื่อต่อไปว่า บรรพบุรุษของพระองค์ไชยศิริทรงอพยพจากเขตจังหวัดเชียงราย ลงมาตามลำน้ำน่าน หรือจะกล่าวโดยย่อ ก็คือ

๑. พระเจ้าพรหม ครองเมืองไชยปราการ (ในเขตจังหวัดเชียงราย) เมื่อ พ.ศ. ๑๓๐๐

๒. พระเจ้าผู้ครององค์ที่ ๑๑ ในราชวงศ์นี้ย้ายมาตั้งที่พระธาตุฝาง จังหวัดอุตรดิตถ์

๓. พระองค์ไชยศิริ องค์ที่ ๒๒ ในราชวงศ์นี้ย้ายมาตั้งที่เมืองนครไทย เมื่อ พ.ศ. ๑๗๓๑

จึงเห็นได้ว่า ใน ๒๑-๒๒ ช่วงชีวิตวัย มีการครองราชสืบ ๆ กันมาในราชวงศ์เจ้าพรหมเป็นระยะเวลา ๔๓๑ ปี และมีการอพยพย้ายเมืองหลวงจากเขตจังหวัดเชียงราย มาจังหวัดอุตรดิตถ์ แล้วก็จังหวัดพิษณุโลก ยังไม่ลงโครมครามเข้ามาในลุ่มน้ำเจ้าพระยา ผ่ากลางดินแดนของผู้อื่น ตลอดระยะเวลาดังกล่าว ซึ่งเชื่อได้ว่า เจ้าของดินแดนตอนที่ลุ่มราบสมบูรณ์คือราชวงศ์ผู้ครองแคว้น “ลวรัฐ” ซึ่งระบุไว้ในหนังสือ สิงหนวัติกุมาร และเอกสารจีนในระยะต่อมาจดไว้ว่าชื่อแคว้น “Lohu” ในระยะ ๔๓๑ ปี อันยาวนานนี้ เราไม่ทราบข้อความสำคัญอื่นใดเลย ยกเว้นพระนาม ศักราช และชื่อเมือง ซึ่งยังไม่ทราบแน่ชัดตรงกับเมืองไหนในปัจจุบัน นี่เป็นจุดอ่อนของประวัติศาสตร์ชาติไทยก่อนยุคสุโขทัย

นี่เป็นการตีความหมายของนักศึกษาในวิชาประวัติศาสตร์ ซึ่งก็จำต้องมีหลักเกณฑ์การยึดเหนี่ยวหลักฐานทางวิชาการเป็นเครื่องประคับประคองอยู่เสมอ ไม่ใช่เอา

สวดหรือว่าไปตามใจชอบ แท้จริง การเสนอจดบันทึกของ ม. เทอ ลาลูแบร์ มาลงไว้ เช่นนี้ผู้เขียนเคยเสนอมาหลายปีแล้ว แต่ครั้งนั้นขอให้นำเสนอเอกสาร ๓ เล่มพร้อมๆ กัน คือ พระราชพงศาวดารสังเขป หนังสือจุลยุทธการวงศ์ และ บันทึกของราชทูต เทอ ลาลูแบร์ ว่าเป็นเรื่องราวเดียวกัน (คือการอพยพของชนชาติไทยจากเหนือลงมาใต้) และเน้นพุทธศักราช ๑๗๑๓ ว่าเป็นศักราชสำคัญที่ท่านทั้งสอง (คือสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน และขุนนางผู้เล่าเรื่องราวให้ราชทูต เทอ ลาลูแบร์ จดไว้ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์) มีความจดจำเรื่องราวไว้ตรงกัน ซึ่งพวกเราคนรุ่นหลังก็ควรจะให้ความสนใจเป็นพิเศษ

จากเมืองนครไทย เมื่อ พ.ศ. ๑๗๓๑ พระองค์ไชยศิริท่านอพยพลงมาใต้ ไปเมือง ไทน์ หนังสือของ ม. เทอ ลาลูแบร์ว่า ไปเมือง Pipeli อยู่ทางตะวันตกของปากน้ำเจ้าพระยา เมืองนี้ เห็นจะเป็นเมืองพลับพลี หรือเพชรบุรี เป็นแน่ แต่เราจะเชื่อตามโดยไม่ทดสอบเหตุการณ์ในตอนนั้นเสียก่อน ยังไม่ได้ เพราะในระยะเวลาใกล้เคียงกับ พุทธศักราช ๑๗๓๑ เป็นระยะเวลาที่มีเหตุการณ์ใหญ่ ๆ ในแง่การเมืองเกิดขึ้นในลุ่มน้ำเจ้าพระยา กล่าวคือ การแผ่ขยายอำนาจของกรุงกัมพูชา ในรัชกาลพระเจ้าไชยวรมันที่ ๗ (ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. ๑๗๒๔ ถึงประมาณ ๑๗๖๑) พระเจ้าไชยวรมันที่ ๗ พระองค์นี้มีหลักฐานทางจารึกว่า ทรงส่งพระราชบุตรองค์หนึ่งมาเป็นผู้สำเร็จราชการที่กรุงละโว้ หรือเมืองลพบุรี และก็มีหลักฐานทางโบราณคดีที่วัดกำแพงแดง เมืองเพชรบุรี (ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นศิลปในรัชกาลของพระองค์) เป็นพยานหลักฐานอยู่ ส่วนเมืองสุพรรณบุรี และเมืองราชบุรี ซึ่งจารึกหลักพระขรรค์ระบุชื่อไว้ ให้ตีความหมายได้เช่นนั้น ก็น่าจะเชื่อว่า ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลทางการเมืองของพระองค์ จึงเห็นได้ว่านับแต่เมืองลพบุรี ลงไปได้จนถึงเมืองเพชรบุรี คงตกอยู่ภายใต้อิทธิพลทางการเมืองของพระเจ้าไชยวรมันที่ ๗ ถึงจะไม่ตลอดรัชกาล ก็ต้องเป็นช่วงระยะเวลาหนึ่ง เพราะฉะนั้น ในพุทธศักราช ๑๗๓๑ พระองค์ไชยศิริจะทรงอพยพผู้คน ฝ่าดินแดนในอิทธิพลทางการเมืองของกรุงกัมพูชา มุ่งตรงไปประทับที่เมืองเพชรบุรีโดยทันทีนั้น ผู้เขียนยังเห็นขัดข้องอยู่

ก็ถ้าเช่นนั้น ความจริงควรจะเป็นอย่างไร ในการตีความหมายของนักศึกษาระดับศาสตร ผู้เขียนเชื่อว่า ความจริงควรจะเป็นการค่อยเป็นค่อยไป คือมีการอพยพ

โยกย้ายหรือจะเรียกว่าหาที่ตั้งบ้านเมืองใหม่ก็ได้ แต่ก็ต้องค่อย ๆ ทำทีละก้าว ๆ ซึ่งในที่สุดก็จะไปลงเอยเอาที่จังหวัดเพชรบุรี เพราะฉะนั้นในการสมันที่จังหวัดชัยนาท ผู้เขียนจึงเสนอหนังสือเก่าอีกเล่มหนึ่ง คือ หนังสือ คำให้การชาวกรุงเก่า หนังสือระบุว่า เจ้าผู้ครองบ้านเมืองก่อนสมเด็จพระรามาธิบดีอยู่ทอง คือตั้งแต่พระยาโคตรบอง เมื่อจุลศักราช ๖๖๑ ลงมาจนถึงศักราช ๗๑๒ ปีสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ในระยะเวลา ๕๑ ปีนี้ มีการอพยพโยกย้ายที่ประทับของบรรดาเจ้าผู้ครอง จากนครสวรรค์ พิชณุโลก พิษณุบุรี สรรค์บุรี ชัยนาท สิงห์บุรี เพชรบุรี และกรุงศรีอยุธยา ในที่สุดจึงเห็นได้ว่าการอพยพโยกย้ายเป็นการค่อยๆ ทำค่อยๆ ไป แล้วแต่โอกาสทางการเมืองจะอำนวยให้ ในระยะเวลาเพียง ๕๑ ปี นับแต่จุลศักราช ๖๖๑ มีการอพยพเคลื่อนย้ายที่ประทับเจ้าผู้ครองถึง ๘ แห่ง และการอพยพดังกล่าวก็เริ่มในจุลศักราช ๖๖๑ หรือเทียบเท่าพุทธศักราช ๑๘๔๒ ห่างไกลจากพุทธศักราช ๑๗๓๑ ของพระองค์ไชยศิริถึงร้อยปีเศษ

เพราะฉะนั้นจึงเห็นได้ว่า นับแต่พุทธศักราช ๑๗๓๑ รัชกาลพระองค์ไชยศิริ มาจนถึงพุทธศักราช ๑๘๔๒ รัชกาลพระยาโคตรบอง คือในระยะเวลา ๑๑๑ ปีนี้ จะมีการอพยพจากนครไทย มานครสวรรค์อย่างไร ยังเป็นปัญหาอยู่ แต่เมื่อถึง พ.ศ. ๑๘๔๒ พระยาโคตรบองกลับย้ายที่ประทับจากนครสวรรค์ ขึ้นไปประทับที่เมืองพิษณุโลก ใกล้เมืองสุโขทัยเข้าไปกว่าเดิม จึงเป็นปัญหาทำให้หน้าคิดว่า เหตุใดพระยาโคตรบองจึงกล้าทำเช่นนั้น ความข้อนี้ ผู้เขียนพอมองเห็นคำตอบ คือ เมื่อ พ.ศ. ๑๘๔๒ (หรือ ค.ศ. ๑๒๙๙) จดหมายเหตุจีนราชวงศ์หงวนบันทึกการสวรรคตของพระเจ้าแผ่นดินสุโขทัยเอาไว้ พระเจ้าแผ่นดินสุโขทัยพระองค์นั้นจะเป็นใครอื่นไปไม่ได้ นอกจากพ่อขุนรามคำแหง เรื่องราวพระยาโคตรบองย้ายที่ประทับจากนครสวรรค์ขึ้นไปอยู่ที่เมืองพิษณุโลก เมื่อ พ.ศ. ๑๘๔๒ จึงคาบเกี่ยวกับการสวรรคตของพ่อขุนรามคำแหงขอบกล

ในการสมันที่จังหวัดชัยนาท เพราะเป็นการสมันในวิชาโบราณคดี ผู้เขียนจึงได้เสนอขอให้พิจารณา (และขุดค้น) เมืองเก่า ซึ่งผู้เขียนเชื่อว่า อาจเป็นเมืองเทพนครของพระเจ้าอยู่ทอง คือเมืองสิงห์เดิมที่วัดพระธาตุเมืองสิงห์ เมืองสิงห์ที่เดิมนี้ พระบาท

๑. ฉบับพิมพ์เป็นอนุสรณ์ ในงานพระราชทานเพลิงศพ หลวงสุนทรราชชนนา พ.ศ. ๒๕๐๑ หน้า ๒๘-๔๕

สมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงพระราชนิพนธ์ คราวเสด็จประพาสมณฑลฝ่ายเหนือ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๔ ไว้ว่า

พระธาตุเมืองสิงห์ ซึ่งตั้งอยู่ห่างวัดพระนอนจักรศรี ๘ เส้น ๑๐ วา.....พระธาตุ เป็นรูปปรางค์ สูงสัก ๗ วา ๘ วา ด้านตะวันออกเป็นพระวิหารหลวง ด้านตะวันตกเป็นพระ อุโบสถ มีพระเจดีย์กลมเรียงรายไปอีกหลายองค์ ลักษณะที่ท่าแลอูฐที่ใช้เป็นอย่างเดียวกับวัดมหาธาตุเมืองลพบุรี^๒

ถ้าพระธาตุเมืองสิงห์ เป็นศิลปะปรางค์แบบลพบุรีดังทรงพระราชนิพนธ์เอาไว้ หรือจะระบุให้ชัดลงไปอีกขั้นหนึ่งว่า เป็นศิลปะปรางค์แบบปรางค์วัดมหาธาตุ สุพรรณบุรี หรือปรางค์วัดพุทไธสวรรย์ วัดพระราม วัดมหาธาตุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เราก็จะได้ แนวคิดเห็นได้ว่า เมืองสิงห์เดิมนั้น อาจเป็นเมืองเทพนครของพระเจ้าอู่ทองเพราะหลักฐานทางโบราณคดี คือศิลปะปรางค์ตั้งว่า อยู่ในสมัยเดียวกัน คืออยู่ในสมัยสมเด็จพระ รามาธิบดีอู่ทอง และตอนเหนือขึ้นไปทางหนึ่งวัน ตามลำแม่น้ำน้อย ทางเขตเมืองสรรค์บุรี ก็น่าจะเป็นเมืองไตรตรึงส์ สมดังที่สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแสดงพระราชมติเอาไว้ในหนังสือ ประมวลพระบรมราชาธิบายในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทย (ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ หน้า ๕๑)

ปัญหาการสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานียังมีต่อไปอีกมาก เพราะถ้าเราได้ แนวคิดเห็นที่พอเชื่อได้ว่า พระเจ้าอู่ทองท่านเสด็จมาแต่บริเวณเมืองสิงห์เดิม มาสถาปนา กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี เมื่อ พ.ศ. ๑๘๙๓ แนวที่พอเชื่อได้นี้ จำต้องมีหลักฐานทาง โบราณคดีสนับสนุน จึงจะใกล้ความจริงเข้าไปอีก กล่าวคือเราต้องมีการขุดค้นหาหลัก ฐานทางโบราณคดีที่นั่น ต่อจากนั้นก็ยังมีเรื่องอื่น ๆ อีก โดยเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่าง พระองค์ท่านกับวงศ์ของขุนหลวงพงั่ว เพราะวงศ์ของพระเจ้าอู่ทองไปสิ้นสุดเอาเพียงสมเด็จพระ รามราชา (คือเพียง ๓ ขั้วกษัตริย์) แต่วงศ์ของขุนหลวงพงั่วสืบครองต่อไปอีกนาน จนถึงรัชกาลสมเด็จพระมหินทราธิราช (คือกว่า ๑๐ ขั้วกษัตริย์) ดูประหนึ่งว่าวงศ์ของ

๒. พระราชหัตถ์เลข ร. ๕ ความเสด็จมณฑลฝ่ายเหนือ เจ้าจอมมารดาโหมค พิมพ์ พ.ศ. ๒๔๖๕ หน้า ๕๘-๖๐

ขุนหลวงพ่วงจะตั้งรกรากเป็นปักแผ่นแน่นหนาในลุ่มน้ำเจ้าพระยาว่าวงศ์ของพระเจ้าอยู่-
ทอง เพราะฉะนั้น ชื่อราชวงศ์ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงมีพระราชมติ
ไว้ จึงคู่สมจริง คือ พระเจ้าอยู่ทอง ราชวงศ์เชียงราย (หรือไชยปราการ) และขุนหลวง
พ่วง ราชวงศ์สุวรรณภูมิ (คือ ดินแดนในลุ่มน้ำเจ้าพระยา) เป็นราชวงศ์เก่าแก่ในลุ่มน้ำ
เจ้าพระยา ราชวงศ์ขุนหลวงพ่วงจึงน่าจะเกี่ยวข้องกับราชวงศ์ท้าวอยู่ทอง ผู้เป็นพระสหาย
กับราชวงศ์ศรีธรรมโศกราช ซึ่งมีจารึกนครสวรรค์ (พ.ศ. ๑๗๑๐) และจารึกวัดหัวเวียง
เมืองไชยา (หลักที่ ๒๔ ตรงกับ พ.ศ. ๑๗๗๓) ระบุให้ไว้เป็นองค์พยาน กล่าวคือการ
แก้ปัญหาการก่อตั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีได้เปลาะหนึ่ง ยังมีปัญหาอื่นอีกเป็นแถวให้
ขบคิดร่อยข้างหน้า

ผู้เขียนเชื่อว่า ถึงเวลาแล้วที่นักศึกษาซึ่งกำลังเล่าเรียนอยู่ในสถาบันต่าง ๆ จะ
รุกเร้าซักถามครุบาอาจารย์ถึงปัญหาราชวงศ์ขุนหลวงพ่วง และช่วยกันแคะค้นเรื่องราว
ราชวงศ์นี้ออกมาให้กระจ่างยิ่งขึ้น เอกสารที่พอจะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวได้ก็คือจดหมายเหตุ
จีน ราชวงศ์หมิง ซึ่งมีผู้แปลไว้เป็นภาษาอังกฤษ ภาษาไทย ๒-๓ แห่ง อันที่จริงเจ้า
ชายในราชวงศ์นี้ ซึ่งต่อมาคือสมเด็จพระอินทราชาธิราช ได้เสด็จไปประเทศจีนตามจด
หมายเหตุจีนระบุไว้ จะเป็นท่านที่สองรองจาก “มกุฎราชกุมาร” กรุงสุโขทัยที่เสด็จ
ไปประเทศจีนเมื่อปีพ้อขุนรามคำแหงสวรรคต (คือ พ.ศ. ๑๘๔๒) การสอบค้นหาหลัก
ฐานและสร้างเนื้อหาในวิชาประวัติศาสตร์ขึ้นมาใหม่ ควรอยู่ที่นิสิต นักศึกษาโดยมีครุบา
อาจารย์เป็นพี่เลี้ยง เพราะประวัติศาสตร์ไม่ใช่วิชาที่ตายแข็ง เปลี่ยนแปลงไม่ได้ แต่
เป็นสิ่งมีชีวิต ส่วนใดที่ไม่มีหลักฐานข้อเท็จจริงสนับสนุน ก็ต้องละทิ้งไป เช่น เรื่องพ้อ
ขุนรามคำแหงเสด็จไปเมืองจีนเป็นต้น สิ่งใดที่มีแนวหรือเกณฑ์ที่พอยึดเหนี่ยวได้ว่าคงเป็น
ความจริง เช่นกษัตริย์สุโขทัยน่าจะมีเพียงอีก ๒ องค์ คือ พญาไสสงคราม พญาจวันนำถม
เพราะมีจารึกสุโขทัยเป็นพยานหลักฐานอยู่ ก็ควรจะรับเข้ามาไว้พิจารณาในวงวิชาการ
การที่นักศึกษาผู้ใหญ่ (เช่น นายประเสริฐ ณ นคร และ คุณหญิงสมโรจน์ สวัสดิกุล)
จะรับแต่พญาจวันนำถมเพียงพระองค์เดียว ตามผลการสัมภาษณ์ที่จังหวัดสุโขทัย พ.ศ. ๒๕๐๓
โดยยังไม่ยอมรับพระยาไสสงครามเข้ามาเพิ่มจำนวนกษัตริย์สุโขทัย เพราะจารึกใช้
คำว่า “ปู่พญา” สำหรับพญาจวันนำถม แต่ไม่ใช่สำหรับพญาไสสงคราม จะเป็นข้อ

ข้าบบั๋งทางภาษาตัวอย่างเดียว แต่ก็น่าคิดอยู่ เพราะถ้าเราเชื่อว่าใน พ.ศ. ๑๘๔๒ เมื่อ พญาเลอไท “มกุฎราชกุมาร” กรุงสุโขทัยเสด็จไปเมืองจีนเสียแล้วผู้ใดใครเล่าจะอยู่ปกครองกรุงสุโขทัยในระหว่างนั้น หรือท่านผู้นั้นจะเป็นพญาไสสงครามผู้เป็นเพียงผู้สำเร็จราชการ (แทนพญาเลอไท) ท่านยังไม่ใช้กษัตริย์ที่แท้จริงกระมัง ก็ถ้าเช่นนั้น ใครคือ พระบิดาของพระอโนมัสส์และพระสุนทร ซึ่ง คำานพระธาตุดอยสุเทพ^๓ ระบุไว้ว่าเป็น ลูกเจ้าผู้ครองเมืองสุโขทัย ถ้าพระบิดาของพระภิกษุทั้ง ๒ คือพญาเลอไท (เพราะเราไม่ยอมรับพญาไสสงครามว่าเป็นกษัตริย์สุโขทัย) พระภิกษุทั้ง ๒ ก็ต้องเป็นพระเชษฐาหรือ พระอนุชาพญาเลอไท หรือพระมหากษัตริย์ราชที่ ๑ ถ้าเรื่องราวกลายรูปออกมาเป็นเช่นนี้ เราก็คงได้เนื้อหาใหม่ในวิชาประวัติศาสตร์ไทยเพิ่มขึ้นอีกเป็นการยืนยัน ข้อเสนอของผู้ เขียนว่า ประวัติศาสตร์ไม่ใช่วิชาตายแข็ง เปลี่ยนแปลงเพิ่มเติมไม่ได้ ประวัติศาสตร์ เป็นวิชามีชีวิต ตื่นได้ เคลื่อนไหวได้ แล้วแต่ข้อเท็จจริงและทัศนคติของผู้ศึกษาจะเพ่งเล็ง ไป การศึกษาวิชาประวัติศาสตร์ที่มีชีวิตก็จะเพิ่มความสนุกสนานเพลิดเพลิน แทนที่จะท่อง จำเรื่องราวต่าง ๆ ซึ่งบางส่วนให้แต่ความเบื่อหน่ายและบางส่วนยังปราศจากข้อเท็จจริงเป็น หลักฐานสนับสนุน

พิมพ์ครั้งแรกใน สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๔ มีนาคม—พฤษภาคม ๒๕๑๐

๓. ฉบับพิมพ์ที่ส่งงานการพิมพ์ ๕๑ ถนนมูลเมือง จังหวัดเชียงใหม่ พิมพ์ครั้งที่ ๖ พ.ศ. ๒๕๐๓ มีฉบับพิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร พระนคร พ.ศ. ๒๕๑๒ อ้างไว้ในหนังสือเรื่อง เมือง! ๓ ครั้งถึง กู่ทอง และอยุธยา ของนายธนิต อยู่โพธิ์ พ.ศ. ๒๕๐๖ หน้า ๔๘-๔๙ ว่า “ในกาลนั้น ยังมีภิกษุ ๒ คน เป็นลูกเจ้าเมืองสุโขทัย คนหนึ่งชื่อ อโนมัสส์ คนหนึ่ง ชื่อสุนทรโศภิต เรื่องที่เมืองอยุธยา...แล้วก็ มาอยู่ในสำนักสังฆราชาที่พทลในเมืองสุโขทัยที่นั่นแหละ” และกล่าวว่า “เมื่อพระพุทธเจ้าเรานิพพาน แล้วได้ ๑๘๗๕ วัสสา บัลังเม็คศกได้ ๖๘๓ คั้ว ยังมีมหาเถรเจ้าคนหนึ่งช้อมคิมาได้อาพระศาสนาแต่ ลังกามาตั้งเมืองพทเป็นลูกเมืองเมง...” และนายธนิต อยู่โพธิ์ คำนวนว่า “ท่านสุนทรเถร เกิดในปี พ.ศ. ๑๘๔๒ และเมื่อปี พ.ศ. ๑๘๗๕ ซึ่งพระอุทุมพรบุปผามหาสวามีศาสนามาตั้งในเมืองพทนั้น อายุของท่านสุนทรได้ ๒๓ ปี” ผู้เขียนจึงขอเสนอในที่นี้ว่า โดยที่พระบิดาของพระอโนมัสส์และพระ สุนทรเถร เป็น “เจ้าเมืองสุโขทัย” ย่อมจะต้องเป็นพญาไสสงคราม หรือพญาเลอไท องค์ใดองค์ หนึ่งเพราะ พ.ศ. ๑๘๔๒-๑๘๗๕ อยู่หลังรัชกาลพ่อขุนรามคำแหง ๑๐-๓๓ ปี โดยถือปีสวรรคตของ พ่อขุนรามคำแหงเป็น พ.ศ. ๑๘๔๒ ตามจดหมายเหตุจีนราชวงศ์หงวนระบุไว้

กัมพูชาประเทศของพระเจ้าอู่ทอง

“.....การที่จะเชื่อว่าในพุทธศตวรรษที่ ๑๗ เมืองหลวงคือ “อโยธยา” ส่วนละโว้ตกเป็นเมืองลูกหลวงจึงฟังยาก ยกเว้นจะมีการเรียก “อโยธยา” ว่าละโว้ ตามคติซึ่งเราเรียกกรุงรัตนโกสินทร์ว่า “กรุงศรีอยุธยา” แต่นั่นต้องมีหลักฐานการย้ายเมืองหลวงให้แน่นอนเสียก่อน” (จากเรื่อง “เมืองต่าง ๆ ในสมัยอโยธยา” ในชุมนุมจุฬา-ฉบับต้อนรับบัณฑิตใหม่ ๒๕๐๕ หน้า ๓๓)

ผู้เขียนขอคัดลอกคำนี้เขียนไว้แต่เดือนมิถุนายน ๒๕๐๕ มาลงไว้เพื่อติดต่อกับเรื่องต่อไป เพราะหลักฐานการย้ายเมืองหลวงของพระเจ้าอู่ทองนั้นมีการตีพิมพ์ออกจำหน่ายในตลาด ๒ ปีมาแล้ว คือหนังสือชื่อว่า “พระราชพงสาวดารกรุงสยาม” จากต้นฉบับของบริติชมิวเซียม สำนักพิมพ์ก้าวหน้า ได้รับอนุญาตจาก กรมศิลปากร ให้รับต้นฉบับไป จัดพิมพ์จำหน่ายแต่เดือน มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๗

ในคำนำของกรมศิลปากร อธิบายที่มาของหนังสือเล่มนี้ว่า “หนังสือพระราชพงสาวดารกรุงสยามนี้ เป็นสมบัติของบริติชมิวเซียมที่กรุงลอนดอนประเทศอังกฤษ ปรากฏในประวัติว่า J. Hurst Hayes Esq. เป็นผู้มอบให้ เมื่อวันที่ ๓๑ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๘๔๘ (พ.ศ. ๒๔๙๑) การที่จะพบหนังสือพระราชพงสาวดารเรื่องนกเนื่องจาก นายจอร์จ สุขพานิช ซึ่งได้ทุนจากต่างประเทศให้ไปทำการค้นคว้าเรื่องเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทย ณ ประเทศสหรัฐอเมริกาและประเทศอังกฤษ ได้พบหนังสือเล่มนี้เข้าเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๑ จึงได้ถ่ายในไมโครฟิล์มเล่มต้นและเล่มปลายส่งไปให้กรมศิลปากรพิจารณา กรมศิลปากรเห็นว่าพระราชพงสาวดาร ฉบับนี้ อาจมีประโยชน์ในการศึกษาประวัติศาสตร์ไทย จึงขอให้ถ่ายไมโครฟิล์มส่งเข้ามาให้หมดทั้ง ๓๐ เล่ม ต้นฉบับที่ขอถ่ายไมโครฟิล์มมานั้นเขียนด้วยหมึกดำ ในสมุดฝรั่งเข้าใจว่าคงจะคัดลอกมาจากต้นฉบับเดิมอีกชั้นหนึ่ง เพราะปรากฏว่า มีบอกจบเล่มสมุด

ไทยไว้ด้วย คือเขียนลำดับตั้งแต่เล่ม ๑ เรื่อยไปจนถึงเล่ม ๓๐ มีข้อที่น่าสังเกตอยู่อย่างหนึ่ง คือปรากฏว่ามีบานแผนกอีกแห่งหนึ่ง ซึ่งแสดงว่า ใน จ.ศ. ๑๑๕๗ (พ.ศ. ๒๓๗๘) พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกโปรดให้ชำระพระราชพงศาวดาร ตั้งแต่แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ จนถึงแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ จบเพียงให้เตรียมกองทัพออกไปตีเมืองตะแวก.....” (ข้อความในบางแผนกดังกล่าวปรากฏเป็นบล็อกลายเส้นอยู่ตอนต้นของหนังสือนี้ด้วย)

ผู้เขียนคัดค้านำของกรมศิลปากรมาลงไว้ก็เพื่อจะแสดงให้เห็นว่า “พระราชพงศาวดารกรุงสยาม” เป็นหนังสือของราชการไทยในรัชกาลที่ ๑ เดิมเป็นสมุดไทย มีรวมกัน ๓๐ เล่ม แต่การเก็บรักษาสุมุทไทย ๓๐ เล่มนี้ จะบกพร่องประการใดประการหนึ่งกระมัง เราจึงหาไม่พบในปัจจุบัน แต่ยังมีคนคัดเอาไว้ด้วยลายมือบรรจง ตั้งแต่ต้นจนจบรวมหลายร้อยหน้า และเย็บปกแข็งเก็บรักษาไว้อย่างดี พวกในสกุล Hayes เป็นเจ้าของอยู่ได้เวลาหนึ่งแล้วจึงมอบให้เป็นสมบัติของ British Museum กรุงลอนดอน “พระราชพงศาวดารกรุงสยาม” จึงมีผู้ดูแลรักษาเป็นสถาบันที่มั่นคงมาก

ข้อความที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารเล่มนี้ เมื่อผู้เขียนขออนุญาตตรวจดูแต่ พ.ศ. ๒๕๐๑ ก็รู้สึกสลดใจเพราะไปคล้ายข้อความในพงศาวดารเหนือซึ่งยังมีปรากฏในรูปสมุดข่อยในหอสมุดแห่งชาติของเราจะต่างกันก็ตรงที่พงศาวดารเหนือของเราเรียงเรื่องราวสลับซับซ้อนขอบกลแต่เรื่องราวในพระราชพงศาวดารเล่มนี้ เรียงไว้ตามลำดับหน้าหลังอ่านดูแล้วไม่ขัดหู เริ่มแต่บาธรรมราชเป็นประธานให้ชี้พรหมณ์ตัดเอาแลงมาทำกำแหง สถาปนาพระนคร ๗ ปี แล้วจึงประสาธนามว่า เมืองสวรรค์เทวโลก แล้วดาบสทั้งสอง ชื่อพระสันดาลย์และสิทธิมงคล จึงอภิเษก บาธรรมราชให้เป็นพระยาครอบครองบ้านเมือง และนำเอานางเทวีในบ้านหริภุญไชยมาเป็นอัครมเหสี ชื่อเมืองสวรรค์เทวโลกซึ่งต่อมาในพระราชพงศาวดารเล่มนี้ย่อเหลือ สวรรคโลกจึงควบคู่กับชื่อเมืองหริภุญไชย กันมาแต่แรก ในพระราชพงศาวดารกรุงสยาม ส่วนพระดาบสทั้งสอง และมีพระดาบสชื่ออื่นอีกบ้าง ผู้เขียนเคยระบุไว้ในที่อื่น ว่าดูจะไม่ใช่นามดาบสดังที่เราเข้าใจกัน เพราะมีข้อความในหนังสือ

เก่าเล่มหนึ่ง (สิงหนาทิกุมาร พ.ศ. ๒๔๗๕ หน้า ๑๒๕) อธิบายให้ไว้ว่า เป็นลูกพระยาวองดี ฟาง เมืองวิเทโหราช เมื่อจุลศักราชได้ ๒๒๕ ก็อพยพผู้คนพากันลงมาสร้างเมืองอยู่ทางตอนใต้ เมืองที่ท่านสร้างก็ระบุไว้ให้มีเมืองทริภุญไชย เมืองเชียงดาว การติดต่อสัมพันธ์ระหว่างท่าน กับพี่น้องเดิมทางเมืองวิเทโหราชก็ยังมีอยู่เป็นการระบุหลักฐานให้ไว้ว่าเจ้านายไทยและบริวาร พวกนี้อพยพผู้คนมาจากแคว้นยูนนานลงมาสร้างบ้านเมืองใหม่ในทางภาคเหนือของประเทศไทย ถ้าเราจะยึดศักราชนี้ (จ.ศ. ๒๒๕) เป็นหลัก เราก็พอจะอนุมานได้ว่า เรื่องบาธรรมราชคง จะตกอยู่ในสมัยเดียวกันคือ ราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๕

จากบาธรรมราชก็จะถึงเรื่องราวพระเจ้าอุทองท่านก็เป็นระยะยาวนาน แต่มี ข้อความเพียง ๑๘ หน้า ในพระราชพงสาวดารเล่มนี้ คือ จากหน้า ๒ ถึงหน้า ๑๙ และกล่าวอย่างขำๆ รวบรัดเอาแต่เรื่องสำคัญ ผู้เขียนจะขย้อเรื่องไว้อีกต่อหนึ่ง แต่จะ ตัดศักราชและระยะทางที่ให้เป็นตัวเลขออกเสีย เพื่อไม่ให้เรื่องราวสับสนมีปัญหา จะกล่าว แต่ชื่อเมืองและเรื่องราวของใคร คือเป็นเรื่องราวเกี่ยวโยงกับเมืองกำโพนนครศรีทุ่งยัง เมืองสขันาลัย เป็นเรื่องราวของราชโอรสของพระองค์ผู้ครองบ้านเมืองทรงพระนามว่า พระยาศรีธรรมโศกราช “สืบ ๆ กันมาทั้ง ๔ เมืองถึงเจ็ดชั่วตระกูลช้านานมิได้มีวิหิงสาการแก่ กัน” แล้วจึงถึงเรื่องราอรุนราชกุมารผู้ครองเมืองสขันาลัยผู้ซึ่ง “กระแสน้ำไหลไปถึงที่ใด ก็จะเป็นอาณาเขตไปถึงที่นั่น” ได้ราชภาชีก ทรงพระนามว่า พระยาร่วง แล้วจึงถึงเรื่อง ราวของพระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎกเมืองเชียงแสนคุมทัพลงมาตีเมืองสขันาลัย ได้รับพุงกัน บ้างก็ลงเอยเป็นไมตรีกันไป ได้ราชธิดาพระเจ้ากรุงศรีสขันาลัยแล้วจึงเลิกทัพกลับไปเชียง- แสน พระองค์มีโอรส ๒ พระองค์ ชื่อ เจ้าไกรสรราช กับเจ้าขาศิสาคร เกิดแต่ธิดากรุง- ศรีสขันาลัยนี้ กษัตริย์เชียงแสนจึงส่งผู้คนมาสร้างเมืองพิษณุโลก อภิเชกเจ้าไกรสรราชเป็น เจ้าเมืองลพบุรี แล้วจึงให้สร้างเมืองอันหนึ่งใกล้เมืองลพบุรี ชื่อว่า เสนาราชนคร ต่อจาก นี้ก็มีเรื่องราวยืมาคั่นเสีย ๔ หน้าแล้วจึงเรื่องพระเจ้าอุทอง มีข้อความว่าดังนี้:-

“เบื้องว่า กัมพูขประเทศนั้น พระเจ้าแผ่นดินทิวงคตหาพระวงศ์มิได้ ขนทั้งปวง จึงยกเจ้าอุทองอันเป็นบุตรโอรสภูมิมาราชภาชีกผ่านถวัลยราช ครั้นนั้นยังเกิดไข้ทรพิษ

หนัก ราษฎรทั้งปวงล้มตายมาก พระองค์จึงยังเสนาและอภัยพรราษฎรออกจากเมืองแต่เพลารাত্রีกาลไปโดยทักษิณทิศเพื่อหนีห่า และพระเชษฐาท่านนั้นเข้าพักพลปรกติดอยู่ในประเทศเมืองสุพรรณบุรี แต่พระเจ้าอู่ทองนั้นทรงยาตราพลรอนแรมไปหลายราตรี จึงพบแม่น้ำใหญ่ แล้วเห็นเกาะหนึ่งเป็นปริมณฑล ประดิษฐานอยู่ท่ามกลางภูมิภาคนั้นราบรื่น ดุสะอาด พระองค์จึงให้ข้ามพลพยุหเข้าตั้งยังเกาะดงโสน.....ศุภมัสดุ ศักราช ๗๑๒ ปีชวาลโทศก วันศุกร์ขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๕ เพลา ๓ นาฬิกา ๕ บาทสถาปนากรุงพระนครศรีอยุธยา.....แล้วพระเจ้าอู่ทองเสด็จเข้าเสวยราชสมบัติ.....แล้วจึงให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอพระรามศวรขึ้นปกครองราชสมบัติในเมืองลพบุรี”

เรื่องราวย่อ ๆ ตั้งแต่บาธรรมราชจนถึงพระเจ้าอู่ทองเป็นเช่นนี้ จากพระราชนิพนธ์พงศาวดารกรุงสยาม ดัดศักราชและเรื่องราวปลีกย่อยออกเสียเพื่อกันสับสนเป็นปัญหา แม้กระนั้นท่านผู้อ่านก็อาจย่อเรื่องราวให้ผิดแผกออกไปได้เพราะต่างทัศนะ แต่เรื่องสำคัญไม่ต้องถกเถียงกันคือ พระเจ้าอู่ทองท่านเสด็จมาจาก “กัมพูประเทศ” ลงมาทางใต้คือ “ทักษิณทิศ” (อยุธยาอยู่ที่ใต้ของเมืองลพบุรีเกือบพอเหมาะ) แล้วจึงมาสร้างกรุงศรีอยุธยา การย้ายเมืองหลวงได้เกิดขึ้นตามข้อความในพระราชพงศาวดารระบุไว้ แต่ประเด็นสำคัญคือ “กัมพูประเทศ” คือเมืองอะไรเล่า?

หลักฐานของจีนระบุชื่อประเทศสยามในยุคอยุธยาว่า Sienlo เมื่อไทยมาตั้งกรุงธนบุรี และต่อมากรุงเทพฯ เป็นราชธานี ซึ่งเรามีเรื่องราวแน่นอน จีนก็ยังใช้ชื่อ Sienlo อยู่อย่างเดิม แนวที่น่าคิดก็คือ ก่อนตั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีเมื่อจุลศักราช ๗๑๒ นั้น จีนเคยระบุชื่อเรื่องเกี่ยวกับเมืองไทยว่าอะไรบ้าง เราจะได้นำมาพิจารณาคัดเลือกตอบปัญหา “กัมพูประเทศ” ว่าคือเมืองอะไร

ศาสตราจารย์ O.W. Wolters ผู้อ่านภาษาจีนได้และใช้เวลาตรวจตราเอกสารจีนมานานกว่า ๑๐ ปี กล่าวว่า “จดหมายเหตุจีนระบุชื่อ Lohu หรือ กรุงละโว้ แต่ ค.ศ. ๑๐๐๑ คือ พ.ศ. ๑๕๔๔ ต่อมาอีกปีหนึ่งศตวรรษ กรุงละโว้ส่งทูตไปกรุงจีนใน ค.ศ. ๑๑๑๕ และ ๑๑๕๕ ซึ่งตรงกับราชการพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ จะหมายความว่ากรุงละโว้เป็น

เอกราชไม่ขึ้นต่อนครฉมแล้วหรือ จึงส่งทูตไปกรุงจีน ? แล้วท่านก็อ้างข้อเขียนของ Wang Ta-yuan ว่า “ดินแดนของกรุงละโว้เป็นที่ราบ อุดมสมบูรณ์ เป็นเหตุให้ประชาชนชาวเขียนซึ่งอยู่ข้างเคียงต้องพึ่งพาอาศัยพืชพันธุ์ธัญญาหารของกรุงละโว้เลี้ยงชีพ” ผู้เขียนเรื่องราวในราวกลางศตวรรษที่ ๑๔ (writing in the middle of the 14th century) เขียนขึ้นในระหว่างหัวเลี้ยวหัวต่อตอนจะย้ายราชธานีจาก “กัมพูชาประเทศ” มาอยู่กรุงศรีอยุธยา การที่ท่านระบุชื่อ Sien ซึ่งเราเชื่อกันอย่างแพร่หลายว่า คือกรุงสุโขทัย ว่าอยู่ข้างเคียงกับดินแดนกรุงละโว้ก็เป็นจริงตามสภาพภูมิศาสตร์ และเมื่อจดหมายเหตุจีนไม่ระบุชื่ออื่นนอกจากละโว้ จึงทำให้ผู้เขียนเชื่อในขั้นนี้ว่า “กัมพูชาประเทศ” คือดินแดนแห่งแคว้นกรุงละโว้ (มีเมืองลพบุรีเป็นเมืองหลวง มีเมืองสุพรรณบุรี ราชบุรี เพชรบุรีเป็นเมืองสำคัญในแคว้น) และการย้ายเมืองหลวงจากแคว้นละโว้มากรุงศรีอยุธยา ก็น่าจะเป็นจริง เหตุผลที่จะหามาประกอบข้อมูลนี้ ใคร ๆ ก็คงหาได้แต่เหตุผลที่จะหักล้างก็พอหาอาจได้เช่นกัน ผู้เขียนจึงจะไม่กล่าวถึงเหตุผลทั้งด้านสนับสนุน และด้านหักล้าง (ปล่อยให้ เป็นหน้าที่นักศึกษาค้นคว้าเอง) จะขอใช้คำ “เชื่อในขั้นนี้” ว่า พระเจ้าอู่ทองทรงอพยพผู้คนมาจากเมืองหลวงของแคว้นละโว้หรือกัมพูชาประเทศ มาสร้างกรุงศรีอยุธยา และจีนเรียกกรุงศรีอยุธยาที่สร้างขึ้นใหม่ว่า Lohu แต่ย่อเหลือพยางค์แรกว่า Lo เป็นสร้อยของคำจีน ๒ คำ คือ Sien และ Lohu เป็น Sienlo คำ ๆ นี้ จีนใช้เรียกครั้งแรกในราว ค.ศ. ๑๓๖๙ อันเป็นปีสุดท้ายในรัชกาลพระรามาธิบดี อู่ทอง (ต้องขอยกเว้นคำว่า Sienlo ของจุฬากวน ซึ่งใช้เรียกราว ค.ศ. ๑๒๙๖)

ส่วนดินแดนสามเหลี่ยมระหว่างกรุงละโว้สุพรรณบุรี และกรุงศรีอยุธยา คือดินแดนที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรม มีผู้ตั้งชื่อว่า “อโยธยา” ให้คล้ายตามคำจารึก ๓ หลักซึ่งพบที่สุพรรณบุรี (หลักที่ ๔๗ จารึกวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ) ขัณฑ์ (หลักที่ ๔๘ จารึกวัดส่องคบ) และนครสวรรค์ (หลักที่ ๑๑ วัดเขากบ) แต่คำ “อโยธยา” จะทรงความขัดแย้งที่จะใช้กำหนดคำว่า “อู่ทอง” หรือไม่ก็อยู่ในดุลยพินิจของท่านผู้อ่านเพราะคำว่า “อู่ทอง” เป็นพระนามกษัตริย์ปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงสยามเล่มนี้ คำในจารึก

กับคำในพระราชพงสาวดารคำใดจะทรงความขลังยิ่งหย่อนกว่ากันจึงอยู่ที่ท่านทั้งหลายจะพิจารณา

ปัญหาเมืองโบราณที่กรุงศรีอยุธยา ซึ่งภาพถ่ายทางอากาศแสดงให้เห็นว่า มีขอบเขตแผ่ขยายออกมาทางทิศตะวันออก และทิศใต้ของตัวเกาะในปัจจุบันว่าจะมีชื่ออะไรนั้น ผู้เขียนยังไม่ลงความเห็นเพราะยังไม่พบหลักฐานจารึก ณ ที่นั้นว่าจะชื่อ “อโยธยา” หรือจะชื่ออื่นใด จารึก ๓ หลักซึ่งระบุชื่ออโยธยาหรือสะกดใกล้เคียงกับคำนี้ไปพบที่เมืองอื่น ไม่ได้พบ ณ ที่นี้ คือไปพบที่สุพรรณบุรี (หลักหมายเลข ๔๗ ในประชุมศิลาจารึก เล่ม ๓) ชัยนาท (หมายเลข ๔๘) และที่นครสวรรค์ (หมายเลข ๑๑) เมื่อพบชื่อในต่างสถานที่ จึงน่าจะสันนิษฐานว่ามีความหมายไปในทางแน่วแน่ว่าดินแดนมากกว่าจะเจาะจงเป็นชื่อเมืองใดเมืองหนึ่ง เมืองโบราณที่เกาะกรุงศรีอยุธยานี้จะเป็นเมืองในสมัยทวารวดี แต่จะร้างไปเมื่อใดก็ยังไม่มีความทราบ แต่ต้องร้างก่อนหน้าพระเจ้าอู่ทองอพยพผู้คนมาสร้างกรุงศรีอยุธยาแน่นอน ด้วยเหตุนี้ผู้เขียนจึงได้กล่าวว่า “ในชั้นนี้จึงเห็นชอบกับพระมติของท่านสุภัทรดิศ ดิศกุลที่ว่า...(อาณาจักรอโยธยา)...เป็นเมืองที่มีคุณค่าทางวิชาการ แต่ไม่มีอำนาจในทางการเมือง...คือเป็นศัพท์ที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรม

ว่าที่จริงแล้ว ชื่อ “อโยธยา” น่าจะเป็นชื่อเมืองสุพรรณบุรี เพราะพบจารึกลานทองที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุที่เมืองนั้น จารึกเป็นภาษาบาลี ระบุเรื่องราวการสร้างและทรงบูรณะพระศรีรัตนมหาธาตุโดยกษัตริย์ ๒ องค์ องค์หนึ่งเป็นผู้สร้าง ส่วนองค์ลูกเป็นผู้ซ่อม และทั้งสองพระองค์เป็นกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ คุณหลวงบริบาลบริรักษ์เป็นผู้เสนอความเห็นไว้หลายปีแล้วว่า กษัตริย์ ๒ องค์นี้น่าจะตรงกับพระนามกษัตริย์สมัยกรุงศรีอยุธยาคุ้ยไต่บ้าง แต่ผู้เขียนพิจารณาแล้วก็ยังไม่เห็นคล้อยตาม เพราะผู้เขียนเชื่อว่า เรื่องราวการสร้างพระศรีรัตนมหาธาตุน่าจะเป็นเหตุการณ์ก่อน พ.ศ. ๑๘๙๔ คือก่อนการสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี กษัตริย์องค์ลูกซึ่งเป็นผู้ซ่อมพระศรีรัตนมหาธาตุอาจเป็นสมเด็จพระรามาธิบดีอู่ทอง ส่วนกษัตริย์องค์พ่อคือผู้สร้างพระศรีรัตนมหาธาตุนี้ก็น่าจะเป็นพระราชบิดาของพระองค์ซึ่งจารึกลานทองระบุพระนามว่า “จกภ วรุตติ” หรือ

จักรพรรดิ พระนามนี้ตรงกับพระนามพระราชบิดาสมเด็จพระรามาธิบดีอยู่ทอง ซึ่งพงศาว-
ดารกัมพูชาระบุไว้ คือมหาจักรพรรดิราชาธิราช ถ้าความจริงเป็นเช่นนั้น ชื่อโยชยาภิต
ชื่อละโว้กิต หรือแม้แต่ชื่อประเทศกัมพูชาก็ ก็น่าจะมีความหมายเช่นเดียวกัน คือความ
หมายในด้านแว่นแคว้นดินแดน ไม่ใช่ชื่อเมือง ส่วนราชธานีหรือเมืองหลวงของแว่นแคว้น
นั้นก็คงโยกย้ายเปลี่ยนไปต่างวาระของการเมือง คือที่ลพบุรีก่อนเพื่อน แล้วจึงย้ายไป
สุพรรณบุรี แล้วจึงมาถึงกรุงศรีอยุธยาในที่สุด

ก่อนจบ ผู้เขียนขอเน้นความสัมพันธ์ของเมืองสวรรคโลกกับเมืองทวิญไชย
ว่ามีความสำคัญในอันดับเริ่มแรก และความสัมพันธ์ระหว่างเมืองเชียงใหม่และเมือง
สัณทาลย์ในอันดับสอง- ซึ่งมาลงเอยในความสัมพันธ์ของเมืองเชียงใหม่-พิษณุโลก
และลพบุรี ก่อนที่จะมีการย้ายเมืองหลวงจาก “กัมพูประเทศ” ลงมาตั้งกรุงศรี-
อยุธยาเป็นราชธานี การให้ความสำคัญแก่กรุงเมืองต่างๆ เป็นระยะเช่นนี้ จะเป็นสาย
เชื่อมโยงให้เห็นการแผ่ขยายดินแดนของชนชาติไทยกลุ่มใดบ้าง จากภาคเหนือลงมา
ภาคกลางตามวาระและโอกาส และการแผ่ขยายดินแดนนี้ ถึงจะมีการรပ်พั้งก็
ประปราย ส่วนใหญ่เป็นการแผ่ขยายในทางสมรส อันเป็นวิธีการที่แนบเนียนปราศ-
จากการเสี้ยมเลื้อดเสี้ยม และความเจ็บช้ำน้ำใจ เป็นวัฏกรรมอันประเสริฐของชาติ
ไทยซึ่งมีพระราชพงศาวดารฉบับนี้เป็นทนาย

หมายเหตุท้ายเรื่อง

เพื่อป้องกันความเข้าใจผิด ผู้เขียนใช้คำในบทความนี้ว่า “พระเจ้าอยู่ทองทรง
อพยพผู้คนมาจาก “เมืองหลวงของแคว้นละโว้” หรือกัมพูประเทศมาสร้างกรุงศรีอยุธยา
ผู้เขียนใช้คำว่า “เมืองหลวงของแคว้นละโว้” ทำไมจึงใช้คำว่า “ลพบุรี” ให้ตรงเป้าหมาย
ก็เพราะเหตุว่า พระราชพงศาวดารกรุงสยามได้ระบุชื่อเมือง ลพบุรี ไว้ก่อนเรื่องราวพระ
เจ้าอยู่ทองจะอพยพผู้คน แต่เมื่อมาถึงเรื่องราวจะทรงอพยพผู้คน พระราชพงศาวดารกรุง
สยามกลับใช้คำว่า “กัมพูประเทศ” การที่พระราชพงศาวดารกรุงสยามใช้คำว่า กัมพู
ประเทศ แทนเมืองลพบุรีเช่นนี้ จะหมายความว่า พระเจ้าอยู่ทองมิได้ทรงอพยพผู้คนจาก

เมืองลพบุรีกระมัง ถ้าเช่นนั้นพระองค์ทรงอพยพผู้คนจากเมืองไหนในเขตแคว้นของกัมพูชา
ประเทศ หรือละโว้ หรือโอชยา? ผู้เขียนจะทิ้งเรื่องให้เป็นปัญหาเปิดไว้เช่นนี้ จนกว่า
เราจะได้หลักฐานเพิ่มเติม แต่จะขอระบุไว้เป็นแนวทางว่า หนังสือเก่า ๒ ฉบับเขียนไว้
ก่อนยุครัตนโกสินทร์ คือหนังสือของท่านราชทูตฝรั่งเศส เดอลาลูแบร์ และหนังสือ “คำ
ให้การชาวกรุงเก่า” ระบุว่า สมเด็จพระรามาธิบดีอยู่ทอง ทรงย้ายเมืองหลวงจากเมือง
พริบพรีหรือเพชรบุรี มาทรงสร้างกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีเมื่อ พ.ศ. ๑๘๙๔ ส่วนหนังสือ
“จุลยุทธกาลวงศ์” ของสมเด็จพระพนรัตน์วัดพระเชตุพน ระบุเป็นเมืองอื่นไปเสีย ไม่
กล่าวรับกันเป็นเอกฉันท์ เรื่องเมืองเดิมของพระเจ้าอยู่ทองจึงยังไม่ยุติลงในขั้นนี้.

๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๐๙

พิมพ์ครั้งแรกใน สามทหาร ธันวาคม ๒๕๐๙

เมืองต่างๆ ใน “สมัยอโยธยา”

เมื่อสมัยสุโขทัยและสมัยกรุงศรีอยุธยาทั้งคู่จะต่อเนื่องกันดีแล้ว เหตุใดจึงมีผู้ใช้คำใหม่ว่า “สมัยอโยธยา” ขึ้นมาอีก? การตอบปัญหานี้ให้จุใจทุกท่านคงทำไม่ได้ แต่สำหรับผู้ที่ไม่ได้ใจใคร่ทราบความจริง ว่าอดีตของชาติเราเป็นมาอย่างไรก็คงจะไม่คัดค้านอะไรนัก เพราะความจริงในวิชาประวัติศาสตร์เราทราบกันเป็นส่วนปลีกย่อยทีละเล็กทีละน้อย เช่นเมื่อผู้เขียนยังเป็นนักเรียนชั้นมัธยมเมื่อ ๔๐ ปีก่อน เคยเรียนแต่เรื่องกรุงศรีอยุธยา ยังไม่เคยเรียนเรื่องสมัยสุโขทัยเลย มาจับเรื่องสุโขทัยเอาเมื่อเข้ามหาวิทยาลัยแล้ว ทั้งนี้เพราะความจริงในวิชาประวัติศาสตร์เราค่อยรู้ค่อยเรียน เป็นผลการค้นคว้าของนักศึกษาผู้ยิ่งใหญ่ (คือสมเด็จพระมหาจักรพรรดิฯ และศาสตราจารย์ ยอช เซเดส์ เป็นอาทิ) ซึ่งค้นคว้าความจริงอะไรได้ก็นำเสนอส่งต่อกันมา คนรุ่นหลัง (จากท่านทั้งสอง) จึงได้เรียนของใหม่ เป็นการพัฒนาวิชาการและผู้คนให้ก้าวหน้าอยู่เสมอ ไม่หยุดยั้งตายด้านอยู่ในปลักแห่งอวิชชา เรื่องของ “สมัยอโยธยา” ก็อาจดำเนินการไปตามนั้น เพราะถ้าในที่สุดการค้นคว้าในเรื่องนี้เป็นความจริงคนรุ่นต่อไปก็จะได้เรียนรู้ เป็นการสืบการพัฒนาให้แก่ตนเองและวิชาต่อไป

เรื่องของ “สมัยอโยธยา” ขึ้นอยู่กับปัญหาที่ว่าสมเด็จพระรามาธิบดีอยู่ของท่านเป็นใคร? มาจากไหน? ท่านสืบเชื้อสายมาจากเมืองใด? และปัญหาสืบเนื่องคือ เมืองสุพรรณบุรี และเมืองลพบุรี มีบทบาทอยู่ใน “สมัยอโยธยา” อย่างไรบ้าง? นี่เป็นแนวใหญ่ในการค้นคว้าทางวิชาการประวัติศาสตร์ส่วนในการค้นคว้าทางวิชาโบราณคดี จุดสำคัญอยู่ที่พระพุทธรูปแบบ “อุทอง” ว่ามีลักษณะคล้ายและแตกต่างกับพระพุทธรูปแบบ “ลพบุรี” อย่างไร? เมืองเก่าที่อยู่ตามภาพถ่ายทางอากาศกินคลุมมาทางด้านตะวันออก

* เกี่ยวกับคำ “อโยธยา” ดูหมายเหตุท้ายเรื่อง

(ทางสถานีรถไฟ) และทางด่านไค้ (ทางวัดพุทไธสวรรย์) มากน้อยเพียงใด ส่วนปัญหา ปลีกย่อยอื่น ๆ ยังมีอีกมาก เช่นเมืองเก่า (ซึ่งขอเรียกว่า เมืองอโยธยา) ร้างไปเมื่อใด เพราะเหตุใด ตั้งเป็นบ้านเมืองขึ้นแต่เมื่อใด และมีเรื่องราวอะไรบ้างในขณะบ้านเมืองยังมีผู้คนสมบูรณ์ ปัญหาต่างๆ การจะขบคิดและหาคำตอบตามหลักฐานให้ครบบริบูรณ์ ยังจะต้องใช้เวลายาวนานเป็นสิบ ๆ ปี แต่ในขั้นนี้เรามาบอกหลักในส่วนสำคัญเสียก่อนว่า “สมัยอโยธยา” มีเมืองสำคัญที่ต้องคำนึง คือเมืองลพบุรี สุพรรณบุรี และ “อโยธยา” เมืองทั้งสามมีขึ้นก่อนปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๙ มานานแล้ว และเมื่อเหตุการณ์ทางการเมือง และทางค่านอื่นในราว พ.ศ. ๑๘๙๔ พร้อมมูลเปิดช่องทางให้รวมเมืองใหญ่ทั้งสาม เข้าเป็นราชอาณาจักรได้ จึงมีการสถาปนากรุงศรีอยุธยาขึ้นเมื่อพุทธศักราช ๑๘๙๔

ผู้เขียน เขียนเรื่องนี้ขึ้นเป็นการเสริมบทความ ๒ เรื่องลงในวารสาร “สังคมศาสตร์ปริทัศน์” ฉบับพิเศษ ๓ ซึ่งพิมพ์ออกมาในเดือนมิถุนายน ๒๕๐๙ นี้เอง วารสารฉบับนี้ว่าด้วย “ประวัติศาสตร์ไทยตามทัศนคติสมัยปัจจุบัน” จึงเป็นหนังสือที่ผู้ใฝ่ใจในวิชาประวัติศาสตร์ไทยควรสะสมไว้เป็นคู่มือ บทความ ๒ เรื่องดังกล่าว คือเรื่อง History of early Ayudhya ผู้เขียนคือศาสตราจารย์ O.W. Wolters ผู้สอนวิชาประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ประจำมหาวิทยาลัยลอนดอน (ปัจจุบันเป็น Visiting Professor สอนอยู่ในมหาวิทยาลัย Cornell สหรัฐฯ) อีกเรื่องหนึ่งคือ “กรุงอโยธยาในประวัติศาสตร์” ของอาจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม อาจารย์ผู้สอนวิชาประวัติศาสตร์ไทยในคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

ศาสตราจารย์ วอลเตอร์ส กล่าวไว้ในบทความนี้ว่า “ละโว้” ปรากฏชื่อในจารึกเป็นครั้งแรกในศตวรรษที่ ๑๑ (แห่งคริสต์ศักราช) แต่มีชาวอหะระบูนินค้าจากเมืองนี้สองร้อยปีก่อนหน้านั้นแล้ว ส่วนจดหมายเหตุจีนระบุชื่อ “กรุงละโว้” แต่ค.ศ. ๑๐๐๑ (หรือ พ.ศ. ๑๕๔๔) ในบันทึทางกรุงกัมพูชา มีเจ้าชายมลายูเข้ายึดครองราชบัลลังก์ ทรงพระนามว่า ไชยวีระวรมัน เจ้าชายพระองค์นี้ “seems to represent” พระเจ้าสุโขทัย

ระบุไว้ในหนังสือจามเทวีวงศ์ คำฝรั่ง seems to represent จะหมายถึงว่า ไชยวีระวัฒน์ คือ พระเจ้าสุริยราช หรือเป็นคนละคนก็ไม่ทราบแน่ แต่ท่านว่า ละโว้ ของชนชาติมอญ ต้องตกเป็นประเทศราชของกัมพูชาแต่ครั้งนั้นเป็นเวลาสองร้อยปี ครั้นถึงรัชสมัยไชยวัฒน์ ที่ ๗ พระองค์ส่งพระราชบุตรองค์หนึ่งมาครองละโว้จนสิ้นรัชกาลของพระองค์จนเกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองครั้งใหญ่ในลุ่มน้ำเจ้าพระยา สิ้นรัชกาลของพระเจ้าไชยวัฒน์ ที่ ๗ จะตรงกับ พ.ศ. ๑๗๖๑ ตามความเข้าใจแต่เดิม หรือจะร่นมาประมาณ ๒๐ ปีก็ยัง ไม่น่าขัด แต่นับแต่เวลานั้น ละโว้ หรือลพบุรีดำรงเอกราชอยู่ได้อีกจนมารวมเข้าใน อาณาจักรกรุงศรีอยุธยาในที่สุด ใน พ.ศ. ๑๘๙๔

“สมัยอโยธยา” จะเป็นคำที่คุ้นเคยกันบ้างแล้ว โดยเฉพาะจากผู้ที่ใฝ่ใจในเรื่องโบราณคดีและประวัติศาสตร์ไทย เป็นสมัยก่อนสร้างกรุงศรีอยุธยา เมื่อ พ.ศ. ๑๘๙๔ ตามปกติเราเชื่อกันว่าก่อนสมัยสร้างกรุงศรีอยุธยา เป็นสมัยกรุงสุโขทัย เป็นราชธานี เรียกโดยย่อว่า “สมัยสุโขทัย” ระยะเวลาของ “สมัยสุโขทัย” ยังยืดหยุ่นอยู่ แต่เพื่อความสะดวกจะขอนับแต่ราว พ.ศ. ๑๓๕๐ ถึง พ.ศ. ๑๘๙๓ ปี ซึ่งยุพราชจากกรุงศรีอยุธยาขึ้นไปครองเมืองพิษณุโลก อีกสิบต่อมาท่านได้เป็นกษัตริย์ ทรงพระนามดังที่ทราบกันทั่วไปว่า สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

การที่ศาสตราจารย์ วอลเตอร์ส กล่าวถึงละโว้ของชาติมอญ มากลายรูปเป็น ลพบุรีของชนชาติไทยในที่สุด ทั้ง ๆ ที่ต้องตกอยู่ใต้การปกครองทางการเมืองของกัมพูชา มาร่วม ๒๐๐ ปี ทำให้เป็นแนวคิดในเรื่องศิลปกรรม ว่ามีอิทธิพลของมอญ ของเขมร และของไทยผสมผสานกันอยู่ในศิลปกรรมแบบนั้น แต่ท่านไม่ได้พูดเลยไปถึงศิลปกรรม แบบอุ้งทอง ว่าได้รับอิทธิพลจากศิลปกรรม “ละโว้” เข้าไปไว้หลายอย่าง

ตามความเห็นของท่านในเรื่อง รามายณ์ที่อุ้งทองสืบสายมาจากไหน ท่านเชื่อว่า พระองค์สืบสายมาจากกรุงละโว้ โดยระบุพระนามพระราชบิดาว่า พระมหาจักรพรรดิ ราชาราช (ตามพงศาวดารเขมร) ผู้เขียนขอเสริมตอนนี้ว่า กษัตริย์ผู้ครอง “อโยธยา”

ผู้ทรงพระนาม “จักรพรรดิ” ตามจารึกลานทองภาษาบาลี บัณฑิตพระศรีรัตนมหาธาตุ เมืองสุพรรณบุรี (หลักที่ ๔๗ ประชุมศิลาจารึกเล่ม ๓) อาจเป็นพระราชบิดาสมเด็จพระรามาธิบดีอยู่ทองน

การตอบปัญหาเรื่องพระรามาธิบดีอยู่ทองเช่นนี้จะถูกคิดอย่างไร เวลาคงเป็นคำตอบเพราะการค้นคว้าคงจะดำเนินต่อไป แต่พวกเรา ก็พอจะได้เค้าสำหรับยึดเหนี่ยวในเรื่องของ “สมัยอยุธยา”

ส่วนเรื่องของอาจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม เป็นบทความค่อนข้างยาวคงใช้เวลาเรียบเรียงนาน แต่พอสรุปได้ว่าเรื่องราวประวัติศาสตร์ไทยสมัยก่อนการสร้างกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ชาวไทยได้ปกครองกันอย่างอิสระมาช้านานแล้ว โดยมีกรุงอโยธยาเป็นราชธานี แต่พุทธศตวรรษที่ ๑๗ สืบต่อมาจากกรุงละโว้หรือลพบุรี ซึ่งมีความสำคัญกลายเป็นเมืองลูกหลวงไป ความเห็นที่ว่าละโว้กลายเป็นเมืองลูกหลวง แต่พุทธศตวรรษที่ ๑๗ พังยากสักหน่อย เพราะชื่อ “ละโว้” ปรากฏในจดหมายเหตุจีนราชวงศ์หยวน (Yuan Dyasty) ว่า ยังส่งราชทูตไปกรุงปักกิ่ง ในราว พ.ศ. ๑๘๔๐ และใกล้เคียงหลายครั้ง ชื่อ “ละโว้” (เขาเขียนสำเนียงเป็น “โลหุ”) ปรากฏชัด ส่วนชื่อ “อโยธยา” ไม่ปรากฏในจดหมายเหตุจีนสักแห่งเดียว จารึกภาษาไทยหรือภาษาอื่นของประเทศใกล้เคียงก็ไม่ระบุชื่อ “อโยธยา” ก่อนพุทธศตวรรษที่ ๒๐ เลย (ยกเว้นจารึกลานทองพบที่สุพรรณบุรี การที่จะเชื่อว่าในพุทธศตวรรษที่ ๑๗ เมืองหลวงคือ “อโยธยา” ส่วนละโว้ตกเป็นเมืองลูกหลวงจึงพังยาก ยกเว้นจะมีการเรียก “อโยธยา” ว่าละโว้ตามคติซึ่งเราเรียกกรุงรัตนโกสินทร์ว่า “กรุงศรีอยุธยา” แต่นั่นต้องมีหลักฐานการย้ายเมืองหลวงให้แน่นอนเสียก่อน)

อย่างไรก็ดี การที่บทความ ๒ เรื่องจากผู้มีอาชีพเป็นครู ทำการสอนในมหาวิทยาลัยในเรื่องก่อนตั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีเช่นนี้ เป็นการแสดงว่าเรื่องราวของชาติไทยมีผู้สนใจ พยายามศึกษาค้นคว้าและเขียนเสนอออกมาเป็นเชิงปริกษาหรือ เรื่องผิด

ถูกไม่สำคัญนัก สำคัญที่มีผู้เอาใจใส่ และเสนอความคิดเห็นออกมาจะได้เป็นเครื่องกระตุ้นให้เขาวงกตเกิดสนใจและพยายามศึกษาค้นคว้ากับเขาบ้าง

ในบทความนี้ ผู้เขียนมีความประสงค์จะเสนอชื่อเมืองต่าง ๆ ที่ปรากฏในศิลาจารึกเมื่อ พ.ศ. ๑๗๓๔ อันอยู่ในขอบเขตของยุคสมัยซึ่งให้ชื่อว่า “อโยธยา” การให้ชื่อเช่นนั้นเพื่อต้องการความสะดวกเท่านั้น จะยังไม่กล่าวรายละเอียดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของสมัยที่กล่าวถึง หรือแม้แต่เหตุผลว่าทำไมจึงเรียกชื่อเช่นนั้น

จารึกที่กล่าวถึง คือจารึกของกัมพูชามีชื่อว่า จารึกพระขรรค์ ลงศักราชไว้ตรงกับ พ.ศ. ๑๗๓๔ ชื่อเมืองที่ระบุไว้ในจารึกหลักนี้มี ๒๓ รายชื่อด้วยกัน นอกจากเมืองต่าง ๆ เหล่านี้ จารึกหลักนี้ยังได้ระบุว่า พระเจ้าไชยวัฒนที่ ๗ ทรงสร้างถนนอีกหลายสาย มีสายสำคัญจาก (๑) กรุงยโสธรถึงนครหลวงของราชอาณาจักรจัมปา (๒) จากกรุงยโสธรถึงเมืองพินาย (๓) จากกรุงยโสธรถึงเมืองไชยวดี หรือชัยสิงหวิติ* อนึ่ง จารึกหลักนี้ยังได้ระบุคนงานทั้งชายหญิงถูกเกณฑ์มาใช้สร้างถนน เป็นชาวจัมปา ยวน (หรือโยนก) พุกาม (หรือพม่า) และรามัญ (หรือมอญ) มีจำนวนถึง ๓๐๖,๓๗๒ คน การที่จารึกหลักนี้ระบุจำนวนคนเรือนแสนไว้อย่างชัดเจนเช่นนี้ ผู้ที่สงสัยก็คงมีว่าจะมีการนับจำนวนกันอย่างเคร่งครัดครบถ้วน จนถึงหน่วย พัน ร้อย สิบ จนถึงเศษสองกันจริงจัง หรือจะเป็นคล้ายจำนวนทหารในเรื่องจีน ซึ่งระบุจำนวนคนเป็นร้อยหมื่น ห้าสิบล้านกระมัง อนึ่งยังมีการระบุถึงส่วนน้ำซึ่งพระเจ้ากัมพูชาเกณฑ์มาจากเจ้าเมืองประเทศราช มีเจ้าเมือง “ขวา” เจ้าเมืองยวน และกษัตริย์แห่งจัมปาคัวย เรื่องส่วนน้ำถ้าจะมีการระบุว่าเป็นเกณฑ์จากเจ้าเมืองละโว้ด้วย ก็คงจะช่วยให้เรื่องส่วนน้ำพระร่วงมีเค้าความจริงขึ้น แต่นี่เรื่องส่วนน้ำจากเมืองละโว้ไม่มี.

* ถ้าจะเคาะว่าเมืองนี้คือเมืองสิงห์ในปัจจุบัน ความสำคัญของเมืองสิงห์ก็จะเทียบเท่าเมืองพินาย และเมืองหลวงของราชอาณาจักรจัมปา แต่ทางโบราณคดีเรายังไม่มีการขุดค้นที่เมืองสิงห์เลย

รายชื่อหัวเมืองทั้ง ๒๓ รายชื่อดังนี้

รายชื่อเมืองในจารึกพระนคร	ตรงกับเมืองในปัจจุบัน	หมายเหตุ
๑. ศรีไชยราชธานี		
๒. ศรีชัยนันทนคร		
๓. ไชยสิงหวัติ		
๔. ศรีไชยวิรวดี		
๕. ลโวธยปุระ		
๖. สวรรณปุระ		
๗. สัมพุทธคานะ		
๘. ไชยราชบุรี		
๙. ศรีไชย สิงหบุรี		
๑๐. ศรีไชย วัชรบุรี		
๑๑. ศรีไชย สลัมพบุรี		
๑๒. ศรีไชย ราชศิริ		
๑๓. ศรีไชย วัชรบุรี		
๑๔. ศรีไชย วัชรวัติ		
๑๕. ศรีไชย กิรีติบุรี		
๑๖. ศรีไชย เกษมบุรี		
๑๗. ศรีวิชัยภูมิ		
๑๘. ศรีไชย สิงหคราม		
๑๙. มัชฌมคราม		
๒๐. สมเรนทร์คราม		
๒๑. ศรีไชยบุรี		
๒๒. วิหาโรตรกะ		
๒๓. ปุรวาวาส		

ผู้เขียนแบ่งข้อ ๒ ให้ว่าง เพื่อให้ผู้ใฝ่ใจจะได้ลองกรอกเอาเองว่า รายชื่อในข้อ ๑ จะตรงกับเมืองอะไรในปัจจุบัน และข้อ ๓ เป็นหมายเหตุ เพื่อท่านจะได้แสดงหลักฐานหรือเหตุผลเป็นการสนับสนุนข้อคิดเห็นของท่าน การจะ identify ชื่อเมืองในสมัยโบราณว่า ควรจะตรงกับเมืองอะไรในปัจจุบัน พวกนักศึกษาศาสตราจารย์เขาทำกันมานานแล้ว คราวนี้เป็นสมัยของนักศึกษาระรมาเช่นพวกเราลองทำกันบ้าง ข้อสำคัญอยู่ที่ว่า หลักฐานหรือเหตุผลของเราดีพอที่จะนำเสนอต่อที่ประชุมในการสัมมนาวิชาประวัติศาสตร์หรือไม่ ข้อความชัดเจนในวิชาภูมิศาสตร์ หรือความรู้ในเรื่องท้องถิ่นจะช่วยได้มากกว่าตำรับตำรา ไม่มีศาสตราจารย์คนใดจะรอบรู้เรื่องท้องถิ่นดีเท่าความชัดเจนของบุคคลในท้องถิ่นนั้น

ผู้เขียนจะขอทั้งเรื่องนี้ไว้แต่เพียงนี้ จะยังไม่มีสรุป จนกว่าเราจะได้อำนาจจากท่านผู้ใฝ่ใจทั้งหลาย การที่เราได้รายชื่อหัวเมืองในลุ่มน้ำเจ้าพระยา และในเขตอื่นในประเทศไทยมานั้น ก็เป็นข้อมูลเปลาะหนึ่งที่จะช่วยให้เรื่องราวของ “สมัยอยุธยา” คลี่คลายออกไปบ้าง เมื่อเราสามารถชี้ให้เห็นด้วยหลักฐาน และหรือเหตุผลที่พอฟังได้ว่า เมืองชื่อเก่า ๆ เหล่านี้ตรงกับเมืองอะไรในสมัยปัจจุบัน ก็จะเป็นข้อมูลอีกเปลาะหนึ่งที่จะช่วยให้การเข้าใจเรื่องราวได้กระจ่างขึ้นอีก เฉพาะในปัญหาของเรา คือ “สมัยอยุธยา” เมื่อเรามีชื่อเมืองลพบุรี (หมายเลข ๕) เมืองสุพรรณบุรี (หมายเลข ๖) เมืองราชบุรี (หมายเลข ๘) เมืองเพชรบุรี (หมายเลข ๑๐) ไว้จนพอเชื่อถือได้เช่นนั้นแล้ว เมืองต่าง ๆ ในปัจจุบันที่เราคุ้ได้พระพุทธรูปแบบ “อู่ทอง” เช่น สิงห์บุรี ชัยนาท เมืองสวรรค์ จะตรงกับหมายเลขอะไร เพราะชื่อเมืองเหล่านี้จะตรงกับสมัยที่ศิลปะแบบ “อู่ทอง” เฟื่องฟู มีการสร้างกันอย่างแพร่หลาย หรืออีกนัยหนึ่ง “สมัยอยุธยา” ก็คือสมัยของศิลปะแบบ “อู่ทอง” ชื่อ “อยุธยา” ตรงกับ “อู่ทอง” ในแง่กาลสมัย เมื่อนักโบราณคดีในปัจจุบันมีความเห็นเป็นหลายเสียงว่า “สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ แห่งกรุงศรีอยุธยาจะเสด็จมาจากเมือง “อู่ทอง” หรือสุพรรณบุรี หรือ “สุพรรณภูมิ” * ไม่ใช่มาจากอำเภ่อู่ทองในปัจจุบัน” เราก็จำต้องหาคำ ๆ หนึ่งซึ่งเก่า ขลังและตรงกับกาลเวลา ซึ่งเมื่อนำมาใช้แล้วจะมีความหมายทั้งในโบราณคดี และในทางประวัติศาสตร์ให้คลุมถึงยุคสมัยของประวัติศาสตร์ในตอนนั้น

* เรื่องของ ม.จ. สุภัทรทิศ ศิสกุล ในหนังสือ “โบราณคดีเรื่องเมืองอู่ทอง” กรมศิลปากร ๑๓ พฤษภาคม ๒๕๐๘ หน้า ๑๐๘-๑๐๙

คำๆ นั้นมีผู้เสนอว่า “อโยธยา” คือจะต้องรวมความสำคัญของเมืองลพบุรี สุพรรณบุรี และเมืองเก่าที่อโยธยาไว้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และจะสืบวัฒนธรรมของเมืองทั้งสามไว้ได้ด้วย และเพื่อการสืบวัฒนธรรมให้เฟื่องฟูสืบต่อไป จึงมีการแผ่ขยายอำนาจทางการเมือง คือมีการรุกรบกับพม่าในรัชกาลพระรามาธิบดีอยู่ทอง และมีการรุกรบกรุงสุโขทัย ในรัชกาลพระบรมราชาขุนหลวงพะงั่ว เมื่อรูปการเป็นเช่นนั้นก็เข้าเคำทฤษฎีที่ศาสตราจารย์ Lauriston Sharp วางไว้ในเรื่อง “การสืบวัฒนธรรม...และการไม่สืบ...ในเอเชียอาคเนย์” ตีพิมพ์ในวารสาร Asian Studies ค.ศ. ๑๙๖๒ หน้า ๑-๑๑.

หมายเหตุท้ายเรื่อง อโยธยาเป็นศัพท์ปรากฏในจารึกภาษาไทย ไม่ก่อนพุทธศตวรรษที่ ๒๐ คือเริ่มแต่หลักที่ ๑๑ ของจารึกสุโขทัย แต่เพราะศัพท์นี้เป็นคำเก่า มีกรากมาจากประเทศอินเดีย และเกี่ยวข้องกับวรรณคดี “รามเกียรติ์” จึงมีความขลังเป็นพิเศษ แต่ในแง่ประวัติศาสตร์ อโยธยาจะเคยเป็นชื่อบ้านเมืองของเราหรือไม่ก่อน พ.ศ. ๑๘๙๔ ก็ยังไม่พบหลักฐาน มีความเห็นของมานิตต์ วลลิโกตม และพวกเสนอว่า เมืองเก่าของกรุงศรีอยุธยาจะมีชื่ออื่น ผู้เขียนก็มีใจลำเอียงอยากจะให้เป็นเช่นนั้น แต่ค้นหาหลักฐานทางประวัติศาสตร์มาเพื่อสนับสนุนก็ยังค้นหาไม่พบ (ต้องขอเน้นอีกครั้งหนึ่งว่ายกเว้นจารึกลานทองเมืองสุพรรณบุรี ซึ่งไม่มีศักราช) ในชั้นนี้จึงเห็นชอบกับพระมติของท่านสุภัทรทิศติศกุล ที่ว่า “เรื่องอาณาจักรอโยธยานั้น ข้าพเจ้าก็เห็นว่าอาจจะมี แต่อาจจะเป็นแบบเมืองตักกศิลาในประเทศอินเดียคือเป็นเมืองที่มีคุณค่าทางวิทยาการ แต่ไม่มีอำนาจในการการเมือง....” (ท่านสุภัทรฯ—ตามที่อ้าง—หน้า ๑๐๗) พระมตินี้ผู้เขียนเห็นด้วยและยังมีความเห็นต่อไปว่า ในสมัยจารึกหลักที่ ๑ ของพ่อขุนรามคำแหง (ราว พ.ศ. ๑๘๕๐) ทั้ง “อโยธยา” และลพบุรีไม่มีอำนาจในการเมืองเสียแล้ว สุพรรณบุรี หรือสุพรรณภูมิต่างหากเป็นแหล่งศูนย์กลางในการเมืองของ “สมัยอโยธยา” คำ “อโยธยา”^{*} จึงเป็นศัพท์ที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรม โดยสืบความสำคัญของเมืองเก่าทั้งสามเป็นมรดกตกทอดสืบต่อไป

พิมพ์ครั้งแรกใน วิทยาสาร ฉบับวันที่ ๑๕ กันยายน ๒๕๑๕

* คำ “อโยธยา” หรือสะกดตัวหนังสือต่างกันบ้างปรากฏในจารึกสุโขทัยหลักที่ ๑๑ ของจารึกไม่ก่อน พ.ศ. ๑๘๖๒ (เพราะมีการใช้ไม้หันอากาศถึง ๖ ครั้งในคำนี้ที่ ๒) จารึกหลักที่ ๔๘ ลานทองชัยนาทลงศักราชเทียบเท่า พ.ศ. ๑๘๕๑ และจารึกหลักที่ ๔๗ ลานทอง สุพรรณบุรี ไม่มีศักราช

กรุงยโสธร—นครธมในประวัติศาสตร์ไทย

กรุงยโสธร หรือ นครธม เป็นนครหลวงของประเทศกัมพูชามาแต่รัชสมัยพระเจ้าโยศวรมัน ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. ๑๔๓๓ ถึง ๑๔๔๔ เป็นกษัตริย์องค์ที่ ๔ ในราชวงศ์กัมพูชา ซึ่งพระเจ้าโยศวรมันที่ ๒ เป็นปฐมวงศ์ นี่เป็นเรื่องราวที่แน่นอน รับรองกันแพร่หลายในตำราวิชาประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ ฉบับที่แพร่หลายคือ ฉบับของศาสตราจารย์ ยอช เซเกส ในภาษาฝรั่งเศส^๑ และฉบับของศาสตราจารย์ ดี.อี.ฮอลล์ ในภาษาอังกฤษ^๒ แต่ประวัติศาสตร์ไทยตอนนี้ยังเลื่อนรางอยู่

ในสมัยพระเจ้าโยศวรมันนั้น ชนชาติไทยได้เริ่มลงมาตั้งบ้านเมืองแล้วทางตอนเหนือประเทศไทย ดังหลักฐานปรากฏในหนังสือเก่าชื่อ “สิงหนวัติกุมาร”^๓ ว่า โอรสของผู้ปกครองแคว้นทางญานพาสู้คนลงมาแสวงที่อยู่อาศัยใหม่ทางแคว้นพายัพ ส่วนพระเจ้าซึ่งเป็นพระราชบุตรองค์ใหญ่ก็ยังทรงครอบครองแคว้นนั้น และสืบสันตติวงศ์ต่อมาอีกหลายร้อยปี หลักฐานของไทยเรานี้ยังไม่เป็นที่ทราบกันแพร่หลาย เพราะหนังสือเก่าของเราเล่มนี้ลงข้อความไว้คลุมเครือ ถ้าผู้อ่านไม่ตั้งใจสมาธิให้แน่น อ่านเพียงผ่านไปก็จะไม่สังเกตเห็นความสำคัญจึงว่า คือ หนังสือเล่มนี้ระบุข้อความว่า โอรสองค์ของพระยา “วองตีฟาง โพธิญาณ” กรุงวิเทหราช พาสู้คนลงมาสร้างบ้านเมืองใหม่ในแคว้นพายัพเมื่อจุลศักราชได้ ๒๒๕ (หรือ พ.ศ. ๑๔๓๗) และระบุเมืองที่สร้างในครั้งนั้นว่า หริภุญไชย และ

๑. George Coedès : *Les Etats hindouises d' Indochine Indonésie*, Paris 1948 มีการแก้ไขตีพิมพ์ใหม่เมื่อเร็ว ๆ นี้ (คือปี ค.ศ. ๑๙๖๔ และ ค.ศ. ๑๙๖๕ สกัทธิศ ดิสกุล ทรงเรียบเรียงเป็นภาษาไทยในชื่อว่า *ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์* ถึง พ.ศ. ๒๐๐๐-ป.ก.)

๒. D.G.E. Hall : *A History of South-East Asia*, London 1964 (2nd Edition) (มีแปลเป็นภาษาไทยในชื่อว่า *ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้* ๒ เล่ม จากฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๓ ค.ศ. ๑๙๖๘-ป.ก.)

๓. กรมศิลปากร *สิงหนวัติกุมาร*—หน้า ๑๒๕ ฉบับแปลโดยนายสุต ศรีสุมวงศ์ พ.ศ. ๒๔๖๘ (ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๓)

เชียงดาว สิ่งทีคลุ้มเครือไม่กระจำงแจ้งก็คือ ชื่อ “วองตีฟาง” “วิทเทรราช” และยังมีระบุไอรส ๔ องค์นั้นว่าเป็นฤาษีมีชื่อ วาสูเทพ สุทันตะ ปพาน กันตลิสตุต ทำให้ความเข้าใจของผู้-อ่านไขว้เขวไป จับไม่ได้คิดว่าจะเกี่ยวข้องกับบรรพบุรุษของชนชาติไทยอย่างไร การเขียนข้อความนี้เป็นเชิงอรรถเช่นนี้ จำต้องตีความหมายให้กระจ่างเสียก่อนว่า “วองตี” คือ วังตี คือ ผู้ประกาศตนเป็นพระมหากษัตริย์ในแคว้นยูนนาน เทียบเท่ากับฮ่องเต้ หรือจักรพรรดิของประเทศจีนในสมัยเดียวกัน ส่วนกรุง “วิทเทรราช” นั้น คือแคว้นแคว้นยูนนานอันเป็นชื่อซึ่งนักศึกษารุ่นใหญ่หลายคนลงความเห็นไว้^๕ ซึ่งในศักราชนี้ (พ.ศ. ๑๔๓๗) ต้องหมายความว่า “น่านเจ้า” จะหมายถึงรัฐเล็กๆ อันเป็นองค์ประกอบของราชอาณาจักรน่านเจ้าไม่ได้ และฤาษี ๔ คนนั้น ไม่ใช่ฤาษีชี้โพรตามความเข้าใจปัจจุบันของเรา แต่ท่านคือไอรสของกษัตริย์ผู้ครอบครองแคว้นแคว้น “น่านเจ้า” ซึ่งในพุทธศักราชนี้ตรงกับรัชกาลของพระเจ้าซีลิ่ง (Chi-Loung) ผู้ขึ้นเสวยราชย์ใน พ.ศ. ๑๔๐๓ ดังพระนามพระองค์เองว่า วังตี หรือ ฮ่องเต้ เป็นการประกาศกฤษฎาภิหารเทียบเท่าพระเจ้าฮ่องเต้แห่งกรุงจีน พระ

๕. Ney Elias : *History of the Shans*, Calcutta 1876

ตามบทความนี้ ซึ่งตีพิมพ์เมื่อ ๕๐ ปีที่แล้ว เนย์ อีเลียส เป็นบุคคลวิสัยสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เป็นข้าราชการกระทรวงการต่างประเทศอังกฤษประจำประเทศพม่า และเป็นผู้ได้รับเหรียญทองจาก Royal Geographic Society, London เป็นการตอบแทนคุณความดีของท่านในการค้นคว้าเรื่องชนชาติไทยใหญ่ในแคว้นพม่าเหนือท่านเขียนไว้ในหน้า ๓๑ (ตามฉบับพิมพ์คัดทำซ้ำเมื่ออยู่) ที่ฟูลตันหรือเซี่ยงร่วว่า

The Pali or classical name of Mung Kyei or Muang Chei, Which properly speaking is the Shan name for China generally, but in reality Yunnan only, is meant. Garnier mentions M. Tche as the Shan name for Yunnan, and the Chinese as a people are known to the Shans as Kyei or Chei. On Colonel Yule's map of Burma, 1855, the classical name for Yunnan is given as **Wideharit**; this, however, implies Mithila for **Videha** or **Vaideha** was but another name for the ancient Mithila (see Cunningham, *Anct. Geographical India*, p. 444 Alson Milson's Sanscrit Dictionary.)”

ข้อความในอัญญูประกาศนี้ ข้าพเจ้าตีความหมายว่า เมื่อ ๕๐ หรือ ๑๐๐ ปี ล่วงมาแล้วมีนักศึกษามีชื่อ เนย์ อีเลียส, การ์นีเยร์, ยูล, คัมมิงแฮม และวิลสัน ลงความเห็นไว้ว่า วิทเทรราชก็ชื่อแคว้นยูนนาน ท่านเหล่านั้นเป็นบุคคลอยู่ในสมัยพอหรือปู่ของเร ข้าพเจ้าจึงเรียกท่านเหล่านั้นว่า “นักศึกษารุ่นใหญ่” เป็นการแสดงความเคารพในอาวุโสของท่าน แต่สิ่งผิดถูกยังอยู่ดุล-พินิจของพวกเราหรือลูกหลานในสมัยต่อไปตามหลักฐานใหม่ที่จะค้นคว้าได้

เจ้าขี้ผึ้งผู้ทรงนำกองทัพอัศวรพลจำนวนมากไปตีเมืองญวนเหนือคืออันหนัมใต้ใน พ.ศ. ๑๔๐๖^๕ (ดังปรากฏในเอกสารจีนชื่อ Man-Shu^๖ เป็นพยานหลักฐานอยู่) พระเจ้าแผ่นดินพระองค์นี้ยังได้ยกกองทัพบุกมณฑลเสฉวน เมื่อ พ.ศ. ๑๔๑๕ ยึดหัวเมืองต่าง ๆ ได้เป็นอันมากแต่ต้นครหลวงของมณฑลนั้น คือเมืองเซงตูไม่ได้ ข้อความตั้งว่า เอมีล โรเชร์ เขียนไว้ (ประชุมพงสาวดารภาคที่ ๗๗ ตีพิมพ์ครั้งแรกใน พ.ศ. ๒๕๐๔) พระเจ้าขี้ผึ้งสวรรคตใน พ.ศ. ๑๔๒๑ พระโอรสองค์ใหญ่ทรงพระนามที่เรียกกันทั่วไปว่า “ฟ้า” ได้สืบราชสมบัติต่อมา กษัตริย์ผู้ได้รับพระราชทานเจ้าหญิงจีนมาเป็นพระมเหสี แต่ด้วยกลอุบายอันแยบยลของขุนนางจีน แม่ทัพคนสำคัญของพระองค์ ๓ ท่าน ได้ถูกกำจัดในขณะเข้าเฝ้าฮ่องเต้ในประเทศจีน เป็นเหตุให้กำลังของบ้านเมืองถดถอยอำนาจลง และในที่สุดก็เริ่มเสื่อมโทรมจนพระองค์เองต้องถูกลอบปลงพระชนม์เมื่อ พ.ศ. ๑๔๔๐

ข้อความในหนังสือสังหนวติกุมารของเรา เรื่องโอรส ๔ พระองค์ของฮ่องเต้แคว้นยูนนาน พาผู้คนลงมาสร้างบ้านเมืองใหม่ทางแคว้นพายัพในตอนเหนือของประเทศไทยเมื่อพุทธศักราช ๑๔๓๗ เปรียบเทียบทั่วไวกับเหตุการณ์ในทางแคว้นยูนนานในราชอาณาจักร “น่านเจ้า” ในระหว่าง พ.ศ. ๑๔๐๓ จนถึง ๑๔๔๐ อันเป็นรัชสมัยของพระเจ้าขี้ผึ้ง และโอรสองค์ใหญ่ พระเจ้าเล่งซุน หรือเรียกกันโดยทั่วไปว่า “ฟ้า” ยังไม่มีการพิจารณากัน ข้าพเจ้าจึงขอเสนอมาเพื่อให้บรรดานักประวัติศาสตร์ได้ช่วยกันพิจารณาว่า จะมีส่วนสัมพันธ์กันมากน้อยเพียงใด ส่วนการรับรองความสัมพันธ์ของแคว้นน่านเจ้า

๕. Man-Shu by Fan-cho เอกสารภาษาจีนนี้ลงศักราชเทียบเท่า พ.ศ.: ๑๔๐๖ ผู้เขียนชื่อ ฟันจก (Fan-cho) เป็นเลขานุการของข้าหลวงใหญ่จีน แคว้นอันหนัม ต้นฉบับภาษาจีนปราศจากการต่อเติมขณะนั้นไม่มีแล้ว มีแต่เอกสารรุ่น ๒ ซึ่งคนชั้นหลังนำมารวมไว้ใน “๒๕ราชวงศ์ของกษัตริย์ในประเทศจีน” และเอกสารนี้ ข้าพเจ้าได้เพียรหาและนำมามอบให้กรมศิลปากรหลายปีมาแล้ว แต่จนบัดนี้ก็ยังไม่หาคนแปลไม่ได้ ในปัจจุบันเอกสารนี้ศาสตราจารย์ G.H. Luce ได้ใช้ความพยายามหลายสิบปีแปลเป็นภาษาอังกฤษ และมหาวิทยาลัยคอร์เนลล์ได้ตีพิมพ์ให้ปรากฏ เมื่อศาสตราจารย์เฟรดเดอริก ไมค์ เข้ามาปฏิบัติงานในประเทศไทย เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๔ ข้าพเจ้าก็ได้พูดถึงงานแปลของศาสตราจารย์ ซี.เอช. ลูซ และได้ให้ศาสตราจารย์ ไมค์ ขี้มเอาไปศึกษาเปรียบเทียบกับฉบับภาษาจีนของท่าน (ฉบับภาษาไทยมีแล้วในชื่อว่า *หมาน ชู-บ.ก.*)

๖. Man-shu by Fan-cho Translated by G.H. Luce, published by Cornell University ราว ก.ศ. ๑๙๖๐

กับบ้านเมืองใหม่ในแคว้นพ่ายัพในพุทธศตวรรษที่ ๑๕ นี้ จะดำเนินไปอย่างใด ก็อยู่ใน
ดุลยพินิจของท่านทั้งหลาย มีข้อสังเกตอยู่ข้อหนึ่งซึ่งยังคงหาคำตอบไม่ได้ก็คือว่า เหตุใด
นักประวัติศาสตร์แต่โบราณของเราจึงเรียกโอรสของกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่เป็นฤาษีชีไพรไปเสีย
เช่น ฤาษีวาสุเทพ ฤาษี สุทันตะ เป็นต้น ก็เหลือทราบ ทำให้ความเข้าใจในวิชาประวัติ-
ศาสตร์ไทย คลุมเครือไปด้วยเรื่องคาถาอาคมซึ่งไม่ควรจะมาปะปนกับวิทยาศาสตร์ของวิชา
นี้เลย

การที่กรุงยโสธร นครธม ได้รับการสถาปนาเป็นนครหลวง เมื่อราว พ.ศ. ๑๔๓๓
และการที่เจ้านายไทย ๔ องค์จาก “น่านเจ้า” พาผู้คนลงมาสร้างบ้านเมืองใหม่ในแคว้น
พ่ายัพเมื่อราว พ.ศ. ๑๔๓๗ จึงเป็นเวลาใกล้เคียงกันมากคือห่างกันเพียง ๔ ปี เท่านั้น กรุง
ยโสธรเจริญเติบโตตามกาลสมัยจนแผ่อำนาจมาครอบคลุมลุ่มน้ำเจ้าพระยาได้บ้างในบางครั้ง
ฉับไฉน บรรพบุรุษของชาติไทยก็สามารถตั้งตัวขึ้นได้ทางแคว้นพ่ายัพก่อน แล้วจึงแผ่ขยาย
อาณาเขตลงมาถึงเมืองลพบุรี ได้นั้น จนสามารถ “ขมิถาง” ประกาศเป็นประเทศเอกราช
เมื่อ พ.ศ. ๑๕๔๔* แต่ครั้งนั้นเริ่มรัชสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ แห่งกรุงกัมพูชา กษัตริย์
ผู้ทรงอำนาจมหาศาล เอกราชดังกล่าวจึงน่าจะดับไปชั่วระยะเวลาหนึ่ง ไปโผล่ขึ้นใหม่อีก
ราว ๑๕๐ ปีต่อมา คือตรงกับรัชสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ เมื่อ พ.ศ. ๑๖๙๔** และแม้ใน
ครั้งนั้นน่าจะดับไปอีกเป็นครั้งที่ ๒ ดังภาพสลักนูนที่นครธมปรากฏเป็นหลักฐานให้ขบคิด
เป็นปัญหาว่ากองทัพ “สยาม” ถูกเชิญ หรือ ถูกเกณฑ์ ให้เข้าร่วมรบอยู่ในกองทัพของ
กรุงกัมพูชา แต่ต่อจากครั้งนั้นก็มีประกาศเอกราชขึ้นอีกครั้งหนึ่งในลุ่มน้ำเจ้าพระยา
เมื่อราว พ.ศ. ๑๗๑๐ ดังจารึกที่ดงแม่นางเมืองจังหวัดนครสวรรค์เป็นองค์พยานอยู่ ต่อมา
อีกราว ๒๐ ปี คือราว พ.ศ. ๑๗๓๐ อันเป็นรัชสมัยของพระเจ้าไชยวรมันที่ ๗ แห่งกรุง
กัมพูชา เอกราชดังกล่าวก็ดับไปอีก พระเจ้าไชยวรมันที่ ๗ แห่งกรุงกัมพูชาพระองค์นี้เชื่อ
กันว่าทรงอำนาจมาก สามารถแผ่ขยายอำนาจมาครอบคลุมลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่างได้

* นี่เป็นการตีความ หมายความว่า ก่อนรัชกาลพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ ละโว้คงเป็นเอกราช

** มีนักประวัติศาสตร์หลายท่านระบุความเช่นนี้ เริ่มแต่ศาสตราจารย์ เซลเตส คนสุดท้าย คือ O.W.
Wolters ใน วารสารสังคมศาสตร์ปริทัศน์ ฉบับ มิถุนายน ๒๕๐๘ หน้า ๕๓ เจริญวงศ์ ๕

แทบทั้งหมด ทรงตั้งเมือง “สุโขทัย” ที่ลพบุรี เพื่อดูแลสอดส่องกิจการของมหาอาณาจักร
 กัมพูชา เช่น ที่เมืองสุพรรณบุรี ราชบุรี เพชรบุรี และข้าพเจ้าอยากจะได้ติดต่อไปว่ากิน
 ตลอดแถวลงไปจนถึงเมือง “สทิงพระ” (สทิงบุรี หมายเลข ๑๑ ในจารึกพระขรรค์) ใน
 เขตจังหวัดสงขลาในปัจจุบัน เอกราชของไทยเรามาสมทบเอาตามหลักฐานในครั้งที่ ๔
 เมื่อราวพุทธศักราช ๑๗๕๔ ที่กรุงสุโขทัย ซึ่งครั้งนั้นเชื่อกันว่าเป็นรัชสมัย พ่อขุนศรีเน
 นำถม ดังที่ข้าพเจ้าได้เคยเสนอไว้แล้ว ณ ที่อื่น^๕ การแผ่อำนาจของกรุงยโสธรนครอม
 มาครอบคลุมน้ำเจ้าพระยามากบ้างน้อยบ้างตามกาลสมัยปรากฏ ๓ ครั้งดังกล่าวแล้ว คือ
 ในรัชสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ พระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ และพระเจ้าไชยวรมันที่ ๗ ถึง
 จะมีการถกเถียงคัดค้านกันอยู่บ้างก็ประปราย^๖ นักศึกษาส่วนใหญ่คงยอมรับตามมติของ
 ศาสตราจารย์ยอช เบเคส แต่เรื่องการพยายามประกาศเอกราชของไทย ๔ ครั้งดังกล่าว
 แล้ว เฉพาะครั้งที่ ๑ เมื่อ พ.ศ. ๑๕๕๔ ครั้งที่ ๒ เมื่อ พ.ศ. ๑๖๙๔ มีแต่เอกสารจีน
 แสดงเป็นหลักฐานไว้ว่าทางกรุงละโว้ส่งคณะทูตไปเจริญทางพระราชไมตรีกับกรุงจีนยังไม่
 มีนักประวัติศาสตร์คนใดเน้นความสำคัญของการประกาศเอกราชของชนชาติไทยในลุ่มน้ำ
 เจ้าพระยา ๒ ครั้ง^๗ เพราะต่างยังเชื่อตามมติของศาสตราจารย์ ยอช เบเคส กันว่า กรุง
 ละโว้ในครั้งนั้น มีชนชาติมอญเป็นใหญ่ครอบครองเมืองอยู่ คนไทยเรานั้นยังหาได้พา
 กันลงมาจนถึงเมืองละโว้ไม่ บทความนี้จะกล่าวแถมให้เห็นว่าความเชื่อดังว่าอาจจะไม่
 ถูกต้องส่วนการประกาศเอกราชครั้งที่ ๓ เมื่อ พ.ศ. ๑๗๑๐ อันมีจารึกดงแม่นางเมืองเป็น
 พยานหลักฐานอยู่นั้น จารึกดังกล่าวเป็น ๒ ภาษาบาลีและภาษาเขมร

๑. ขจร สุขพานิช: “พระเจ้าศรีเน่านำถม เป็นกษัตริย์องค์แรกของสุโขทัย ไร่หรือไร่?” (วารสาร
 สยามสมาคม ก.ศ. ๑๕๕๕)
๒. ในหนังสือ “ขอมหัว” อันเป็นนิพนธ์ของมุลณี อภิธรรมมหาชาติวิทยาลัย ในหนังสือนี้อาจารย์
 ศรีศักร วัลลิโภคม รับเป็นหัวหน้าตอบโต้ข้อเขียนของคณะดี ม.จ. สกัศวาศ ศิสกุล ในแง่
 วิชาการ เป็นกิจกรรมของผู้ทรงวิทยาคุณยุคใหม่ ที่คณะดีและอาจารย์ในคณะโบราณคดีมหาวิทยาลัย
 ศิลปากร สมควรใจมาตอบโต้กันในแง่วิชาการโดยไม่คำนึงสิ่งอื่นใดนอกจากในแง่วิชาการ สิ่ง
 ที่ข้าพเจ้ารู้สึกว่าเป็นความก้าวหน้ในวิชาการก็คือ คณะดี ม.จ. สกัศวาศ ศิสกุล ควรจะได้รับ
 คำยกย่องชมเชยว่าเป็นบุคคลที่ทรงนำประโยชน์ทางวิชาการ เหนือข้อควรคำนึงในยกเกา คือ
 กำเนิดและสกุลรุนชาติ แต่เท่าที่อาจารย์ศรีศักรฯ และคณะตอบโต้มานั้น บางครั้งก็ไม่นำหนัก
 นำฟัง ถ้าพยายามตอบโต้กันในกรอบวิชาการ ก็จะเป็นนิมิตลางของวิชาโบราณคดีต่อไป

สำหรับจารึกภาษาบาลีนั้น นับว่าเป็นภาษาบาลีที่ปรากฏในลุ่มน้ำเจ้าพระยาเก่าที่สุด แต่ข้อนี้เราควรระวังใคร่ครวญคาถาเขมรมาอันเป็นการจารึกภาษาบาลีมีอยู่อย่างแพร่หลายในประเทศไทยด้วย เพราะลักษณะตัวอักษรที่ปรากฏในจารึกคาถาเขมรมา เป็นลักษณะอักษรของหลายยุคหลายสมัยเป็นของสมัยเก่าที่สุดก็มี เช่นที่พบเมืองอุทอง และเมืองนครราชสีมา ส่วนที่พบที่นครปฐมเป็นลักษณะตัวอักษรที่ไม่ค่อยเก่านัก คือ ตัวอักษรบัลลวะ แม้กระนั้นคาถาเขมรารุ่นหลังก็ยังเป็นลักษณะตัวอักษรเก่ากว่าจารึกภาษาบาลีที่ดงแม่นางเมืองอยู่ดี บางทีท่านผู้เสนอมติตั้งว่า (คือ ศาสตราจารย์ยอช เซเดส) จะคำนึงแต่จารึกภาษาบาลีในแง่การเมือง ไม่รวมเอาเรื่องธรรม (จัมมะ) ปะปนอยู่ด้วย ถ้าเช่นนั้นมติของท่านก็เป็นจริง คือเรามีจารึกภาษาบาลี พ.ศ. ๑๗๑๐ ที่ดงแม่นางเมืองนี้เก่าที่สุด รองลงมาก็เห็นจะเป็นจารึกลานทองภาษาบาลีพบที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เมืองสุพรรณบุรี จารึกอันหลังนี้ไม่ลงศักราช แต่ข้าพเจ้าเชื่อตามข้อความในจารึกนั้นว่า เป็นเรื่องราวก่อนปีสร้างกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี คือก่อน พ.ศ. ๑๘๘๔

อีกด้านหนึ่งของจารึกดงแม่นางเมือง จังหวัดนครสวรรค์ นับว่าเป็นภาษาเขมรนี้จะหมายความว่าจะเป็นภาษาเขมรดั้งที่ชาวพนมเปญในปัจจุบันใช้อยู่กระนั้นหรือ? แต่เพราะจารึกนี้เชื่อกันว่าเป็นภาษาเขมร ท่านจึงตัดความเชื่อถือในเรื่องชนชาติไทยออกจากกรอบครองจังหวัดนครสวรรค์ในศักราชนั้นไปเสียเลย อันที่จริงเพราะภาษาไทยของเรามีการประดิษฐ์และใช้กันรุ่มร่ามมาก คือในรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหง จึงได้มีนักศึกษาเสนอความเห็น และก็เชื่อกันเป็นทิวแถวว่าชนชาติไทยจะมีอำนาจก่อนพยานหลักฐานนี้มากนักไม่ได้ คือ เชื่อว่าพ่อขุนรามคำแหงเองเป็นไทย พระเชษฐาและพระบิดาของท่านก็ยอมรับว่าเป็นไทย แม้แต่พ่อขุนผาเมืองและพระบิดาของท่านคือพ่อขุนศรีเน่านำดม ก็คงยอมรับว่าเป็นไทย แต่การยอมรับดังว่าจบลงเพียงเท่านั้น ประวัติศาสตร์ของชนชาติไทยก่อนรัชสมัยของพ่อขุนศรีเน่านำดม “ยังเคลือบคลุมอยู่ในความไม่แน่นอนของอดีต” นี่เป็นมติของศาสตราจารย์ยอช เซเดสและผู้สมควรเป็นศิษยานุศิษย์ของท่าน เพราะฉะนั้นการประกาศเอกราชครั้งที่ ๓ เมื่อ พ.ศ. ๑๗๑๐ บรรดานักประวัติศาสตร์ก็ยังไม่

คำนี้ว่าเป็นการประกาศเอกราชของไทย มีการยอมรับแต่เพียงว่าราชวงศ์ศรีธรรมมาโสกราชผู้ครอบครองบ้านเมืองเป็นอิสระในลุ่มน้ำเจ้าพระยาเมื่อ พ.ศ. ๑๗๑๐ ไม่ขึ้นต่อกัมพูชา และคงมีราชธานีอยู่ที่กรุงละโว้หรือลพบุรี ส่วนการประกาศเอกราชครั้งที่ ๔ คือเมื่อราว พ.ศ. ๑๗๕๘ นั้น นักประวัติศาสตร์มีความเห็นว่าศักราชนี้เป็นจุดเริ่มต้นในการที่องคคหของกรุงกัมพูชาเสื่อมถอยด้อยอำนาจในลุ่มน้ำเจ้าพระยา แต่ก็ไม่ได้มีการเน้นให้เห็นว่านี่คือรัชสมัยของพ่อขุนศรีเนาอำม ผู้ประกาศเอกราชและครอบครองราชอาณาจักรเป็นใหญ่อยู่ที่เมืองศรีสัชนาลัย-สุโขทัย มีราชอาณาจักรลงมาทางทิศใต้ “สองแสน-พยาม” คำว่า พยาม นี้พยานกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานอธิบายว่าตรงกับภาษาสันสกฤตว่า “วยาม” หมายความว่า ๑ วาหรือ ๒ เมตร ข้าพเจ้าได้เคยเสนอคำๆ นี้ไปให้ศาสตราจารย์ยอช เซเดส์ ให้ทราบในจดหมายส่วนตัวเพื่อแสดงให้เห็นว่าราชอาณาจักรของพ่อขุนศรีเนาอำมแผ่ลงมาทางทิศใต้ถึง ๒๐๐,๐๐๐ วา หรือ ๔๐๐ กิโลเมตร คือจากกรุงสุโขทัยลงมา ๔๐๐ กิโลเมตรทางทิศใต้ ถ้าวัดโดยทางตรงตามแผนที่ก็จะถึงอ่าวไทยแถวจังหวัดราชบุรี เพชรบุรีขอให้ท่านเอาจริงเอาจังตามแผนที่ว่าจะเป็นอย่างนี้หรือไม่? แต่ท่านศาสตราจารย์ เซเดส์ตอบว่า “ท่านไม่อยู่ในฐานะที่จะทราบเรื่องเหล่านี้” คือตัดปัญหาไม่ยอมพิจารณา เพราะฉะนั้นการประกาศเอกราชของไทยทั้ง ๔ ครั้งดังกล่าวแล้ว เมื่อผู้รู้ผู้ยิ่งใหญ่ยังไม่ยอมรับเอาพิจารณาเราจึงไม่ค่อยพบผู้ที่กล่าวถึงเรื่องเอกราชของชาติไทยจากบรรดาศิษย์ของท่าน ข้าพเจ้าจึงขอเสนอมาให้พวกเราได้วินิจฉัยกันเองอีกครั้งหนึ่ง เพราะในเรื่องเอกราชของชาติไทย จะยอมให้คนอื่น แม้จะเป็นสัตย์พินัย เป็นผู้ขาด กระนั้นหรือ?

ส่วนกรุงยโสธรนครธมนั้น เมื่อสถาปนาและแผ่ขยายอำนาจเข้ามาในลุ่มน้ำเจ้าพระยาได้จนราว พ.ศ. ๑๘๔๐ คือ มีเวลาแผ่ขยายอำนาจได้ในบางครั้งในระยะ ๔๐๐ ปี ก็ถึงวาระที่จะถดถอยด้อยอำนาจลงไปบ้าง คือเมื่อราว พ.ศ. ๑๘๔๐ นั้นเอง อันตรงกับรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหงกรุงสุโขทัย หลักฐานของจีนชื่อ จูตากวณ^๕ คนในราชวงศ์หรงวน

๕. จูตากวณ : ความทรงจำเกี่ยวกับชนบระเพณีของกัมพูชา (พ.ศ. ๑๘๔๐) แปลเป็นภาษาฝรั่งเศสโดย ปอลเปลิโอต์ (ปารีส ค.ศ. ๑๘๕๑) แปลเป็นภาษาอังกฤษโดย L. P. Briggs และ A.P. Landon ต่อมา แต่ภาษาไทยยังไม่มีแปล (มีแปลเป็นภาษาไทยแล้วชื่อว่า บันทึกว่าด้วยวัฒนธรรมประเพณีของเงินละ-บ.ก.)

ขณะที่รวมอยู่ในคณะทูตจีนมาเยี่ยมเยียนกรุงยโสธรนครธม ได้บันทึกข้อความไว้ว่า Sienlo^{๑๐} หรือกรุงสยามได้ถูกรบเผาผลาญบ้านเมืองของกรุงกัมพูชาเข้าไปเป็นจำนวนมาก พระเจ้าผู้ครองกรุงกัมพูชาในเวลานั้นต้องถูกถอดออกจากราชบัลลังก์ พระราชบุตรเขยซึ่งต่อมาทรงพระนามว่าอินทรวรมันที่ ๓ ทรงกะเกณฑ์ผู้คนป้องกันกรุงยโสธร นครธมเป็นการใหญ่ และเมื่อกองทัพกรุงสยามตีนครธมไม่ได้และถอยทัพกลับไปแล้ว พระราชบุตรเขยผู้^{๑๑} จึงขึ้นเสวยราชย์ครอบครองบ้านเมืองสืบต่อมา นี่เป็นหลักฐานแสดงให้เห็นว่าย่านาของกรุงกัมพูชาเริ่มเสื่อมลงดินแดนที่เสียไปแก่กรุงสยามในครั้งนั้นน่าจะเป็นดินแดนภาคอีสานทั้งหมด และดินแดนทางทิศตะวันออกและทิศใต้ของเมืองลพบุรี อันมีนครนายก ฉะเชิงเทรา จนถึงเมืองจันทบุรีในที่สุดก็คงตกมาอยู่ในแคว้นของกรุงสุโขทัย อนึ่ง เพราะจีนระบุการรวมอาณาจักร Sien และ Lohu เข้าไว้ด้วยกันใน พ.ศ. ๑๘๔๐ นี้ จึงเชื่อได้ว่ากรุงสุโขทัยได้ผนวกเอาดินแดนของกรุงละโว้เข้าไว้ในราชอาณาจักรไทยแต่ครั้งนั้นแล้ว และจีนขนานนามราชอาณาจักรใหม่ว่า Sienlo เมื่อ พ.ศ. ๑๘๔๐

ส่วนการตีกรุงยโสธรนครธมได้รวม ๓ ครั้ง คือในรัชสมัยพระรามาธิบดีอยู่ทอง ในรัชสมัยพระบรมราชาขุนหลวงพะงั่วต่อดัวยรัชสมัยพระราเมศวร และครั้งสุดท้ายในรัชสมัยพระบรมราชาเจ้าสามพระยา หลักฐานของฝ่ายไทยเราลงไว้ไม่สมบูรณ์ คือ มีปรากฏในพระราชพงศาวดารหลวงประเสริฐ เฉพาะในครั้งที่ ๓ เท่านั้น^{๑๑} ส่วนครั้งที่ ๑ และครั้งที่ ๒ หลักฐานฉบับนี้หาได้ระบุไว้ให้ไม่ ส่วนทางพงศาวดารเขมรกรุงกัมพูชาเองระบุว่า กรุงยโสธรนครธมต้องเสียแก่กองทัพไทยในรัชสมัยพระรามาธิบดีอยู่ทอง เมื่อจุลศักราช ๗๑๕ ปีมะเส็ง (ตรงกับพุทธศักราช ๑๘๙๗) นั่นเป็นครั้งที่ ๑ ส่วนครั้งที่ ๒ กรุงยโสธรนครธมเสียแก่กองทัพไทยในจุลศักราช ๗๓๕ ปีฉลู (ตรงกับพุทธศักราช ๑๙๑๗) ในครั้งที่ ๒ นี้ทางฝ่ายไทยตั้งเจ้านายเขมรชื่อพระอินทรวาชนเป็นเจ้าแผ่นดิน แต่ต่อมาถูก

๑๐. นี่เป็นการระบุชื่อ Sienlo เป็นครั้งแรก ใน พ.ศ. ๑๘๔๐ โดย จูตาควน การที่ท่านผู้ระบุชื่อ Sien ซึ่งเชื่อว่ากรุงสุโขทัย และ Lohu บ่อเรียกเพียงว่า Lo คือ ลพบุรี เช่นนี้จะหมายความว่า ใน พ.ศ. ๑๘๔๐ กรุงสุโขทัยได้ผนวกราชอาณาจักรละโว้เข้าไว้ในอาณาจักรปกครองแล้วหรือ ?

๑๑. ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๑-กรมศิลปากร พ.ศ. ๒๔๖๕ พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐ หน้า ๑๑๘

พวกเขมรด้วยกันเองลอบปลงพระชนม์เสีย แต่เรื่องการเสียกรุงยโสธรนครธมในครั้งที่ ๓ พงสาวดารเขมรไม่ได้กล่าวถึง คือ มิได้มีข้อความซึ่งเป็นเรื่องราวเหตุการณ์ของบ้านเมือง ในระหว่างจุลศักราช ๗๕๕ ถึงจุลศักราช ๗๙๕ ระยะเวลา ๔๐ ปี พงสาวดารเขมรข้าม ไปเสียเฉย ๆ ๑๒ อันที่จริงพระราชพงสาวดารฉบับหลวงประเสริฐฐมาเทียบกับพงสาว- เกี่ยวกับกรุงยโสธรนครธมในตอนนั้นว่า—

“ศักราช ๗๙๓ กุนสก สมเด็จพระบรมราชาเจ้า (สามพระยา) เสด็จไปเอาเมือง นครหลวงได้ และท่านจึงให้พระราชกุมารท่านนครอินทราเจ้าเสวยราชสมบัติเมืองนคร- หลวงนั้น...” (พระนครอินทราเจ้า ผู้เขียนเชื่อว่าเป็นราชกุมารของกษัตริย์เขมรองค์ก่อน)

✕ ถ้าจะเอาพระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐฐมาเทียบกับพงสาว- ดารเขมร (ในประชุมพงสาวดารภาคที่ ๑) จะเห็นได้ว่าพระนามอินทราชาวปรากฏใน พงสาวดารเขมรว่าเป็นผู้ได้รับแต่งตั้งจากพระเจ้าแผ่นดินไทยให้ครองกัมพูชาในจุลศักราช ๗๓๕ เมื่อกรุงยโสธรนครธมเสียแก่กองทัพไทยเป็นครั้งที่ ๒ และพระนามนี้หรือใกล้เคียง คือ พระนครอินทราเจ้า เป็นพระนามที่ได้รับแต่งตั้งให้เสวยราชสมบัติเมืองนครหลวงเมื่อ จุลศักราช ๗๙๓ อันเป็นครั้งที่ ๓ ที่เสียนครธมให้แก่ฝ่ายไทย จึงเห็นได้ว่าพระราชพงสาว- ดารของเราเองฉบับพิศดารเช่นฉบับพระราชหัตถเลขา กล่าวเรื่องการคืนนครธมได้เป็น ๓ ครั้ง แต่ฉบับหลวงประเสริฐฐมาไว้เพียงครั้งเดียว ส่วนพงสาวดารเขมรกรุงกัมพูชาระบุว่ามีการ เสียนครธมเพียง ๒ ครั้ง ส่วนครั้งที่ ๓ นั้น พงสาวดารไม่ได้กล่าวถึง และไม่ได้กล่าวถึง เหตุการณ์ใดๆ เลยตลอดระยะเวลา ๔๐ ปี คือตั้งแต่จุลศักราช ๗๕๕ ถึงจุลศักราช ๗๙๕ ด้วยเหตุนี้เราจึงจำต้องพึ่งหลักฐานของประเทศอื่นเช่นของประเทศจีน เป็นต้น มาตรวจ สอบว่าความจริงนั้นเป็นอย่างไร การใช้อักษรภาษาจีนมาให้เป็นประโยชน์ในเรื่องนี้ เราจำต้องแสวงหาเอกสารดังกล่าวเอามาไว้ แล้วยังต้องมีความรู้ในภาษาจีนเพียงพอที่จะ ตรวจดูเอกสารนั้นให้เป็นประโยชน์ และนอกจากความรู้ทางด้านภาษาจีนแล้ว เราจำต้อง มีพื้นฐานในวิชาประวัติศาสตร์ไทย—เขมร และประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ในวงกว้างไว้ เสียก่อน จึงจะห็นิจพิจารณาปัญหาเรื่องการเสียกรุงยโสธรนครธมได้อย่างถ่องแท้ บุคคลที่

๑๒. ประชุมพงสาวดาร ภาคที่-๑ กรมศิลปากร พ.ศ. ๒๔๘๕-พงสาวดารเขมร หน้า ๑๖๘-๑๘๘

ต้องมีคุณสมบัติดังว่าไว้^{๕๓} มีศาสตราจารย์ O.W. Wolters ด้วยผู้หนึ่ง และท่านได้ใช้เวลา
ราว ๒ ปี ในการตรวจเอกสารจีนเปรียบเทียบกับพระราชพงศาวดารของไทยและของเขมร
ตอนนั้นและเรียบเรียงเป็นบทความ^{๕๔}

ในบทความใหม่เยี่ยมของศาสตราจารย์โอ.ดับเบิลยู.วอลเตอร์ส ตีพิมพ์ไว้ใน
วารสารชื่อ *Asia Major* ที่กรุงลอนดอน ฉบับที่ ๑๒ เล่มที่ ๑ เมื่อเร็ว ๆ นี้ ศาสตราจารย์
วอลเตอร์ส ให้ข้อบทความว่า “The Khmer King at Bassan (1371-3) มีข้อความโดย
ย่อว่ากษัตริย์แห่งกรุงกัมพูชา อันมีนครหลวงอยู่ที่กรุงยโสธรนครมได้สูญเสียพระนคร
หลวงรวม ๓ ครั้ง^{๕๕} คือครั้งแรกในปลายรัชกาลพระรามาธิบดีอยู่ทอง ครั้งที่ ๒ ในรัชกาล
พระบรมราชาขุนหลวงพ่วงต่อด้วยรัชกาลพระราเมศวร โอรสพระรามาธิบดีอยู่ทอง และ
ครั้งที่ ๓ อันเป็นครั้งสุดท้ายซึ่งกรุงยโสธรนครมจะดับสลายไป คือในรัชกาลพระบรม
ราชาเจ้าสามพระยา

บทความ^{๕๔}เป็นการค้นบทความของ L.P. Briggs “Siamese attacks on Angkor
before 1430” ตีพิมพ์ไว้ในวารสาร *Far Eastern Quarterly* ฉบับที่ ๘ เล่มที่ ๑ (ค.ศ.
๑๙๔๘) ในบทความนี้บริกส์กล่าวว่า เท่าที่ท่านได้สอบสวนหลักฐานต่างๆ ดู มีพระราช
พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับต่างๆ ของไทย เช่น ฉบับหลวงประเสริฐและต้นฉบับพระราช
หัตถเลขาเป็นต้น ท่านเชื่อว่ากรุงศรีอยุธยาที่กรุงยโสธรนครมแตกเพียงครั้งเดียว คือใน
ค.ศ. ๑๔๓๑ ในรัชกาลพระบรมราชาเจ้าสามพระยา ซึ่งว่ามีการตีกรุงยโสธรนครมได้ใน
๒ ครั้งแรก ตามข้อความในพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขานั้น ท่านไม่เห็น
ด้วย เพราะถ้าเป็นจริงดังนี้ ทำไมฉบับหลวงประเสริฐของไทยจึงไม่กล่าวถึงเสียเลย

ศาสตราจารย์ O.W. Wolters ผู้ซึ่งได้พิจารณาหลักฐานต่างๆ ของไทย ของเขมร
ของจีน (ท่านอ่านภาษาจีนได้ และมีเอกสารภาษาจีนให้ท่านได้ศึกษาในมหาวิทยาลัยลอน-
ดอนและคอร์เนลล์) ยอมรับว่า พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐของไทยมิได้ระบุว่า
กรุงศรีอยุธยาที่กรุงยโสธรนครมได้ ใน ๒ ครั้งแรกนั้นจริง^{๕๖} ไปมีการระบุคั้งว่าอยู่ใน

๕๓. O.W. Wolters ; The Khmer King at Basan 1371-3..... ตีพิมพ์ในวารสาร *Asia Major* กรุง
ลอนดอน ฉบับที่ ๑๒ ตอนที่ ๑

ฉบับอื่น เช่น ฉบับพระวาทิตถลลลลล เป็นต้น แต่ทั้งนี้ก็เป็นกรวาระบุตรงกันกับข้อความใน พงศาวดารของกัมพูชาเอง เมื่อเป็นเช่นนี้จะหมายความว่าได้แต่งพงศาวดารของ ๒ พระ นคร คบคิดกันเรื่องไม่จริงมาให้เป็นเรื่องจริงกระนั้นหรือ และถ้าเช่นนั้น ใคร จะเป็นผู้ได้ประโยชน์ ? ที่เห็นได้ชัดก็คือว่าทางกรุงกัมพูชาจะเป็นผู้เสียประโยชน์ เพราะ ตนถ้าไม่เคยเสียกรุงใน ๒ ครั้งแรกนั้น จะเขียนว่าเสียกรุงเพื่อประโยชน์อันใด ? แต่ หลักฐานที่สำคัญกว่า กรุงยโสธรนครอมได้เคยเสียกรุงก่อน ค.ศ. ๑๔๓๑ ถึง ๒ ครั้ง จะ เห็นได้จากข้อความที่ปรากฏในหลักฐานจีนของราชวงศ์หมิง

คือหลักฐานจีนของราชวงศ์หมิงและพงศาวดารเขมร ปรากฏข้อความว่า “ใน ปลายรัชกาลพระรามาธิบดีอยู่ท้องต้นนครมอได้ กษัตริย์กัมพูชาเสด็จไปประทับอยู่ที่เมืองปลา- สตามัษระยะหนึ่ง แล้วเสด็จกลับมาประทับที่กรุงยโสธรอีก ต่อมาในรัชกาลพระบรมราชา ขุนหลวงพัว พระองค์ต้นนครมอได้เป็นครั้งที่ ๒ ครั้นเจ้านายไทยปกครองนครมอถึง ๖ ปี กษัตริย์กัมพูชาต้องเสด็จไปประทับอยู่ที่เมืองจตุรมุขหรือพนมเปญ และเมื่อเจ้านายไทยที่ นครมอถูก “ลอบฆ่า” กษัตริย์กัมพูชาจึงกลับมาประทับที่นครมออีก และกรุงยโสธรนครม เป็นที่ประทับจวบจนรัชกาลสมเด็จพระบรมราชาเจ้าสามพระยามาทรงได้เป็นครั้งที่ ๓ ต่อ จากนั้นนครมอก็กลายเป็นเมืองร้าง เพราะกษัตริย์กัมพูชาของศัตวรรษต่อมาต้องอพยพเร่ร่อน ประทับอยู่ตามเมืองต่างเป็นการชั่วคราวจนในที่สุดจึงมาประทับอยู่ที่เมืองละแวก (เขมร เขียน “ลงแวก”) ในปลายรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒

บทความของศาสตราจารย์ผู้เขียนข้อความตั้งแต่หน้า ๔๔-๔๗ ใช้คำราและหนังสือเป็นหลักฐานอ้างอิง ๑๐๗ ฉบับ ใช้เวลาศึกษาและขีดเขียนกว่า ๒ ปี เมื่อตีพิมพ์ ออกมาแล้วเช่นนี้ก็เป็นที่หลักฐานที่นักประวัติศาสตร์ไทยควรจะแสวงหามาตรวจดู และ แปลเป็นภาษาไทยให้ได้ใช้ศึกษากันให้แพร่หลายต่อไป

ข้อความเท่าที่ท่านอ่านมานี้ ระบุเรื่องราวอย่างฉพาะอยู่ข้อหนึ่ง ซึ่งยังไม่เป็นที่ทราบกัน และว่าตามความที่ถูกต้องก็ยังไม่มื่อนักประวัติศาสตร์คนอื่นรับรองหรือแม้ แต่รับเอาไปถกเถียงกัน กล่าวคือ ชนชาติไทยลงมาสร้างบ้านแปลงเมืองเมื่อ พ.ศ. ๑๔๓๑ โดยระบุเมืองหริภุญไชยและเมืองเชียงใหม่เป็นปฐม ข้อความนี้ปรากฏอยู่ในหนังสือ

สิงหนวัติกุมาร ซึ่งเป็นหนังสือของเมืองเหนือ เขียนด้วยตัวหนังสือและภาษาเมืองเหนือ ใครจะเป็นผู้แต่งไว้และขีดเขียนขึ้นเมื่อปีใดก็ยังไม่ปรากฏชัด เท่าที่พอสืบได้บ้างก็คือมีการลอกคัดต่อ ๆ มาหลายครั้งหลายหน และมีสิ่งสำคัญที่ระบุไว้ ก็คือ มีการอ้างถึงตำนานเก่าซึ่งผู้แต่งหนังสือ “สิงหนวัติกุมาร” ใช้เป็นหลักฐาน คือ “ตำนานหลวง” อันที่จริงหนังสือเก่าอีกเล่มหนึ่งของเราเขียนเป็นภาษาบาลี ให้ชื่อเป็นที่รู้จักกันแพร่หลายว่า “จามเทวีวงศ์” ก็ระบุถึง “พระจารึก” หรือที่มาของหนังสือนี้ว่าเป็นจารึกเก่าแก่ แต่ทั้ง “ตำนานหลวง” และ “พระจารึก” ตั้งว่า ปัจจุบันอยู่ที่ไหน ก็ยังหาไม่ได้ ถ้าใครค้นหามาได้ นำมาตีพิมพ์เผยแพร่อีกเป็นหลักฐาน ก็จะเป็นการสร้างรากฐานคุณประโยชน์ให้แก่วิชาประวัติศาสตร์ไทย ซึ่งจนบัดนี้ยังอ่อนแอโคลงเคลงตามวิชาการด้านอื่นๆ ของไทยเรา

ผู้ที่เคยอ่านเรื่อง “จามเทวี” และชินกาลมาลีปกรณ์ หรือแม้แต่พงศาวดารโยนก ก็คงจำเรื่อง ฤๅษีवासเทพ และฤๅษีสุทนต์ได้ ว่ามีส่วนในการสร้างกรุงหริภุญไชย และยังมีส่วนในการส่งทูตมาอัญเชิญพระนางจามเทวี จิตาภกษัตริย์แห่งละโว้ให้ขึ้นไปครองกรุงหริภุญไชยด้วย ศักราชเกี่ยวกับเจ้าชายवासเทพ และเจ้านายผู้น้องใน “สิงหนวัติกุมาร” และศักราชในเรื่อง “จามเทวีวงศ์” เกี่ยวกับกรุงหริภุญไชย ผิดกันไปมากก็จริง แต่เรื่องศักราชกาลเวลาไทยเราไม่เคยมีข้อเสียนักว่าแม่นยำ และเราก็ไม่ควรติดใจยึดมั่นในศักราชซึ่งหนังสือเก่าเล่มนี้เล่มนั้นว่าไว้ แต่สิ่งสำคัญควบคู่กันไป แต่แม่นยำนัก ก็คือชื่อบุคคลและเหตุการณ์เรื่องราวในชั้นนี้ หนังสือเก่าสองเล่มของเราระบุชื่อบุคคล และเรื่องราวเมืองหริภุญไชยไว้ตรงกัน คือ เจ้าชายवासเทพ และเจ้าชายสุทนต์ ผู้เป็นโอรสของกษัตริย์ผู้ครองดินแดนแห่งแคว้นยูนนาน ได้สร้างเมืองหริภุญไชยขึ้นแล้วจะด้วยเหตุผลกลใดก็ตามไม่ครอบครองเมืองเสียเอง กลับส่งทูตลงมาเมืองละโว้ ทูลอัญเชิญให้กรุงละโว้ส่งเจ้านายขึ้นไปครอบครองเป็นปิ่นเป็นประมุขของหริภุญไชย ในเรื่องกาลเวลาครั้งนั้นจะเป็นต้น ๆ จุลศักราช (ตามจามเทวีวงศ์) คือราว พ.ศ. ๑๒๐๐ หรือถัดมาอีก ๒๐๐ ปี (ตามสิงหนวัติกุมาร) คือราว พ.ศ. ๑๔๐๐ ก็ยังไม่ใช่เรื่องสำคัญนัก แต่มีสิ่งสำคัญกว่าคือว่าเมืองเจ้านายไทยชุดนั้นสร้างเมืองหริภุญไชยหรือลำพูนขึ้นแล้วจะเป็นด้วยเหตุผลกลใดก็ยังไม่ทราบ กลับส่งทูตมาทูลเชิญทางกรุงละโว้ให้ส่งเจ้านายขึ้นไปครอบครอง และ

ทางกรุงละโว้ก็ส่งธิดา ทรงพระนามจามเทวีขึ้นไปตั้งราชวงศ์ครองกรุงหริภุญไชยสืบต่อมา
อีกหลายร้อยปี ปัญหาที่เกิดขึ้น และยังไม่เห็นคำตอบในชั้นนี้ก็ถือว่า กรุงละโว้ในครั้ง
นั้น (พ.ศ. ๑๒๐๐ หรือ ๑๔๐๐) เป็นอาณาจักรปกครองด้วยชนชาติอะไร? จะเป็นมอญ
หรือไทย? ถ้าเป็นมอญ ดังศาสตราจารย์เชเดสเสนอไว้ ทำไมเจ้าชายวาสุเทพ และพระ
อนุชาจึงส่งทูตมาทูลเชิญเจ้านายมอญให้ขึ้นไปปกครองพวกท่านซึ่งเป็นไทย? ความ
เป็นมอญของกรุงละโว้ ในครั้งนั้นและความเป็นมอญของนครปฐม นครสวรรค์ และ หริ-
ภุญไชยขึ้นอยู่กับจารึกภาษามอญ ซึ่งมีปรากฏเป็นองค์พยานอยู่ นี่เป็นหลักเกณฑ์ที่ศาส-
ตราจารย์ใหญ่ ๆ ได้วางไว้ ดังนั้น ความเป็นไทยของละโว้นครปฐม และหริภุญไชย
จึงเป็นไปได้ เพราะไม่ปรากฏหลักฐานทางจารึกภาษาไทยสนับสนุน พวกเราจะยอม
รับหลักเกณฑ์ซึ่งฟังคล้ายคำพิพากษาของศาลฎีกาประกาศออกมากระนั้นหรือ? เมื่อเรา
หาจารึกมาสนับสนุนไม่ได้ เราก็ต้องพยายามหาสิ่งอื่นมาเป็นองค์พยาน

ข้าพเจ้าเสนอเรื่องขึ้นมาก็คือให้นักประวัติศาสตร์ไทยได้ใคร่ครวญดู อันเรื่อง
กรุงยโสธรนครธมเป็นเรื่องแน่นอนซึ่งนำมาใช้เป็นหลัก ส่วนเรื่องการสถาปนากรุงหริภุญ
ไชย (และเชียงดาว) บ้านเมืองยังมีอยู่ให้เห็นได้ ไม่ใช่ตั้งเมือง “โยนกเชียงแสน” ของ
เจ้าสิงหนวัติ ซึ่งพวกเรายังไม่ทราบกันว่าจะอยู่ที่ตรงไหน มีแต่เชื่อกันอย่างนั้นอย่างนี้แต่
ก็ยังไม่มีการขุดค้นนำเอารากฐานของเมืองมาตีแผ่ให้เห็น อันที่จริง เรื่องการสถาปนา
กรุงหริภุญไชยนั้น มีหนังสืออื่นพูดถึงตอนพระนางจามเทวีราชธิดาแห่งกรุงละโว้ นำผู้คน
ขึ้นมาครอบครองบ้านเมืองแล้ว แต่ตอนสร้างเป็นบ้านเป็นเมืองก่อนเรื่องราวพระนางจาม
เทวี หนังสือที่พูดถึงแม้แต่ข้อความเพียง ๒-๓ บรรทัดก็เห็นปรากฏแต่ในหนังสือ “สิงหน
วติกumar” เท่านั้นแต่ข้อความ ๒-๓ บรรทัดนี้ ข้าพเจ้าเชื่อว่ามีคามหมายกว้างขวาง
เพราะทำวเรื่องการสร้างบ้านเมืองทางภาคพายัพให้ติดต่อกับเรื่องทาง “น่านเจ้า” ใน
แคว้นยูนนานเป็น Missing link ซึ่งนักประวัติศาสตร์ค้นหากันมานานแต่ก็ยังไม่พบ หรือ
พบแล้ว เมื่อมีการนำเสนอก็ยังไม่ได้รับความสนใจจากเพื่อนนักประวัติศาสตร์ด้วยกัน (คือ
ข้าพเจ้าได้นำเสนอแต่ พ.ศ. ๒๕๐๗ ในสังคมศาสตร์ปริทรรศน์ ฉบับพิเศษ ๑ (เป็นการ
ระลึกวันเกิดพระยาอนุমানราชชนครบค่อนศตวรรษ เมื่อ ๑๔ ธันวาคม ๒๕๐๗) Missing

link นี้ นักประวัติศาสตร์ไทยรุ่นก่อน เช่น W.A.R. Wood ไม่ได้กล่าวไว้เลย มีการกล่าวถึงเรื่องราวของน่านเจ้าตั้งแต่แรกเรื่อยมาจนถูกไล่อานมาตีได้ใน พ.ศ. ๑๗๙๔ แล้วก็กล่าวถึงเรื่องของไทยสุโขทัยในราชวงศ์ขุนนางกลางท่าว ดูประหนึ่งว่า เมื่อ“น่านเจ้า”ตกผู้คนก็อพยพลงมาสถาปนากรุงสุโขทัยเป็นราชธานีแทนอันเป็นการ over-simplification of the facts ความเห็นเช่นนี้แม้แต่ศาสตราจารย์ ยอช เซเตส ก็ยังคงเสนอต่อที่ประชุม Pacific Science Congress ที่คณะอักษรศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๐ แต่ตามหลักฐานที่เรามียู่ คือ “สิงหนวัติกุมาร” มีการระบุ เจ้าชาย ๔ องค์นำบริวารจากเมืองวิเทหราช ซึ่งนักประวัติศาสตร์หลายท่านตีความหมายว่า ยูนนาน ลงมาสร้างเมืองใหม่แล้วเมื่อ พ.ศ. ๑๔๓๗ และเพราะมีการระบุพระนามพระราชบิดาของพระองค์ว่า “วงศ์ฟางโพธิญาณ” ข้าพเจ้าจึงเสนอว่า ๒ พยางค์แรก คือ “วงศ์” ตรงกับคำว่า “วงศ์” ที่เราเข้าใจกันในปัจจุบันว่ากษัตริย์ราช หรือจักรพรรดิอันเป็นพระนามที่ประกาศความยิ่งใหญ่ของพระองค์ เทียบเท่าองค์ได้หรือจักรพรรดิแห่งราชอาณาจักรจีน รัชกาลขององค์ได้ในประวัติศาสตร์ยูนนาน เมื่อ พ.ศ. ๑๔๓๗ คือ พระเจ้าซีลุ่หรือเจ้าหลวงกระมัง (ซีลุ่ ในตัวอักษรจีนจะเขียนว่าอย่างไร ซี จะตรงกับตัวอักษร เจ้ ที่จีนใช้หรือไม่ และลุ่ จะตรงกับอักษรจีนในท่อนซึ่งน่าจะมีความหมายว่า หลวง หรือไม่จำต้องมอบให้ท่านผู้รู้ภาษาจีนวินิจฉัย) ในขั้นนี้ข้าพเจ้าขอใช้คำว่า “ซีลุ่ หรือเจ้าหลวงกระมัง” ก็เพื่อจะเป็นการไม่ทักท้วง เพราะยังไม่มีมีการค้นสอบ เป็นแต่ขมิ้นกลางไว้ชั้นหนึ่งก่อนถ้าค้นสอบแล้วปรากฏว่า ซีลุ่ ไม่ใช่คำที่จีนเคยใช้ให้หมายความว่า เจ้าหลวง คำในอัญญาประกาศก็ขอลอนเสีย ยังไม่เกิดความเสียหายแต่อย่างใด เป็นแต่ว่า พระเจ้า “วงศ์ฟางโพธิญาณ” จะใช้พระเจ้าซีลุ่ แทนน่านเจ้าหรือไม่ จะมีชื่อเป็นไทยๆ ตรงกับคำไหนของเราก็ยังเป็นปัญหาเปิดอยู่

เมื่อเดือนกรกฎาคมสัปดาห์ก่อนข้าพเจ้านำ “สิงหนวัติกุมาร” ฉบับใหม่จากนครเชียงใหม่มากรุงเทพฯ มอบให้คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยพิจารณาพิมพ์ออกมาเผยแพร่ หนังสือในฉบับใหม่นี้ แปลออกเป็นภาษาไทยแล้ว โดยท่านผู้รู้หลายท่านใน

จังหวัดเชียงใหม่ คุณสงวน โชติสุขรัตน์ เป็นผู้ถือกรรมสิทธิ์ เพราะเป็นผู้เพียรพยายาม ค้นหาต้นฉบับโบราณ และแสวงหาผู้รู้ในนครเชียงใหม่ให้ถอดจากภาษาและตัวอักษรของพม่าให้เป็นภาษาและอักษรไทยปัจจุบัน เมื่อใดคณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยพิจารณาให้ตีพิมพ์ออกมาเราก็จะได้ “สิงหนวัติกุมาร” อีกฉบับหนึ่งเสริมฉบับเดิมที่เรา มีอยู่ ซึ่งกรมศิลปากรตีพิมพ์แล้วเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๗

การค้นคว้าเรื่องราวเกี่ยวกับวิชาประวัติศาสตร์ไทย สำคัญอยู่ที่ว่า เราสามารถ แสวงหาหนังสือเก่า จะเป็นภาษาใดไม่สำคัญ นำออกมาตีพิมพ์เผยแพร่ เพื่อให้โอกาสแก่ บรรดานักประวัติศาสตร์ไทยคนอื่นๆ ได้พิจารณาหรือไม่ อันจัดเป็น Positive contribution ไม่ใช่อยู่ที่ Negative contribution ของ L.P. Briggs ดังในเรื่อง “นครธม” ไม่เคยถูกทัพ ไทยตีได้ก่อน ค.ศ. ๑๔๓๐ หรือของ F.W. Mote ในเรื่องคนไทยเป็นเพียงส่วนประกอบ ที่ไม่สำคัญของราชอาณาจักรน่านเจ้า^{๑๔} ในเรื่องของท่านทั้ง ๒ ที่กล่าวถึงนี้ ข้าพเจ้าขอ โอกาสจะอภิปรายในโอกาสต่อไป

๑๔. บทความของ L.P. Briggs: “Siamese attacks on Angkor before 1430” ตีพิมพ์ไว้ในวารสาร *Far Eastern Quarterly* เล่มที่ ๘ ฉบับที่ ๑ (ค.ศ. ๑๙๔๘) เป็นบทความที่เสนอความเห็นทาง Negative คือท่านบิดพระราชนางสาวครุฑฉบับหลวงประเสริฐเป็นหลัก ถ้าหลักฐานฉบับนี้ไม่ ระบุถึงเรื่องอะไร ท่านก็ไม่ยอมให้มีเหตุการณ์เกิดขึ้น นอกเหนือจากหลักฐานฉบับนี้ระบุไว้ เพราะฉะนั้น เมื่อหลักฐานฉบับนี้ ระบุเรื่องพระรามารับคือทองว่า ทรงสร้างวัดพระราม และ นิพพาน ท่านก็ยอมรับเรื่องราวเพียงเท่านั้น ส่วนเรื่องราวในรัชกาลพระรามเมศวร หลักฐานฉบับนี้ ระบุแต่ว่าทรงเสด็จมาแต่เมืองลพบุรี ขึ้นเสวยราชสมบัติ พิชิตเจ้าทองถัน แล้วก็นิพพานหลัก- เกณฑ์ของ Briggs จึงเป็น Negative contribution ไม่เหมือนบทความของ O.W. Waters ซึ่ง พิจารณาหลักฐานทั้งหลายทั้งปวงรอบด้าน และลงความเห็นเกี่ยวกับพระราชพงสาวดารฉบับหลวง ประเสริฐว่า “ไม่เชื่อในเรื่องราวของราชวงศ์พระรามารับคือทอง แต่ระบุเรื่องราวของราช- วงศ์ ขุนหลวงหงว้อย่างไม่ขาดตกบกพร่อง” จะเป็นด้วยเหตุใดท่านขอให้พวกเราขบคิดกันหา คำตอบ

ส่วนบทความของ Frederik Mote ในวารสาร *สังคมปริทรรศน์* ฉบับพิเศษ มิถุนายน ๒๕๐๘ ท่านผู้นี้ก็เสนอความเห็นเป็น negative เช่นเดียวกัน คือ ท่านเสนอว่า “ประวัติจีนไม่ส่อ ให้เห็นว่ามีความขัดแย้งของชาติใด อันมีภาษาและวัฒนธรรมเป็นอิสระแล้วอพยพเคลื่อนย้ายจาก เหนือมาสู่ภาคกลาง แล้วลงไปใต้ จนออกนอกจีนไปในที่สุด” (หน้า ๑๗) นี่เราไม่จำเป็นต้องถาม ว่า ไม่ตมโนใจหรือว่าได้ตรวจพิจารณาเอกสารภาษาจีนหมดแล้ว จึงกล้ากล่าวเช่นนั้น แต่เราจะ ถามปัญหาอย่างง่าย ๆ แค่ว่า ชนชาติที่มีภาษาและวัฒนธรรมเป็นอิสระ จะมีความเป็นอยู่ยาก

เรื่องนี้เป็นการเล่นให้เห็นสายสัมพันธ์ระหว่างราชอาณาจักรน่านเจ้า กับเมือง
หริภุญไชย สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๑๔๓๗ คือหลังการสถาปนากรุงโยสธรเพียง ๔ ปี และ
เปิดปัญหาใหม่ให้พิจารณาว่า เมืองละโว้หรือลพบุรีในเวลานั้นเป็นมอญ ดังมีผู้เสนอไว้
หรือจะเป็นของชนชาติเดียวกันกับเมืองหริภุญไชย คือ ชนชาติไทยด้วยกัน

พิมพ์ครั้งแรกใน แกลงงานประวัติศาสตร์ เอกสาร โบราณคดี ปีที่ ๑ เล่ม ๒
พฤษภาคม ๒๕๑๐ หน้า ๔๗-๖๑

ทุกซ่ได้ยากอย่างไร จะเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ทางใดของประเทศจีน จนถึงกับจะ
คอยติดตามจดบันทึกเรื่องราวไว้? ถ้าจะมีการจดบันทึกเรื่องราวก็จะเป็นเรื่องราวการกระทบ
กระทั่งสู้รบกันระหว่างจีนกับชนชาติเหล่านั้น และในความสำคัญประการหลังนี้ข้าพเจ้าพึ่งอาศัย
วิทยานิพนธ์ ของนักศึกษาจีน ชื่อ Li Chi : *The Formation of the Chinese People* ที่ส่ง เสนอ
มหาวิทยาลัย Harvard เป็นส่วนประกอบในการได้รับปริญญาเอกในวิชาประวัติศาสตร์ เมื่อ รว
ก.ศ. ๑๘๒๘ ข้าพเจ้าขอคัดข้อความที่เคยเขียนไว้มาตอบโต้ดังนี้

หน้า ๔๓ “หนังสือที่ใช้เป็นหลักสอบสวนพวกคนไทยในลุ่มน้ำบางชีได้เป็นอย่างดี คือหนังสือ
ของ Dr. Li Chi ชื่อ *The Formation of the Chinese People* ที่พิมพ์ที่มหาวิทยาลัย Harvard ร่วม
๕๐ ปีมาแล้ว ปัจจุบันหาได้ยาก ยังไม่มีการพิมพ์ใหม่ Dr. Li Chi ปัจจุบันเป็นนักปราชญ์จีนคน
สำคัญประจำอยู่ที่เกาะไต้หวัน ท่านได้ทำการสอบสวนแยกแยะคนจีน ไทย มอญ และญวนไว้
ในหนังสือของท่าน และท่านเป็นผู้กล่าวว่า “ดินแดนในมณฑลเสฉวน ฮุนาน เกียงสี จีเกียง
ฮกเกี้ยน กวางตุ้ง ยูนนาน และกบขจี...พวกคนไทยเป็นเจ้าของดินแดนเดิมตั้งเป็นส่วนใหญ่” จาก
เรื่อง “การสืบค้นค้นตระกูลไทย” ของ ขจร สุขพานิช กรมวิสามัญศึกษา พ.ศ. ๒๕๐๕ หน้า ๒๒

เจดีย์ศรีสองรักษ์

ข้าพเจ้าได้มีโอกาสดำเนินการพระเจดีย์ศรีสองรักษ์ ที่อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย เมื่อวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕ กับคณะกรรมการวิทยาลัยวิชาการศึกษา จังหวัดมหาสารคาม หลังจากการออกโอกาสนี้มานานนับเป็นสิบปีขึ้นไป

ที่เพิ่งมีโอกาสไปนมัสการพระเจดีย์ประวัติศาสตร์ในครั้งนี้ ก็เพราะถนนที่อนุญาตให้เดินทางไปถึงอำเภอด่านซ้ายได้ด้วยความสะดวกสบายในตัวเอง ผู้ที่เดินทางไปก่อนหน้านี้ เช่น ศาสตราจารย์ หลุยส์ ฟีโนต์ เข้าใจว่าท่านเดินทางล่องลำน้ำโขงลงมาจากหลวงพระบาง ก่อนหน้าข้าพเจ้าหลายสิบปี ท่านคงไม่หวั่นความสะดวกสบายเท่าใดนัก มุ่งแต่จะมาอวดสำเนาจารึกที่เจดีย์ศรีสองรักษ์ และนำไปก๊อปปี้เพื่อพิมพ์เผยแพร่ในวารสารของวิทยาลัย Extreme Oriente กรุงเทพมหานคร และนั่นเป็นมูลเหตุให้ข้าพเจ้าหาโอกาสไปศึกษา ณ สถานที่เดียวกัน คือที่เจดีย์ศรีสองรักษ์

เพื่อประโยชน์แก่ท่านที่ยังไม่รู้จักท่านผู้นี้ ข้าพเจ้าขอเสนอประวัติสั้นๆ ของ หลุยส์ ฟีโนต์ นักปราชญ์ชาวฝรั่งเศส ผู้เป็นอาจารย์ปลุกปั้นท่านผู้ยิ่งใหญ่อีกท่านหนึ่งจนได้มารับใช้หอพระสมุดวชิรญาณของเรา เมื่อก่อน พ.ศ. ๒๔๗๕ ผู้เป็นลูกศิษย์ หลุยส์ ฟีโนต์ คือ ยอช เซเตส์ เป็นนักปราชญ์ฝรั่งเศสผู้มีชื่อเสียงในวงการโบราณคดีทางแถบนี้ของโลก เรารู้จักผลงานของศาสตราจารย์ เซเตส์ มากกว่าผลงานของ หลุยส์ ฟีโนต์ แต่ หลุยส์ ฟีโนต์ ผู้นี้เองเป็นผู้เขียนถ้อยคำเป็นภาษาฝรั่งเศสยกย่องเทิดทูนชนชาติไทย จนหลวงวิจิตรวาทการนำมาแต่งเพลง ในถ้อยคำที่ว่า “เลือดไทยไหลริน ทานแผ่นดินไว้ชื่อ ให้โลกรู้เลื่องลือว่าเลือดไทยกล้าหาญ” การที่ หลุยส์ ฟีโนต์ เขียนข้อความขึงใจเช่นนี้ ก็เพราะท่านเดินทางบุกป่าฝ่าหนามศึกษาประวัติศาสตร์ชนชาติไทยในแดนทิวกันดารต่างๆ (เช่นที่อำเภอด่านซ้ายนี้) และเพราะท่านไม่คำนึงถึงผลทางการเมือง มุ่งแต่จะเสนอข้อมูลทางวิชาการ

* มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒมหาสารคาม ในปัจจุบัน -บ.ก.

ข้าพเจ้าจึงขอสดุดีด้วยใจจริงถึงผลงานของท่านเกี่ยวกับจารึกที่เจดีย์ศรีสองรักซ์ อำเภอด่าน
ซ้าย จังหวัดเลย ไว้ ณ ที่นี้

อันที่จริง เจดีย์ศรีสองรักซ์ อยู่ในเขตประเทศไทยมานานหลายร้อยปีแล้ว คน
ไทยที่เคยไปถึงคงต้องมีอยู่เป็นอันมาก แม้คนไทยในวงวิชาการก็คงจะมีอยู่และนำจารึกที่
เจดีย์ศรีสองรักซ์มาตีพิมพ์เผยแพร่ เช่นนำมาตีพิมพ์ในหนังสือของกระทรวงมหาดไทย
ชื่อ “เทศาภิบาล” เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๔ ในรัชกาลที่ ๖ แต่เพราะหนังสือเล่มนี้ไม่มีการ
ตีพิมพ์ใหม่ ปัจจุบันหาซื้อไม่ได้ และก็ไม่มีในห้องสมุดอื่นๆ เช่น ห้องสมุดสยามสมาคม
จะมีอยู่ที่หอสมุดแห่งชาติ ท้าวสุกรีหรือไม่ข้าพเจ้าก็ยังไม่เห็นโอกาสไปค้นดูการตีพิมพ์
หนังสือที่ขาดตลาดให้นักศึกษารุ่นใหม่ ได้มีโอกาสซื้อหาจึงจำเป็นต้องเขียนขึ้นฝากนัก-
พิมพ์แพร่วิทยา ตีพิมพ์หนังสือของ ก.ศ.ร. กุหลาบออกจำหน่าย คือ “อานามสยามยุทธ”
เป็นต้น ควรสรรเสริญยิ่งนัก

การที่คนไทย จำต้องไปอาศัยหนังสือของชนชาติอื่นอ่านศึกษา ไม่ใช่สิ่งที่ทำได้
ง่าย ๆ ถ้าเรามีหนังสือไทยของเราอยู่แล้วและยังเป็นจารึกในภาษาไทยด้วย การไปอ่านจาก
ภาษาฝรั่งเศส ทำให้ความเข้าใจไม่กระจ่าง ดัดจริตไปด้วยประการทั้งปวง และภาษาที่
จารึก เก่าแก่กว่า ๔๐๐ ปี เต็มไปด้วยศัพท์แสงทางพระศาสนาเข้าด้วย ความยากลำบาก
จึงมีเป็นทวีคูณ

จึงเป็นที่น่ายินดี ที่ร้านจำหน่ายหนังสือของสำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี (สี่แยก
ข้าง) มีจำหน่ายหนังสือชื่อว่า “ประชุมจดหมายเหตุสมัยอยุธยาภาค ๑” ในราคา ๑๕ บาท
เรื่องแรกในจดหมายเหตุนี้ คือ จารึกที่เจดีย์ศรีสองรักซ์ นี้เอง

เมื่อข้าพเจ้าไปยืนดูจารึกที่เจดีย์ศรีสองรักซ์ ได้นับดูตัวหนังสือว่ามีกว่า ๗๐
บรรทัด บรรทัดหนึ่งๆ ยาวมาก กว่า ๑๔ นิ้ว เป็นจารึกภาษาไทยสมัยอยุธยาที่ยาวมาก
ที่สุดที่ข้าพเจ้าเคยเห็นมา และที่สำคัญมากก็คือเป็นตัวหนังสือที่ข้าพเจ้าอ่านไม่ได้ จะทอด
สอบคำว่า “ศรีสองรักซ์” ว่าสะกดอย่างไร คือศรีสองรักซ์ หรือ ศรีสองรักซ์ ก็ทดสอบไม่ได้
มาแน่ใจเอาตอนได้หนังสือ “ประชุมจดหมายเหตุสมัยอยุธยาภาค ๑” มาในเอง ว่า
สะกด “ศรีสองรักซ์” ถูกต้องแล้วตามที่ทางอำเภอให้ทำป้ายบอกไว้ เป็นพระเจดีย์ที่สอง

พระนคร (คือ กรุงศรีอยุธยาและกรุงศรีสัตนาคนหุต) ก่อตั้งและมีหน้าที่ดูแลรักษา สำหรับ
ตัวหนังสือที่จารึกลงไว้และข้าพเจ้าอ่านไม่ได้ จะต้องหาโอกาสศึกษาและอ่านให้ได้สักวัน
หนึ่ง แล้วจะนำมาเล่าสู่กันฟังในโอกาสต่อไป

พิจารณาทรวาททรงองค์พระเจดีย์ในแง่ศิลปะ ทรวาททรงเช่นนี้ มีให้เห็นได้ที่
พระธาตุพนม จังหวัดนครพนม และในจังหวัดอื่น ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่นที่
จังหวัดนครราชสีมา เป็นต้น พระเจดีย์แบบนี้เห็นภาพจากนครเวียงจันทน์ว่ามีอยู่แพร่หลาย
ต้นตอมาจากพระเจดีย์แบบเก่าแก่ของอาณาจักรหนึ่งที่สูญสลายไปแล้ว คืออาณาจักรจัม
ปานคร อันเคยมีนครหลวง ชื่อวิชัยนครอยู่ใกล้กรุงเวียงจันทน์ของญวนกลาง นี่ข้าพเจ้าดูภาพจาก
หนังสือทั้งนั้น ยังไม่เคยไปถึงกรุงเวียงจันทน์ หรือแม้นครเวียงจันทน์ ชาวจัมปาครั้ง
โบราณคงเคยเลื่อมใสนับถือพุทธศาสนามาก่อน แล้วจึงมานับถือศาสนาพราหมณ์ จนในที่สุด
ก่อนสูญสลาย หันมานับถือศาสนาอิสลาม จนได้ชื่อว่า “แขกจาม” จนทุกวันนี้ แบบ
เจดีย์ของจามในสมัยโบราณจึงมาเป็นสิ่งประทับใจให้ศิลปินลอกแบบมาสร้างพระเจดีย์ศรี-
สองรักขึ้นรวมกับที่อื่น ๆ ด้วย

พิจารณาในแง่ภาษาหนังสือหรือถ้อยคำที่ใช้ในจารึก เป็นคำไทยชั้นสูงนิยมใช้
ในวรรณคดี หรือเรื่องราวทางพระศาสนา เช่น

สรรพสิทธิสวัสดิ์

ศุภมสันตุ

เลิกรมพรหมจารี

คองผารบในธรรม

คองกระติ้ ไมตรี ฯลฯ

บางคำจำต้องมีคำอธิบายไว้ในเชิงอรรถ เพราะไม่ค่อยได้ใช้กันแล้ว เช่น
“คองผารบ” (ข้อปรารภ) “คองกระติ้” (ข้อคดี) คำในจารึกเมื่อนำมาตีพิมพ์ในภาษาไทย
ยังยากเช่นนี้ ถ้าจำต้องอ่านในภาษาฝรั่งเศส จะยากยิ่งขึ้นเพียงไหน ขอท่านผู้อ่านได้โปรด
คิดเอาเถิด

เกี่ยวกับศักราชที่ใช้ในจารึกนี้ ปรากฏในตอนแรกของจารึกอยู่ ๒ ศักราช คือ มหาศักราช (เรียกศักราชเฉยๆ) และพุทธศักราชเขียนอธิบายว่า “ตั้งแต่พระพุทธเจ้าเสด็จเข้าสู่นิระพานไปแล้ว” นี่เป็นคำอธิบายปรากฏในจารึกเมื่อ ๔๐๐ กว่าปีมาแล้ว จึงสมควรยึดเป็นหลักได้ว่า ขณะพระพุทธองค์ยังทรงพระชนม์อยู่ไม่นับ จะเริ่มนับตั้งแต่พระองค์ “เสด็จสู่นิระพาน” คำอธิบายของอาจารย์ฉ่ำ ทองคำวรรณ จึงสอดคล้องกับหลักเกณฑ์ของโบราณ ไม่ใช่ interpretation หรือการตีความของบุคคลสมัยใหม่ เกณฑ์ตัวเลขก็คือ ๖๒๑ จากมหาศักราชตกให้เป็นศักราชคริสต์ และ ๕๔๓ จากพุทธศักราชให้เป็นคริสต์ศักราช (ความข้อนี้ เฉพาะจากพุทธศักราชให้เป็นคริสต์ศักราชในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ดังปรากฏในสัญญาการค้าขายกับฝรั่งเศสเกณฑ์ตัวเลข คือ ๕๔๔ จึงต่างกับในรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ)

เกี่ยวกับเรื่องราวในประวัติศาสตร์ของกรุงศรีอยุธยา ในรัชสมัยพระเจ้าจักรพรรดิจารึกที่เจดีย์ศรีสองรักษ์ระบุงการแรกสร้างพระเจดีย์องค์นี้ในจุลศักราช ๙๒๒ ปีออกและทำพิธีอุทิศเป็นเอกเสมาอันเดียวกันระหว่าง ๒ พระนคร ในปีนั้น จุลศักราช ๙๒๕ พระเจ้าจักรพรรดิและพระไชยเชษฐาแห่งนครเวียงจันทน์ต่าง “ปองหิตะประโยชน์สบถต่อกัน” เป็นพันธมิตรทั้งในยามสงบและในยามสงคราม ทั้งนี้เพราะมีภัยอันยิ่งใหญ่กำลังคืบคลานเข้าสู่ ๒ นคร

คือเมื่อจุลศักราช ๙๒๐ ปีมะเมีย พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองกรีธาทัพเข้ามายึดครองนครเชียงใหม่ นครที่พระไชยเชษฐาเคยได้รับอนุญาตให้ครอง เมื่อพระองค์ยังอยู่ในปฐมวัย (คือตั้งแต่จุลศักราช ๙๑๐) นครเชียงใหม่ซึ่งก่อตั้งขึ้นเป็นราชอาณาจักรล้านนาไทย แต่จุลศักราช ๖๕๔ จนเสียเมืองแก่พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง มีอิสระเสรีเป็นรัฐเอกราชมาได้ ๒๖๒ ปีถึงกาลอวสาน เจ้าผู้ครองราชอาณาจักรตั้งแต่พระยาเม็งรายมาจนถึงพระเจ้าเมกุฏิ นับได้ ๑๕ รัชกาล (ทางล้านนาเรียกว่า ๑๕ ราชวงศ์) ภัยจากพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองกำลังจะเกิดขึ้นแก่กรุงศรีอยุธยาและนครเวียงจันทน์ จึงเชื่อได้ว่าพระไชยเชษฐาคงจะมีพระราชสาส์นมาชักชวนพระเจ้าจักรพรรดิ ให้เป็นพันธมิตรร่วม

ต่อสู้กับมหาภัยนี้ และพระเจ้าจักรพรรดิก็ทรงเห็นด้วย จึงมีการนัดแนะมาพบปะเพื่อ “ป้องกันภัยประโยชน์ต่อกัน” ณ อำเภอด่านซ้ายอันเป็นแดนกลางระหว่าง ๒ พระนคร เมื่อจุลศักราช ๙๒๒ และอุทิศพระเจดีย์ศรีสองรักเป็นเอกเสมาอันเดียวกันระหว่าง ๒ พระนครในจุลศักราช ๙๒๕

ในจุลศักราช ๙๒๕ นี้เอง พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองก็กรีธาทัพมายึดเมืองพิษณุโลกได้แล้ว จึงยกทัพลงมาประชิดกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระมหาจักรพรรดิไม่ทรงเห็นทางจะต่อรบป้องกันพระนครได้ จึงเสด็จออก “เป็นพระราชไมตรี” ยอมถวายช้างเผือก ๔ เชือก และยอมถวายพระราเมศวร ราชบุตรองค์ใหญ่ให้พระเจ้าหงสาวดี “นำไปเลี้ยงเป็นพระราชโอรส” ด้วย ในการศึกครั้งนี้ พระไชยเชษฐาครเวียงจันทน์ยังไม่ทันยกทัพมาช่วย ทางกรุงศรีอยุธยาก็ยอมเป็นพระราชไมตรีกับกรุงหงสาวดีเสียก่อน

พระไชยเชษฐายังมีโอกาสปฏิบัติตามสัญญาพันธมิตรที่ได้ให้ไว้ต่อกัน ณ เจดีย์ศรีสองรัก คืออีก ๕ ปีต่อมา ในจุลศักราช ๙๓๐ พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง ยกทัพมาตีกรุงศรีอยุธยาอีกครั้งหนึ่ง ครั้นได้รบพุ่งกันเป็นเวลา ๔ เดือน จนถึงเดือน ๙ จุลศักราช ๙๓๑ มะเส็งศก จึงเสียพระนครศรีอยุธยาแก่พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง ท้าพระไชยเชษฐาได้ส่งมาช่วยทางด่านเมืองนครไทย เข้ามาทางเมืองเพชรบูรณ์ จะลงมาทางเมืองสระบุรี เป็นทัพกระหนาบ พระเจ้าหงสาวดีก็แต่งทัพไปข่มไว้ใกล้เมืองสระบุรี แล้วออกโจมตีทัพกรุงศรีสัตนาคนหุตแตกพ่ายไป ความตั้งใจจะมาช่วยรบศึกไม่สัมฤทธิ์ผล สมเด็จพระมหาจักรพรรดิก็เสด็จสวรรคตในขณะกองทัพอังวะล้อมเมืองอยู่ ในที่สุดกรุงศรีอยุธยาก็เสียแก่พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาอ้างเหตุพระยาจักรีเป็นไส้ศึก ลอบเปิดประตูเมืองให้ทหารข้าศึกเข้าเมืองได้ เราจึงเสียพระนครให้แก่พระเจ้าหงสาวดีเมื่อ พ.ศ. ๒๑๑๒

หลักฐานทางพม่าก็ระบุพระยาจักรียอมเป็นไส้ศึกให้พระเจ้าหงสาวดี ลอบเปิดประตูเมืองให้ทหารพระเจ้าหงสาวดี พระเจ้าหงสาวดีจึงได้เมือง ในวันแรม ๔ ค่ำ เดือนสิงหาคม จุลศักราช ๙๓๑ หรือพุทธศักราช ๒๑๑๒

ข้อความในพระราชพงสาวดารของเราตอนเสียกรุงศรีฯ นั้น ตรงกับข้อความใน พงสาวดารพม่าฉบับหอแก้ว ซึ่งพระไพลสณฑ์สาลักษณ์แปลไว้เป็นภาษาอังกฤษ มีจำหน่าย ที่สยามสมาคม ถนนโอศก จึงเป็นสิ่งควรบันทึกไว้ ผิดกับอีก ๒๓ ปีต่อมา ตอนพระมหาอุปราชาบาคคองข้าง พงสาวดารพม่ากลับเขียนว่า พระมหาอุปราชาดูกู้ขึ้นสนับพระชนม์ ใกล้กำแพงพระนครศรีอยุธยา แล้วพระศพลูกนำไปกรุงหงสาวดี เวลาชนะไทย ไทยเราก็กินศึกเรื่องราวตรงกับพม่า แต่เวลาแพ้ไทยพม่ากลับบันทึกข้อความเป็นอื่นไปเสีย ที่แต่ ว่าหนังสือรามัญโบราณ (ตีพิมพ์เรียกว่า พงสาวดารมอญพม่า ในประชุมพงสาวดาร ภาค ๑) ของกรุงหงสาวดีบันทึกเรื่องราวตรงกับของเรา คือพระมหาอุปราชาบาคคองข้างที่สุพรรณบุรี เรามีพระราชพงสาวดารฉบับหลวงประเสริฐฯ เป็นหลักให้ได้ตรวจสอบวินิจฉัยเรื่องราว เป็นการบันทึกเรื่องราวสั้นๆ โดยโหรหลวงอาลักษณ์ และเจ้าหน้าที่ประจำกองทัพ (เรียกว่าจดหมายรายวันทัพ หรือ war diary) เป็น primary sources ซึ่งยังโชคดีที่เรายังมีอยู่ มิฉะนั้นเราจะไม่มีหลักใช้ทดสอบโต้แย้งกับเรื่องราวของประเทศอื่น เช่น ฉบับหอแก้วของพม่าเป็นต้น

เจดีย์ศรีสองรักษ์ เป็นเรื่องราวระหว่างพระมหาจักรพรรดิแห่งกรุงศรีอยุธยา “สวดเป็นพันฉัตร” กับพระไชยเชษฐาแห่งกรุงศรีสัตนาคนหุต แล้วเรื่องราวลามปามมาถึงพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองผู้พิชิตนครเชียงใหม่ นครศรีอยุธยาและนครเวียงจันทน์ พระมหาธรรมราชาธิราชเจ้าผู้ครองเมืองพิษณุโลกก็ยอมสวามิภักดิ์ด้วย แต่พงสาวดารฉบับหอแก้วไม่ยกย่องบุเรงนอง ว่าบิดาบุเรงนองเป็นไพร่หาเข้ากินค้ำ มีอาชีพเป็นคนปั่นตาลขายที่เมืองพุกาม มาได้ทีเพราะมารดาบุเรงนองมาเป็นพระนมให้ตะเบ็งชเวตี้ (หน้า ๒๐๕ พระไพลสณฑ์สาลักษณ์ แปลจากฉบับหอแก้ว เล่ม ๕ ความสัมพันธ์กับพม่า ภาค ๑) ผู้แต่ง พงสาวดารพม่าชื่อ Harvey พุดลงไปชัดเจนเลยว่า บุเรงนองเป็นไทยใหญ่ ไม่ใช่พม่า ด้วยเหตุนี้พงสาวดารฉบับหอแก้วจึงไม่สละเกียรติยกย่อง แต่ไปยกย่องตะเบ็งชเวตี้เพราะเป็นพม่าแท้

ถ้าความเป็นคังหงสาวดารพม่าฉบับทอนแก้วว่าไว้ เราก็ไม่ควรเสียใจ
นักที่พระมหาธรรมราชาธิราชเจ้าเมืองพิษณุโลก ไปสั่กใส่กับพระเจ้าหงสาวดี
บุเรงนอง ทั้งนี้เพราะในสมัยนั้น พระเจ้าหงสาวดี พระเจ้ากรุงศรีอยุธยา พระ
เจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต ก็เป็นคนในเผ่าไทยด้วยกันทั้งนั้น.

พิมพ์ครั้งแรกใน วิทยาสาร ฉบับวันที่ ๘ ธันวาคม ๒๕๑๕

พระยาละแวกมิได้ถูกประหารกรรม

หนังสือ *ป.อ.บ. หรือแถลงงานประวัติศาสตร์* เอกสารโบราณคดีปีที่ ๖ เล่ม ๑ ประจำเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๕๑๕ ของสำนักนายกรัฐมนตรี ได้นำบันทึกเรื่องหนึ่ง มาตีพิมพ์ ชื่อ “พระยาละแวกมิได้ถูกประหารกรรม” และลงชื่อผู้ทำบันทึกว่า “นายขจร สุขพานิช”

เมื่อข้าพเจ้าเห็นบันทึกนั้นนำมาลงใน “ป.อ.บ.” ฉบับดังกล่าว ก็นึกตำหนิบรรณาธิการอยู่ในใจว่า ทำงานอย่างไม่รอบคอบ เพราะข้าพเจ้าบันทึกส่งเรื่องให้ที่ประชุม คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์พิจารณา แต่ พ.ศ. ๒๕๐๙ ได้ยกเลิกกันในที่ประชุม หลายครั้ง เมื่อบรรณาธิการจะนำบันทึกซึ่งข้าพเจ้าทำเป็นลายลักษณ์อักษรเสนอแต่ พ.ศ. ๒๕๐๙ มาตีพิมพ์ใน พ.ศ. ๒๕๑๕ ก็ควรจะบอกกล่าวข้าพเจ้าทราบก่อน จะได้เขียนข้อความเกริ่นไว้เพื่อให้ผู้อ่านได้เข้าใจปัญหาเสียก่อนสักเล็กน้อยแล้วจึงนำหลักฐานสามัญซึ่ง ข้าพเจ้าเพิ่งได้รับใน พ.ศ. ๒๕๐๙ นั้นมาเสนอให้ผู้อ่านได้พิจารณา นี่เรื่องราวนำเสนอ ต่อที่ประชุมฯ ผ่านไปถึง ๖ ปี แล้วก็เป็นบันทึกเสนอให้พิจารณาในที่ประชุมคณะกรรมการฯ ไม่ใช่บทความเหมาะสมสำหรับผู้อ่านทั่วไปได้พิจารณา การนึกตำหนิในใจต่อการกระทำของบรรณาธิการ ป.อ.บ. (คือนายฉันทิชย์ กระแสสินธุ์) เช่นนี้ ก็คงจะไม่รุนแรงอะไรไปนักและเมื่อบรรณาธิการ ป.อ.บ. ได้นำบันทึกมาตีพิมพ์เป็นการเสนอต่อผู้สนใจทั่วไปให้ร่วมพิจารณาแล้วเช่นนั้น ข้าพเจ้าจึงขอถือโอกาสเขียนข้อความเกริ่นเรื่องไว้สักเล็กน้อย เพื่อให้ท่านผู้อ่านได้พิจารณาปัญหาได้ดีขึ้น

ในพระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติฯ ลงข้อความสั้น ๆ เกี่ยวกับสงครามกับพระยาละแวกครั้งนั้นว่า

“ศักราช ๙๕๕ มะเส็งศก...ณ วันศุกร์ขึ้น ๑๐ ค่ำเดือนยี่ เพลารุ่งแล้ว ๓ นาฬิกา ๖ บาท เสด็จพยุหยาตราไปเอาเมืองละแวก และตั้งทัพขัณฑ์ ตำบลบางขวด เสด็จไปครั้งนั้นได้ตัวพระยาศรีสุพรรณ ในวันอาทิตย์แรม ๑ ค่ำ เดือน ๔ นั้น”

และในพงสาวดารเขมร (ประชุมพงสาวดารภาคที่ ๑) ลงข้อความเรื่องเดียวกันว่า

“ลัศักราช ๙๕๕ ศกมะเส็ง นักษัตริย์ได้ ๒ เดือน ... จึงสมเด็จพระนเรศวร พระเจ้ากรุงไทยยกกองทัพไพร่พล ๕ หมื่นมารบกับพระองค์ (คือพระสัถยาหรือพระบรมราชาธิราชรามาริบัติ) พาสมเด็จพระอัครมเหสีกับสมเด็จพระราชบุตรทั้ง ๒ หนีไปอยู่เมืองศรีสอขอ ลัศักราช ๙๕๖ ศกมะเมียนักษัตริย์...พระองค์พาสมเด็จพระอัครมเหสีกับพระราชบุตรทั้งสองพระองค์ไปเมืองลาว ฝ่ายพระองค์บรมบพิตร เมื่อ ลัศักราช ๙๕๗ ศกมะแมนักษัตริย์ พระชันษาได้ ๔๓ ปี พระไชยเชษฐาพระราชบุตรใหญ่ เมื่อ ลัศักราช ๙๕๘ ศกวอนักษัตริย์ พระชันษาได้ ๒๓ ปี นักองค์บรมบพิตรทั้งสองพระองค์ สวรรคตอยู่ที่เมืองลาว ยังแต่พระบรมราชาธิราชผู้เป็นพระอนุชา พระชันษาได้ ๑๘ ปี อยู่เมืองลาว ... ฝ่ายสมเด็จพระศรีสุพรรณผู้เป็นพระอนุชา ... ครั้นนั้นจึงพระนเรศวรเป็นเจ้าได้พระองค์กับพระราชบุตรแล้วกวาดต้อนตัวเขมรไปเป็นอันมาก ลัศักราช ๙๕๖ ศกมะเมียนักษัตริย์เดือน ๓ จึงพระนเรศวรเป็นเจ้านำพระองค์ไปกรุงศรีอยุธยาให้แต่พระมหามนตรีเป็นแม่ทัพใหญ่รั้งอยู่คงฤๅไชย...”

จากหลักฐานทั้งของไทยและของเขมรนี้ ได้ความตรงกันว่า

๑. ในปีจุลศักราช ๙๕๕ สมเด็จพระนเรศวรยกทัพไปตีเมืองละแวก จับพระศรีสุพรรณพระอนุชาของพระยาละแวกได้ จึงนำตัวมาที่กรุงศรีอยุธยา
๒. สำหรับตัวพระยาละแวกนั้นจากหลักฐานของไทยมิได้ระบุถึง แต่หลักฐานของเขมรรบว่า พระองค์หนีไปได้ไปพึ่งพักอยู่เมืองลาวพร้อมกับพระมเหสีและโอรสอีก ๒ องค์ และอีก ๓ ปีต่อมาคือในจุลศักราช ๙๕๘ พระยาละแวกและโอรสองค์โตก็สิ้นพระชนม์ที่เมืองลาวนั้น

พงสาวดารเขมรยังได้กล่าวต่อไปว่า

“ลัศักราช ๙๕๘ ศกวอนักษัตริย์มีฝรั่งคนหนึ่งชื่อลววิศเวโล.....ฝรั่งนั้นไปเชิญพระบรมราชา ผู้เป็นพระราชบุตรน้อยของพระบรมราชาธิราชรามาริบัติมาจากเมืองลาว

เมื่อศักราช ๙๕๙ ศกษณนักษัตร...ลงมาทรงราชย์อยู่ ณ เมือง ศรีสอขอ ลุศักราช ๖๗๑ ศกษณนักษัตร...จึงมีจามชื้อโปรดกับแบกชื้อพะชะมะนา ลอบฆ่าพระองค์สุรคต... จึงสมเด็จพระเทวักษัตริย์เป็นสมเด็จพระอัยกี พระองค์ให้ราชสาส์นไปขอสมเด็จพระศรีสุพรรณ ผู้เป็นพระภคินีโยต่างกรุงศรีอยุธยา...จึงพระเจ้ากรุงไทยปล่อยให้สมเด็จพระศรีสุพรรณมาจากกรุงไทย มาทรงราชย์สนองสมเด็จพระเรียบ ณ เกาะสาเกตในป้อนั้น จึงสมเด็จพระเทวักษัตริย์ผู้เป็นพระมาตุจฉา...พระนางให้ไปขอพระไชยเชษฐาเป็นพระราชบุตรผู้น้องแต่พระเจ้ากรุงไทย จึงพระเจ้ากรุงไทยโปรดพระราชทานให้มา แล้วพระองค์ให้สมเด็จพระราชบุตรทั้งสองพระองค์ปราบปรามหัวเมืองใหญ่น้อยราบสิ้นแล้ว พระองค์ไปสถิตอยู่ที่เมืองละว้าแอมแขวงเมืองพนมเปญ เมื่อศักราช ๙๗๓ ศกษณนักษัตร”

การที่ฝรั่งชื่อละวีโลไปเชิญพระราชโอรสองค์น้อยของพระยาละแวกมาจากเมืองลาวมาให้ขึ้นครองเป็นกษัตริย์กัมพูชา และต่อมาสมเด็จพระเทวเป็นสมเด็จพระอัยกีส่งพระราชสาส์นมาขอสมเด็จพระศรีสุพรรณจากพระเจ้ากรุงไทยที่กรุงศรีอยุธยา พระเจ้ากรุงไทยก็พระราชทานพระศรีสุพรรณไปทรงราชย์เป็นพระเจ้าแผ่นดินกัมพูชา ในพระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐมิได้กล่าวไว้ ส่วนที่พระนางให้ไปขอสมเด็จพระไชยเชษฐาผู้เป็นพระราชบุตรของพระศรีสุพรรณแต่พระเจ้ากรุงไทยและพระเจ้ากรุงไทยโปรดพระราชทานให้มานั้น พระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐระบุว่า

“ศักราช ๙๖๕ เถาะสก ท้าพระเจ้าฝ่ายหน้าเสด็จไปเอาเมืองขอมได้ เรื่องที่พงศาวดารเขมรบันทึกว่า สมเด็จพระเทวให้มาทูลสมเด็จพระไชยเชษฐาผู้เป็นราชบุตรของสมเด็จพระศรีสุพรรณเป็นเรื่องราวอยู่ในจุลศักราช ๙๖๕ ศกษณนักษัตร และจุลศักราช ๙๗๓ ศกษณนักษัตร (ที่ถูกต้องเป็นกุน) พระราชพงศาวดารกรุงเก่าของเราระบุไว้ชัดเจนว่าเป็นจุลศักราช ๙๖๕ เถาะสก และถ้าพระเจ้าฝ่ายหน้าในหลักฐานของเราเป็นคน ๆ เดียวกันกับพระไชยเชษฐา พระราชบุตรของพระศรีสุพรรณกษัตริย์เขมรตามหลักฐานของพงศาวดารเขมร คือสงสัยที่ว่า “พระเจ้าฝ่ายหน้า” นี้จะเป็นผู้ใดก็จะตอบได้ในตัวว่าเป็นพระเจ้าฝ่ายหน้าของกรุงกัมพูชา หากพระเจ้าฝ่ายหน้าของกรุงศรีอยุธยาไม่

ต่อไปขอเชิญพิจารณาหลักฐานของสเปนเกี่ยวกับสงครามพระยาละแวก ดังปรากฏอยู่ในจดหมายเหตุของ ดร. อันโตนิโอ เดอ มอร์กาโต้ต่อไป

หลักฐานนี้ ดร. อันโตนิโอ เดอ มอร์กาโต้ รองผู้สำเร็จราชการหมู่เกาะฟิลิปปินส์ เขียนไว้เป็นภาษาสเปน ตีพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ ค.ศ. ๑๖๐๘ ที่เมือง San Geronimo อเมริกาใต้ตรงกับปีที่ ๓-๔ ในรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศธรรม มีคนแปลออกเป็นหลายภาษา เฉพาะฉบับภาษาอังกฤษนี้ Hakluyt Society แห่งกรุงลอนดอนตีพิมพ์เมื่อ ค.ศ. ๑๘๖๘ ผู้แปลเป็นภาษาอังกฤษชื่อ Hon. Henry E.J. Stanley^๑ เฉพาะเรื่องราวพระยาละแวก ในรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราชนี้มีข้อความว่า

หน้า ๔๓ “ในระหว่าง ค.ศ. ๑๕๙๔ ดอน หลุยส์ (เดอ เวลาสโก) เป็นผู้สำเร็จราชการ (หมู่เกาะฟิลิปปินส์) มีเรือสำเภาลำใหญ่มาทอดสมอยู่ที่ฟิลิปปินส์ (เมืองนิลา) มีคนโดยสารเป็นคนเขมร คนไทย คนจีน ขาดิละ ๓-๔ คน (a few Gonzales) และมีคนในบังคับสเปน ๓ คน คนหนึ่งเป็นชาวเมือง คาสติล ชื่อ Blas Ruyz de Hernan อีก ๒ คนเป็นชาวโปรตุเกส ชื่อ Pantaleon Carnero และ Antonio Machado.

เมื่อคนเหล่านั้นอยู่ในราชอาณาจักรกัมพูชาที่เมือง จตุรมุข กับพระเจ้า Langara (ละแวก) กษัตริย์แห่งกัมพูชา นั้น พระเจ้าแผ่นดินสยามกรีธาทัพมาโจมตีพระองค์ด้วยรัพล และ (กองทัพ) ช้างมากมาย ยึดพระนคร พระราชวัง และพระคลังสมบัติได้ พระเจ้ากัมพูชาจึงเสด็จหนีไปเมืองเหนือจนถึงอาณาจักรลาวพร้อมด้วยพระมเหสี พระมารดา พระชนินรดา พระธิดา และพระโอรสสองพระองค์

พระเจ้ากรุงสยามเสด็จยกทัพกลับราชอาณาจักรของพระองค์ โดยทรงมอบหมายให้นายทหารอยู่รักษากันเมือง (กัมพูชาที่ทรงตีได้) ส่วนทรัพย์สินของที่ทรงนำไปทางบกไม่ได้ พระองค์ก็ทรงส่งกลับโดยทางทะเล...”

หนังสือนี้เล่ารายละเอียดพิสดารต่อไปจนถึงหน้า ๒๒๓ เป็นเรื่องราวของพระศรีสุพรรณมาธิราช พระอนุชาพระยาละแวกว่า

๑. แผนกวิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มีหนังสือเล่มนี้

หน้า ๒๒๓ “กษัตริย์องค์ใหม่ของกัมพูชาพระองค์นี้ ตกเป็นเชลยศึกของพระเจ้าแผ่นดินสยาม แต่เสด็จกลับมาขึ้นครองราชย์ ด้วยเหตุการณ์พิสดารและการผจญภัยนานาประการ...”

ระหว่างหน้า ๔๓—๒๒๓ มีเรื่องราวสำคัญเล่าไว้ตั้งแต่จะระบุอย่างย่อ ๆ ดังนี้

หน้า ๔๗ ...เรือสเปน ๓ ลำ บรรทุกทหารชาดิสเปน ญี่ปุ่น และชาวเกาะ ๑๒๐ คน มาถึงเมืองจตุรมุข (กัมพูชา) ใน ค.ศ. ๑๕๙๖ จึงได้ทราบข่าว ขุนนางไพร่พล เขมรได้ขับไล่กองทัพอังกฤษที่ยึดครองอยู่ให้พ่ายแพ้ถอยออกไปนอกพระราชอาณาจักรแล้ว

หน้า ๕๐—๕๑... พวกสเปนสืบได้ความว่า พระยาละแวกเสด็จอยู่ในประเทศลาว จึงออกติดตามเพื่อเชิญให้เสด็จกลับกรุงกัมพูชา พวกหนึ่งไปทางบก พวกหนึ่งไปทางเรือจนถึงเมืองตังเกี๋ย แล้วเดินบกไปประเทศลาวจนถึงนครหลวงของลาว (เขียนชื่อไว้ว่า Alanchan) จึงได้ทราบว่าพระยาละแวกสวรรคตที่นั่น พระโอรสองค์ใหญ่และพระธิดา ก็สิ้นพระชนม์ด้วย เหลืออยู่แต่โอรสอีกองค์หนึ่งมีชื่อว่า Prauncar กับพระมารดาเลี้ยง พระอัยยิกา และพระมาตุจฉาหลายพระองค์ (ไม่บอกจำนวน) จึงเชิญท่านเหล่านั้นลงเรือ ล่องลงมาตามลำน้ำ (โขง) จนเข้าเขตแดนกัมพูชา เมื่อ Prauncar ปราบปราม ยุคเชิญเกือบเสร็จสิ้นแล้วก็ได้เสด็จขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน (ทรงพระนามสุธรรมราชา)

หน้า ๕๒—๕๓... ลงคำแปลพระราชสาส์นของกษัตริย์เขมร องค์ที่ระบุนชื่อ Prauncar (เห็นจะเป็นพระสุธรรมราชาในพงศาวดารเขมร) ถึง ดร. อันโตนิโอ เดอ มอร์กา ยกย่องว่านายทหารสเปน ๒ คน ซึ่งออกติดตามพระราชบิดาของพระองค์ท่าน จนถึงเมืองหลวงของประเทศลาว และได้้นำพระองค์กลับมาครอบครองกรุงกัมพูชาสืบไป พระองค์จึงพระราชทานยศชั้น เจ้าพระยา ให้ทั้ง ๒ คน และให้กินเมืองด้วย นายทหาร ชื่อ Don Bas Castino ทรงให้กินเมืองดวัน และนายทหารชื่อ Don Diego Portugal ให้กินเมือง Bapano

หน้า ๕๓—๑๑๒... เป็นจดหมายของ Blas Ruyz de Hernan Ghnzales เขียนถึงรองผู้สำเร็จราชการเคอมอร์ก้า เล่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในราชอาณาจักรกัมพูชาไว้อย่าง

ยี่ดียวยืนยันเรื่องราวการติดตามพระยาละแวกจนถึงเมืองลานช้าง (Lanchan) อันเป็นเมืองหลวงของลาว “เมื่อเรามาถึง กษัตริย์ก็มาพบที่ทรงชราแล้วได้สรรคตเสียก่อน พระราชธิดาและโอรสองค์ใหญ่ก็สิ้นพระชนม์ด้วย (หน้า ๕๙) นอกนั้นก็กล่าวเช่นเดียวกับเรื่องราวของ Don Bas และ Don Diego

หน้า ๑๓๖—๑๓๗... เล่าเรื่องลักขมานากับพวกรบพุ่งกับสเปนจนพวกสเปนต้องพ่ายแพ้ และลักขมานาปลงพระชนม์ King Prauncar คือ พระสุธรรมราชาด้วย (ตรงกับที่สมเด็จพระยาตำรางฯ ทรงอธิบายไว้ (หน้า ๔๕๒) เล่ม ๑ ตอน ๒ ว่า “สุธรรมราชาทรงราชย์อยู่ ๓ ปี ... มีจามคนหนึ่งชื่อโปรัดกับแขกชื่อลักขมานาลอบปลงพระชนม์พระสุธรรมราชาเสีย...”

หน้า ๒๒๒—๒๒๓ ... เล่าเรื่องขุนนางเขมรปราบลักขมานาได้แล้ว บ้านเมืองก็ยังไม่วุ่นวายจึงส่งทูตมากรุงศรีอยุธยาทูลขอ พระศรีสุพรรณมาธิราชไปครอบครองกรุงกัมพูชา พระเจ้าแผ่นดิน (สมเด็จพระนเรศวร) จึงโปรดให้กองทหารจำนวน ๖,๐๐๐ คน แทนพระศรีสุพรรณมาธิราชกลับไปครองกรุงกัมพูชาใน ค.ศ. ๑๖๐๓ (ศักราชนี้ หรือ จุลศักราช ๙๖๕ พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐระบุว่า “ทัพพระเจ้าฝ่ายหน้าเสด็จไปเอาเมืองขอมได้” พระเจ้าฝ่ายหน้าจึงน่าจะหมายถึงพระศรีสุพรรณมาธิราชนี้กระมัง

เรื่องศึกสมเด็จพระนเรศวรเสด็จไปตีเมืองละแวกครั้งนั้น (ปีมะเส็ง จุลศักราช ๙๕๕ ค.ศ. ๑๕๙๓) สมเด็จพระยาตำรากราชานุภาพทรงอธิบายไว้ใน พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา (โอเตียนส์โตร์) เล่ม ๑ ตอน ๒ หน้า ๔๐๙ ว่า “หนังสือพงศาวดารเขมรลงศักราชถูกต้องกับต้นฉบับหลวงประเสริฐ แต่ไม่กล่าวถึงเรื่องจับนักพระสัฎฐาได้ เป็นแต่ว่าสมเด็จพระนเรศวรจับพระศรีสุพรรณมาธิราช กับพระราชเทพีราชบุตร และกวาดต้อนครัวเขมรมาเป็นอันมาก และว่าสมเด็จพระนเรศวรให้พระมหามนตรีเป็นแม่ทัพใหญ่อยู่รักษากรุงกัมพูชาที่เมืองอุดง” ส่วนเรื่องตั้งพระศรีสุพรรณมาธิราชเป็นพระเจ้ากรุงกัมพูชานั้น พระองค์ทรงอธิบายไว้ว่า (หน้า ๔๕๑) “...พระสุธรรมราชาเจ้ากรุงกัมพูชาพิราลัย พระยาพระเชมรมีในบอกเข้ามาขอพวกราชศรีสุพรรณมาธิราช น้องพระยาลาแวกนักพระสัฎฐา ที่จับเอาเข้ามาไว้ในกรุงศรีอยุธยาไปครองกรุงกัมพูชาเมื่อปีขาลจุลศักราช ๙๖๔ พ.ศ. ๒๑๔๔...”

เอกสาร เดอ มอร์กา นี เป็นเรื่องราวของชาวสเปนหลายคน ที่ออกมารบพุ่ง แสวงหาโชคลาภในประเทศเขมร แล้วต่างก็รายงานไปยังกรุงมนิลา ดร. อันโตนิโอ เดอ มอร์กา เป็นเพียงผู้รวบรวมเรื่องราวเหล่านั้นตีพิมพ์ขึ้น จึงเห็นได้ว่า เรื่องพระยาละแวกมิ ได้ถูกปฐมกรรม ไม่ใช่แต่งเพียงคนเดียวเขียนไว้ แต่เป็นเรื่องราวของฝรั่งหลายสิบคนออกไปแสวงหาโชคลาภในประเทศเขมรเขียนรายงานไปยังกรุงมนิลา และที่มิ้น้ำหนักเป็นพิเศษคือ พระราชสาส์นของกษัตริย์เขมร (พระสุธรรมราชา) ทรงมีไปยืนยันการกระทำของฝรั่งพวกนี้ว่า ได้ติดตามไปเฝ้าพระราชบิดา (พระยาละแวก) ถึงเวียงจันทน์ แต่พระยาละแวกสวรรคตเสียก่อนฝรั่งพวกนี้ไปถึง

เอกสารของ เดอ มอร์กา นี นอกจากจะยืนยันเรื่องราวดังปรากฏในพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ ในเรื่องไทยตีเมืองละแวกได้ เมื่อ ค.ศ. ๑๕๙๓ แล้ว ยังยืนยันในเรื่องสมเด็จพระนเรศวรทรงอภิเษก พระศรีสุพรรณมาธิดาช ษะอนุชาพระยาละแวกให้ได้กลับไปครองกรุงกัมพูชา ใน ค.ศ. ๑๖๐๓ อีกด้วย

เฉพาะในเรื่องสมเด็จพระศรีสุพรรณมาธิดาชน ฉบับหลวงประเสริฐระบุพระนามว่า “พระเจ้าฝ้ายหน้า” ซึ่งเป็นปัญหาแก่นักศึกษาประวัติศาสตร์ไทยมานานนับว่า จะหมายถึงผู้ใด คือจะหมายถึง สมเด็จพระเอกาทศรถ (ดังสมเด็จพระ ๔ กรมพระยาตำรางฯ ทรงเชื่อ) หรือจะหมายถึงพระราชโอรสของสมเด็จพระนเรศวร ซึ่งมีนักศึกษาบางคนเริ่มสงสัยเช่นนั้น แต่เอกสาร เดอ เมอร์ก้าให้ความกระจ่างในปัญหานี้ ทำให้เห็นว่า “พระเจ้าฝ้ายหน้า” หมายถึง วังหน้าของกัมพูชาคือ สมเด็จพระศรีสุพรรณมาธิดาช เพราะสมเด็จพระศรีสุพรรณมาธิดาชเป็นอนุชาพระยาละแวกเป็น “พระเจ้าฝ้ายหน้า” ของกรุงกัมพูชา ไม่ใช่หมายถึงเรื่องราวของกรุงศรีอยุธยา

บันทึกเพิ่มเติม

เอกสารของ อันโตนิโอ เดอ มอร์กา (ตีพิมพ์เป็นภาษาสเปน เป็นครั้งแรกใน ค.ศ. ๑๖๐๘) ตามฉบับแปลภาษาอังกฤษของ สแตนเลย์ มีเรื่องสำคัญดังกล่าวแล้ว ข้าพเจ้าได้รับคำแปลตั้งแต่หน้า ๔๒—๒๒๓ ก็จริง แต่ตอนกลางระหว่างหน้า ๑๑๔

๑๒๙ และระหว่างหน้า ๑๓๘—๒๑๙ ทางกรุงลอนดอนไม่ได้ถ่ายมาให้ จึงจำต้องรอจนกว่าจะได้เพิ่มเติมมาจนครบ

วันนั้นเอง ข้าพเจ้าได้รับเอกสารที่เขาส่งมาให้ใหม่ เป็นคำแปลเอกสารนี้รุ่นใหม่ของคนอื่น^๒ อยู่ในหนังสือชุดของ Blair & Robertson ข้าพเจ้ายังไม่ได้ทำการศึกษาเปรียบเทียบกับฉบับแปลของสแตนเลย์ แต่คาดว่าในการประชุมคราวหน้า ข้าพเจ้าคงจะได้ทำการศึกษาแล้วพร้อมทั้งทำบันทึกเสนอให้คณะกรรมการฯ ทราบต่อไป

เมื่อพิจารณาข้อความในพระราชพงศาวดารฯ ฉบับหลวงประเสริฐ เกี่ยวกับเรื่องราวในรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรฯ มีเรื่องจับตัวพระศรีสุพรรณฯ ได้ และนำมากรุงศรีอยุธยาและเรื่อง “พระเจ้าม่วยหน้า” ยกทัพไปเอาเมืองขอมได้ แต่ไม่ปรากฏมีการระบุพระนามพระศรีสุพรรณฯ ว่าเสด็จกลับไปครองกัมพูชา

แต่พระราชพงศาวดารฉบับอื่น ๆ โดยเฉพาะฉบับพระราชหัตถเลขา ระบุเรื่องจับตัวพระศรีสุพรรณฯ ได้ (ฉบับที่อ้างหน้า ๑๘๕) ระบุการทูลขอพระศรีสุพรรณฯ ไปครองกรุงกัมพูชา (หน้า ๒๕๓) และยังระบุเรื่อง “พระมหากษัตริย์ ราชโอรส” ยกทัพไปตีพระยาอ่อน (หน้า ๒๕๔)

ข้อความตอนนั้นว่า “พระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ก็มีพระราชโองการตรัสให้แต่งทัพสมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระมหากษัตริย์...ยกทัพไปโดยทางโพธิสัตว์” ข้อความที่ชัดเจนก็คือ สมเด็จพระนเรศวรฯ และสมเด็จพระเอกาทศรถ หมายถึง พระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ส่วนข้อความที่คลุมเครือก็คือ “สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ-พระมหากษัตริย์” จะเป็นพระเจ้าลูกเธอของใคร ?

เอกสารของเคอ มอร์ก้า ฉบับแปลของสแตนเลย์ เท่าที่มีอยู่ในมือไม่อธิบายปัญหาข้อนี้ พระราชพงศาวดารฯ ฉบับพระราชหัตถเลขา ก็มีใจความคลุมเครือ ส่วนฉบับหลวงประเสริฐก็ไม่ให้ความกระจ่างในถ้อยคำที่ว่า “พระเจ้าม่วยหน้า” คือใคร ใจ

๒. ผู้แปลชุดใหม่ปรากฏชื่อว่า Alfonso de Salvio, Norman F. Hall & James Alexander Robertson ที่ข้าพเจ้ามีอยู่ตอนนี้ หนังสือทั้งชุดรวม ๕๑ เล่ม คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย, สำนักนายกรัฐมนตรีได้มา ๑ ชุด หลายนับแล้ว ขอได้แต่เลขานุการคณะกรรมการฯ

ความจะกระจำงก็ต่อเมื่อพิจารณาเรื่องราวจากพงศาวดารเขมร (ฉบับที่อ้าง) คือพงศาว-
ดารเขมรอธิบายว่า เมื่อกรุงศรีอยุธยาส่งพระศรีสุพรรณฯ ไปให้แล้ว ทางกรุงกัมพูชา
ยังทูลขอบุคคลอีกคนหนึ่ง ระบุพระนามว่า “พระไชยเชษฐา” แล้วว่า “เป็นพระราชบุตร
ผู้น้อง”^๓ ท่านผู้นี้ได้ร่วมกับพระศรีสุพรรณฯ ปราบปรามความวุ่นวายในกัมพูชา จน
สงบราบคาบ พระศรีสุพรรณฯ จึงได้ขึ้นครองราชย์ ในจุลศักราช ๙๖๓ ต่อมาอีก ๑๘ ปี
จึงเวนคืนราชสมบัติให้กับบุคคลผู้นั้นขึ้นครองราชย์ ในจุลศักราช ๙๘๑ ทรงพระนามว่า
สมเด็จพระไชยเชษฐา

ท่านผู้นี้คือ “พระเจ้าฝ้ายหน้า” (ตามฉบับหลวงประเสริฐ) หรือ “สมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระมหาดรรมราชา” (ตามฉบับอื่นๆ) คือเป็นฝ้ายหน้า หรือลูกเธอของ
กรุงกัมพูชาไม่ไข่ของกรุงศรีอยุธยา

พิมพ์ครั้งแรกใน แดงงานประวัติศาสตร์ เอกสาร โบราณคดี ปีที่ ๖, ๒๕๑๕
และปรับปรุงพิมพ์ใน ข้อมูลจากอดีต สำนักพิมพ์เคลิไทย ๒๕๑๘

๓. กงหมายถึงราชบุตรของพระศรีสุพรรณ น้องพระสวามี

เม็กซิโก - กรุงศรีอยุธยา

เรื่องนี้ ถ้าจะให้ชื่อเรื่องว่า เหตุใดกรุงศรีอยุธยาจึงรอดพ้นจากการยึดครองของฝรั่ง คงจะทำให้พวกเราอยากอ่านอยากทราบเพิ่มขึ้น แต่ข้าพเจ้าขอให้ชื่อเรื่องเช่นนี้ ก็เพื่อจะเล่าเรื่องฝรั่งยึดประเทศเม็กซิโกได้อย่างไร แล้วจึงหวนมาขบคิดปัญหาและพยายามหาคำตอบในเรื่องกรุงศรีอยุธยารอดพ้นจากการถูกยึดครองของฝรั่ง เป็นการเล่าข้อเท็จจริงเรื่องเม็กซิโก และให้ความเห็นในเรื่องกรุงศรีอยุธยา

เรื่องของเม็กซิโกก็คือ ใน ค.ศ. ๑๕๑๙ คอร์เตส นายทหารชาวสเปนคุมพรรคพวกราว ๒๐๐ คน ไปขึ้นฝั่งประเทศเม็กซิโก แล้วใช้ความเพียรพยายามพาผู้คนไปล้อมนครหลวงของประเทศนั้น ในที่สุดก็เมืองได้ จึงสร้างเมืองขึ้นใหม่ ชื่อในปัจจุบันคือ Mexico City ตั้งแต่คอร์ทีสขึ้นฝั่งจนถึงเมืองของเม็กซิโกได้ ท่านใช้เวลาราว ๒๔ เดือน

ปัญหาที่ต้องรับขังมีหลายปัญหา เช่นทหารฝรั่งเพียง ๒๐๐ จะล้อมเมืองหลวงของประเทศได้อย่างไร ตอนขึ้นฝั่ง คอร์ทีส มีทหารอยู่เพียงเท่านั้น แต่ต่อมาจำนวนเพิ่มเติมมาอีก แต่รวมกันก็ไม่เกิน ๕๐๐ คน แต่ผู้คนจำนวนนั้นเป็นเพียงมันสมอง คอร์ทีสได้สหายศึกชาวพื้นเมืองเป็นจำนวนมากเข้าร่วมรบด้วย จำนวนผู้คนพื้นเมืองเขาไม่ได้บอกกล่าวไว้แน่นอน แต่ก็มากกว่าแสนคน ใช้เวลาล้อมและรุกรบตีเข้าไปทุกด้าน ภายในเวลา ๓ เดือนก็ตีเมืองหลวงได้ เมืองหลวงนั้นชื่อเดิมคือ Tenochtitlan และชื่อปัจจุบันคือ Mexico City

ปัญหาที่ท่านควรทราบต่อมาคือ ประเทศเม็กซิโกในเวลานั้นเป็นประเทศขนาดใหญ่ ขนาดกรุงศรีอยุธยาได้หรือไม่ และเป็นประเทศป่าเถื่อนไร้อารยธรรมหรือ จึงถูกทหารฝรั่งเพียง ๕๐๐ คนปราบปรามลงได้

ประเทศเม็กซิโกอยู่ทางทิศใต้สหรัฐอเมริกา มีเนื้อที่ ๒ ฝั่งมหาสมุทร คือทั้งแอตแลนติกและแปซิฟิก มีเนื้อที่เกือบ ๔ เท่าของประเทศไทยปัจจุบัน ถ้าเรารวมเนื้อที่

ของประเทศไทยกับพม่า แล้วรวมเนื้อที่ของญวนเหนือ ญวนใต้ กับกัมพูชาเข้าไปด้วยก็ยิ่ง
เล็กกว่าประเทศเม็กซิโก ประเทศทั้ง ๔ หรือ ๕ ในแหลมอินโดจีนนี้ มีเนื้อที่รวมกันตาม
World Almanac ได้บอกไว้คือ ๗๔๒,๖๑๗ ตารางไมล์ เม็กซิโกประเทศเดียวมีเนื้อที่ถึง
๗๕๘,๒๕๕ ตารางไมล์ นี่ยังไม่นับเนื้อที่ที่ตัดออกไป คือ นิวเม็กซิโก กัวเตมาลา
นิการากัว ซึ่งรวมกันได้กว่า ๒๐๐,๐๐๐ ตารางไมล์ เนื้อที่มหาอาณาจักรที่คอร์เตสได้
จึงรวมเนื้อที่ประเทศลาวและมาเลเซียเข้าไปด้วย คือรวมแหลมอินโดจีนทั้งหมด จึงเห็น
ได้ว่าประเทศเม็กซิโกมีใช้ประเทศเล็กน้อย และอารยธรรมของประเทศนี้ที่สูงส่ง และ
สิ่งที่น่าสนใจก็คือ เมืองหลวงตั้งอยู่กลางทะเลสาบ ยากแก่การโอบล้อมโจมตียิ่งกว่ากรุง
ศรีอยุธยาเป็นไหนๆ แต่แล้วคอร์เตสก็ทำได้ จึงนับว่าเป็นเรื่องมหัศจรรย์เรื่องหนึ่งที่เดียว

คอร์เตสใช้วิธีอย่างไร คอร์เตสเมื่อขึ้นฝั่งได้ ก็เริ่มผูกมิตรกับชาวพื้นเมือง ใช้
วิธีเฉียบขาดในการปกครองทหารของตน แต่ผูกมิตรกับชาวพื้นเมือง ในไม่ช้าก็ได้สัมพันธ
มิตรเป็นอันมาก ก่อนที่ท่านจะนำทหารรอนแรมเข้าไปภายในประเทศ ท่านสั่งให้ทำลาย
เรือทะเลของท่านเสียทั้งหมด มีจำนวน ๙ ลำ เหลือลำเล็กไว้เพียงลำเดียว ใครไม่ยอม
ร่วมหัวจมท้ายกับท่าน ท่านก็อนุญาตให้กลับได้ ไม่ข่มขืนน้ำใจ ใครสมัครไปแสวงหา
โชคลาภกับท่าน ท่านก็ให้สัญญาแน่นอนว่า จะแบ่งลาภยศให้ตามส่วน แล้วจึงคุมทหาร
ประกอบด้วยทหารม้าราว ๑๐ ม้า ขึ้นใหญ่ราว ๑๒ กระบอก นอกจากนั้นเป็นทหารราบ
มีทหารปืนไฟอยู่ไม่ถึง ๒๐ กระบอก แต่ทหารทุกคนมีเกราะป้องกันตัวครบบริบูรณ์ แล้ว
จึงคุมทหารเดินทางเข้าไปภายในประเทศ ไปรบชนะพวก Tlascallan จนยินยอมเป็น
สมัครพรรคพวกมาร่วมรบกับพวก Aztec ซึ่งปกครองประเทศเม็กซิโกอยู่ในขณะนั้น

ถ้าจะเขียนเป็นแนวเทียบให้เห็นภาพแจ่มชัดขึ้น ก็เทียบได้ว่าคอร์เตสมาขึ้นฝั่งที่
จันทบูรณ์ ผูกมิตรกับชาวพื้นเมือง แล้วพาทหารรอนแรมเข้าไปในประเทศกัมพูชา รบ
ชนะใจชาวกัมพูชา จนได้เป็นสหายศึก แล้วรอนแรมพาทหารเดินทางขึ้นไปที่ราบสูงทาง
อีสาน ผ่านเขียงใหม่เข้าประเทศพม่า ผ่านอังวะจนถึงกรุงพุกาม ล้อมกรุงพุกามไว้จนตีได้
เมื่อเขียนแนวเทียบเช่นนี้ ท่านคงจะเข้าใจความยากลำบากของคอร์เตสได้ดียิ่งขึ้น

ที่ข้าพเจ้าจัดให้คอร์เตสขึ้นบกที่จันทบูรณในอ่าวไทย ก็เพราะคอร์เตสขึ้นบกที่
อ่าวเม็กซิโก แล้วได้เข้าไปรบพุ่งในประเทศกัมพูชา จนได้เป็นสัมพันธมิตร ผ่านที่ราบ
สูงที่อีสาน แล้วก็เดินทางผ่านดินแดน ขึ้นเขาลงห้วยทางเขียงใหม่ ผ่านเข้าไปยังประเทศ
พม่า ไปรวมพลเข้าล้อมกรุงพุกาม อันเป็นเมืองหลวงโบราณของพม่า ก็เพื่อให้เห็นระยะ
ทางทรกัณการของคอร์เตส

ครั้นถึงจุดสำคัญของเรื่อง คือการล้อมนครหลวงอันอยู่กลางทะเลสาบใหญ่ ทาง
เข้าเมืองมี ๓ ทาง ชาวเมืองทำเป็นทางถาวร แต่มีช่องให้น้ำไหลผ่านหลายร้อยช่อง แต่
ละช่องมีทหารรักษาแข็งแรง ในทะเลสาบก็มีเรือย้อมๆ มากหลาย บรรทุกทหารคอยรุม
รบ ตักกำลังข้าศึก คอร์เตสจึงใช้วิธีให้สร้างเรือรบขนาดใหญ่ ใช้ใบและสายระโยง
ระยางของเรือทะเล ๙ ลำของท่าน ที่ท่านสั่งให้ทำลายมาเป็นเครื่องประกอบ เอาเป็น
ใหญ่ขึ้นไว้บนเรือรบเหล่านั้น คอยช่วยเหลือทหารที่รุกรบเข้าตีเมืองทางถาวร ขนาดของ
ทะเลสาบมีหมา แต่ท่านก็มีสหายศึกพอเพียงที่จะล้อมไว้ได้ทุกด้าน และใช้เรือรบคอย
ทำลายเสบียงอาหารที่ข้าศึกเล็ดลอดผ่านจะนำเข้าไปเลี้ยงชาวเมือง ล้อมรอบอยู่เช่นนี้ราว
๓ เดือนได้ทำการรบใหญ่หลายครั้ง จนชาวเมืองขาดเสบียงอาหาร จึงตีเมืองได้ ทหาร
ฝรั่งที่ถูกฆ่าตายหรือถูกจับตัวไปฆ่าบูชายัญมีราว ๗๐-๘๐ คน แต่สหายศึกชาวพื้นเมือง
ที่เสียชีวิตมีจำนวน ๓-๔ หมื่น พวก Aztec ก็สู้อย่างสุดกำลัง จำนวนผู้คนที่ล้มตายใน
เมืองมีกว่า ๘ หมื่นคน และที่เหลือรอดมาได้ เมื่อจักรพรรดิถูกจับตัวได้ และยอมวาง
อาวุธยังมีจำนวนเกือบแสนคน ตัวเลขเหล่านี้อาจผิดพลาดบ้าง เพราะข้าพเจ้าไม่มีทาง
ทดสอบ และในปัญหาเกี่ยวกับตัวเลขเหล่านี้ บรรดา Source ต่างๆ ย่อมขัดกันอยู่เสมอ
ของท่านผู้อ่านอย่าได้ถือตัวเลขเหล่านี้ว่าแน่นอนเป็นใช้ได้

เมื่อ คอร์เตส สั่งให้สร้างเรือสำหรับรุมรบในทะเลสาบ และถอดออกเป็นชั้นๆ ใช้
ผู้คนแบกขึ้นเขามาจนถึงทะเลสาบ ทหารชาวพื้นเมืองที่ใช้คุ้มกันมีจำนวนหลายหมื่นบ่ง
กันการโจมตีของข้าศึกอย่างแข็งแรงมาก เพราะถ้าไม่มีเรือเหล่านี้ ซึ่งมีจำนวน ๑๓-๑๔
ลำแล้ว การโจมตีนครหลวงย่อมไม่มีทางทำได้ จึงต้องคุ้มกันอย่างแข็งแรง และในการ
ประกอบส่วนต่างๆ มาต่อเป็นลำ ก็คุ้มกันตลอด ๒๔ ชั่วโมงอย่างเข้มแข็ง

ถ้าคอร์เตสได้รับแต่งตั้งให้คุมทหารมายึดครองประเทศเม็กซิโกอย่างเป็นทางการ และท่านทำได้สำเร็จ ก็นับว่าท่านเป็นนายทหารที่สามารถอยู่แล้ว แต่ที่นั่นคอร์เตสหาได้ รับมอบอำนาจเช่นนั้นไม่ คำสั่งของผู้ครองเกาะคิวบามีเพียงให้คอร์เตสจัดเรือแพ และ ชักชวนให้ชาวสเปนบนเกาะคิวบาเข้าร่วมในการสถาปนาที่พึ่งพิงในดินแดนดินใหญ่ แล้ว ให้เก็บกวาดเงินทองและของมีค่าอื่น ๆ กลับไปแบ่งกันยังเกาะคิวบาเท่านั้น ที่พึ่งพิงก็คือ settlement จะเป็นหมู่บ้านย่อม ๆ มีกำแพงล้อมรอบไว้ป้องกันตัวก็เพียงเท่านั้น แต่คอร์เตส กลับใช้ทหารจำนวนน้อยนั้นเข้ายึดครองประเทศเม็กซิโกได้ * โดยที่ทหารก็เป็นทหารสมัคร มีการแก่งแย่งชิงดีชิงเด่นกันอยู่เสมอ คอร์เตสมีทหารตั้งว่าเพียงหยิบมือเดียว กลับยึดครอง ประเทศเม็กซิโก ปราบปรามมหาอาณาจักร Aztec ลงได้ สถาปนาบ้านเมืองใหม่แล้วมอบ ถวายให้ราชบัลลังก์สเปนปกครองเป็นแคว้นใหม่ชื่อ New Spain มากกว่า ๓๐๐ ปี ถ้าจะ เทียบกับวัฏกรรมของจักรพรรดิอเล็กซานเดอร์ หรือแอนนิบาสแม่ทัพผู้เกรียงไกร ข้าพเจ้า ยังเห็นว่าคอร์เตสมีภาษีกว่า เพราะทหารของท่านมีน้อยเหลือเกิน วิถีผูกใจพวงทหารสมัคร วิถีผูกมิตรชาวพื้นเมือง ยุทธวิธีในการรบ น้ำใจอันแน่วแน่ที่จะให้ถึงจุดหมาย สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้คอร์เตสมีอย่างพร้อมมูล และสเปนได้ปกครองดินแดนนี้มากกว่า ๓๐๐ ปี เม็กซิโก อยู่ในปกครองสเปนตั้งแต่ ค.ศ. ๑๕๒๑ จนถึงประกาศเอกราช เป็นสาธารณรัฐใน ค.ศ. ๑๘๒๓ ต่อมาเสียดินแดนส่วนหนึ่งให้แก่สหรัฐไป ดินแดนที่เสียไปสหรัฐเรียกว่า New Mexico ประเทศเม็กซิโกแผ่อิทธิพลเข้ามายังประเทศต่าง ๆ ในเอเชียทางการค้าขาย มี เงินเหรียญที่เรียกว่า Mexican dollar ได้รับความนิยม ยอมรับกันทั่วไปในประเทศจีน ญี่ปุ่น และไทย ในรัชกาลที่ ๔ ในยุครัตนโกสินทร์ ยังปรากฏอัตราแลกเปลี่ยนไว้คือ ๓ ดอลลาร์เม็กซิกัน เท่ากับ ๕ บาทเงินสยาม ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติของเรา ก็ ยังเก็บรักษาเงินเหรียญนี้ไว้ให้ชม เงินเม็กซิกันนั่นเองอาจเป็นแบบอย่างของเหรียญบาท ให้เราเปลี่ยนมาใช้แทนเงินพดด้วง ก็เป็นไปได้

ประเทศเม็กซิโก ปัจจุบันมีพลเมืองกว่า ๔๐ ล้าน เนื้อที่ใหญ่กว่าประเทศไทย เกือบ ๔ เท่า เมืองหลวงของเขาคือ Mexico City นับว่ามีพลเมืองกว่า ๔ ล้านคน สินค้า เข้าประเทศปีหนึ่ง ๆ มีจำนวนถึง ๓ หมื่นล้านบาท ข้าพเจ้าเก็บตัวเลขเหล่านี้จาก World

Almanac เพราะตัวเองยังไม่ถึงประเทศนั้น และก็เรื่องราวของประเทศนั้น เราลองมาพิจารณาเปรียบเทียบกับบ้านเมืองโบราณของเราบ้าง เมื่อฝรั่งเผด็จพลเข้ามาทางแถบนี้ของโลก กรุงศรีอยุธยาที่ต้อนรับฝรั่งชาติโปรตุเกสใน ค.ศ. ๑๕๑๐ เป็นการต้อนรับอย่างฉันทมิตร ขณะนั้นผู้ครองประเทศคือ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒

ขณะที่โปรตุเกสมายึดได้ราชอาณาจักรมะละกา และสเปนแล่นเรือข้ามมหาสมุทรแปซิฟิกมา “ค้นพบ” หมู่เกาะฟิลิปปิน ใน ค.ศ. ๑๕๒๑ สภาพแวดล้อมของเมืองไทยเป็นอย่างไร

กรุงศรีอยุธยาขณะนั้น อยู่ในสภาพทางการเมืองเข้มแข็งมาก เพราะได้ปราบปรามกรุงกัมพูชาลงได้อย่างราบคาบ เมื่อราวร้อยปีก่อน (ค.ศ. ๑๔๓๑) ได้ผนวกดินแดนและผู้คนของอาณาจักรสุโขทัยเข้ามาไว้เป็นทองแผ่นเดียวกัน พระราชมารดาของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ก็เป็นเจ้าหญิงสุโขทัย เพราะฉะนั้นกรุงศรีอยุธยาจึงผูกใจขาวสุโขทัยไว้ได้อย่างราบรื่น ส่วนดินแดนทางทิศเหนือราชวงศ์เม็งรายก็ยังปกครองบ้านเมืองอยู่ที่นครเชียงใหม่ ทางกรุงอังวะ ราชวงศ์ไทยใหญ่ก็ยังคงรักษาอำนาจทางการเมืองไว้ได้ทางแหลมมะลายู ราชวงศ์มะละกา ซึ่งสถาปนาอาณาจักรย่อมๆ นับแต่รัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดี (ราว ค.ศ. ๑๔๐๓) ก็จะขึ้นอำนาจลง ใน ค.ศ. ๑๕๑๑ อำนาจของโปรตุเกสกำลังเข้ามาแทนที่ เมื่อได้วาดภาพให้เห็นถึงสภาพทางการเมืองขณะนั้นให้ปรากฏเช่นนั้นแล้ว ถ้าหากโปรตุเกสจะใช้วิธีสเปน ยกทหารเข้ามาหักหาญกรุงศรีอยุธยา จะทำได้เพียงไร จะสำเร็จหรือไม่

การที่สเปนมีทหารไม่เกิน ๕๐๐ คน เข้ายึดนครของเม็กซิโกได้นั้น นักประวัติศาสตร์อเมริกันชื่อ William H. Prescott กล่าวว่า เพราะได้อาศัยกำลังของสหายศึกชาวพื้นเมืองจำนวนแสนเข้าร่วมรบด้วย จึงทำได้สำเร็จ ถ้าขาดสหายศึกชาวพื้นเมืองเสียแล้ว คอรัเตสคงทำการไม่สำเร็จแน่

ถ้าอัลบูเกอร์กี (Albuquerque) แม่ทัพโปรตุเกส ผู้คุมทัพโจมตีเมืองมะละกา จะจู่โจมคุมเรือรบเข้าอ่าวสยาม แล่นเรือขึ้นมายังกรุงศรีอยุธยา ใช้ปืนใหญ่เรือระดมยิงกรุงศรีอยุธยา การระดมยิงเช่นนั้นย่อมทำได้และกษัตริย์สยามอาจจะละกรุง เสด็จขึ้นไปยัง

เมืองลพบุรีหรือพิษณุโลก ก็มีทางจะเป็นไปได้ ถ้าต้องเกิดการรบพุ่งกันขึ้น โปรตุเกส อาจจะได้กรุงศรีอยุธยา แล้วจะทำอย่างไรต่อไป จะรักษาเมืองไว้ได้หรือไม่ หรือจะเก็บกวาด พระราชทรัพย์ในท้องพระคลัง ลงเรือแล่นกลับออกไป ถ้าโปรตุเกสทำเช่นนั้นซึ่งเป็นเรื่อง สมมติก็จะถูกตราชื่อว่าเป็นโจร กรุงศรีอยุธยาไม่ใช่มะละกา ซึ่งอยู่ข้างฝั่งทะเล กรุงศรี อยุธยาอยู่ห่างจากปากน้ำ ๔๐ ไมล์ สองฝั่งแม่น้ำก็มีช่องทางค้ำไต่ค้ำลัดเข้าศึกได้อย่างดี ข้าพเจ้าเชื่อว่า ถ้าโปรตุเกสจะใช้วิธีหักหาญจู่โจมกรุงศรีอยุธยาในครั้งนั้นก็อาจได้เมือง แต่ไม่เห็นทางจะรักษายึดครองไว้ได้ เพราะไม่มีสหยาศึกชาวพื้นเมืองไว้วางมือ ชาวพื้น เมืองที่จะเป็นสหยาศึกก็เห็นมีแต่ชาวกัมพูชา แต่ในขณะนั้นพระนครมณฑลทั้งให้กร้าง ไปเสียแล้วราว ๔๐ ปี เมืองหลวงใหม่ของเขมรก็ยังเร่ร่อนไม่ถาวร ชาติเขมรต้องล้มลุก คลุกคลานต่อไปอีกนาน ไม่มีกำลังจะเป็นภัยต่อใครได้ ส่วนพม่านั้นก็ยังคงกำลังกันไม่คิด ทางพม่าเหนือ พวกไทยใหญ่ปกครอง ส่วนพม่าใต้ราชวงศ์ฟาร์วักยังปกครองอยู่ สมัยของ ตะเบ็งชะเวตย์ยังไม่ถือกำเนิด จนอีกราว ๓๐ ปีต่อมา สภาพทางการเมืองของกรุงศรีอยุธยา ใน ค.ศ. ๑๕๑๐ จึงเป็นสภาพเป็นผลดีต่อกรุงศรีอยุธยายิ่งนัก นี่สมมุติว่า ถ้าหากเกิดการ รบพุ่งระหว่างโปรตุเกสกับกรุงศรีอยุธยาใน ค.ศ. ๑๕๑๐ ข้าพเจ้าไม่เห็นทางว่า โปรตุเกส จะยึดครองประเทศได้

แต่สาเหตุแห่งการรบพุ่งนั้น จะมีหรือไม่มีพวกเราบางคนกล่าวว่า มะละกาเป็น เมืองประเทศราชของกรุงศรีอยุธยา พระราชพงศาวดารก็ยักระบุไว้เช่นนั้น ในรัชกาลสมเด็จพระ รามาธิบดีอยู่ทอง ก็เมื่อมะละกาเป็นประเทศราชของไทย โปรตุเกสมาย่อแย่งเอาไปเรา ก็ถือเป็นชนวนแห่งสงครามได้

ข้าพเจ้าไม่เชื่อว่า มะละกาเป็นประเทศราชของกรุงศรีอยุธยาในรัชกาลสมเด็จพระ รามาธิบดีอยู่ทอง หรือว่าในสมัยใดๆ ทั้งนั้นเหตุผลก็คือว่า มะละกายังไม่ได้สถาปนา เป็นบ้านเมืองในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีอยู่ทอง มะละกาได้รับสถาปนาเป็นบ้านเมือง ในรัชกาลต่อมาอีกหลายรัชกาลในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีอยู่ทอง ข้อเท็จจริงนั้นก็ประวัตติ ศาสตร์ทั่วไปยอมรับกันอย่างพร้อมเพรียงแล้ว เพราะฉะนั้นใครก็ที่เขียนเติมความนี้ไว้ ในพระราชพงศาวดาร ไม่คิดเลยหรือว่าท่านดูถูกสติปัญญาของคนรุ่นหลังอย่างบัดๆ เพราะ

พวกเราซึ่งทางจะทดสอบได้ว่า ข้อความนั้นเป็นจริงดังว่าหรือไม่ พวกเราคนรุ่นหลัง
ไม่ใช่ว่าจะมกมายเชื่อเพราะปรากฏในพระราชพงศาวดาร มะละกาเมื่อสถาปนาขึ้นแล้ว
ก็ประกาศเป็นเอกราช แต่ราว ค.ศ. ๑๔๐๓ ราชวงศ์มะละกาสืบครองบ้านเมืองต่อ ๆ มา
กว่า ๑๐๐ ปี โดยไม่ยอมอยู่ใต้การปกครองของกรุงศรีอยุธยาตลอดมา เมื่อโปรตุเกสมา
โจมตียึดเมืองไปได้ใน ค.ศ. ๑๕๑๑ จึงไม่เกี่ยวกับศักดิ์ศรีของชาติไทยที่จะไปเจ็บร้อน

เพราะฉะนั้น ตามข้อเท็จจริง สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ จึงโปรดฯ ต้อนรับทูต
โปรตุเกส ทรงเลี้ยงดูแขกเมืองอย่างควรแก่ยศศักดิ์ และทรงส่งทูตไทยให้เดินทางไปยัง
เมืองมะละกา ได้เข้าพบแม่ทัพโปรตุเกสเป็นการสถาปนาความสัมพันธ์ครั้งนั้นบนรากฐาน
แห่งมิตรไมตรี รากฐานนี้ยังคงอยู่ตลอดระยะเวลา ๔๕๐ ปี ระหว่างประเทศไทยกับ
ประเทศโปรตุเกส อันเป็นรากฐานที่พวกเราควรชื่นชมยิ่ง ปัญหาเรื่องโปรตุเกสจะหักหาญ
ต่อไทยก็จบลงได้เพียงเท่านั้น

มีเรื่องราวเกี่ยวกับสเปนยังหลงเหลืออยู่ควรกล่าวเสียให้เสร็จสิ้นไป คือเมื่อสเปน
มา “ค้นพบ” หมู่เกาะซึ่งต่อมาขนานนามว่า หมู่เกาะฟิลิปปิน ในราว ค.ศ. ๑๕๒๑ สเปน
ก็ยังไม่พร้อมจะแผ่ขยายอำนาจยึดครองจวบจนอีกราว ๔๕ ปีต่อมา จึงได้ยึดครองหมู่
เกาะนี้ได้ สภาพทางการเมืองของฟิลิปปินก่อนถูกยึดครองจะเป็นอย่างไร หากเราอ่านยังไม่
ได้ แต่ก็คงมีสภาพไม่มั่นคงนัก บรรดาเกาะต่าง ๆ ๑๑ เกาะ ซึ่งเป็นประเทศฟิลิปปิน
ปัจจุบัน ก็คงมีเจ้าผู้ครองเกาะต่างเป็นใหญ่บนเกาะของตนอย่างเอกเทศ ยังไม่รวมเป็น
ประเทศอันหนึ่งอันเดียวกันจึงสะดวกแก่การยึดครอง แล้วสเปนก็สถาปนากรุงมะนิลาเป็น
เมืองหลวงใน ค.ศ. ๑๕๖๕ อันเป็นปีปลายๆ ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าจักรพรรดิ พระเจ้า
ข้างเฝือก สิ่งที่สเปนสร้างขึ้น ควรเป็นอนุสรณ์ของการปกครองของฝรั่ง ก็คือ สถาปนา
มหาวิทยาลัย Santo Tomas ขึ้นใน ค.ศ. ๑๖๑๑ อันเป็นปีที่ ๒ ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้า
ทรงธรรม นี่เป็นการสถาปนามหาวิทยาลัยตามแผนใหม่ ก่อนดินแดนในสหรัฐจะก่อตั้ง
มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด ๒๔ ปี

แต่สเปนไม่เหมือนคนโปรตุเกส ความหยิ่งผยองในสายเลือดทำให้นิสัยใจคอของ
เขายึดหาญ เมื่อแผ่ขยายอำนาจเข้ามายังประเทศกัมพูชาในรัชกาลสมเด็จพระนเรศวร

มหาราช ก็มามีเรื่องกระเทบกระทั้งกับกรุงศรีอยุธยาเอาจนได้ คือในราว ค.ศ. ๑๕๙๙ ผู้ครองหมู่เกาะฟิลิปปินส์ส่งทูตเข้ามายังกรุงศรีอยุธยาได้เข้าถวายสุภอักษร แต่ในเวลาต่อมาไม่กี่วันก็ลอบนำคนโทษชาวโปรตุเกสหนึ่งลงเรือจะนำออกไปนอกประเทศโดยไม่ได้ออกกล่าวรำลตามพิธีการ สมเด็จพระนเรศวรพิโรธ ทรงนำเรือรบของไทยในครั้งนั้นเข้ารุกรบในแม่น้ำเจ้าพระยา จวบจนถึงปากน้ำได้ทำการรบพุ่งกันสุดสุด “แปดวันแปดคืน” ตามที่ฝ่ายสเปนจดบันทึกไว้ เรือทศสเปนแล่นกลับออกไปได้ แต่ฝรั่งในเรือเสียชีวิตในการรบครั้งนั้นทุกคน รวมทั้งนายพลเรือ ตำราชทูตไปเสียชีวิตเพราะพิษบาดแผลที่เมืองมะละกา จดหมายเหตุของสเปนในตอนนั้นน่าจะนำมาตีพิมพ์เผยแพร่ เพราะจะทำให้พวกเราได้ทราบเรื่องราวระหว่างกรุงศรีอยุธยากับสเปนในตอนนั้น และเรื่องราวของกัมพูชา ซึ่งสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงอุปถัมภ์ค้ำจุนเจ้านายเขมรให้อยู่ในราชบัลลังก์ เรื่องบันทึกที่ว่าพระนเรศวรทรงพิชิตใน “ปฐมกรรม” พญาละแวกจะได้เข้าสู่สภาพนวนิยายเสียที

ข้าพเจ้าเขียนเรื่องนี้ ส่งมาให้ “ขุมขุมจุฬา” ก็เพราะสารานุกรมบอกกล่าวมาว่าขาดเรื่องที่จะนำลง ขอให้ช่วยกันด้วย เรื่อง The Conquest of Mexico เขียนโดยนักประวัติศาสตร์อเมริกันชื่อ William H. Prescott นี้ ข้าพเจ้าซื้อหามากว่า ๑๐ ปีแล้วได้อ่านแล้ว ๓ จบ ภายในระยะเวลาดังกล่าว อ่านตอนแรกก็ให้รู้สึกขยะแขยงความมั่งคั่งได้ของพวกฝรั่ง พออ่านครั้งที่สองซักจะมองเห็นส่วนดีที่คนสเปนไปสร้างไว้ โดยเฉพาะการเลิกการบูชายัญ ซึ่งเป็นวิธีพิชิตของพวก Aztec และเมื่อมาอ่านครั้งที่ ๓ เปรียบเทียบกับการยึดครองประเทศเปรูโดยคนสเปนเช่นเดียวกัน ได้เทียบเคียงจุดหมายและวิธีการของ Cortez กับ Pizarro ทำให้เกิดความเลื่อมใสในตัวของ Cortez ว่าท่านผู้นี้มิได้มุ่งจะไปกอบโกยเงินทอง ส่วนการขูดเลี้ยงพวกนายทหารของท่าน ท่านก็จัดทำอย่างยุติธรรมไม่เหมือน Pizarro ที่มุ่งโภครทรัพย์และฆ่าฟันหุ่นส่วนผู้ร่วมทุกข์กับท่านจนเกิดสงครามล้างผลาญในระหว่างพวกเดียวกันอีกหลายครั้ง อันที่จริง ผู้พิชิตทั้งสองนี้ก็เป็นญาติกัน คือมารดาของ Cortez สืบสกุลมาจากตระกูล Pizarro แต่อุปนิสัยและจุดหมายของทั้งสองท่านต่างกันอย่างขาวกับดำ ข้าพเจ้าอ่านเรื่องทั้งสองนี้อ่านแล้วอ่านอีก แล้วมาใคร่ครวญถึงปัญหาที่พวกเราถามกันอยู่ว่า เหตุใดกรุงศรีอยุธยาหรือกรุงรัตนโกสินทร์จึงรอดพ้นจาก

การยึดครองของฝรั่งเศส จะเป็นเพราะโชคชั่วเดียว หรือเป็นเพราะปัจจัยหลายอย่างหลาย ประการรวมเข้าด้วยกัน เฉพาะเรื่องราวของกรุงศรีอยุธยาที่ปรากฏคำตอบในบทความนี้ แล้ว ต่อจากโปรตุเกสและสเปนก็เป็นเรื่องราวของชาวฮอลันดาและอังกฤษ ซึ่งมุ่งหวัง กำไรทางการค้าขายเป็นข้อใหญ่ ไม่ได้มุ่งหวังอาณานิคมเท่าใดนัก ถ้าจะต้องลงทุนด้วย ชีวิตชาติไทยเรามาใกล้ภัยอันตรายทางการเมืองจากฝรั่งเศสในสมัยกรุงศรีอยุธยา ก็รัชกาล สมเด็จพระนารายณ์ โดยพระองค์ทรงมอบเมืองบางกอกให้ฝรั่งเศสอย่าง “ตลอดกาล” ภัยอันตรายในครั้งนั้น สมเด็จพระเทพราชาทรงแก้ไขให้ลุล่วงไปได้ และชาวไทยก็เคย ถวายพระนามพระองค์ว่า “พระมหามงกุฎ” แต่มาในชั้นหลังนี้ กลับมีผู้กล่าวความให้ ไขว้เขวไปเสีย เรื่องเม็กซิโกกรุงศรีอยุธยาจึงถึงเวลาสมควรจบได้แต่เพียงนี้ เป็นการให้ ข้อเท็จจริงในเรื่องเม็กซิโก และเป็นความเห็นในเหตุการณ์ที่สมมุติถ้าจะเกิดขึ้นในเรื่อง กรุงศรีอยุธยา

พิมพ์ครั้งแรกใน ชุมนุมจุฬา ๒๕๑๓

การติดต่อกับต่างประเทศสมัยอยุธยา

เรื่องการต่างประเทศในสมัยอยุธยานั้น กินระยะเวลา ๔๑๗ ปี ในจำนวนรัชกาลถึง ๓๓ รัชกาลนับเป็นระยะยาวนานมาก สมโนที่นั่นเชื่อว่ามีย่านท่าเรือดี บางท่านก็ทราบเพียงเลาๆ การจะกล่าวให้ละเอียดก็อาจจะซ้ำกับผู้ที่ทราบดีแล้ว แต่ถ้าจะกล่าวอย่างผ่าน ๆ ก็เสียประโยชน์แก่ฝ่ายที่มีความรู้ในทางนี้น้อย แต่อย่างไรก็ดี เมื่อมีอยู่ ๒ สิ่งที่ต้องเลือกอยู่อย่างนี้ ผมก็จำเป็นที่จะต้องหาทางพูดในทางสายกลาง แต่จะว่าให้ละเอียดในบางเรื่อง และบางเรื่องก็จะกล่าวอย่างรวบรัด การเริ่มกล่าวปาฐกถาในทางวิชาการก็เห็นที่จะต้องยกครูเสียก่อน คืออันที่จริงผมได้รับประโยชน์จากผู้อาวุโสกว่า แล้วก็ยังมีชีวิตอยู่ในประเทศไทยนี้ ท่านผู้นั้นมีอายุได้ ๙๐ ปี อยู่ที่จังหวัดเชียงใหม่ เป็นคนอังกฤษ เคยรับราชการในรัฐบาลอังกฤษ ตอนหลังนอกจากราชการ ก็เลยตั้งภูมิลำเนาอยู่จังหวัดเชียงใหม่ ก็คือมิสเตอร์ W.A.R. Wood หนังสือของท่านซึ่งเป็นที่รู้จักทั่วโลกคือ *History of Siam* ตีพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ ค.ศ. ๑๙๒๔ และต่อมาก็ตีพิมพ์อีกในครั้งอื่นๆ นอกจาก Mr. Wood แล้ว ก็ยังมีอีกท่านหนึ่งที่ผมยกย่องว่าเป็นผู้ที่ค้นคว้าในวิชาประวัติศาสตร์ไทย ในทางหลักการที่ต้องเป็นคนแรกในเมืองไทย ท่านผู้นั้นมีนามสกุล อนุมานราชธน เหมือนกันแต่ว่าไม่ใช่คนพ่อซึ่งเป็นบรมครูของผม แต่เป็นคนลูก คือคุณสมจัย อนุมานราชธน หนังสือของท่านเรื่อง *การทูตของไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา* ได้เขียนขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๓ แต่มาตีพิมพ์เอาในปี พ.ศ. ๒๔๙๓ เมื่อบัดนี้แล้วก็ได้ตีพิมพ์ใหม่อีกครั้งหนึ่ง เพราะว่าต้นฉบับเดิมหายาก ในการตีพิมพ์ครั้งใหม่นี้ ท่านผู้ที่สนใจก็ควรจะหาเอาไว้ เพราะว่า เป็นผลงานของการค้นคว้าจริง ๆ แล้วก็ค้นคว้าอยู่ในประเทศที่เขาอุดมด้วยหนังสือที่จะให้ค้นคว้าได้ หนังสือ *การทูตของไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา* ของคุณสมจัย ในด้านหลังเวลาระบุรายชื่อหนังสือที่ใช้ คุณจะเห็นว่าท่านได้ใช้หนังสือหลักฐานร่วมร้อยเล่ม แล้วก็หนังสือร้อยเล่มนี้ในเมืองไทยมีไม่ถึงครึ่งนอกนั้นเราต้องหามาจากต่างประเทศ

เรื่องการทูตของไทยสมัยกรุงศรีอยุธยาเล่มนี้ ผมคิดว่าถ้าแก้ไขบางตอนซึ่งยังไม่ค่อยจะรัดกุมเพียง ๒-๓ แห่ง ก็จะใช้เป็น Text คือว่าเป็นหนังสือเรียนได้เป็นอย่างดีทีเดียว เพราะว่าผู้เขียนนั้นได้เขียนอย่างระมัดระวัง พร้อมทั้งให้หลักฐานเอกสารตลอดจนหน้าไหน แม้จะยังไม่ถึงระบุว่าบรรทัดนั้นบรรทัดนี้ แต่ก็จะระบุหน้าไว้ให้ด้วย หนังสือการทูตของไทยสมัยกรุงศรีอยุธยาของคุณสมจัย อนุมานราชธนนี้ ไม่ได้พูดถึงเรื่องประเทศจีน ท่านก็ได้ออกตัวไว้แต่แรกว่า การติดต่อกับประเทศจีนนั้น ติดต่อกันมาครั้งเหลือเกิน การที่จะมาเขียนเพียงบทเดียวนั้นทำไม่ไหว ผมก็ได้ใช้หนังสือเรื่องอื่นเกี่ยวกับการติดต่อกับประเทศอื่นในสมัยอยุธยา คือของศาสตราจารย์ชาวอเมริกัน ชื่อ สกินเนอร์^๑ ผมได้นำมาด้วยลองมานับดูว่าสมัยอยุธยานั้นประเทศไทยได้ติดต่อกับทางการกับรัฐบาลจีนกว่า ๗๐ ครั้ง คือว่าติดต่อบ่อยเหลือเกินในบางครั้งก็ระบุเพียงบรรทัดสองบรรทัด แต่เพียงสองบรรทัดนั้น บางครั้งก็ให้ประโยชน์แก่เราอย่างล้ำค่า เราจะหาจากที่อื่นไม่ได้ ก็เป็นที่เชื่อมั่นว่าเมื่อได้มีการติดต่อกันโดยทางรัฐบาลของสองประเทศแล้ว ชาวจีนที่สมัครมาประเทศไทย แล้วตั้งรกรากบ้านช่องทำมาหากิน แล้วก็ได้หญิงไทยเป็นภรรยา เกิดบุตรหลาน มีมาตั้งแต่สมัยแรก ๆ แล้ว และก็โดยเฉพาะเครื่องขังดวงวัด เราก็ได้ใช้ของจีนมา คือ ขัง คำลึง บาท ที่เราใช้กันอยู่ในทุกวันนี้ เพราะว่าเราติดต่อกับจีนมาเหลือเกิน ผมจึงขอผ่านไปเสียเลย เพราะมีแทบทุกรัฐบาล บางรัชกาลก็มีถึง ๒-๓ ครั้ง

ที่นี้ก็มาถึงฝรั่ง เพราะประเทศพม่าก็ตี ลาว เขมร หรือแม้แต่ญวน เราจะเรียกว่าเป็นต่างประเทศก็ได้ แต่ว่าประเทศเหล่านั้นอยู่ใกล้บ้านเหลือเกิน แล้วก็ประโยชน์ที่จะได้รับก็ไม่น้อยมีอะไรมา เพราะฉะนั้นฝรั่งชาติโปรตุเกสเข้ามา ก็เป็นที่ทราบกันดีว่าเข้ามาในแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ในบางครั้งผมก็อยากจะเขียนตัวเลขที่กระดาน เพราะตัวเลขถ้าไม่เขียนบางครั้งก็จำลำบาก ศักราชที่จะเขียนนั้นก็ให้เป็นศักราชฝรั่ง เพราะว่าจำง่าย พวกที่ถนัดศักราชไทยก็บอกด้วย ๕๔๓ ก็แล้วกัน เป็นอันว่ามีหลักฐานอย่างแน่นหนาว่า โปรตุเกสเป็นประเทศแรกที่เข้ามาติดต่อกับประเทศไทย พวกโปรตุเกสได้เข้ามาตั้งแต่ยังมีมะละกาอยู่คือว่ายังตีไม่ได้ แต่รับส่งทูตถือราชสาส์นเข้ามาแล้ว

๑. G. William Skinner, *Chinese Society in Thailand*, Cornell U.P., 1957, pp. 1-27.

ภายในระยะเวลา ๕ ปี ก็ส่งมาติดๆ กันถึง ๓ ครั้ง ครั้งสุดท้ายได้ทำสัญญาทางพระราชไมตรีฉบับแรกขึ้นในปี พ.ศ. ๒๐๔๙ แต่เสียตายเป็นที่เราไม่พบเอกสาร เมื่อโปรตุเกสได้เข้ามาแล้วในไม่ช้า พวกบาทหลวงก็เข้ามา บาทหลวงโปรตุเกสแล้วก็มีบาทหลวงสเปนด้วย เข้ามาก็สร้างวัด ซากของโบสถ์ก็ยังมียู่ ที่เห็นในวัดนี้อยู่นอกเกาะกรุงศรีอยุธยาผดเคຍ ระบุชื่อโบสถ์ ๒ โบสถ์ไว้ว่าโบสถ์หนึ่งนั้นชื่อว่าซันโตโดมิงโก เป็นโบสถ์ของคณะโดมินิกัน เดียวกันเราก็มีคณะโดมินิกันเข้ามาในกรุงเทพฯ แต่ยังไม่ติดต่อกับพวกแรก โดยขาดระยะไป ๒๐๐-๓๐๐ ปี โบสถ์ที่ ๒ ที่ยังทิ้งซากให้เห็นก็คือ ซันโตเปาโล เป็นของคณะเยซุอิต นี่เป็นซากให้เห็นว่าศาสนาคริสต์นั้นเข้ามาในประเทศไทยไม่ต่ำกว่า ๔๐๐ ปีมาแล้ว อันที่จริงหมู่บ้านโปรตุเกสขณะนั้นมีคนอื่นอยู่เสียแล้ว ไม่เหมือนกับอีกหมู่บ้านหนึ่งซึ่งเข้ามาทีหลังประมาณ ๑๕๐ ปี คือในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชยังเป็นหมู่บ้านของพวกเข้ารีตฝรั่งเศสเรียกว่าหมู่บ้านแซนต์โยเซฟ ขณะนี้มีโบสถ์ขนาดใหญ่มากเกือบเท่าโบสถ์อัสสัมชัญก็มีอยู่ แต่ว่าเป็นโบสถ์ที่สร้างใหม่ ไม่ใช่โบสถ์ไม้ของเดิม เมื่อพูดถึงโปรตุเกสแล้วก็จะรวบรัดเอาชาติฝรั่งชาติที่ ๒ ที่ได้เข้ามาติดต่อกับกรุงศรีอยุธยานั้น เรารู้น้อยเพราะได้มีเหตุการณ์เกิดขึ้นเมื่อเขาเข้ามาครั้งแรก ประเทศที่ ๒ คือประเทศสเปน ทูตของผู้สำเร็จราชการกรุงมินลาได้เข้ามาเฝ้าสมเด็จพระนเรศวรมหาราชพร้อมทั้งศุภกถาของผู้สำเร็จราชการ การต้อนรับได้เป็นไปอย่างดี แต่ทว่าตอนจะกลับเกิดมีเรื่องเสียก่อน นัยว่า ตามหลักฐานของสเปน (เอกสาร de Morga) กล่าวว่า สมเด็จพระนเรศวรมหาราชมีพระราชประสงค์จะได้เป็นใหญ่ที่มากับเรือ พวกสเปนไม่ยอมให้ ก็เลยเอาไปจมไว้ในแม่น้ำโดยมิให้เห็น ก็เป็นอันว่าสมเด็จพระนเรศวรมหาราชไม่สมพระราชประสงค์ ตอนทูตจะกลับก็แอบเอาพวกที่เป็นนักโทษชาติโปรตุเกสซุกซ่อนไปด้วยพระองค์ทรงกริ้ว ก็เลยส่งทหารติดตาม นัยว่าได้รบกันในแม่น้ำจนถึงปากน้ำถึง ๔ วัน ๔ คืน แล้วถือว่าฝ่ายไทยเป็นฝ่ายตายแยะ ส่วนตัวนายของสเปนก็ตาย ตายในที่รบบ้าง ตายในเรือเวลาหนีไปบ้าง จึงเป็นอันว่าความสัมพันธ์กับสเปนถึงแม้จะเริ่มในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชก็เป็นอันขาดตอนไป จะไปต่ออีกทีก็ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมและพระเจ้าท้ายสระ ส่วนชาติที่ ๓ ที่นำมาติดต่อกับยุโรป ก็คือชาติยอลันดา

ฮอลันดาเข้ามาในแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเหมือนกัน แต่เป็นปลายรัชกาล ตอนนั้นพวกฮอลันดาได้เข้ามาค้าขายแล้ว แต่ไม่อีกเหมือนอย่างสเปน มีอะไรพูดจากัน แลกเปลี่ยนกัน และฮอลันดาในสมัยนั้นเชี่ยวชาญในการต่อเรือมาก พอสิ้นแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ในรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ พระองค์ก็ส่งทูตไทยติดตามฮอลันดาให้ไปยุโรปก็เป็นการส่งทูตไทยไปยุโรปเป็นชุดแรก นับว่าพวกทูตไทยได้ไปสังเกตการต่อเรือโดยเฉพาะทางทะเล ได้นำมาใช้ในกรุงศรีอยุธยา เข้าใจว่าฮอลันดาก็คงส่งข่าวมาด้วย หมู่บ้านฮอลันดานก็อยู่ตรงกันข้ามหมู่บ้านโปรตุเกส หมู่บ้านเหล่านี้บัดนี้ยังคงเหลือซากอยู่อีก พวกฮอลันดาได้ทำสิ่งหนึ่งที่ได้เปรียบชาติอื่น คือเข้ามาก็ไม่รู้ว่าจะอยู่นานเท่าไร ได้หญิงไทยเป็นภรรยา มีบุตรหลานเป็นอันมาก แล้วก็ส่งเด็กฮอลันดาเข้ามาเรียนภาษาไทย ได้รู้จักขนบธรรมเนียมของไทย สิ่งที่ได้ประโยชน์มากจากประเทศไทยก็คือ แก่ได้ใช้คนจีนในเมืองไทยเราเป็นลูกเรือเอาหนังสือตัว เอาข้าวสารเอาข้าวเปลือกเอาหนังปลากระเบน เหล่านี้เอาไปขายที่ญี่ปุ่น แล้วจากญี่ปุ่นถ้าได้ของมาก็ดี เมื่อไม่ได้ออกก็เอาเงินญี่ปุ่นเข้ามากรุงศรีอยุธยาซื้อของของไทย แล้วไทยเอาเงินญี่ปุ่นนั้นหลอมเป็นเงินไทยอีกทีหนึ่ง ความขึ้นหลักฐานก็มีอยู่ชัด ฮอลันดาแกก็มีบ้านช่องถิ่นฐานถาวรอยู่จนปลายกรุงศรีอยุธยาทีเดียว (พ.ศ. ๒๑๔๕-๒๓๑๐) ถึงแม้ว่าตอนหลังการค้าจะไม่ค่อยดีเท่าไร แต่แกก็ทำเรื่อยมา เพราะว่าแกเป็นนักค้าขายอาชีพ ต่อจากพวกฮอลันดาก็ได้แก่อังกฤษ อังกฤษได้เข้ามาเป็นที่ทราบชัดแน่คือ ในปี พ.ศ. ๒๑๕๕ ซึ่งเคยเชื่อกันว่าเป็นแผ่นดินของสมเด็จพระเอกาทศรถ แต่ในตอนท้ายของคำบรรยายนี้ผมจะได้เสนออะไรบางอย่าง แล้วก็มีหลักฐานให้เห็นว่า ปี พ.ศ. ๒๑๕๕ นั้นเป็นรัชกาลของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมเสียแล้วไม่ใช่พระเอกาทศรถดังที่เคยเข้าใจกัน อังกฤษเข้ามาอยู่ในครั้งแรก ๓ ปี ในตอนขากลับ (พ.ศ. ๒๑๕๘) ก็ได้นำพระราชสาส์นของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมไปทูลถวายพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษด้วย ตอนหลังมีหลักฐานพอเชื่อได้ว่า พ่อค้าอังกฤษนั้นในตอนแรกเงินทุนไม่ค่อยมีขบิ่มาจากท้องพระคลัง ในหลวงของเราก็โปรดให้ยืม ดอกเบี้ยก็ไม่คิด สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมเราควรจะปรับความเข้าใจเสียใหม่ เพราะมีหลักฐานแสดงให้เห็นว่า ในรัชกาลของพระองค์มีการติดต่อกับต่างประเทศอย่างมากเหลือเกิน คือเราเข้าใจว่าพระนาม

“ทรงธรรม” นี่จะธรรมะ ธรรมโม แต่อันที่จริงท่านถนัดมากในทางต่างประเทศ แม้แต่ชื่อทรงธรรมนี่ก็เป็นชื่อที่ถวายเป็นแผ่นดินแล้ว ตอนนั้นในพระราชสาส์นท่านก็เรียกตัวเองว่าสมเด็จพระเอกาทศรถ คือพระนามนี้ใช้ในเอกสารปลายรัชกาล แต่ว่าพระนามเดิมก่อนที่จะครองราชสมบัตินั้นพระองค์มีพระนามว่า พระอินทราชา เป็นโอรสองค์เล็กของสมเด็จพระเอกาทศรถ ถ้าดูปีในพระราชพงศาวดาร จะรู้สึกว่ามันสับสนเหลือเกิน เพราะในพระราชพงศาวดารเริ่มเรื่องของพระองค์ว่า ทรงพระนามพระศรีศิลป์ บวชอยู่ที่วัดระฆัง มีความรู้แตกฉานในพระบาลีได้เป็นที่พระพิมลธรรมว่าไปเรื่อย อันที่จริงแล้วการเขียนขึ้นขึ้นนั้นเป็นการเขียนขึ้นในยุคกรุงเก่า คือเขียนขึ้นหลังเหตุการณ์ราว ๒๐๐ ปี คนที่เขียนจึงจำอะไรไม่ได้เสียแล้ว แต่หลักฐานที่พบจะเป็นหลักฐานชิ้นหนึ่ง คือเป็นหลักฐานที่เขาเขียนขึ้นในเวลานั้นเขาอยู่ศรีอยุธยาแล้วเขาจดไว้ พระองค์เป็นโอรสองค์เล็กของสมเด็จพระเอกาทศรถ โดยองค์โตคือเจ้าฟ้าสุทัศน์ถูกประหารอย่างฉับไว หรือว่าพระองค์ทรงยาพิษตามที่พงศาวดารว่าอย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อสิ้นพระชนม์ลง โอรสองค์ที่ ๒ จึงได้ครองต่อ คือพระศรีเสาวภาคย์ ครั้นพระศรีเสาวภาคย์ก็สวรรคตจึงถึงรัชกาลของพระองค์ ส่วนจะเชื่อว่าพระศรีศิลป์คือพระองค์นั้นไม่ใช่ พระศรีศิลป์เป็นพระอนุชาเป็นอุปราชและองค์นี้บวชอยู่ในปลายรัชกาลของพระองค์เพราะฉะนั้นพระราชพงศาวดารเขาพระเจ้าทรงธรรมกับพระศรีศิลป์ไปปนกัน และยุ่งกันใหญ่ในพงศาวดารของเรา อย่างไรก็ตามก็ดี เมื่ออังกฤษได้เข้ามาครั้งแรก ตอนนั้นการค้าขายไม่ค่อยดี ข้ามีคู่แข่งที่ร้ายแรงมาก คือฮอลันดา ฮอลันดาได้พยายามกีดกัน และได้รบพุ่งกันที่ปัตตานี เพราะยังต้องการแย่งชิงตลาดกัน ในที่สุดอังกฤษก็ต้องถอยไปอินเดีย แล้วก็ยึดอินเดียได้ในที่สุด ฮอลันดาก็ได้เป็นใหญ่อยู่ในหมู่เกาะชวาและแถบนี้ อังกฤษจะเข้ามาอีกทีก็เป็นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกแล้ว จึงเป็นอันว่าอังกฤษเข้ามาครั้งแรกแล้วก็เข้ามาอีกในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แล้วก็ถอยกลับออกไปจะเข้ามาอีกทีก็ราว ๒๐๐ ปี ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า แล้วก็เขยิบไปเมืองจันทน์ได้เกาะฮ่องกง อันที่จริงคนญี่ปุ่นเข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยา ก่อนอังกฤษ แต่ว่าไม่ได้มีการติดต่อกันในระหว่างประมาณของประเทศ คือพวกพ่อค้าหรือพวกผจญภัยเข้ามาค้าขายหาเงินหาทอง หรือมีฉันทน์ก็สมัคร

เป็นทหารรับใช้ประเทศไทย แต่ว่ามาติดต่อกันจริง ๆ ในแผ่นดินพระเจ้าทรงธรรม เพราะ
ฉะนั้นหมู่บ้านของญี่ปุ่นนอกเกาะอยุธยาที่อยู่หลังอังกฤษ คือ ฮอลันดา อังกฤษ และกึ่ง
ญี่ปุ่น นั้นฝากหนึ่ง อีกฝากหนึ่งเป็นพวกโปรตุเกส ในแผ่นดินพระเจ้าทรงธรรมมีพระราช
สาส์นไปมาระหว่างกรุงศรีอยุธยากับญี่ปุ่นหลายครั้ง ส่วนเรื่องการติดต่อกับพระราชสาส์น
ได้แสดงข้อความถึงพระเจ้าทรงธรรม มีข้อความที่น่าจับใจมาก กล่าวคือ อ่านดูแล้วคล้ายๆ
กับของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า ฯ เพราะเป็นจดหมายแบบกันเองมีการถ่อมตัว มีการ
เออออเออใจ มีการระลึกถึงสิ่งนั้นสิ่งนี้เล็ก ๆ น้อย ๆ แสดงให้เห็นพระอัจฉริยะของพระองค์
สมกับพระนามที่ราชบรรณวาท คือสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม เราก็ก็นึกไปว่า พระองค์เอา
แต่ธรรมะ ธรรมโม แต่ว่าการต่างประเทศสมัยนี้สำคัญเหลือเกิน มีการติดต่อกับนานา
ประเทศมากมาย ผมยังเชื่อว่าในพระเจ้าแผ่นดิน ๓๓ พระองค์ของกรุงศรีอยุธยา พระเจ้า
ทรงธรรมเด่นที่สุดในเรื่องการต่างประเทศ เวลานั้นอังกฤษยังเป็นประเทศเล็กประเทศน้อย
อย่างในทวีปอินเดีย มีประเทศหนึ่งชื่อ โกกอนด้า อยู่ทางแถบเมืองมัทราส มีอาณาเขต
มาถึงทางค้ำทะเลฝั่งตะวันออกนั้น จะเป็นชื่อที่ค้าขายก็ไม่เชิง จะเป็นโจรสลัดก็ยังไม่
อยู่ คือว่า ถ้าเรือแพไคร้ไปมาก็จับเสียก่อนละ ค่อยพูดค่อยจากันทีหลัง บางทีพูดจาไม่ดีก็
ต้องเสียค่าไถ่แพง ๆ อย่างไรก็ดี ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมก็มีการติดต่อกันได้ ที่
นี้ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เรื่องราวทางการทูตของไทย ดูจะบรรลุลุคสุด
ยอด มีผู้คนกล่าวถึงมากถ้าท่านติดต่อกับเปอร์เซียหรืออิหร่านโดยวิธีส่งทูตไป เมื่อทูตไปเสีย
ที่เขามา อาจจะเป็นระหว่างการเดินทาง ถ้าไรที่กะว่าจะได้ ก็มีอันเป็นไป จนฟอลคอน
ได้เข้ามา นับว่าเป็นเจ้าหน้าที่ในพระคลังหลวง ตอนนั้นประเทศที่กำไรมากที่สุดก็คือฝรั่งเศส
ฝรั่งเศสที่เข้ามาก็เป็นสังฆราช ซึ่งมีความพากเพียรมาก พวกสังฆราชนี้ ดูออกจะประหลาด
มาๆไปๆ อย่างกะว่าเราไปเที่ยวสามแยก หรือสามย่านใกล้ๆ นี้ แต่การเดินทางใน
สมัยโบราณ เขาเดินทางบอกว่าจะมาถึงที่หนึ่งปีครึ่งถึง ๒ ปี แล้วก็ต้องผ่านภัยร้ายแปด
ในระหว่างทาง แต่แกก็เที่ยวไปเที่ยวมาอยู่นั้นแหละ คนสำคัญที่ทำให้ไทยเป็นทองแผ่น
เดียวกับประเทศฝรั่งเศสนั้น ชื่อท่านสังฆราชปาโลงคินี่เพียรมาก เข้ามากรุงอยุธยา ๒ ครั้ง
ครั้งที่ ๒ ได้นำพระราชสาส์นของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ยังนำสมณสาส์นของสันตปาปา

มาด้วย พอครั้งที่ ๓ เมื่อมีการติดต่อกันอย่างแน่นหนาแล้ว ท่านก็กลับออกไปไม่ย้อนเข้า
 มาอีก จะไปไหนผมไม่ทราบ ติดตามไม่เจอ เมื่อชาติฝรั่งเศสเข้ามาตั้งรกรากชั่วระยะหนึ่ง
 ก็มีความสัมพันธ์ทางการทูตกันระหว่างรัฐแล้วเหตุการณ์จึงดำเนินไป จนถึงแผ่นดินพระ-
 เพลรราชา ถ้าคุณจะอ่านดูเรื่องราวตอนนี้ จะรู้สึกแปลกใจเหมือนผมเหมือนกันว่าพระเจ้า
 หลุยส์แต่แรกก็ตรัสว่า อยากให้สมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้รับพรอันประเสริฐเช่นเดียว
 กับพระองค์ ก็คือว่าเข้ารัด แต่ต่อ ๆ มามันแปรไปเสียแล้ว ก็การที่จะให้สมเด็จพระ-
 นารายณ์มหาราชเข้ารัด ทำไม่ต้องไม่เข้ารัดเพียงอย่างเดียว ส่งทหารมาด้วย ทำไม่ต้อง
 ยึดบางกอก ทำไม่ต้องมายึดเมืองมะริดด้วยแต่การที่มีทหารมีปืนใหญ่มาไม่ใช่การเข้ารัด
 จะเข้าบ้านเข้าเมืองเอาเป็นเมืองขึ้นมากกว่า แต่อย่างไรก็ดีในตอนปลายรัชกาล ทูตอิหร่าน
 ได้เข้ามา เอกสารของทูตอิหร่านเราก็ได้มาหลายปีแล้วแต่หาคนแปลไม่ได้ คือว่าเขียนด้วย
 ตัวอาหรับ แต่เป็นภาษาเปอร์เซีย ถ้าเขียนตัวอาหรับภาษาอาหรับก็มีคนแปล หรือเขียน
 เป็นตัวหนังสือและภาษาเปอร์เซียสมัยหลังก็พอหาคนแปลได้ แต่นี่เขียนด้วยตัวอาหรับแต่
 ภาษาเปอร์เซียหาคนอ่านยาก ผมเองก็ติดต่อกับคนฝรั่งเศสชื่อ Aubin เป็นศาสตราจารย์
 แก่ใช้เวลาแปลมาจนบัดนี้ ๑๒-๑๓ ปี ยังไม่ได้ตีพิมพ์ออกมาสักที เข้าใจว่ามันคงยาก
 จริง ๆ เอกสารก็ไม่มีเท่าไร ผมจำหายบ ๆ ก็ราว ๔๐ หน้า ๑๐๐ หน้า แต่ ๑๐ กว่าปี
 ยังไม่เสร็จ คงจะยากอะไรสักอย่างหนึ่ง* แต่อย่างไรก็ดี ถัดจากพวกฝรั่งเศสแล้วผมก็เข้า
 ใจว่า อิหร่านจะเป็นประเทศสุดท้ายที่มีความสัมพันธ์กับกรุงศรีอยุธยา นอกจากนั้นเกาะ
 เล็กเกาะน้อย เช่น อะเจ หรือว่าเมืองทางหมู่เกาะสุมาตราเขาก็มีหลายเมือง ถ้าเรา
 ไม่นับพวกนี้ก็เห็นอิหร่านเป็นประเทศสุดท้าย ก็มีการติดต่อกันระหว่างประมุขของประเทศ
 เพราะฉะนั้นถ้าเราจะถามปัญหาหนึ่งว่าการติดต่อต่างประเทศระยะ ๔๑๗ ปีนี้ เราได้อะไร
 บ้างที่เป็นประโยชน์ในชีวิตประจำวันของพวกเรา คือว่าถ้าติดต่อเพื่อได้แก่นักไม้ได้อะไร
 ติดต่อแล้วมันได้ประโยชน์ จะเป็นวัฒนธรรมก็ยังดีถ้าไม่ได้ถึงนามธรรม ผมเองมีความรู้
 สึกว่าคนไทยสมัยกรุงศรีอยุธยาสติปัญญาจะยังไม่ถึงเขา เพราะอย่าง เช่น วิชาวิทยาศาสตร์

* ในปัจจุบัน John O'Kane แปลเป็นภาษาอังกฤษ และพิมพ์ออกมาแล้ว นายคิเรก กุลสิริสวัสดิ์ ได้
 แปลย่อเป็นภาษาไทย และพิมพ์เผยแพร่แล้วเช่นกัน

คาราศาสตร์อะไรที่มันไปกะเขาไม่ได้แน่ เพราะเราไม่มีพื้นฐาน อย่างวิชาทำน้ำประปา หรือตัดถนน ไข้กलोंง บุคคลองก็พอไปได้ ผมเคยเขียนไว้ครั้งหนึ่งว่า วิชาแผนที่ที่ฝรั่งทำไว้ในสมัยอยุธยาเราทำกันไม่ได้ เราทำได้ในสมัยรัตนโกสินทร์ ผมเขียนว่าในสมัยรัชกาลที่ ๕ คือวังหน้าของรัชกาลที่ ๕ แต่เดิวันเราพอจะเชื่อได้ว่า เป็นพระปิ่นเกล้า ฯ ในรัชกาลที่ ๔ องค์ท่านได้แสดงอะไรไว้ แต่ว่าเวลาตีพิมพ์ก็เป็นของวังหน้า รัชกาลที่ ๕ คือโอรสพระปิ่นเกล้าไป ที่เราจำได้ก็ทองหยิบ ฝอยทองแม่ทองกับม้าอะไรี่ว่ากันไป อ้ายนั่นก็เห็นจะจริง เพราะว่าเรื่องขนมกะคนไทยไม่ค่อยจะถูกโรคกัน ยิ่งขนมที่ใส่มนเอยก็ยิ่งไปใหญ่ เพราะฉะนั้นที่เชื่อว่าฝรั่งเขานำเอาเข้ามาให้เห็นจะถูก นอกจากนั้น ผมยังเสียตายที่ว่าวิทยาลัยคอนสแตนตินตั้งขึ้นที่เมืองลพบุรี โดยคณะบาทหลวงคณะ Mission Estrangeve คือคณะโบสถ์อัสสัมชัญตั้งมาได้ปีหนึ่งในปลายรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พอถึงรัชกาลสมเด็จพระเพทราชาล้ม เพราะว่าเหตุการณ์บ้านเมืองตอนนั้นยุ่งเหยิง สมเด็จพระนารายณ์มหาราชเองก็มึนเป็นไป พอลดคอนตัวปู้ภูฎากวิทยาลัยก็โดนประหาร สมเด็จพระเพทราชาท่านก็มัวขม้มักเขม้นในเรื่องฝรั่งเศส กลัวเขาจะเข้ามาตีกลับ เกรงจะยุ่ง วิทยาลัยของเราที่ควรจะมีในสมัยนั้นก็ต้องล้มไปเสียแล้ว เพราะฉะนั้นผมเองยังรู้สึกว่ประโยชน์ที่ได้รับจากการติดต่อกับต่างประเทศใน ๔๑๗ ของกรุงศรีอยุธยา ถ้าเราจะได้กันน้อยเหลือเกิน ๕๕ ๕ ๕ ๕ ๕ โทษคนอื่น ๆ ไม่ได้ เพราะพื้นฐานเราไม่มี พอจะมีบ้างก็เกิดเหตุการณ์บ้านเมืองเป็นอุปสรรคเสีย ทำให้ต้องปิดโรงเรียน เลิกโรงเรียน ก็เป็นอันมีแต่โรงเรียนโบสถ์พราหมณ์ของพวกมิชชันนารี เขาก็สอนอ่าน สอนเขียน แล้วก็สอนคำสอนพระเยซู ก็มีเท่านั้นเอง ไม่ลึกซึ้งกว้างขวางอะไร ในตอนท้ายก่อนจะจบผมก็อยากจะเสนอให้เห็นว่า หลักฐานที่ว่ารัชกาลของสมเด็จพระเอกาทศรถนั้น พระราชพงศาวดารของเรานับต่าง ๆ ก็เขียนจำนวนปีไว้ต่างกัน ๖ ปีบ้าง ๗ ปีบ้าง ๘ ปีบ้าง ขึ้นมาในตอน ๕๐ ปี หลังนี้ทางกระทรวงศึกษาก็ได้แก้ไขเป็น ๑๕ ปีคือระหว่าง พ.ศ. ๒๑๔๔—๒๑๖๓ แล้วรัชกาลของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมก็ ๔ ปี ที่เชื่อกันเช่นนั้น และก็สอนกันในโรงเรียนของกระทรวงศึกษา อยู่ที่มีการแปลผิด ด้วยการแปลผิด ๆ มาร่วม ๓๐๐ ปี คือหนังสือหลักฐานเดิมเป็นภาษาฮอลันดา เขียนขึ้นในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ต่อมาผู้แปลเป็น

ฝรั่งเศส อีตาคนแปลชื่อวิกเกอร์พอร์ท แปลสะเพร่าไป อายุรัชกาลในต้นฉบับพระเจ้า
ทรงธรรมว่า ๑๙ ปี แกแปลว่า ๙ ปี หลักฐานมีอยู่ที่นั่นแหละครับ แล้วเมื่อจากภาษา
ฝรั่งเศสผู้แปลเป็นภาษาอังกฤษในกรุงเทพฯ เพื่อทูลถวายสมเด็จพระยาคำรงฯพระองค์
ก็ใช้คำแปลภาษาอังกฤษนี้ แก่ไขอายุรัชกาลของพระเจ้าทรงธรรม เรื่องมันก็เลยเป็น
อย่างนี้ กลายเป็นพระองค์ครองราชย์แต่ พ.ศ. ๒๑๖๓-๒๑๗๑ จะเรียก ๘ หรือ ๙ ปี
ก็ตามใจ เพิ่งมาทราบความจริงเอาหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ โดยศาสตราจารย์ชาวญี่ปุ่น
ชื่ออิวาโอะ แก่ไปนั่งทำงานที่กรุงเทพฯ ไปได้เอกสารฉบับเดิมซึ่งยังไม่มีการตีพิมพ์แก่เขา
มาตีพิมพ์เป็นภาษาฮอลันดา ด้านหนึ่งภาษาฝรั่งเศสคำแปลของวิกเกอร์พอร์ทอีกด้านหนึ่ง
แล้วแก้ไขให้เห็นเลยผิดตรงนี้ เพราะฉะนั้นจากหลักฐานอันนี้จึงเป็นหลักฐานหนึ่ง เรา
ก็ได้หลักฐานอีกอันหนึ่งของคนอังกฤษอยู่ที่กรุงศรีอยุธยาเอง ซึ่งเข้ามาในปี พ.ศ. ๒๑๕๕
เขาวานเป็นรัชกาลพระเจ้าทรงธรรมแล้ว ไม่ใช่รัชกาลพระเอกาทศรถ พระเอกาทศรถ
ได้สิ้นไปแต่ พ.ศ. ๒๑๕๓ แล้ว นี่เป็นรัชกาลของพระเจ้าทรงธรรม แต่ว่ารัชกาลของ
พระเอกาทศรถเพียง ๕ ปี หลักฐานนี้จึงมาสนับสนุนกันเข้าทำให้ความจริงแจ่มขึ้นมา
เพราะฉะนั้นผมก็ขอเสนอต่อท่านผู้ฟังในทันทีเลยว่า ถ้าเราจะแก้รัชกาลของพระเจ้าแผ่นดิน
สองพระองค์นี้ให้ถูกต้องตามหลักฐาน คือรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ ๕ ปี (พ.ศ. ๒๑๔๘
—๒๑๕๓) และรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ๑๙ ปี (พ.ศ. ๒๑๕๓—๒๑๖๘) มี
รัชกาลพระศรีเสาวภาคย์แทรกระหว่างกลาง แต่คงสั้นเพียงไม่กี่วัน ทั้ง ๓๓ รัชกาล ยุค
กรุงศรีอยุธยาก็จะบริบูรณ์ ในเวลาเดียวกัน ผมก็ได้เสนอไปกรมวิชาการและกรมศิลปากร
แล้วพร้อมกับให้หลักฐานให้เขาได้ทดสอบด้วย

พิมพ์ครั้งแรกใน รวมปาฐกถา งานอนุสรณ์อยุธยา ๒๐๐ ปี องค์การค้าของคุรุสภา ๒๕๑๐

คำปรารภ

ข้าพเจ้าเข้ารับงานในตำแหน่งที่ปรึกษาบรรษัทอเมริกันแห่งหนึ่งในกรุงเทพฯ แต่
สัปดาห์ก่อน บัดนี้ได้ออกาสให้พักผ่อน ๒ สัปดาห์ จึงคิดจะใช้เวลานี้ให้เป็นประโยชน์แก่
นิสิตนักศึกษาของเราซึ่งดูจะมีมากขึ้นในวิชาการมากยิ่งนัก จึงได้ทำหนังสือนี้เป็นบรรณาการ
แก่ผู้ใฝ่ใจวิชาประวัติศาสตร์ไทย

ในบรรดาพระมหากษัตริย์อยุธยา ๓๓ พระองค์ รัชกาลของสมเด็จพระเอกาทศรถ
ปรัชกาลจะเป็นปัญหาว่าท่านทรงราชย์ ๖ ปี ตามสันคัตยวงศ์ หรือ ๗ ปี, ๗ ปีครึ่ง, ๘ ปี
ตามพระราชพงสาวดารฯ ฉบับต่างๆ หรือว่า ๑๕ ปี ตามที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยา
คณาธิปไตยทรงแก้ไข แต่ พ.ศ. ๒๔๖๐ เรื่องปรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถจึงเป็นเรื่องใหญ่ที่
ข้าพเจ้าขอเสนอมาพร้อมด้วยหลักฐานเท่าที่หาได้

เรื่องต่อจากนั้น คือ เรื่องสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม พระศรีสิน—พระพันปีศรีสิน
สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ท่านเหล่านั้นหลักฐานต่างประเทศว่าไว้อย่างไรก็ได้นำมาเสนอด้วย
กับอีกเรื่องหนึ่ง คือ เรื่องเจ้าฟ้าสรเสวภาคย์ ซึ่ง W.A.R. Wood ผู้แต่ง
A History of Siam สงสัยว่าจะไม่มีตัวตนในประวัติศาสตร์ไทยนั้น ก็ได้นำมาพิจารณาใน
หนังสือพร้อมทั้งหลักฐาน

อันที่จริงหนังสือนี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งของเรื่อง “การติดต่อกับต่างประเทศในสมัย
อยุธยา” ซึ่งคณะกรรมการจัดงานอนุสรณ์อยุธยาได้ให้เกียรติเชิญข้าพเจ้าไปแสดงปาฐกถาที่
หอสมุดแห่งชาติ ท่าสาทร พระนคร เมื่อวันที่พฤหัสบดีที่ ๑๓ เมษายน พ.ศ. ๒๔๙๐ ใน
ครั้งนั้นมีเวลาน้อย คือ ชั่วโมงเศษๆ และผู้เข้าฟังก็มีความรู้ต่างกันหลายระดับ ข้าพเจ้าจึง
ได้กล่าวอย่างรวบรัดพอให้เห็นแนวโน้มๆ เป็นการประดับสติปัญญา คราวนี้เป็นโอกาสที่

ข้าพเจ้าจะได้แสดงหลักฐานต่าง ๆ ตามวิธีการสอบค้นประวัติศาสตร์ - เพื่อท่านผู้ใฝ่ใจจะได้ทดสอบดูได้ตามอัธยาศัย ประกอบความรู้ในวิชาประวัติศาสตร์ไทย หรือแม้แต่เป็นองค์ประกอบของวิชา Asian Studies ประโยชน์ที่ท่านได้ (ถ้าอาจะมีบ้าง) ในการอ่านและศึกษาจากหนังสือนี้ ข้าพเจ้าขออุทิศถวายแด่ดวงพระวิญญาณ “พระบิดาประวัติศาสตร์ไทย” สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ผู้ทรงกรุณาทางให้ผู้อื่นรวมทั้งตัวข้าพเจ้าได้ใช้ดำเนินเจริญตามรอยพระบาทเพื่อวิชาการประวัติศาสตร์ไทยจะได้เจริญพัฒนาต่อไปตามลำดับ

ขอ รุขพานิช
๕ มิถุนายน ๒๕๑๐

สอบศักราชปรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ

สมเด็จพระเอกาทศรถ พระนาม^๕ พระราชพงศาวดารสะกดเป็นตัวหนังสือว่า “ทศรถ” แต่ในสำเนาพระราชสาส์นซึ่งได้มาจากมหาวิทยาลัยออกซ์ฟอร์ดสะกดตัวหนังสือว่า “ทศรุท” พระราชสาส์น^๕เคยตีพิมพ์แล้วในนิตยสาร “ศิลปากร” ฉบับประจำเดือนกันยายน พ.ศ. ๒๕๐๓ และยังนำมาตีพิมพ์อีกครั้งหนึ่งในฉบับประจำเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๕๐๔ เป็นพระราชสาส์นเก่าที่สุดที่ค้นหาได้จนขณะนี้ ผู้เขียนเมื่อนำสำเนาพระราชสาส์น^๕นี้มาในครั้งนั้น เขียนเป็นความเห็นไว้ว่าเป็น “พระราชสาส์นถวายพระเจ้าคอนฟิลิปแห่งประเทศโปรตุเกส...ผ่านอุปราชแห่งเมืองกัว...ระบุชื่อคณะทูตครบชุด...ส่วนลำนันนั้นก็ระบุว่าชื่อ ฟรันซิสโก ดันญูเซียเขา...ก็ดันเรื่อก็ระบุชื่อไว้ในพระราชสาส์นว่า ชื่อ มัลเวอร์รี เป็น...” (รายละเอียดดูที่นิตยสารฉบับดังกล่าว) จึงออกความเห็นต่อไปว่า “เรามีเอกสารของโปรตุเกส^๖ ยืนยันว่า ศักราชในพระราชสาส์นคงตกอยู่ในพุทธศักราช ๒๑๖๑ (ค.ศ. ๑๖๑๘) อันเป็นปีที่ ๑๓ ในรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ” (ซึ่งขอแก้เป็นปีที่ ๗ ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ตามหลักฐานที่ปรากฏในบทความนี้)

ถ้าพระราชสาส์น^๕นี้ตกอยู่ใน พ.ศ. ๒๑๖๑ จริง และอายุรัชกาลของสมเด็จพระเอกาทศรถรวมได้ ๑๕ ปี จริงตามที่เชื่อกันมาในรอบ ๕๐ ปี^๗ (คือแต่ครั้งตีพิมพ์ประชุมพงศาวดารภาค ๕ เป็นครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐) ศักราชนั้นก็เป็นที่ ๑๓ ในรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ แต่อายุรัชกาลของสมเด็จพระเอกาทศรถรวมได้ ๑๕ ปีจริงหรือไม่? ในบทความนี้ผู้เขียนจะเสนอหลักฐานหลายด้านหลายมุมว่า อายุรัชกาลของสมเด็จพระเอกาทศรถรวมได้เพียง ๕ ปี ไม่ใช่ ๑๕ ปี ดังปรากฏในประชุมพงศาวดารภาคที่ ๕ และไม่

๑. ตีพิมพ์อยู่ในชุด ๕ เล่ม ชื่อ Records of the Relations. . . , เล่ม ๑ ซึ่งมีเอกสารภาษาโปรตุเกส และขอต้นฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษให้ไว้

ใช้ ๔ ปี ดังปรากฏในพระราชพงสาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา^๒ เรื่องที่เสนอมาขึ้นออก
จะ Technical เพราะเกี่ยวกับหลักฐานในวิชาประวัติศาสตร์ และเพราะปี^{๒๕} (๒๕๑๐-บ.ก.)
ทางวารสาร “สังคมศาสตร์ปริทัศน์” จัดงานอนุสรณ์กรุงศรีอยุธยาครบรอบ ๒๐๐ ปี นับ
แต่เสียกรุง ผู้เขียนจึงตีพิมพ์เรื่องนี้เป็นบรรณาการเพื่อเป็นอนุสรณ์วันครบรอบ ๒๐๐ ปีนั้น
และเพื่อเป็นการปรึกษาท่านผู้ใฝ่ใจในวิชานี้ให้ช่วยกันตรวจสอบดูว่าจะถูกต้องหรือไม่

พระนามสมเด็จพระเอกาทศรถ ตามที่เล่าเรียนกันมาจากรายการของกระทรวง
ศึกษาธิการเป็นที่ทราบทั่วไปว่า เป็นพระอนุชา สมเด็จพระนเรศวรมหาราช และได้
ครองแผ่นดินสืบต่อมาจากสมเด็จพระเชษฐา แต่ในสำเนาพระราชสาส์นดังกล่าวและใน
เอกสารอื่นๆ ปรากฏเป็นพระนามกษัตริย์กรุงศรีอยุธยาหลายพระองค์ด้วยกัน ตลอดจนถึง
สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ดูประหนึ่งคนแต่ก่อนไม่ให้ความสำคัญแก่บุคคลเท่าสถาบัน
จะเป็นสถาบันกษัตริย์ ขุนนาง หรือภิกษุสงฆ์ ก็ใช้พระนามและชื่อตำแหน่งสำคัญกว่า
ชื่อบุคคลผู้อยู่ในตำแหน่งนั้น การที่นักศึกษาฝรั่งเขียนว่า เมืองไทยไม่นับความสำคัญของ
ตัวขุนนางเท่าตำแหน่งของเขาจึงแคบไป อันที่จริงเมืองไทย (แต่ก่อน) ไม่ให้ความสำคัญ
แก่บุคคลในตำแหน่งสงฆ์ หรือแม้แต่องค์พระมหากษัตริย์ด้วยซ้ำ ดังหลักฐานพระนาม
“เอกาทศรถ” ในพระราชสาส์นดังกล่าว หมายถึงสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม และ พ.ศ.
๒๑๖๑ เป็นปีที่ ๔ ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม (พระนามนี้ใช้สำหรับสมเด็จพระ
เจ้าตากสินมหาราช ดูได้จากสำเนาพระราชสาส์นมาถึงพระองค์ในท้ายหนังสือพระ
ราชวิจารณ์จดหมายเหตุกรมหลวงนรินทรเทวี อันเป็นพระราชวิจารณ์ของ ร.๕ และเป็น
พระนามสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ ดูได้จากสมณสาส์นส่งมราชอยุธยาไปยังลังกาทวีป)

ในพระราชพงสาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา มีความว่าสมเด็จพระเอกาทศรถ
เสวยราชย์เมื่อปีมะเส็ง จุลศักราช ๙๕๕ พ.ศ. ๒๑๓๖ ครองราชสมบัติอยู่ ๔ ปี สวรรคต
ปีฉลู จุลศักราช ๙๖๓ พ.ศ. ๒๑๔๔

๒. แต่ครั้งก่อนๆ อายุรัชกาลนี้ถือว่าไวต่างกัน คือหนังสือ “สังคศิขวงศ์” ว่า ๖ ปี พระราชพงสาวดารฯ
ฉบับบริติช มีวเขียนว่า “๓ พระพรรษา” ในฉบับหมอบลัดเด (ปรมาณูชิต) ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๗ ว่า
“เจ็ดพรรษาทั้ง” ฉบับพระราชหัตถเลขาฯ ว่า “๘ ปี” สมเด็จพระมหาคางฯ ทรงเพิ่มเป็น
“๑๕ ปี” เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐

ในพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐฯ ปีมะเส็ง จุลศักราช ๙๖๗ พ.ศ. ๒๑๔๘ ยังอยู่ในรัชกาลสมเด็จพระนเรศวร คือเป็นปีที่สุดท้ายในรัชกาลสมเด็จพระนเรศวร พระอนุชาจะได้ขึ้นครองราชย์ในปีนั้น คือปีมะเส็ง จุลศักราช ๙๖๗ ไม่ใช่ปีมะเส็ง จุลศักราช ๙๕๕ (คือผิดไป ๑๒ ปี) ปีขึ้นครองราชย์ของสมเด็จพระเอกาทศรถจึงยุติแล้วว่าขึ้นครองราชย์ เมื่อปีมะเส็ง จุลศักราช ๙๖๗ พ.ศ. ๒๑๔๘ หรือ ค.ศ. ๑๖๐๕

ที่ว่ายุติแล้ว ก็โดยมีหลักฐานทั้งในประเทศ (คือฉบับหลวงประเสริฐฯ) และต่างประเทศ (จดหมายเหตุของพ่อค้าอังกฤษ ชื่อ Peter Floris) ยืนยันรับรองตรงกัน เฉพาะจดหมายเหตุของ Floris^๓ ว่าไว้ว่า.—“.....anno 1605, whenas the Black King deceased without any issue. He was a man of great understanding, and left his kingdom to his brother who was called the White King, who was a very coveteous man but enjoyed his kingdom in peace, doing no other thing worthy of remembrance. He died anno 1610, leaving divers children behind him...”

การแก้ไขปีขึ้นครองราชย์ของสมเด็จพระเอกาทศรถ จากตัวเลขที่ผิดในฉบับพระราชหัตถเลขา มาให้ตรงตามตัวเลขในฉบับหลวงประเสริฐฯ สมเด็จพระยา ดำรงราชานุภาพทรงกระทำแล้ว แต่ พ.ศ. ๒๔๕๗ ดังปรากฏในพระอภิบายเรื่องในหนังสือ พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา จัดพิมพ์โดยบริษัทโอเดียนสไตร์เล็ม ๑ ตอน ๒ หน้า ๔๖๑

แต่ปีสิ้นสุดในรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถจะเป็นปีไหน ? สมเด็จพระยา ดำรงราชานุภาพทรงไว้ (ในหน้า ๔๖๑ หนังสือที่อ้าง) ว่า “(พระองค์) ครองราชสมบัติ อยู่กับและสวรรคตปีใดไม่ปรากฏด้วยหมตฉบับพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐฯ เสีย ถ้ายึดว่าปีรัชกาล ๘ ปี (ตามฉบับพระราชหัตถเลขา) ควรลงศักราชปีสวรรคต ปีฉลู จุลศักราช ๙๗๕ พ.ศ. ๒๑๕๖”

๓. Peter Floris : *His Voyage to the East Indies in the Globe, 1611—1615*, London, Printed for the Hakluyt Society, 1934. p. 55.

จดหมายเหตุของปีเตอร์ ฟลอริส ฉบับนี้ให้สอบค้นได้ที่ห้องสมุดสยามสมาคม

“ถ้าดูว่าปีรัชกาล ๔ ปี” เป็นพระอธิบายของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาตราชูชีพ นุภาพเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗ แต่พระองค์จะทรงยุติตามนี้หรือ ? หรือพระองค์จะทรงมีพระมติเป็นอย่างอื่น ? ปัญหาที่ตอบได้ว่า พระองค์มีพระมติเป็นอย่างอื่น คือ มีพระมติว่าปีรัชกาล สมเด็จพระเอกาทศรถเป็น ๑๕ ปีไม่ใช่ ๔ ปี ตามตัวเลขในฉบับพระราชหัตถเลขา (ดังปรากฏในประชุมพงศาวดารภาคที่ ๕ ตอนท้ายเกี่ยวกับปีรัชกาลกษัตริย์ ๓๓ พระองค์ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ตีพิมพ์เป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐) การที่ผู้เขียนตอบปัญหาไว้เช่นนี้ก็เพราะสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาตราชูชีพทรงไว้ไว้ในพระอธิบาย (ในหนังสือที่อ้าง หน้า ๔๕๔) ต่อไปว่า—“เสียตายนักที่ไม่ได้ค้นฉบับพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐฯ ไปกว่านี้...เรื่องต่อไปยังไม่มีหนังสืออะไรที่จะใช้สอบศักราชพระราชพงศาวดาร ว่าต้องถือเอาศักราชอย่างไรไว้ในพระราชพงศาวดาร (ฉบับพระราชหัตถเลขา) เป็นหลัก ทั้งรู้ว่าผิด...”

ก็ในระหว่าง ๓ ปีที่กล่าวนี้ คือระหว่าง พ.ศ. ๒๔๕๗ จนถึง พ.ศ. ๒๔๖๐ (ปีทรงพระอธิบายพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา กับปีทรงชำระจำนวนปีครองราชย์ของพระเจ้าแผ่นดินกรุงศรีอยุธยาทั้ง ๓๓ พระองค์) พระองค์ทรงพบหลักฐานในหนังสือเรื่องใดที่เป็นปัจจัยให้ตัวเลขปีรัชกาล ๔ ปี เปลี่ยนเป็น ๑๕ ปี เกี่ยวกับรัชกาล สมเด็จพระเอกาทศรถ ? ปัญหาข้อนี้ผู้เขียนพยายามจะหาคำตอบ จะถูกแสงหรือเงียดยความจริง หรือผิดไปเป็นอันมากก็เป็นได้ทั้งนั้น แต่ผู้เขียนก็จะลองตอบคู่พร้อมทั้งให้หลักฐานประกอบคำตอบ

ในท้ายคำนำหนังสือพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา (ทรงไว้เมื่อวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๗) สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาตราชูชีพ ทรงไว้ว่า...“เรื่องต่อไปนี้ ตั้งแต่แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมจนตลอดแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราชมีเรื่องเกี่ยวข้องด้วยต่างประเทศมาก ข้าพเจ้ากำลังสืบหาหนังสือและสอบสวนอยู่ คงใจว่าจะทำต่อไปโดยลำดับ...” หนังสือเกี่ยวข้องด้วยต่างประเทศตั้งแต่แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม และพระองค์คงได้ทรงใช้สอบสวน คือ จดหมายเหตุของพ่อค้าฮอลันดา ชื่อ

วันวลิต (Van Vliet ฟอนฟลิต) ผู้เข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยา ๗ ปี ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง

จดหมายเหตุของวันวลิต ที่พระองค์ทรงใช้เป็นคำแปลจากภาษาฝรั่งเศสมาเป็นภาษาอังกฤษ (ไม่ใช่จากต้นฉบับเดิมซึ่งเป็นภาษาฮอลันดา) บรรณาธิการหนังสือพิมพ์ Bangkok Times ในเวลานั้นชื่อ W.H. Mundie แปลไว้แต่ ค.ศ. ๑๙๐๔ และได้นำขึ้นถวายแก่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ (ค.ศ. ๑๙๑๗) คำแปลจดหมายเหตุวันวลิต ของ Mundie ต่อมาตีพิมพ์ไว้ในวารสารสยามสมาคม ฉบับที่ ๓๐ ภาค ๒ เมษายน ๑๙๓๘

ข้อความที่พระองค์ทรงใช้ในการสอบสวนรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ก็คือข้อความว่า “...he died...having reigned 9 years” (หน้า ๙๘ วารสารดังกล่าว) (คือสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ทรงครองราชย์ ๙ ปี) สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมสวรรคตเมื่อวันที่ ๒๒ ธันวาคม ค.ศ. ๑๖๒๘ ปีบนครองราชย์ของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมก็ต้องเริ่มก่อนนั้น ๙ ปี คือ ค.ศ. ๑๖๒๐ นี่เป็นการบวกลบตามเกณฑ์เลขคณิตธรรมดา ปีบนครองราชย์ของเด็จพระเจ้าทรงธรรมจึงตกปีออก จุลศักราช ๙๘๒ พ.ศ. ๒๑๖๓ (ค.ศ. ๑๖๒๐) เมื่อทรงคำนวณปีบนครองราชย์ของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม (ตามหลักฐานคำแปลของ Mundie) ว่าตรงกับ ค.ศ. ๑๖๒๐ ปีสวรรคต หรือปีสิ้นสุดรัชกาลของสมเด็จพระเอกาทศรถจึงเป็นปีด้วยโดยปริยาย คือ ปีออก จุลศักราช ๙๘๒ พ.ศ. ๒๑๖๓

ด้วยเหตุนี้ ในประชุมพงศาวดารภาคที่ ๕ ตีพิมพ์เป็นครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ จึงปรากฏข้อความดังนี้.—

สมเด็จพระเอกาทศรถ	ปีเสวยราชย์	มะเส็ง	จุลศักราช ๙๖๗ (ตรงกับ ค.ศ. ๑๖๐๕)
	ปีสวรรคต	วอก	๙๘๒ (,, ,, ๑๖๒๐)
สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม	ปีเสวยราชย์	,,	,, (,, ,, ,,)
	ปีสวรรคต	มะเมีย	๙๙๒ (,, ,, ๑๖๓๐)

(จากฉบับสำนักพิมพ์ก้าวหน้า ภาค ๕ หน้า ๖๒๐ พ.ศ. ๒๔๐๗) นักเรียนที่ใช้ตำราฯ ของกระทรวงศึกษาธิการจึงยึดถือตัวเลขเช่นนี้แต่บัดนี้มา

เราเชื่อกันมาเช่นนั้น นับแต่ พ.ศ. ๒๔๖๐ อันเป็นปีที่พิมพ์ประชุมพงศาวดาร ภาค ๕ เป็นครั้งแรก เพราะในความรู้เรื่องเมืองไทย ไม่มีใครจะใช้เวลายาวนานและความอดสาหัสสอบสวนเรื่องราวได้กว้างขวางลึกซึ้งเท่าสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ แม้กระนั้นพระองค์ก็ยังทรงนิพนธ์ไว้ในหน้าสุดท้ายของพระอภัยพระราชนิพนธ์พงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา (เล่ม ๑ ตอน ๒ หน้า ๕๑๔) ว่า...“ข้าพเจ้าต้องขอบอกแก่ผู้อ่านอีกครึ่งหนึ่งว่า คำอธิบายและความเห็นของข้าพเจ้าที่กล่าวในหนังสือเรื่องนี้อาจจะวิลาสฟลาดพลั้ง ..ขอให้ท่านผู้ศึกษา...ที่อ่านหนังสือเรื่องนี้ จงถือว่าคำอธิบายทั้งปวงนั้น เหมือนหนึ่งคำหรือ ถ้าข้อใดได้พบหลักฐานว่าความจริงเป็นอย่างอื่นของช่วยสอบสวนแก้ไขให้ความรู้พงศาวดารเมืองไทยดีขึ้น จะได้เป็นประโยชน์แก่ผู้ศึกษายิ่งขึ้นต่อไปโดยลำดับ” นี่เป็นวาทีของพระองค์ซึ่งแสดงความเป็นปราชญ์ไว้อย่างชัดเจน

ขอย้อนกลับมาพูดถึงจุดหมายเหตุของวันเวลาที่พระองค์ทรงใช้สอบสวนเรื่องราวในแผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถและแผ่นดินพระเจ้าทรงธรรม คือ พระองค์ทรงใช้คำแปลเป็นภาษาอังกฤษของ W.H. Mundie เมื่อ ค.ศ. ๑๙๐๔ Mundie แปลมาอีกต่อหนึ่ง จากคำแปลเป็นภาษาฝรั่งเศสของ Wicquefort ตีพิมพ์ไว้แต่ ค.ศ. ๑๖๖๓ ที่กรุงปารีส ส่วนต้นฉบับเป็นภาษาฮอลันดา นับแต่วันลิขิตเขียนไว้เมื่อ ค.ศ. ๑๖๔๐ ที่กรุงศรีอยุธยาสูญหายไปไม่ทราบว่ไปซุกไว้ที่ใด ผู้ใฝ่ใจในวิชาประวัติศาสตร์เมืองไทยต่างก็ใคร่ได้ตรวจสอบจากต้นฉบับ แต่ก็จวนใจจนปัญญาเพราะหาต้นฉบับไม่ได้ เรื่องเป็นอยู่ในสภาพเช่นนั้นตลอดมาร่วม ๓๐๐ ปี จวบจนนักศึกษาชาวญี่ปุ่นชื่อเซอิจิ อิวาโอ (Seiichi Iwao) เข้าไปพำนักอยู่ในประเทศฮอลันดาก่อนสงครามโลกครั้งที่ ๒ และใช้เวลาตรวจสอบเอกสารในหอจดหมายเหตุที่กรุง Amsterdam ค้นพบต้นฉบับ จดหมายเหตุของวันลิขิต (และเอกสารอื่นๆ อีกมาก) และเมื่อนำไปเทียบเคียงกับคำแปลภาษาฝรั่งเศสของ Wicquefort จึงพบที่ผิดพลาดไปจากต้นฉบับหลายแห่ง จึงนำต้นฉบับพร้อมทั้งคำแปลนั้นออกตีพิมพ์เผยแพร่ให้เห็นที่กรุงโตเกียวเมื่อ ค.ศ. ๑๙๕๔ และเพราะจดหมายเหตุนี้เป็นเรื่องเฉพาะเมืองไทย และยังเป็นเรื่องราวเหตุการณ์นานมาแล้ว ผู้สนใจคงมีจำนวนน้อย Toyo Bunko จึงตีพิมพ์เพียง ๓๐๐ เล่ม (มีที่ห้องสมุดสยามสมาคม ๑ เล่ม)

ในหน้า ๑๘ (จากต้นฉบับภาษาฮอลันดา) และหน้า ๑๙ (จากคำแปลภาษาฝรั่งเศสของวิกเกอร์ฟอร์ด) มีข้อความสำคัญเกี่ยวกับอายุรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมดังนี้ :
“...I was een Prince inde fleur sijns livens, out 38 Iaeren, haddo 19 Iaeren meest vredich geregeert...”

(นายโบเลส สยามสมาคมช่วยแปลให้ว่า พระองค์สวรรคตยังอยู่ในพระวัยหนุ่ม ทรงพระชนมายุได้ ๓๘ พรรษา และทรงครองราชย์มาได้ ๑๙ ปี ด้วยความร่วมมือเป็นสุขทั้งแผ่นดิน) นี่เป็นต้นฉบับภาษาฮอลันดาของวันวลิตเขียนขึ้นที่กรุงศรีอยุธยา เมื่อ ค.ศ. ๑๖๔๐ “—Il n’avoit lors de son decez, que trente—huite ans ; de sorte qu’il mourut en la fleur de son âge, apres avoir regné environ neuf ans. presque tousiours a en paix...” (เมื่อพระองค์สวรรคตนั้น ทรงพระชนม์ ๓๘ พรรษา ยังทรงอยู่ในพระวัยหนุ่มภายหลังเมื่อได้ทรงราชย์ ๙ ปี) นี่จากฉบับแปลภาษาฝรั่งเศสของ วิกเกอร์ฟอร์ด ตีพิมพ์ที่กรุงปารีส ค.ศ. ๑๖๖๓

ความจากต้นฉบับ และจากคำแปลภาษาฝรั่งเศสก็ตรงกันเป็นส่วนใหญ่ แต่ไปผิดกันที่รัชกาลของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ต้นฉบับเขียนไว้ว่า ๑๙ ปี แต่ในคำแปลเหลือเพียง ๙ ปีเท่านั้น

เพื่อให้ความสมบูรณ์ จึงนำคำแปลเป็นภาษาอังกฤษของ Mundie และคำแปลเป็นภาษาไทยของกรมศิลปากรมาลงไว้ให้ด้วยดังนี้.—“...At the time of his decease he was only 38 years old, so that he died in the flower of his age, after having reigned 9 years, almost the whole time in peace...” (คำแปลของ W.H. Mundie เมื่อค.ศ. ๑๙๐๔ จากคำแปลของ Wicquefort)

“พระเจ้าอยู่หัวในพระบรมโกศมีพระชนมายุได้ ๓๘ พรรษา นับว่าพระองค์สวรรคตในวัยที่ยังแข็งแรง ภายหลังเมื่อทรงราชย์ได้ ๙ ปี ด้วยความมีสันติสุขเกือบตลอดรัชกาล” (หน้า ๖ จดหมายเหตุวันวลิตฉบับสมบูรณ์ คำแปลของกรมศิลปากร เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๗ จากคำแปลของ Mundie)

วันสวรรคตของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม จดหมายเหตุและคำแปลว่าไว้ตรงกันว่า วันที่ ๒๒ เดือนอ้าย ปีมะเส็ง และศาสตราจารย์อัวโอ ทำเชิงอรรถไว้ว่า ตรงกับวันที่ ๒๒ ธันวาคม ค.ศ. ๑๖๒๔

ถ้าเรายึดถือตัวเลขนี้เป็นหลักฐาน และใช้เกณฑ์บวกลบตามวิชาเลขคณิต รัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมก็ต้องเริ่มตั้งแต่ ค.ศ. ๑๖๑๐ ไปสิ้นสุดเอา ค.ศ. ๑๖๒๔ ปลายปี ถ้านับตามธรรมดาก็ได้ ๑๔ ปี แต่ถ้ารวมบวบท้ายเข้าไปด้วยก็จะเป็น ๑๕ ปี ดังนั้น รัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถก็ต้องสิ้นสุดใน ค.ศ. ๑๖๑๐ และสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม จึงได้ราชสมบัติในปีเดียวกันนั้น อายุรัชกาลของสมเด็จพระเอกาทศรถจึงเหลือเพียง ๕ ปี หรือ ๖ ปี ถ้ารวมบวบท้ายในรัชกาลเข้าไว้ด้วย

แต่ผู้เขียนไม่พึงเกณฑ์บวกลบแต่อย่างเดียว ยังขอเสนอหลักฐานของอังกฤษเพื่อสนับสนุนเกณฑ์บวกลบนี้ คือ หลักฐานของพ่อค้าอังกฤษชื่อ Peter Floris (ตั้งกล่าวข้างต้น)

“This in brief is the destruction of Pegu, whereby Siam is come up again, which, because of the domination of Pegu, was somewhat decayed, bringing under his subjection the kingdoms of Camboja; Laniangh, Jagomai, Lugor, Patania, Tenessorin and divers other places and kingdoms, till anno 1605, whenas the Black King deceased without any issue. He was a man of great understanding; and left his kingdom to his brother who was called the White King, who was a very covetous man but enjoyed his kingdoms in peace, doing no other thing worthy of remembrance. He died anno 1610, leaving divers children behind him.”
(หน้า ๕๕ หนังสือดังกล่าว)

ผู้เขียนคัดคำของ ปีเตอร์ ฟลอริส มาลงไว้ให้ทั้งวรรคมิให้ตกหล่น แต่ได้แก้ไขตัวสะกดให้เป็นไปตามที่นิยมกันในสมัยปัจจุบัน. เพื่อความสะดวกในการพิจารณา เป็นการบันทึกของพ่อค้าอังกฤษที่เข้ามาเริ่มค้าขายอยู่ที่กรุงศรีอยุธยาเมื่อ ค.ศ. ๑๖๑๒ โดยได้เข้าเฝ้าถวายพระราชสาส์นของพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษ คือ James I แต่สมเด็จพระเจ้า

ทรงธรรม ใน ค.ศ. ๑๖๑๒ นั้น และได้รับพระราชทานที่ทางให้ตั้งห้างค้าขายอยู่ได้ลงไป
จากห้างยอลันดา ซึ่งเข้ามาเปิดห้างเมื่อ ๑๐ ปีก่อน ในรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช
ปีเตอร์ ฟลอริส เองดูแลกิจการอยู่ที่ปัตตานี ที่กรุงศรีอยุธยามีคนอังกฤษชื่อ Lucas
Antheunis ประจำอยู่รวมทั้งผู้ช่วยอีก ๒-๓ คน ตัว Lucas อยู่ที่กรุงศรีอยุธยา ๓ ปี คือ
ระหว่าง ค.ศ. ๑๖๑๒-๑๖๑๕ พ่อค้าอีกคนหนึ่งชื่อ Adam Denton ประจำอยู่ที่ปัตตานี
ส่วนที่เชียงใหม่ มีพ่อค้าอังกฤษอีก ๒ คน ชื่อ Martins และ Thomas Samuel^๔ ถูก
ส่งตัวขึ้นไปค้าขายเมื่อ ค.ศ. ๑๖๑๓ และติดอยู่ที่เมืองเชียงใหม่พักหนึ่ง เมื่อคราวพระเจ้า
(อังวะ) ธรรมมหาราช (Anauketlun) เสด็จกรีธาทัพมาตีเมืองเชียงใหม่ได้ ห้างอังกฤษ
มาเปิดกิจการเมื่อ ค.ศ. ๑๖๑๒ และปิดลงครั้งแรกนี้เมื่อ ค.ศ. ๑๖๒๓ รวมเวลาได้ ๑๑ ปี
ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม รายงานข่าวคราวจากกลุ่มพ่อค้าอังกฤษมีไปถึง Peter
Floris ที่ปัตตานี และ Peter Floris เป็นผู้ทำจดหมายเหตุไฉ่แต่ครั้งนั้น ตัวสะกดการันต์
จึงใช้ที่ปฏิบัติกันในสมัยนั้น คือราว ๓๕๐ ปีมาแล้วเมื่อ Hakluyt Society ที่กรุงลอนดอน
ตีพิมพ์ออกเผยแพร่เมื่อ ค.ศ. ๑๙๓๔ หนังสือจึงเป็นเอกสารชิ้นหนึ่ง ซึ่งเป็นประโยชน์
ในการสอบสวนเรื่องราวของเมืองไทย และประเทศใกล้เคียงในครั้งนั้นได้อย่างดี

ความสำคัญของจดหมายเหตุไฉ่อยู่ที่คน ๒ คน คือตัว Peter Floris และ Lucas
Antheunis Peter Floris ได้รับมอบจากกลุ่มนายทุนในประเทศอังกฤษให้เป็นหัวหน้า
นำเรือออกมาค้าขายยังประเทศต่าง ๆ ในภาคนี้ของโลก ส่วน Lucas Antheunis (แปลว่า
Lucas บุตรของ Anthony) เป็นผู้ประจำอยู่ที่กรุงศรีอยุธยา ๓ ปี ดังกล่าว เมื่อตอนอำนาจ
กลับประเทศเมื่อ ค.ศ. ๑๖๑๕ มีหลักฐานในหนังสือ Records of the Relations... เล่ม ๑
หน้า ๓๗ (หอพระสมุดวชิรญาณตีพิมพ์เมื่อ ค.ศ. ๑๙๑๕) ว่าเป็นผู้ขึ้นเชิญพระราชสาส์น
สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมไปถวายพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษ คือ James I ด้วยข่าวคราวเรื่อง
การค้าและสภาพของบ้านเมืองเป็นอย่างไร ก็ส่งมาให้หัวหน้า คือ Peter Floris ๆ จึงทำ
เป็นบันทึกรายวัน จดเหตุการณ์นั้นไว้เพื่อรายงานต่อกลุ่มนายทุนในประเทศอังกฤษ

๔. Thomas Samuel ถูกทัพพม่าจับเป็นเชลยไปหงสาวดีและไปถึงแก่กรรมที่นั่น เป็นเหตุการณ์หนึ่งใน
การที่พม่าแย่งชิงเมืองเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. ๑๖๑๔ (Hall, BURMA. London, 1950, P. 64)

เกี่ยวกับตอนเปลี่ยนแผ่นดินจากรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถใน ค.ศ. ๑๖๑๐ จดหมายเหตุ^๕ลงข้อความไว้ว่า : “...His death had caused a great alteration, for he, lying in his death-bed, caused his eldest son to be slain, a young man of very great hope, at the instigation of one Jockcrommewaye, being one of the principal lords of Siam, who, having a great many slaves, thought to make himself King. This White King deceasing, this present King, being his second son, succeeded in the kingdom...” (หน้า ๔๖ หนังสือดังกล่าว)

ข้อความที่ปรากฏเช่นนี้ เป็นการกล่าวอย่างรวบรัดว่า เมื่อสมเด็จพระเอกาทศรถจะเสด็จสวรรคตใน ค.ศ. ๑๖๑๐ พระองค์ทรงให้ประหารราชโอรสองค์ใหญ่ (คือ เจ้าฟ้าสุทัศน์ในพระราชพงศาวดาร ซึ่งระบุว่าพระองค์เสวยยาพิษสิ้นพระชนม์) ราชโอรสองค์รองจึงได้สืบสันตติวงศ์ คือ สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม

Peter Floris และคณะเข้ามาอยู่ในพระราชอาณาเขตกรุงศรีอยุธยา เมื่อ ค.ศ. ๑๖๑๒ และเปิดห้างค้าขายอยู่จนถึง ค.ศ. ๑๖๒๓ เป็นเวลา ๑๑ ปี ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ข้อความที่ว่า สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ทรงเป็นพระราชโอรสองค์ที่ ๒ ของสมเด็จพระเอกาทศรถจึงขัดกับข้อความในพระราชพงศาวดารที่ว่า สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมทรงพระนามเดิมว่า พระศรีสิน “บวชอยู่วัดระฆัง รู้พระไตรปิฎกสันตติ ได้สมณฐานันดรเป็นพระหิมฉรรม อนันตปริชา...คิดกับจมนครศรีธรรมราชและศิษย์โยมเป็นความลับ ช้องสมุพรคพวกได้มากแล้ว ก็ปริว้ตรอกเพลาลบค้า...ยกพลมาฟันประตุมงคลสุนทรเข้าไปได้ในท้องสนามหลวง.....ก็ให้กุมเอาพระเจ้าแผ่นดิน.....แล้วก็ให้สำเร็จโทษเสียด้วยท่อนจันทน์...พระศรีเสาวภาคย์อยู่ในราชสมบัติปีหนึ่งกับสองเดือน”

ความในพระราชพงศาวดารเป็นดังนี้ ก็ทำให้เกิดปัญหาขึ้นหลายข้อ คือ ๑. เจ้าฟ้าศรีเสาวภาคย์เป็นพระเจ้าแผ่นดินกรุงศรีอยุธยาหรือไม่? ถ้าอายุรัชกาลของพระองค์รวมได้ปีหนึ่งกับสองเดือน นับแต่ ค.ศ. ๑๖๑๐ ป็นสุดรัชกาลก็จะตรงกับ ค.ศ. ๑๖๑๒ ปีที่ Peter Floris และคณะเข้าประจำอยู่ในกรุงศรีอยุธยาพอดี เหตุการณ์เปลี่ยนแผ่นดินยัง

สด ๆ ร้อน ๆ และเป็นเหตุการณ์วิสามันตร์ก็โครมเข่นซ้น ทำไมจึงไม่ปรากฏในจดหมาย
เหตุของ Peter Floris

เรื่องเจ้าฟ้าศรีเสาวภาคย์เป็นเรื่องใหญ่ มีผู้สงสัยและเขียนขึ้นไว้นานมาแล้วว่า
คงไม่มีตัวตนในประวัติศาสตร์ไทย ผู้สงสัยคนสำคัญ คือ W.A.R. Wood เขียนไว้ในหนังสือ
ของท่านว่า.— “The Siamese P'ongsawadan says that Ekat'osorot was succeeded
by his son, Prince Saowap'ak...No contemporary European writers mention such
a king as Saowap'ak...The P'ongsawadan's unsupported evidence in this point is
of little value...” (W.A.R. Wood; *A History of Siam*. Bangkok, 1st Edition,
1924. Note 3, P. 160.)

เรื่องนี้ ข้าพเจ้าจะตอบในหมายเหตุ ๑ ท้ายเรื่อง โดยข้าพเจ้าพบความบก
พร่องของหลักฐานฮอลันดาชั้นหนึ่งซึ่งตีพิมพ์ไว้เป็นภาษาอังกฤษในหนังสือ *Records of
the Relations...* เล่ม ๑ หน้า ๖-๘ ก่อนนำเรื่องเสนอเป็นบรรณาการแด่ผู้อ่าน ข้าพเจ้า
ได้เขียนไปแจ้งให้ W.A.R. Wood ทราบ โดยข้าพเจ้ามีความนิยมนับถือท่านมาช้านาน
กว่า ๓๐ ปีแล้ว เป็นการแสดงสัมมาคารวะแด่ท่านผู้สูงอายุ (คือ ๙๐ ในปีนี้) ในความว่า
เจ้าฟ้าศรีเสาวภาคย์มีตัวตนจริงในประวัติศาสตร์ ดังปรากฏในเอกสารฮอลันดา แต่ทำไม
Peter Floris ไม่จดบันทึกเรื่องราวไว้คงจะเนื่องจากมูลเหตุใดมูลเหตุหนึ่ง

ขอย้อนกลับมากล่าวถึงรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ ด้วยมีหลักฐานอังกฤษ
ยังอยู่ชั้นหนึ่งว่า บัสนสุครีพกาลของพระองค์เป็น ค.ศ. ๑๖๒๐ เป็นเอกสารของผู้ไม่
ปรากฏชื่อ ตีพิมพ์อยู่ใน *Records of the Relations...* เล่ม ๑ หน้า ๑๓๗-๑๔๑
ศักราชกำกับเอกสารก็ไม่มี แต่เชื่อว่าคงเขียนขึ้นใน ค.ศ. ๑๖๒๒ มีข้อความว่า.— “The
White King died in 1620, and his second son inherits” (คือพระองค์ขาวสวรรคต
เมื่อ ค.ศ. ๑๖๒๐ ราชโอรสองค์ที่สองจึงได้สืบราชสมบัติ) ข้อความนี้อาจเป็นหลักฐานที่
สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ทรงรับเป็นยุติก็ว่าได้ เพราะที่ตีพิมพ์หนังสือชุด
Records of the Relations... (มี ๕ เล่มด้วยกัน) เฉพาะเล่ม ๑ ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๑๙๑๕
ตรงกับ พุทธศักราช ๒๔๕๔ สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ทรงใช้หลักฐานนี้ในการทรงชำระรัชกาล

ของพระเจ้าแผ่นดินอยุธยา ๓๓ พระองค์ โดยมีการตีพิมพ์เป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐
คือ ขุตประชุมพงสาวดาร ภาค ๕

ถ้าเรามีแต่เอกสารอังกฤษนั้น โดด ๆ เราก็จำต้องยอมรับเป็นหลักฐานไปพลาง
ก่อน ยิ่งวันวลิตต่อมาเขียนไว้ว่า สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมครองราชย์ได้ ๑๙ ปี ก็สวรรคต
(ตามคำแปลผิดของ วิกเกอฟอร์ต) ก็น่าจะเป็นเหตุให้สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมครองราชานุภาพ
ยังมั่นพระทัยขึ้น จึงได้ทรงแก้ไขอายุรัชกาลของสมเด็จพระเอกาทศรถจาก ๗ พรรษา
(ตามพระราชพงสาวดารกรุงสยาม ฉบับ บริติช มิวเซียม) เป็น ๑๕ พรรษา

แต่บัดนี้ เรามีต้นฉบับภาษาฮอลันดาของวันวลิต พิมพ์ปรากฏเป็นหลักฐานแล้ว
แสดงรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมเป็น ๑๙ ปี รัชกาลของสมเด็จพระเอกาทศรถจึง
เป็น ๑๕ ปีไปไม่ได้ เพราะระหว่างสมเด็จพระนเรศวรฯ สวรรคต และสมเด็จพระเจ้า
ทรงธรรมสวรรคต (ซึ่งมีหลักฐานรัดกุม) มีระยะเวลาเพียง ๒๓ ปีเท่านั้น (คือระหว่าง
ค.ศ. ๑๖๐๕ ถึง ค.ศ. ๑๖๒๘) ในระยะเวลาดังกล่าว ถ้าเราจัดให้สมเด็จพระเอกาทศรถ
ครองราชย์ ๑๕ ปี รัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมก็จะเหลือเพียง ๕ ปี ซึ่งขัดกับหลัก
ฐานทั้งของอังกฤษและของฮอลันดา คือ ขัดกับหลักฐาน Peter Floris ซึ่งกล่าวว่า พระ-
องค์ขาวสวรรคตเมื่อ ค.ศ. ๑๖๑๐ จึงครองราชย์เพียง ๕ ปี และขัดกับหลักฐานของวัน-
วลิต ซึ่งกล่าวว่า สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมเสวยราชย์ ๑๙ ปี (พระราชพงสาวดารฉบับ
ต่างๆ ระบุว่า พระองค์เสวยราชย์ ๒๕ พรรษา มีแต่ “สังคีตยวงศ์” ฉบับเดียวว่า พระ-
องค์เสวยราชย์ ๑๙ พรรษา ตรงกับ “วันวลิต”)

ข้าพเจ้าคำนึงถึงปัญหาต่างๆ ในเรื่องหลักฐานนี้ หลักฐานที่สนับสนุนกันก็มี
ขัดแย้งกันก็มีอยู่เหมือนกัน แต่มาคำนึงถึงข้อความอื่นที่ Peter Floris เขียนไว้ว่า เมื่อ
สมเด็จพระเอกาทศรถสวรรคตใน ค.ศ. ๑๖๑๐ ราชสมบัติตกอยู่แก่ราชบุตรองค์ที่ ๒
กษัตริย์องค์ใหม่โปรดฯ ให้ประหารออกพระไวย (วรรณ) ผู้ซึ่งยุแหย่ให้สมเด็จพระเอ-
กาทศรถ ทรงส่งสัสพระราชบุตรองค์ใหญ่ว่าจะคิดขบถ ออกพระไวยฯ มีทหารอาสาญี่ปุ่น
สักใฝ่อยู่มาก ทหารญี่ปุ่นเหล่านั้นจึงเข้ากุมพระมหากษัตริย์ บังคับให้พระองค์ทรงประหาร
ขุนนางผู้เป็นปฏิปักษ์กับพระนางไวยฯ เจ้านายของตนเสียหลายคน และเมื่อจะลงเรือแล่น

ออกไปจากกรุงศรีอยุธยา ทหารญี่ปุ่นปล่อยพระมหากษัตริย์โดยยึดเอาพระสงฆ์เป็นตัวประกันหลายองค์ ข้าราชการที่ทหารญี่ปุ่นทำคุกอาจเป็น^๕รู้ไปถึงพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต พระองค์จึงยกทัพลงมาเพื่อจะสู้รบขับไล่ทหารญี่ปุ่น แต่เมื่อมาถึงเมืองห่างจากกรุงศรีอยุธยา ๓ วัน พวกทหารญี่ปุ่นได้ลงเรือแล่นออกไปนอกพระราชอาณาเขตแล้ว และทางฝ่ายกรุงศรีอยุธยา ก็นำทัพขึ้นไปปะทะไว้ ท้ากรุงศรีสัตนาคนหุตจึงถอยกลับไป ขณะนั้นองค์พระมหากษัตริย์ทรงพระชนม์มารว ๒๒ พรรษา (Floris — หน้า ๕๗this young King, being about the age of 22 years...)

จดหมายเหตุ ของ Peter Floris อันที่จริงเป็น Diary คือ เป็นบันทึกรายวันตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น วันที่บันทึกข้อความที่เสนอมาอยู่ในระหว่างวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๖๑๒ (Floris—หน้า ๕๒) และวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๖๑๒ (Floris—หน้า ๖๒) คือ เป็นการเสนอหลักฐานว่า ในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. ๑๖๑๒ กษัตริย์กรุงศรีอยุธยา ทรงพระชนมายุได้ ๒๒ พรรษาเท่านั้น จึงเห็นได้ชัดว่า จะเป็นสมเด็จพระเอกาทศรถไปไม่ได้ เพราะถ้าสมเด็จพระเอกาทศรถยังทรงพระชนม์อยู่ในบั้นนั้น พระชันษาก็จะกว่า ๕๐ เข้าไปแล้ว (คือ อ่อนกว่าสมเด็จพระนเรศวร ๖ พรรษา สมเด็จพระนเรศวรสวรรคต ค.ศ. ๑๖๐๕ ทรงพระชนม์ ๕๐ พรรษา) หลักฐานของ Floris นี้ แสดงว่าผู้ครองกรุงศรีอยุธยาใน ค.ศ. ๑๖๑๒ ทรงพระวัยหนุ่ม ทรงพระชนม์เพียง ๒๒ พรรษา จึงไม่เห็นทางจะหมายถึงสมเด็จพระเอกาทศรถไปได้

แท้จริง เรื่องยุ่งยากกับทหารอาสาญี่ปุ่น ก็ปรากฏในพระราชพงสาวดารในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ดังความว่า.— “ครั้งนั้นญี่ปุ่นเข้ามาค้าขายหลายลำ ญี่ปุ่นโกรธว่าเสนาบดีมิได้เป็นธรรม คบคิดกันเข้าด้วยพระพิมลธรรม มาพระมหากษัตริย์เสีย ญี่ปุ่นคุมกันได้ประมาณ ๕๐๐ ยกเข้ามาในท้องสนามหลวง คอยจะกุมเอาพระเจ้าอยู่หัว...” เรื่องยุ่งยากกับญี่ปุ่น พระราชพงสาวดารจึงว่าไว้ตรงกันกับจดหมายเหตุของ Floris แต่มูลเหตุที่ก่อให้เกิดความยุ่งยากเกิดขึ้นนั้นต่างหลักฐานก็ว่าไว้ต่างกัน เรื่องสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ว่าจะทรงพระนามเดิมว่าพระศรีสิน ได้สมณฐานันดรเป็นพระพิมลธรรมหรือไม่ เป็นอีกเรื่องหนึ่งซึ่งจะกล่าวไว้พร้อมทั้งหลักฐานในหมายเหตุ ๓ ท้ายเรื่อง

เมื่อ Floris กล่าวเป็นหลักฐานว่า ใน ค.ศ. ๑๖๑๒ กษัตริย์อยุธยา ทรงพระชนม์ได้ ๒๒ พรรษา และต่อมา วันวลิต กล่าวไว้ในจดหมายเหตุของเขาว่า สมเด็จพระอินทราชา (คือ สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม) สวรรคตเมื่อ ค.ศ. ๑๖๒๔ (คือ อีก ๑๖ ปีต่อมา) ทรงพระชนมายุได้ ๓๘ พรรษา ตัวเลขของ Floris และของ วันวลิต เกี่ยวกับพระชนมายุของพระองค์จึงรับกันได้เป็นอย่างดี หลักฐานอังกฤษที่ปราศจากข้อผู้เขียนและปราศจากวันที่ใน Records of the Relations...ได้มี ๑ หน้า ๑๓๗-๑๔๑ จึงเป็นอันไม่มีน้ำหนัก

ดังนั้นใน ค.ศ. ๑๖๑๒ เป็นรัชกาลของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมแล้ว ส่วนสมเด็จพระเอกาทศรถ สวรรคต แต่ ค.ศ. ๑๖๑๐^๕ ปีจอ จุลศักราช ๙๗๒ ปีรัชกาลของพระองค์จึงมีเพียง ๕ ปี แต่ปีเริ่มรัชกาลของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมจะเริ่มทันที หรือจะถัดมาอีกปีเศษ จะได้ว่าไว้ในหมายเหตุ ๑ ท้ายเรื่อง

เป็นอันว่า ในบรรดาหนังสือเรื่องพระราชพงศาวดารของเรา หนังสือ “สังคีตยวงศ์” ของสมเด็จพระวันรัตน์ วัดพระเชตุพน ในรัชกาลที่ ๑ (แต่งเป็นภาษามคธ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๒) ระบุรัชกาลนี้ไกลที่สุด คือ ๖ ปี ถัดมาก็คือ พระราชพงศาวดารกรุงสยามฉบับบริติช มีเขียน ว่าไว้ ๗ ปี นอกนั้นก็ยังไม่ไกลออกไปทุกที ขอท่านผู้อ่านช่วยตามสอบดูว่า ปีรัชกาลของพระองค์รวมได้ ๕ ปีเพียงเท่านั้น หรือจะเป็นอย่างอื่น

หมายเหตุ ๑ รัชกาลสมเด็จพระศรีเสาวภาคย์ มีหรือไม่?

W.A.R. Wood ผู้แต่งหนังสือประวัติศาสตร์สยามเชื่อว่า เพราะ Floris ไม่ได้กล่าวถึงรัชกาลนี้ วันวลิต ก็ไม่พูดถึงเรื่องเจ้าฟ้าศรีเสาวภาคย์ และในหนังสือ “สังคีตยวงศ์” ของสมเด็จพระวันรัตน์ วัดพระเชตุพนฯ ก็ได้ระบุถึงรัชกาลนี้ เพราะฉะนั้นท่านจึงเขียนไว้ว่า.— “พระราชพงศาวดารระบุว่า เจ้าฟ้าศรีเสาวภาคย์ ราชบุตรองค์ที่ ๒ ของสมเด็จพระเอกาทศรถได้เสวยราชย์สืบต่อจากพระองค์...แต่ไม่มีเอกสารชาวยุโรปผู้

๕. Wood หน้า ๑๔๖ เสนอว่า วันสวรรคตของสมเด็จพระนเรศวร ตรงกับวันที่ ๑๖ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๖๐๕ และในท้ายหมายเหตุ ๑ นี้ข้าพเจ้าเสนอว่า วันสวรรคตของสมเด็จพระเอกาทศรถ ตกในเดือนตุลาคม ค.ศ. ๑๖๑๐ ปีรัชกาลของพระองค์จึงรวมได้ ๕ ปี ๕ เดือน

ไคโนสมัยันระบุดึงกษัตริย์ซึ่งทรงพระนามพระศรีเสาวภาคย์เลย...ตามที่พระราชพงศาวดารกล่าวเช่นนั้น เมื่อไม่มีหลักฐานสนับสนุน จึงไม่น่าหนักประการใด...” (Note 3, p. 160—W.A.R. Wood, *A History of Siam*. 1st Edition, Bangkok, 1924)

คำกล่าวของ W.A.R. Wood ในข้อนี้จึงเป็นคำกล่าวฉกรรจ์มาก เพราะเท่ากับทำให้กษัตริย์จำนวน ๓๓ พระองค์ ในยุคกรุงศรีอยุธยาต้องลดจำนวนไปองค์หนึ่ง เหลืออยู่เพียง ๓๒ พระองค์ถ้าเรายอมรับมติของท่าน

อันที่จริง Wood ท่านใช้เวลาและอุตสาหวิริยะมากในการสอบสวนข้อเท็จจริงเพื่อนำมาเขียนหนังสือดังกล่าวของท่าน มตินี้เมื่อได้กล่าวออกมาเช่นนั้นแล้วใครอ่านพบ ต่างก็ต้องยอมรับ ในเมื่อยังไม่พบหลักฐานที่จะสนับสนุนเรื่องพระศรีเสาวภาคย์ว่าเป็นผู้สืบทอดราชสมบัติต่อจากพระราชบิดาของพระองค์ แต่มีข้อน่าสังเกตอยู่ข้อหนึ่ง คือ เมื่อ F.H. Giles (พระยาอินทมนตรีฯ) เขียนคำวิจารณ์จดหมายเหตุวันวิไลเมื่อ ค.ศ. ๑๙๓๘ (ลงในวารสารสยามสมาคมเป็น ๓ ตอนใน ค.ศ. นั้น) ท่านก็ยังระบุพระนามเจ้าฟ้าศรีเสาวภาคย์ว่าทรงครองแผ่นดินสืบต่อจากสมเด็จพระเอกาทศรถ ดูประหนึ่งว่า F.H. Giles จะไม่ได้สังเกตเห็นข้อบกพร่องของ Wood ในเรื่องนี้ ซึ่งตีพิมพ์ที่กรุงเทพฯ ก่อนบทวิจารณ์ของท่านถึง ๑๒ ปี

คำกล่าวของ Wood ที่ว่า “ไม่มีเอกสารชาวยุโรปผู้ใดในสมัยนั้นระบุดึงกษัตริย์ซึ่งทรงพระนามพระศรีเสาวภาคย์เลย...” เป็นคำกล่าวแต่ ค.ศ. ๑๙๒๔ คือ กว่า ๔๐ ปีมาแล้ว ปัจจุบันข้าพเจ้าพบเอกสารชาวยุโรป ระบุดึงกษัตริย์อยุธยาใน ค.ศ. ๑๖๑๑ สองแห่ง แต่มิได้เอ่ยถึงพระนาม คือ:—

(๑) เอกสารขอลันดาของ Cornelius Van Nyenrode และ Marten Hautman เขียนที่กรุงศรีอยุธยา ลงวันที่ ๓ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๖๑๒ ถึง H. Janssen นายห้างที่ปัตตานี เล่าถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นที่กรุงศรีอยุธยา เมื่อวันที่ ๑๙ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๖๑๑ ใจความสำคัญว่า “พระมหากษัตริย์ถูกลอบยิงด้วยอาวุธปืนในพระบรมมหาราชวังขณะที่ทรงบรรทมอยู่” แต่มิได้บอกให้ชัดเจนไปว่า ท่านเสด็จสวรรคตหรืออย่างไร^๖

๖. เอกสารขอลันดา อยู่ในหนังสือของ Seichi Iwao เรื่องวันวิไล ตีพิมพ์ที่โตเกียว, ค.ศ. ๑๙๕๘ หน้า ๒๐๑—๒๐๓ มิให้ตรวจสอบได้ ที่สยามสมาคม

(๒) เอกสารฮอลันดา Sprinckel นายห้างฮอลันดาประจำปัตตานีคอนตันรัชกาล สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม (ค.ศ. ๑๖๐๘) เขียนเล่าเหตุการณ์คอนตันรัชกาลไว้ว่า “มีแผนการที่จะยึดครองกรุงศรีอยุธยาแต่ทำไปไม่สำเร็จจนพระมหากษัตริย์ (เอกาทศรถ) ยังทรงพระชนม์อยู่ แต่เมื่อพระองค์เสด็จสวรรคต (ค.ศ. ๑๖๑๐) แล้ว หัวหน้าขบถ คือ ออกพระนายไวย (วรนาถ) ก็เริ่มดำเนินการเพื่อจะขึ้นเถลิงถวัลยราชเป็นกษัตริย์ แต่ประชาชนไม่นิยมด้วย ต่างพากันฝากใจเข้าข้างราชบุตรของกษัตริย์ ๆ จึงได้ขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน พวกฮอลันดาเองก็เข้าข้างพระราชบุตร สู้รบกับพวกออกพระนายไวย ราชบุตรของกษัตริย์ (ซึ่งได้เป็นกษัตริย์แล้ว) สวรรคต พระอนุชาองค์เล็กจึงได้ขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน...”^๑ เอกสารนี้บอกความไวพิสดาร แต่ไม่ระบุศักราชให้ชัดเจนไป แต่พอจับความได้ว่า เมื่อสมเด็จพระเอกาทศรถสวรรคต มีเหตุการณ์ยุ่งเหยิงเกิดขึ้นที่กรุงศรีอยุธยา เกี่ยวกับจมนไวยวรนาถและพวกญี่ปุ่น (ซึ่ง Floris อังกฤษ และ Van Nyenrode ฮอลันดา ก็ระบุเรื่องนี้ไว้) ราชบุตรพระเอกาทศรถได้ราชสมบัติไม่นานก็สวรรคต พระอนุชาองค์เล็กจึงได้ราชสมบัติ

เมื่อเราเอาใจความในเอกสารทั้ง ๒ ฉบับนี้มารวมกัน ประกอบกับเอกสารของ Floris และ Van Nyenrode ด้วยแล้ว (ก็จะได้ใจความว่า) เมื่อสมเด็จพระเอกาทศรถสวรรคตใน ค.ศ. ๑๖๑๐ จมนไวยวรนาถผู้เผยให้สมเด็จพระเอกาทศรถประหารเจ้าฟ้าสุทัศน์อุปราชแล้วพยายามยึดอำนาจ แต่ราชบุตรองค์ที่ ๒ ของพระองค์ได้ขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน (ทรงพระนามว่า พระศรีเสาวภาคย์) การสู้รบแย่งบัลลังก์ดำเนินต่อไป จมนไวยวรนาถถูกประหาร พวกญี่ปุ่นกุมพระศรีเสาวภาคย์ไว้เป็นประกัน ซึ่งในที่สุดพระองค์ก็ถูก “ลอบยิงด้วยอาวุธปืน” สิ้นพระชนม์ในพระราชวัง พระอนุชาองค์เล็กจึงได้ขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน (ทรงพระนามว่า สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม) รายละเอียดเกี่ยวกับเอกสารฮอลันดาทั้ง ๒ ฉบับมีดังนี้

๑. อ้างไว้ในหนังสือของ E.M. Satow, *Intercourse Between Japan and Siam* ตีพิมพ์ที่ โตเกียว, ๑๘๘๕ หน้า ๒๐๕ หอสมุดดำรงฯ มีอยู่ ๑ เล่ม

ว่าถึงเอกสารฉบับแรกเป็นของพ่อค้าฮอลันดา ๒ คน ประจำอยู่ที่กรุงศรีอยุธยา เขียนเล่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในกรุงศรีอยุธยาให้หัวหน้าของเขาที่ปัตตานีทราบ เป็นเอกสาร ๕๕ บรรทัด คำแปลของเอกสารเคยตีพิมพ์แล้วใน ค.ศ. ๑๙๑๕ โดยหอพระสมุดวชิรญาณ ในหนังสือ *Records of the Relations...* เล่ม ๑ หน้า ๖—๘ ผู้เขียนคือ Cornelius Van Nyenrode และ Marten Hautman เขียนที่กรุงศรีอยุธยา ลงวันที่ ๓ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๖๑๒ ถึงหัวหน้าของเขาชื่อ H. Janssen ที่ปัตตานี ในการตีพิมพ์คำแปลเป็นภาษาอังกฤษเมื่อ ค.ศ. ๑๖๑๕ นั้น เกิดการผิดพลาดขึ้นสิ่งหนึ่งซึ่งสำคัญมาก คือ ตกข้อความ ๕ บรรทัดแรกไป การที่ข้าพเจ้าจะทราบว่าเอกสารนี้มีข้อความตกหายไป ๕ บรรทัดและ เป็น ๕ บรรทัดแรกด้วยก็เพราะมีการตีพิมพ์ต้นฉบับภาษาฮอลันดา ของเอกสารนี้ ที่กรุง โตเกียวใน ค.ศ. ๑๙๕๘ (อยู่ในหนังสือจดหมายเหตุวันวลิตของ เชอิจิ อิวาโอะ ภาคผนวก หน้า ๒๐๑—๒๐๓) เมื่อนำหนังสือ ๒ เล่มดังกล่าวมาเทียบเคียงกัน จึงได้ทราบว่า คำแปลใน *Records of the Relations...* ตกความสำคัญไป ๕ บรรทัด

ใจความของเอกสารนี้คงจะให้ความกระจ่างบางอย่างซึ่งเราไม่เคยทราบมาก่อน คือ เล่าเหตุการณ์ที่กรุงศรีอยุธยาว่า “เมื่อวันที่ ๑๙ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๖๑๑ พระเจ้าแผ่นดินถูกลอบยิงในพระบรมมหาราชวังขณะที่ทรงบรรทมอยู่ โดยคนของออกญากำแพงเพชร แต่จะจับผู้ร้ายได้หรือไม่พวกเราไม่แน่ใจ” นี่เป็นข้อความที่ตกไป ๕ บรรทัดแรก ยังไม่มีใครแปลออกมาจากต้นฉบับภาษาฮอลันดา นาย เอ. โบเลส แห่งสยามสมาคม ได้^๕ เสนอเพื่อช่วยแปลให้ข้าพเจ้าเมื่อเดือนพฤษภาคม ศกนี้ จึงขอนำลงไว้ให้เป็นหลักฐาน ส่วนข้อความต่อจากนั้น ๕๐ บรรทัด ข้าพเจ้าเก็บใจความเอาจากคำแปลภาษาอังกฤษในหนังสือ *Records of the Relations...* ดังกล่าว คือ “ทหารญี่ปุ่นทหารนักรบต่อราชบุตร เมื่อถูกขับออกจากเมืองเพชรบุรี ก็พากันมาชุมนุมอยู่ที่เมืองบางกอก และเรื่องยุ่งยากกับพวกญี่ปุ่นนี้ (ดังปรากฏในเอกสารของ Floris) ทำให้มีข่าวเล่าลือไปว่าพระเจ้าแผ่นดินกรุงศรีอยุธยาถูกญี่ปุ่นปลงพระชนม์เสียแล้ว และญี่ปุ่นกำลังยึดครองกรุงศรีอยุธยาอยู่ พระเจ้าล้านช้างจึงเสด็จนำทัพลงมาถึงเมืองละโว้ก็ตั้งค่ายอยู่ที่นั่น ๔ เดือนมาแล้ว แล้วส่งทูตลงมายังกรุงศรีอยุธยาหลายครั้งมากกราบทูลว่า ที่พระองค์เสด็จยกทัพลงมาครั้งนี้เพื่อช่วยสู้รบกับ

ไล่พวกญี่ปุ่น (มิได้มีเจตนาเป็นอย่างอื่น) พระเจ้าแผ่นดินไม่ทรงเชื่อ จึงเสด็จนำทัพขึ้นไปตั้งแต่วันที่ ๑๒ มีนาคม (ค.ศ. ๑๖๑๒)... (ยังมีได้มีการรบพุ่งกัน) ท้าพระเจ้าย่านข้างก็ถอยกลับออกไป....”

นี่เป็นเอกสารของฮอลันดา ฉบับแรกรายงานเรื่องยุ่งยากที่เกิดขึ้นในครั้งเปลี่ยนแปลงแผ่นดินตอนสมเด็จพระเอกาทศรถสวรรคต ถ้าเราพิจารณาประกอบกับจดหมายเหตุของ Floris ก็จะได้เรื่องราวดังนี้.—

เมื่อสมเด็จพระเอกาทศรถสวรรคต เมื่อ ค.ศ. ๑๖๑๐ (เดือนใต้ไม่ปรากฏ) ผู้สืบราชสมบัติจะเป็นเจ้าศรีเสาวภาคย์ (ตามพระราชพงศาวดาร) หรือสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม (ตาม Floris) องค์ใดองค์หนึ่ง และเมื่อพิจารณาข้อความในเอกสาร ๕ บรรทัดของฮอลันดาดังกล่าวประกอบเรื่อง นานักจึงอยู่ที่เจ้าฟ้าศรีเสาวภาคย์ว่าเป็นผู้สืบครองแผ่นดินต่อจากสมเด็จพระเอกาทศรถ และสมเด็จพระเจ้าฟ้าศรีเสาวภาคย์ “ถูกลอบยิงขณะที่ทรงบรรทม” เมื่อเดือน พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๖๑๑ และคงสิ้นพระชนม์ในคราวนั้น แผ่นดินจึงได้แก่พระอินทราชา โอรสองค์หนึ่งของสมเด็จพระเอกาทศรถ ซึ่งต่อมาได้รับการขนานพระนามว่า สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม อันที่จริง วันวชิระบุพระนามราชบุตรของสมเด็จพระเอกาทศรถอีก ๓ พระองค์ (นอกจากเจ้าฟ้าสุทัศน์และเจ้าฟ้าศรีเสาวภาคย์ในพระราชพงศาวดาร) คือ พระอินทราชา พระศรีสิน พระองค์ทอง เราจึงทราบพระนามราชบุตรของสมเด็จพระเอกาทศรถเป็น ๕ พระองค์ด้วยกัน

ในเอกสารฉบับที่ ๒ เป็นแนวทางที่จะให้เราเข้าใจเรื่องราวได้ดังกล่าวแล้ว คือเมื่อศรีเสาวภาคย์สิ้นพระชนม์ พระอนุชาองค์เล็ก คือ สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมจึงได้ราชสมบัติ

ถ้าความจริงเป็นเช่นนี้ เหตุใด Floris จึงไม่ระบุพระนามหรือเรื่องราวเกี่ยวกับเจ้าฟ้าศรีเสาวภาคย์? Floris ระบุเรื่องพวกญี่ปุ่นก่อความยุ่งยากขึ้นในกรุงศรีอยุธยา Floris ระบุเรื่องพระเจ้าย่านข้างกรีธาทัพลงมาตั้งอยู่ใกล้พระนคร และ Floris ยังระบุพระชนม์อายุของกษัตริย์ในเวลานั้น (ค.ศ. ๑๖๑๒) ว่า ทรงพระชนม์ได้ราว ๒๒ พรรษา

Floris เข้ามาตั้งห้างอยู่ที่ปัตตานีแต่เดือน กรกฎาคม ค.ศ. ๑๖๑๒ และ Lucas เข้ามาในกรุงศรีอยุธยา แต่เดือน สิงหาคม ปีเดียวกัน เมื่อได้เข้าเฝ้าและรับพระบรมราชานุญาตแล้ว จึงนำเรือเข้ามาที่กรุงศรีอยุธยา เรื่องพระเจ้าแผ่นดิน “ถูกลอบยิงในพระบรมมหาราชวังขณะที่ทรงบรรทม” เกิดขึ้นเมื่อเดือนพฤศจิกายนของปีก่อน (คือ ค.ศ. ๑๖๑๑) มีปัญหาว่า Lucas จะทราบเรื่องนี้หรือไม่? ถ้าทราบ จะทราบทันทีหรือทราบในเวลาต่อมาเมื่อเรือ Globe แล่นกลับประเทศอังกฤษแล้ว? ถึงแม้ว่า Lucas ทราบเรื่องนี้แล้ว Lucas จะรายงานให้ Floris ทราบหรือไม่? สามปัญหานี้เห็นจะต้องตอบว่า Lucas ทราบเรื่องแต่ไม่ทราบทันที เพราะกรุงศรีอยุธยาคงปิดเพราะเป็นข่าวอับมงคล จึงคงไม่ทราบในทันที แต่เมื่ออยู่ไปๆ คงปิดข่าวไม่มิด แต่เรือ Globe แล่นกลับประเทศอังกฤษเสียแล้ว (เรือ Globe ออกจากปัตตานีกลับอังกฤษวันที่ ๒๒ ตุลาคม ค.ศ. ๑๖๑๓ Floris, หน้า ๙๘)

ส่วนผู้รายงานเรื่อง พระมหากษัตริย์กรุงศรีอยุธยา “ถูกลอบยิงขณะที่ทรงบรรทม” คือ ฟอนนีเอ็นรุต และ มาร์เต็น โอตแมน ในจดหมายเหตุของ Floris ก็ระบุว่า ฟอนนีเอ็นรุต ได้ลงไปปัตตานี นำจดหมายของ Lucas มามอบให้ Floris ในเดือนตุลาคม ค.ศ. ๑๖๑๒ คนทั้งสองได้พบกันและได้เจรจาวิสาสะกันบ้างตามธรรมดา แต่ทำไม Floris จึงระบุเรื่องเจ้าฟ้าศรีเสาวภาคย์ไว้ในจดหมายเหตุของเขา ปัญหานี้ยังตอบไม่ได้

มาคิดดูว่า เรื่องราวเกี่ยวกับบุคคลสำคัญ เช่น สมเด็จพระรามาธิบดีอยู่ทอง พระราชพงสาวดาร (ฉบับหลวงประเสริฐฯ) ระบุไว้แต่เพียงเรื่องทรงสร้างกรุง ทรงสร้างวัด พระราม และ นฤพาน เรื่องนอกนั้นไม่ระบุอะไรไว้ให้อีกเลย แต่เรื่องเจ้าฟ้าศรีเสาวภาคย์ พระราชพงสาวดารยังระบุเรื่อง “ประหารพระยอด เสียพระเนตรข้างหนึ่ง” เรื่องขึ้นผ่านพิภพไอสุริยศวรราชิปัต เรื่องถวายพระเพลิงพระศพสมเด็จพระราชบิดา และปัจจุบันจนิมวาจา “เราแล้วก็ตามเกิด แต่อย่าให้ลำบากเลย” จะว่าไม่มีตัวตนในประวัติศาสตร์ไทยกระไรอยู่

เกี่ยวกับวันที่ ๑๙ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๖๑๑ ซึ่งมีเหตุร้ายเกิดขึ้นที่กรุงศรีอยุธยา และ วันที่ ๑๒ มีนาคม ค.ศ. ๑๖๑๒ วันที่พระเจ้าแผ่นดินกรุงศรีอยุธยาเสด็จนำทัพขึ้น ไปปะทะทัพเวียงจันทน์ที่เมืองลพบุรี (ตามเอกสารขอล้นตาระบุไว้) เราควรปรับวัน จาก Old Style ให้เข้าตามเกณฑ์ New Style เสีย (คือปรับจากเกณฑ์ Julian ให้เข้า ตามเกณฑ์ Gregorian) โดยบวกเกณฑ์เดิมอีก ๙ วัน วันสำคัญทั้ง ๒ ในประวัติศาสตร์ ไทย จึงเป็นวันที่ ๒๘ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๖๑๑ และวันที่ ๒๑ มีนาคม ค.ศ. ๑๖๑๒

วันที่ ๒๘ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๖๑๑ พระเจ้าแผ่นดินอยุธยา “ถูกลอบยิงใน พระบรมมหาราชวังขณะทรงบรรทม” ผู้รายงานเรื่องนี้มิได้บอกต่อไปว่าพระองค์ถูก กระสุนส่วนใดในพระวรกายและพระองค์สิ้นพระชนม์หรือไม่ เราจึงต้องตีความหมาย (interpret) เอาเองว่าพระองค์สิ้นพระชนม์ทันทีจากการถูกลอบปลงพระชนม์ครั้งนั้น (นี่ เป็นหลักฐานว่ากษัตริย์ถูกกระสุนปืนในที่พระบรรทมในพระบรมมหาราชวังเคยมีมาแล้ว ในสมัยอยุธยา) วันที่ ๒๘ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๖๑๑ จึงเป็นวันร้ายในประวัติศาสตร์ไทย ด้วยวันหนึ่ง และข้าพเจ้าขอรับผิดชอบเป็นผู้เสนอว่า วันนั้นเป็นวันสิ้นรัชกาลพระศรี- เสาวภาคย์ การที่เอกสารฝรั่งมิได้ระบุพระนามไว้ให้ก็ไม่แปลกอะไร เพราะพวกพ่อค้า อังกฤษเข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยารวม ๑๑ ปี จำนวนของพ่อค้าก็นับได้กว่า ๒๐ ไม่ เห็นใครระบุพระนามสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมเลย อย่างดีที่ระบุก็ว่า “The young King,” “The good King” เท่านั้น และถ้าเราถือว่ารัชกาลของพระศรีเสาวภาคย์ “บั้นกับ สองเดือน” ตามพระราชพงศาวดาร พระองค์ก็จะเริ่มครองราชย์แต่เดือนตุลาคม ค.ศ. ๑๖๑๐ อันเป็นวันสวรรคตของสมเด็จพระเอกาทศรถด้วย

การที่ W.A.R. Wood กล่าวว่า “ไม่มีเอกสารฝรั่งผู้ใดในสมัยนั้นกล่าวถึง กษัตริย์ซึ่งทรงพระนามว่า ศรีเสาวภาคย์” ก็เป็นจริงเฉพาะพระนามมิได้ระบุไว้ แต่ ระบุถึงกษัตริย์กรุงศรีอยุธยา ถูกลอบปลงพระชนม์ ในวันที่ ๒๘ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๖๑๑ และนับแต่นั้นมา กรุงศรีอยุธยาก็มีกษัตริย์พระองค์ใหม่ขึ้นครองแผ่นดิน คือ สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ซึ่งในสมัยนั้นทรงพระนามว่า สมเด็จพระอินทราชาธิราช ตามที่วันวลิตระบุไว้ในข้อเขียนของเขา

มีปัญหาน่าคำนึงอยู่อีก คือ วันวลิต ทำไมจึงไม่ระบุถึงพระศรีเสาวภาคย์เอาเสียเลย วันวลิตเข้ามาในกรุงศรีอยุธยาใน ค.ศ. ๑๖๓๓ คือ ๒๒ ปี หลังเหตุการณ์ และผู้แต่ง “สังคิยวงศ์” ผู้เกิดในรัชกาลพระเจ้าบรมโกศ ทำไมจึงไม่ระบุพระนาม เจ้าฟ้าศรีเสาวภาคย์ให้ไว้ ? ปัญหาตอบได้ว่าจะเป็นเพราะ “การถูกลอบปลงพระชนม์ด้วยกระสุนปืน” ในสมัยนั้นจะถือว่าไม่เป็นมงคล ไม่เป็นเรื่องควรนำมาเล่ากันฟังกระมัง ข่าวนั้นเมื่อเกิดขึ้นที่เบนที่ทราบกันในหมู่ผู้อยู่ในกรุงศรีอยุธยาในขณะนั้น คือ Van Nyenrode และ Hautman แต่เมื่อเรือ Globe ของพ่อค้าอังกฤษเข้ามาทอดสมออยู่ที่หน้าห้างอังกฤษที่กรุงศรีอยุธยาเมื่อ “๒๕ ตุลาคม ค.ศ. ๑๙๑๒” (ตามเกณฑ์ Julian) เป็นเวลาหลังเหตุการณ์นั้นร่วมปีแล้ว ใครชอกแซกสืบข่าวก็คงจะทราบ แต่พ่อค้าชาวต่างชาติผู้กำลังประสบปัญหาน่าปวดหัวในการเข้ามาเปิดห้างค้าขายที่กรุงศรีอยุธยาใหม่ๆ คงไม่มีเวลาชอกแซกสืบข่าวอะไรอื่น เพราะงานเฉพาะหน้าก็มีมากมายอยู่แล้ว ดังนั้น ข้าพเจ้าจึงเข้าใจว่า Lucas และพวกอาจไม่ทราบข่าวอัปมงคลนี้โดยทันที แต่เมื่ออยู่ไปนานเข้า (คือ Lucas อยู่กรุงศรีอยุธยา ๓ ปี) ข่าวอัปมงคลนี้ Lucas ก็คงทราบเข้าวันหนึ่ง แต่ขณะนั้น Peter Floris ได้นำเรือ Globe กลับประเทศอังกฤษเสียแล้ว และตัว Floris เองก็ถึงแก่กรรมเมื่อไปถึงอังกฤษได้ไม่นาน คือ ใน ค.ศ. ๑๖๑๕ นั้นเอง เอกสารของ Lucas ที่ไม่ปรากฏในจดหมายเหตุของเขาก็คงมี เรื่องพระศรีเสาวภาคย์จึงไม่ปรากฏในจดหมายเหตุของ Peter Floris ด้วยเหตุเหล่านี้กระมัง

ยังมีข้อความสำคัญอีกข้อหนึ่งเกี่ยวกับเอกสารฮอลันดาทั้งสอง คือ เหตุใดวันวลิตและโยสเขาเดินนายห้างที่กรุงศรีอยุธยา ก่อนวันวลิตจึงไม่เขียนไว้

การตอบปัญหานี้ต้องเดาเอา เพราะเอกสารทั้ง ๒ ก็เป็นของฮอลันดาพวกเดียวกันจะต่างกันก็แต่กลุ่ม ๓ คนแรก อยู่ในกรุงศรีอยุธยา ก่อน เขาเดินและวันวลิตเข้ามากรุงศรีอยุธยาทีหลัง (คือ เขาเดินเข้ามาใน ค.ศ. ๑๖๓๒ และวันวลิตเข้ามาใน ค.ศ. ๑๖๓๓) แต่สมุดจดเรื่องราวรายวัน (Dagh Register) ของบริษัทก็เริ่มมีตั้งแต่ ค.ศ. ๑๖๐๒ แล้ว ถ้าสมุคณียังอยู่ที่กรุงศรีอยุธยา เขาเดินและวันวลิตก็คงได้อ่าน และเมื่อทราบเรื่องราวเกี่ยวกับต้นรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมแล้ว ก็คงเขียนไว้ในข้อเขียนของเขา ถ้าท่านได้ทำเช่นนั้น รัชกาลที่เลือนลางนี้จะกระจ่างแจ้ง ไม่จำเป็นต้องสืบสาวกันมากมายดังที่ได้ทำมาแล้ว

คำตอบที่สมเหตุสมผลและพอฟังได้ แต่ก็ยังเป็นการเดาอยู่ดี ก็คือว่า สมุคจตเรื่องราวรายวัน (Dagh Register) เล่มแรกนั้น หมดหน้ากระดาษก่อนโยสเขาเดินจะเข้าประจำอยู่ กรุงศรีอยุธยา เมื่อเริ่มเล่มใหม่ เล่มเก่าจึงถูกส่งไปเก็บรักษาที่กรุงปัตตาเวียและในที่สุดก็นำไปเก็บรักษาที่กรุงอัมสเตอร์ดัม ความจริงคงจะเป็นเช่นนั้น เพราะถ้าสมุคเล่มแรกยังอยู่ที่กรุงศรีอยุธยาทั้งเขาเดินและวันลิตก็จะได้อ่านได้ทราบ และก็จะบันทึกเป็นเรื่องราวเอาไว้ แต่นั่นในข้อเขียนของบุคคลทั้งสอง ไม่ปรากฏเรื่องราวเกี่ยวกับพระศรีเสาวภาคย์เลย

ปัญหาสุดท้ายก็คือ ใน “สังคดียวงศ์” ของสมเด็จพระวันรัตน์วัดพระเชตุพนในรัชกาลที่ ๑ ทำไมจึงไม่ปรากฏรัชกาล “พระศรีเสาวภาคย์” หนังสือแสดงปีรัชกาลของสมเด็จพระเอกาทศรถไว้ ๖ ปี ใกล้เคียงความจริงอย่างที่สุด และแสดงปีรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมไว้ ๑๙ ปี (ตรงกับวันลิต) เรื่องของบ้านเมืองไทย วันลิตหรือฝรั่งอื่น ๆ จะรู้ไม่ซังกะเป็นเรื่องราวแต่สมเด็จพระวันรัตน์ ๆ ท่านเป็นคนไทย จะไม่รู้เรื่องราวของบ้านเมืองก็ใช่ที่ นอกจากเรื่องนั้นเขาบันทึก เรื่องพระศรีเสาวภาคย์ถูก “บันในพระราชวัง” เกิดขึ้นเมื่อ ค.ศ. ๑๖๑๑ ก่อนสมเด็จพระวันรัตน์ ๆ ท่านจะมีชีวิตกว่าร้อยปี การที่ท่านไม่ทราบและไม่ได้เขียนไว้ในหนังสือ “สังคดียวงศ์” ก็ต้องตอบว่า เป็นเรื่องที่เขาคิด ไม่มีใครเล่าสู่กันฟัง เมื่อท่านมาเขียนหนังสือของท่านเหตุการณ์นั้นล่วงมาได้ ๑๗๔ ปี แล้ว (สังคดียวงศ์ แต่งเมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๒ หรือ ค.ศ. ๑๗๘๙) เหลือสติกำลังของคนจะจดจำเรื่องที่เขาคิดไม่เปิดเผย

ข้าพเจ้าจึงขอตอบเป็นการสรุปว่า

๑. รัชกาลพระศรีเสาวภาคย์ มีหลักฐานคนยุโรปเขียนไว้ ๒ เอกสาร เหตุที่ Wood ไม่เห็นก็ไม่ใช้ความผิดของท่าน

๔. W.A.R. Wood ตอบข้อซักท้วงของข้าพเจ้า เมื่อวันที่ ๓๐ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๙๖๑ ความว่า “...I saw greatly interested in the extracts which you gave me from Sir Ernest Satow and others concerning the events following the death of King Ekatotsarot. It certainly appears that I was mistaken in doubting the existence of such a King as Saowap'ak. I will correct this matter when a new edition of my “A History of Siam “is published...” เป็นอันว่า Wood ขอมถอนข้อบันทึกเกี่ยวกับรัชกาลพระศรีเสาวภาคย์แล้ว

๒. รัชกาลของพระศรีเสาวภาคย์ มีระยะเวลาเพียง ๑ ปี ๒ เดือน คือ ตั้งแต่เดือนตุลาคม ค.ศ. ๑๖๑๐ ถึงเดือน พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๖๑๑

๓. สมเด็จพระเอกาทศธรรม สวรรคตราวเดือน ตุลาคม ค.ศ. ๑๖๑๐ ปีครองราชย์ ๕ ปี ๕ เดือน พระศรีเสาวภาคย์สืบครองต่อมาได้ “๑ ปีกับ ๒ เดือน” สวรรคตในวันที่ ๒๔ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๖๑๑ สมเด็จพระอินทราชา โอรสองค์เล็กได้สืบครองต่อมา สวรรคต ๒๒ ธันวาคม ค.ศ. ๑๖๒๔ ปีครองราชย์ ๑๗ ปี ๑ เดือน ท่านผู้กล่าวพระนามหลังสุด คือสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมดังที่เราเรียกกันในปัจจุบัน

ข้าพเจ้าจึงขอเสนอแก่รัชกาล พระเจ้าแผ่นดินอยุธยาตั้งแต่ลำดับองค์ที่ ๑๕ ถึง ๒๖ ดังนี้:—

ลำดับที่	พระนาม	ปีได้ราชสมบัติ	จุลศักราช	ค.ศ.	รัชกาล
๑๙	สมเด็จพระเอกาทศธรรม	มะเส็ง	๙๖๗	๑๖๐๕	๕ ปี ๕ เดือน
๒๐	พระศรีเสาวภาคย์	จอ	๙๗๒	๑๖๑๐	๑ ปี ๒ เดือน
๒๑	สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม	กุน	๙๗๓	๑๖๑๑	๑๗ ปี ๑ เดือน
๒๒	สมเด็จพระเชษฐาธิราช	มะโรง	๙๙๐	๑๖๒๘	๘ เดือน
๒๓	พระอาทิตย์วงศ์	มะเส็ง	๙๙๑	๑๖๒๙	๓๘ วัน
๒๔	สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง	มะเส็ง	๙๙๑	๑๖๒๙	๒๗ ปี
๒๕	เจ้าฟ้าไชย	วอก	๑๐๑๘	๑๖๕๖	๓-๔ วัน
๒๖	พระศรีสุธรรมราชา	วอก	๑๐๑๘	๑๖๕๖	๒ เดือน

วันวลิตจัดลำดับสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมเป็นองค์ที่ ๒๒ (ไม่ใช่ ๒๑) และปีรัชกาลถัด ๆ มาจนถึงสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ข้าพเจ้าได้อาศัยหลักฐานของวันวลิตดังปรากฏในหนังสือของ Iwao : เล่ม ที่อ้าง, หน้า ๒๑๖—๒๒๔ เป็นภาษาฮอลันดาซึ่งไม่มีผู้แปล ส่วนรัชกาลถัดจากนั้นมาถึงพระศรีสุธรรมราชาได้อาศัยเอกสารฮอลันดาใน Records of the Relations...เล่ม ๒, หน้า ๕๐

มีข้อน่าคิดเกี่ยวกับวันวลิต คือ ท่านเคยใช้ “Old History” ในกรุงศรีอยุธยา เขียน Chronicles of the Kings of the Ayuthian Dynasty เมื่อ ค.ศ. ๑๖๔๐ เป็น

เอกสาร ๓๖ หน้ากระดาษ เอกสารนี้เขียนก่อนการประมวญพระราชพงสาวดาร ฯ ฉบับหลวงประเสริฐ ฯ ๔๐ ปี จึงน่าจะติดตามเอามาแปลประกอบความรู้ เพราะเป็นหลักฐานหนังสือเก่าของเรา ซึ่งมีอยู่ในปัจจุบันน้อยเล่มเหลือเกิน

หมายเหตุ ๒ ความสับสนในเรื่องพระศรีสิน และพระพันปีศรีสิน

พระราชพงสาวดาร ฯ ระบุเรื่องพระศรีสินบวชอยู่วัดระฆังได้สมณฐานันตร เป็นพระพิมลธรรม ฯ แล้วจึงราชสมบัติได้ ได้ขึ้นครองราชย์เป็นสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ครั้นตอนปลายแผ่นดิน พระราชพงสาวดารระบุพระนามราชบุตรองค์ที่ ๒ ของพระองค์ว่า พระพันปีศรีสิน เมื่อสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ พระเชษฐาธิราชไ้ราชสมบัติ พระพันปีศรีสินผู้เป็นพระอนุชาทรงพระโกรธว่ามุขมนตรีมิได้กราบสมบัติให้ ก็พาพรรคพวกของพระองค์ลอบหนีไปยังเมืองเพชรบุรีเป็นการคิดแย่งชิงราชสมบัติ เรื่องในพระราชพงสาวดารจึงทำให้เข้าใจว่า พระศรีสินเป็นพระนามเดิมของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม และยังเป็นพระนามราชบุตรองค์ที่ ๒ ของพระองค์อีกด้วย (ผิดแต่มีคำว่า “พันปี” กำกับหน้าพระนาม)

เรื่องราวในตอนนี้มีอาจารย์ในวิชาอื่นบ่นว่าพงสาวดารตอนนี้สับสนขอบกล จะไม่มีเหตุผลเสียเลย เพราะตัว “พระพันปีศรีสิน” เป็นพระอนุชา คือ ราชบุตรองค์ที่ ๒ ทำให้จึงทรงพระโกรธว่ามุขมนตรีมิได้กราบสมบัติให้ ดูประหนึ่งว่าพระอนุชาจะทรงสิทธิในราชบัลลังก์มากกว่าพระเชษฐาผู้นั้น

จดหมายเหตุของวันวลิต อธิบายเรื่องนี้ไว้ว่า สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมทรงพระนามว่าพระอินทราชา มีพระอนุชา คือ พระศรีสิน ได้เป็นที่อุปราชในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม แต่เมื่อพระองค์สวรรคต ออกญาศรีวรวงศ์ ออกญาเสนาภิมุขและข้าราชการอื่น ๆ อีกบ้าง คบคิดกันอัญเชิญพระเชษฐาธิราชให้ขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน พระศรีสินซึ่งเป็นอุปราชอยู่ก่อนกลับไม่ได้แผ่นดินและขณะนั้นพระศรีสินทรงผนวชอยู่ ออกญาศรีวรวงศ์จึงมอบให้ออกญาเสนาภิมุขไปทูลหวานล้อมให้ลาบวชเพื่อจะถวายราชสมบัติให้ พระศรีสินหลงเชื่อจึงลาผนวชออกมา เลยโดนจับกุมพระองค์นำไปคุมขังอย่างทรมานไว้ที่เมืองเพชรบุรี จึงเกิดวีรกรรมของออกหลวงมงคลผู้สวามีภักดีในพระศรีสิน ดังรายละเอียดปรากฏในประชุมพงสาวดารภาคที่ ๘๙ (จดหมายเหตุวันวลิตฉบับสมบูรณ์) แล้ว

วันวลิตเข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยาในต้นรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง แต่
สมุดบันทึกรายวันของห้างฮอลันดา (Dagh Register) มีการบันทึกเรื่องราวนับแต่ ค.ศ.
๑๖๐๔ ปีเปิดห้างแล้วที่กรุงศรีอยุธยา เพราะฉะนั้น จดหมายเหตุของวันวลิตจึงน่าจะเชื่อว่
คงเป็นความจริง คือพระนามศรีสินเป็นพระนามพระอนุชาสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม (ไม่
ใช่พระนามราชบุตร) และเพราะดำรงตำแหน่งอุปราชอยู่ก่อนแล้ว เมื่อไม่ได้ราชสมบัติ
จึงทรงพระโกรธว่าขุนมนตรียึดยศสมบัติให้ แต่รายละเอียดว่า พระองค์เสด็จไปขังสม
ผู้คนที่เมืองเพชรบุรี (ตามพระราชพงศาวดาร) หรือ ถูกคุมขัง “อยู่ในหลุมลึก” ที่เมือง
เพชรบุรี (ตามจดหมายเหตุวันวลิต) ออกหลวงมวงคลไปช่วยให้หลุดออกมาได้ จึงเกิด
สงครามกันขึ้น ฯลฯ ก็อยู่ที่ดุลยพินิจของท่านว่าจะเชื่อตามหนังสือเล่มใด

หมายเหตุ ๓ เรื่องพ่อค้าต่างประเทศในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม

เมื่อสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ได้สืบครองแผ่นดินหลังจากพระศรีเสาวภาคย์ถูก
ลอบปลงพระชนม์ เมื่อวันที่ ๒๔ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๖๑๑ (ตามเกณฑ์ใหม่ คือ
Gregorian) เรื่องยุ่งยากเกี่ยวกับพ่อค้าหรือทหารอาสาญี่ปุ่น คงเกิดขึ้นในรัชกาลพระศรี
เสาวภาคย์ พระองค์คงไม่มีส่วนยุ่งด้วยแต่อย่างใด ออกพระนายไวย (วรรณรถ) จะเป็น
ใคร มีเหตุเป็นปฏิปักษ์กับเจ้าฟ้าสุทัศน์อย่างใด ก็ต้องปล่อยเป็นเรื่องเคลือบคลุมต่อไปก่อน
แต่เมื่อสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมได้ขึ้นครองแผ่นดินแล้ว เรื่องด่วนที่จะต้องทรงจัดการก็คือ
เรื่องญี่ปุ่นซึ่ง Peter Floris ระบุว่า “departed with a great treasure” (Floris หน้า
๕๖) แต่ตามเอกสารฮอลันดา ให้รายละเอียดต่อไปว่าพวกญี่ปุ่นไปขังสมผู้คนที่เมือง
เพชรบุรี กระทำทารุณกรรมต่อราษฎร เมื่อถูกทหารไทยโจมตีขับไล่ก็ถอยลงมารวมกำลัง
กันอยู่ที่เมืองบางกอก หัวหน้าพวกญี่ปุ่นครั้งนี้จะเป็นใครก็ตาม กระทำตนประหนึ่ง “เป็น
กษัตริย์ย่อมๆ” อยู่ที่เมืองบางกอกและพากันออกไปนอกประเทศ ภายหลังทัพเวียงจันทร์
ถอยออกไปแล้วในเดือนเมษายน ค.ศ. ๑๖๑๒ รัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมจึงเริ่มด้วย
การเผชิญกับเหตุการณ์ใหญ่ๆ แต่ก็ลุล่วงไปด้วยดี ในขณะที่ทรงพระชนม์เพียง ๒๒ พรรษา
เท่านั้น

* เรื่องพระศรีเสาวภาคย์ ถูกลอบปลงพระชนม์ จะคลี่คลายในเล่มต่อไปตามหลักฐานหลังสุดที่ค้นพบ
ขณะนั้นขอให้ผ่านไปก่อน

๑. พ้อคำฮอลันดา:—

ในเอกสารฮอลันดาที่ระบุในหมายเหตุ ๑ มีข้อความที่น่าพิจารณาอยู่ข้อหนึ่ง คือ เมื่อพระองค์ทรงนำทัพขึ้นไปปะทะทัพเวียงจันทน์ที่เมืองลพบุรีนั้น พระองค์โปรดฯ ให้พวกฮอลันดาขึ้นมากองทัพ “เพื่อจะให้ประจักษ์เป็นใหญ่ ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินฮอลันดาพระราชทานมาให้” เรื่องทูตไทยไปเฝ้าเจ้าชาย Orange เมื่อ ค.ศ. ๑๖๐๗ ในรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ เพื่อจะเรียนรู้เรื่องการต่อเรือทะเลในรัชกาลนั้น มาปรากฏตามเอกสารนั้นว่า พระเจ้าแผ่นดินฮอลันดาพระราชทานปืนใหญ่มายังกรุงศรีอยุธยาด้วย ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๕ พระองค์ทรงพระนาม “พระอินทราชา” กำกับราชการกรมท่ากระมัง คือ ทรงกิจการเกี่ยวกับการติดต่อกับต่างประเทศคงจะเห็นได้ว่า ในรัชกาลของพระองค์มีการติดต่อกับนานาประเทศอย่างแพร่หลายยิ่งกว่ารัชกาลใด ๆ ในสมัยนั้น

พ้อคำฮอลันดาที่เข้ามาตั้งห้างค้าขายที่ปัตตานี แต่ ค.ศ. ๑๖๐๒ Daniel van der Pere ได้เข้ามายังกรุงศรีอยุธยา เฝ้าและได้รับพระบรมราชานุญาตให้เปิดห้างค้าขาย เมื่อ ค.ศ. ๑๖๐๓ จึงขึ้น Cornelijs Specx จึงเข้ามาประจำดำเนินกิจการในแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราชท่านผู้กระมังที่เป็นผู้ถวายความสะดวกให้คณะทูตไทยรวม ๑๖ คน ได้เดินทางไปยังเมือง Bantam ใน ค.ศ. ๑๖๐๗ อัญเชิญพระราชสาส์นและเครื่องราชบรรณาการเพื่อเดินทางต่อไปยังทวีปยุโรป คณะทูตชุดนี้มีความประสงค์จะเข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินฮอลันดา ขอชมบ้านเมือง ตึกกรม ที่อยู่อาศัย และเรือเดินทะเล และจะทูลขอช่างฝีมือในการต่อเรือทะเล ช่างไม้ และช่างฝีมืออื่นๆ ให้เข้ามาฝึกสอนผู้คนในกรุงศรีอยุธยา นี่เป็นการค้นคว้าในอาชีพศึกษาของคนไทยกว่า ๓๐๐ ปีมาแล้ว แสดงให้เห็นว่า คนไทยเราเริ่มสนใจในการช่างฝีมือมานานแล้ว การที่ประเทศเราเพิ่งมารอพนตั้งโรงเรียนเพาะช่าง และกรมอาชีพศึกษาขึ้นในยุคใหม่นี้ เรื่องความสนใจในวิชาช่างฝีมือขาดตอนไปนานมาก จะเป็นเพราะเหตุใดก็ตาม ย่อมทำให้ประเทศพัฒนาอย่างลุ่มๆ ดอนๆ ไม่สืบเนื่องกันไปเท่าที่ควรจะเป็น

๘. จดหมายมิไปถึงบริษัทค้าขายฮอลันดา เขียนจากเมือง Bantam ลงวันที่ ๑๖ ธ.ค. ๑๖๐๗ (ใน *Records of the Relations.....* เล่ม ๑ หน้า ๑-๒)

พ่อค้าฮอลันดาในรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ ปรากฏชื่อ ๔ คน^{๑๐} แล้วจึงถึงบุคคลชื่อ Van Nyenrode, Hautman และ Janesen ซึ่งมีเรื่องราวปรากฏในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมในตอนปลายรัชกาลของพระองค์ คือ ค.ศ. ๑๖๒๔ Joost Schouten ได้เข้ามาประจำเป็นนายห้างอยู่ ๕ ปี มีรายละเอียดปรากฏในจดหมายเหตุของท่านผู้ตีพิมพ์ไว้ในประชุมพงศาวดารภาคที่ ๗๖ แล้ว ก่อนจะสิ้นรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมมีพระราชสาส์น ของพระเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่มาทูลว่า พระเชษฐา (Maurits of Orange) สิ้นพระชนม์พระองค์ขอแจ้งข่าวและขอดำเนินรอยพระราชไมตรีสืบต่อจากพระเชษฐา เมื่อสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมสวรรคตในปลาย ค.ศ. ๑๖๒๘ บ้านเมืองก็เกิดการรบกวนวุ่นวายขึ้น ติต ๆ กันหลายครั้ง คือ คราวพระศรีสินธุปราศ คราวพระเชษฐาธิราช คราวเผาหมู่บ้านญี่ปุ่นใน ค.ศ. ๑๖๓๐ พวกฮอลันดาจึงปิดห้างกลับออกไปอยู่กรุงปัตตาเวียเสีย ๔ ปี Joost Schouten จึงเข้ามาเปิดห้างใหม่ใน ค.ศ. ๑๖๓๓ คราวนั้นได้วันวลิตเข้ามาเป็นผู้ช่วยอยู่ในกรุงศรีอยุธยา เรื่องราวของกรุงศรีอยุธยานับแต่ ค.ศ. ๑๖๐๒ เป็นต้นมา คงปรากฏกระจ่างกระจายตามเอกสารต่าง ๆ อยู่เป็นอันมาก เท่าที่ทราบและแปลออกเป็นภาษาอังกฤษ และภาษาไทยยังเป็นเพียงส่วนหนึ่ง ข้อความสำคัญที่ยังเร้นลับอยู่คงชุกช่อนอยู่ในประเทศฮอลันดา ซึ่งเขาเก็บรักษาไว้ในกองจดหมายเหตุ นักศึกษาคนใดมีโอกาสดูควรไปแวะที่ Colonial Archives อัมสเตอร์ดัม ศาสตราจารย์ เชอิจิ อิวาโอะ ระบุ Call No. ไว้ให้ว่า "SIAM—๑๐๒๕, ๑๐๓๐, ๑๐๓๕, ๑๐๓๗, ๑๐๓๙, ๑๐๔๔" ดูจะเป็นเอกสารของวันวลิต เอกสารของท่านผู้อื่นคงยังมีต่างหาก เรื่องราวขัดแย้งกันในพระราชพงศาวดารของเรา คงจะจางจืดบาง จากข้อความในเอกสารเหล่านั้น

๒. พ่อค้าอังกฤษ:-

เกี่ยวกับห้างค้าขายของอังกฤษ ซึ่งติดตามพวกฮอลันดาเข้ามาอย่างใกล้ชิดนั้น ปรากฏในเรื่องราวการเดินทางของบุคคลว่า มีคนอังกฤษชื่อ Ralph Fitch เข้ามายังเมืองเชียงใหม่ โดยเดินทางจากกรุงหงสาวดีโดยทางเท้า แต่ ค.ศ. ๑๕๘๗ (ปลายรัชกาลสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช) สิ่งที่เขาพบเห็นที่เมืองหงสาวดีและเมืองเชียงใหม่ ยัง

๑๐. Cornelius Specx, Tourneman, Von ber Pere, Lambrecht Jacobs, JSS., (V. 7, p. 7).

ไม่มีผู้แปลไว้ในชุดประชุมพงศาวดาร Ralph Fitch ระบุว่า

went to Odia in the country of Siam, with 300,000 men and

(เมื่อข้าพเจ้าอยู่กรุงหงสาวดี พระเจ้านันทบุเรงเสด็จอยุธยาในประเทศสยามด้วย (เกือบ

๓๐๐,๐๐๐ คน และช้างศึก ๕,๐๐๐ ตัว) นี่เป็นภาษาอังกฤษที่เข้ามาในพระราชอาณาเขต

ก่อน Lancaster ดังนั้น ตามที่ปรากฏใน Thailand Official Yearbook 1964 หน้า

๑๐ ว่า Lancaster เป็นคนเรียกประเทศว่า SIAM เป็นคนแรก ใน ค.ศ. ๑๕๙๒ นั้น

จึงไม่เป็นจริง อันที่จริงหนังสือ Hobson-Jobson (หน้า ๖๓๒) ว่ามีผู้เรียกเช่นนี้ (ชื่อ

Pigafetta ไม่ทราบเป็นคนชาติใดตาเถียนหรือชาติไหน) แต่ราว ค.ศ. ๑๕๒๒ คือ ก่อน

Lancaster ๗๐ ปี และ Ralph Fitch ก็ใช้คำเรียกก่อน Lancaster ๕ ปี คนอังกฤษมา

เฟ้นผ่านในแถบตะวันออกก่อนเรือสินค้าของห้างอังกฤษจะมาดำเนินการร่วม ๓๐ ปี

ห้างค้าขายของอังกฤษ เมื่อตั้งขึ้นเป็นบริษัทเมื่อ ค.ศ. ๑๖๐๐ แต่ยังไม่มียุท

รอนเป็นกลุ่มก้อน เรือ Globe ก็ออกเดินทางมาทางเอเชียอาคเนย์แต่เดือนมกราคม ค.ศ.

๑๖๑๑ เป็นเรือลำแรกที่เดินทางมาค้าขายยังแถบของโลก แต่เป็นเที่ยวที่ ๗ นับแต่เข้า

ทุนกันส่งเรือมาค้าขาย หัวหน้าผู้รับผิดชอบทางค้าขายครั้งนั้น เป็นคนฮอลันดา ชื่อ สะกค

อย่างอังกฤษว่า Peter Floris และรองหัวหน้าคือ Lucas Antheunis แต่มาสังกัดอยู่ใน

บริษัทค้าขายของอังกฤษได้มาถึง Bantam เดือนเมษายน และมาทอดสมอที่ปัตตานี ใน

เดือนพฤษภาคม ค.ศ. ๑๖๑๒ การเจรจาเพื่อขออนุญาตตั้งห้างที่ปัตตานี จากนางพญา

ปัตตานีกินเวลาหลายเดือน Lucas จึงเดินทางเข้ามายังกรุงศรีอยุธยาในเดือนสิงหาคม เพื่อ

เข้าเฝ้า "The young King, age about 22" ที่กรุงศรีอยุธยาในวันที่ ๑๗ กันยายน ค.ศ.

๑๖๑๒ (ตามเกณฑ์ Julian) เพื่อถวายพระราชสาส์นของพระเจ้าเยมส์ที่หนึ่งและได้รับ

พระบรมราชานุญาตให้ตั้งห้างค้าขายอยู่ที่ "ตึกค่อนข้างเก่า" * ให้ห้างฮอลันดาลงไปครั้น

๑๑. Richard Hakluyt *The Principal Navigation...of the English Nation*, Glasgow, 1904. Volume V, p. 489. (หนังสือชุดนี้มี ๑๒ เล่มจบ)

* ถัดกัน "ค่อนข้างเก่า" แต่ ค.ศ. ๑๖๑๒ ตึกนั้นคงสร้างขึ้น ๓๐-๔๐ ปีมาแล้ว ก่อนพวกฮอลันดาจะเข้ามาอยู่กรุงศรีอยุธยา คือ สร้างขึ้นเมื่อต้นรัชกาลสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช (๑๕๖๕-๑๕๘๐) จึงเชื่อได้ว่า คงเป็นอิทธิพลและคำแนะนำของพวกโปรตุเกสในการสร้าง "ตึก" อยู่อาศัยเช่นนั้น

ตอนเข้ามาจอกที่หน้าห้างที่พระนครศรีอยุธยาในวันที่ ๒๕
๓ (เกณฑ์เก่า) พระราชสาส์นของพระเจ้าเจมส์ที่ ๑ ที่มีมายังกรุงศรี
อยุธยา ได้นำออกอ่าน ณ ที่ออกขุนนางในวันที่ ๑๙ กันยายน ใน ค.ศ. ๑๖๑๒ มีใจ
ความว่า.—

“กษัตริย์แห่งบริเตนใหญ่ ไอร์แลนด์ สกอตแลนด์ และฝรั่งเศส ขอคำแนะนำมายัง
พระเจ้าแผ่นดินกรุงสยามผู้ยิ่งใหญ่ให้ทรงพระเกษมสำราญ ขอพระองค์ได้ทรงอนุญาต
ให้คนอังกฤษได้เข้ามาพึ่งพระโหศสมภารประกอบการค้าขายโดยเสรี และถ้ามีสิ่งใดที่พระ
องค์พึงพระประสงค์และทรงแจ้งมา กษัตริย์แห่งบริเตนใหญ่ฯ ก็จะจัดทูลถวายให้ (เท่า
ที่อยู่ในพระราชอำนาจ)——” (หน้า ๑๓ Records of the Relations... เล่ม ๑)

นี่เป็นการเริ่มสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศอังกฤษกับประเทศสยาม วันเข้าเฝ้า
ในจดหมายเหตุของ Peter Floris ระบุว่า วันที่ ๑๗ กันยายน ค.ศ. ๑๖๑๒ แต่วัน
เข้าเฝ้าปรากฏในเอกสารฮอลันดา ในหนังสือ Records of the Relations... กล่าวแตกต่าง
ต่างกัน (คือ ๒๙ กันยายน ๑๖๑๒) เอกสารฮอลันดาเป็นเอกสารของ Martin Hautman
ผู้ได้เข้าเฝ้าพร้อมกับพ่อค้าอังกฤษคือ Adam Denton และกัปตันเรือ (ส่วน Lucas เกิด
ข้อขัดแย้งอย่างกระชั้นชิด หาได้เข้าเฝ้าไม่) เราจึงควรเชื่อตามเอกสารของผู้ที่อยู่ในพระนคร
ศรีอยุธยาและได้เข้าเฝ้าด้วย คือ วันที่ ๒๙ กันยายน ค.ศ. ๑๖๑๒ พิจารณาจากเอกสาร
ฮอลันดาฉบับนี้ แสดงให้เห็นนโยบายของรัฐบาลในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมว่า เมื่อ
มีฝรั่งพ่อค้าเข้ามาพวักใหม่ คือ อังกฤษ เวลาโปรตุเกสฯ ให้เข้าเฝ้าทูลถวายพระราชสาส์น
ท่านก็ทรงอนุญาตให้พ่อค้าฮอลันดาเข้าเฝ้าก่อนตอนเช้า ตอนบ่ายจึงเป็นเวลาของพวกอง
กฤษ ทั้งนี้เพื่อเอาใจพวกฮอลันดาไปในตัว เป็นนโยบายไม่เลือกที่รักมักที่ชังมาแต่เริ่ม
แรก ซึ่งต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ดำเนินตามนโยบายนี้ ผิด
จากนโยบายรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ซึ่งเอาใจอังกฤษโดยกีดกันพวกฮอลันดา เมื่ออง
กฤษไม่เล่นด้วยจึงหันไปเอาใจพวกฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาใหม่ พวกฮอลันดาได้รับการกีดกัน
ตลอดรัชกาลจึงฝึกฝนเข้าข้างพระเทพราชาลัมราวงศ์ “ปราสาททอง” เสีย ส่วนพวกฮอ
ลันดาเอง และแม้แต่พวกโปรตุเกสซึ่งเข้ามาอยู่ก่อนพวกฮอลันดา เมื่อมีอังกฤษเข้ามาตั้ง

ห้างค้าขาย เอกสารใน Records of the Relations...เล่ม ๑ ...

กันและกัน เป็นเอกสารของพระเจ้าแผ่นดินโปรตุเกส (ปรากฏในหน้า ...

ของพ่อค้าฮอลันดาและของอังกฤษปรากฏหลายแห่งระหว่างหน้า ๖-๑๗๙ ในหนังสือเล่มนี้

ข้าพเจ้าเคยกล่าวในที่อื่นว่า “ฝรั่งเป็นชาติใจแคบใจดำ...” (หนังสือ “ออกญาวิไชยเณร”) ดร. สมศักดิ์ ชูโต วิจัยว่า ข้าพเจ้าเขียนเช่นนั้นตามอารมณ์ ข้าพเจ้ามิได้โต้ตอบ เพราะเป็นความบกพร่องของข้าพเจ้าเองที่ไม่ให้ Source ไว้ในหนังสือนั้น จึงขอถือโอกาสนี้ให้ Source ไว้ในที่นี้ว่า เอกสารที่แสดง “ความใจแคบใจดำ” ของพวกฝรั่งปรากฏในเอกสารของพวกเขานเอง ดูได้ในหนังสือ Records of the Relations ...มี ๕ เล่มจบ เอกสารเหล่านี้เมื่อผู้เขียนเขียนขึ้นก็ไม่ได้คิดไปว่าสักวันหนึ่งจะถูกนำมาตีพิมพ์เปิดเผย นักศึกษาผู้ใดที่สนใจในเรื่องต่างประเทศในสมัยอยุธยา ควรพิจารณาเรื่องราวจากหนังสือ Records of the Relations... ชุมนจะได้ความรู้จากต้นตอโดยไม่ผ่านกรองความคิดเห็นของผู้อื่น แม้ครูบาอาจารย์เลย

เมื่อเรือ Globe เข้ามาทอดสมออยู่ที่หน้าห้างอังกฤษในวันที่ ๒๕ ตุลาคม ค.ศ. ๑๖๑๒ ได้รับการต้อนรับอย่างไร Lucas ได้บันทึกส่งไปให้ Peter Floris ที่ปัตตานีว่า “เรือบรรทุกสินค้าแล่นทวนกระแสน้ำขึ้นไปยังกรุง ถูกลูกปืนยิงถล่ม มีน้ำแข็งทั่วไปหมด และกระแสน้ำไหลแรงมาก เรือของเราจึงแล่นขึ้นมาถึงกรุงในวันที่ ๒๕ ตุลาคม ครั้นแล้วก็เกิดความขัดแย้งกันขึ้น เนื่องจากพฤติกรรมของพวกขุนนางโดยพระมหากษัตริย์ไม่ทรงทราบ คือ พวกขุนนางที่ขึ้นมาบนเรือเพื่อจกรายการสินค้าและคัดเลือกสิ่งของสำหรับพระคลังสินค้า ได้เบียดเบียนสินค้าเสียทุกที ขอบใจอะไรก็หยิบฉวยเอาไปตามความปรารถนา และการชำระเงินนั้น (พวกขุนนาง) จะชำระก็ต่อเมื่อเราแบ่งเงินค่าสินค้าให้ครึ่งหนึ่งเป็นสินน้ำใจ พฤติกรรมเช่นนั้นไม่ปรากฏที่ไหนอีกแล้วในภาคนี้ของโลก...” (Peter Floris หน้า ๔๖-๔๗) Lucas จึงไม่ยอม ได้เข้าไปขัดขวางไม่ให้ขุนนางปฏิบัติเช่นนั้น แล้วจึงให้ออกญาพระคลังทราบ ว่า “ขอทูลลากลับออกไปด้วยไมตรีเพราะเขาจะอยู่ค้าขายไม่ได้ เนื่องจากพฤติกรรมของขุนนาง พวกเขาเข้ามาด้วยไมตรี ก็จะกลับออกไปด้วย

...นำความขึ้นกราบทูลถวายให้ทรงทราบ มีพระบรมราชโองการ
...นางกตขี้มแห่งพ่อค้าอังกฤษอีกต่อไป Lucas จึงนำสินค้าขึ้นห้างได้เรียบ-
ร่อยและเรือ Globe จึงแล่นออกไปได้ในวันที่ ๓ พฤศจิกายน ถึงปัตตานีในวันที่ ๑๑
เดือนเดียวกัน นี่เป็นจุดเริ่มต้นที่อังกฤษมาเปิดห้างค้าขายที่กรุงศรีอยุธยาใน ค.ศ. ๑๖๑๒

คณะของพ่อค้าอังกฤษชุดแรก (เรือ Globe) ที่เข้ามาค้าขายอยู่ในกรุงศรีอยุธยา
และพระราชอาณาเขต มีระบุชื่อไว้ดังนี้.—

Peter Floris (และลูกน้องอีกหลายคน) หัวหน้าประจำอยู่ปัตตานี

Lucas และ Adam Denton ประจำอยู่อยุธยา

Martin และ Thomas Samuel ขึ้นไปค้าขายที่เชียงใหม่^{๑๒}

สินค้าที่เรืออังกฤษ Globe นำเข้ามายังกรุงศรีอยุธยาในครั้งนั้นมีเอกสารของ
พ่อค้าฮอลันดา (Martin Hautman) รายงานไปยังนายของเขาที่ปัตตานี (H. Janssen)
ว่า “Lucas จำหน่ายสินค้าได้กว่าครึ่งแล้ว โดยพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้ซื้อจำนวน
มาก...” (Floris หน้า ๖๖) การที่ Lucas ดำเนินการเป็นผลดีแก่พวกอังกฤษครั้งนี้ พวก
ฮอลันดาสังเกตและรายงานไปยังนายของเขาที่ปัตตานีให้ทราบความว่า Lucas “นำสินค้า
ขึ้นไว้ในกุฎของอังกฤษ โดยไม่ยอมให้เจ้าหน้าที่นำไปเก็บไว้ในพระคลังสินค้า...เมื่อขุน
นางไทยมาคัดเลือกสิ่งของเพื่อพระเจ้าแผ่นดิน Lucas ก็ให้ตกลงราคากันเสียก่อนจนเป็น
ที่เรียบร้อย แต่ยังไม่ยอมมอบสินค้าให้จนกว่าออกญาพระคลังจะยืนยันมาเสียก่อนว่าเป็น
สินค้าเพื่อพระมหากษัตริย์ จึงยอมมอบสินค้าให้ไป...Lucas ไม่มีคนชอบเท่าใดนัก แต่
ที่ขุนนางไทยผ่อนปรนให้เช่นนั้นเพราะเพิ่งแรกเข้ามา” Floris (หน้า ๖๖) การที่เอกสาร
ของฮอลันดาไปปรากฏในจดหมายเหตุของอังกฤษได้เช่นนี้ แสดงว่ามีการติดสินบนจ้างคัด
เอกสารของกันและกันแต่ครั้งนั้นแล้ว และการแข่งขันในการค้าขายทำให้พวกฮอลันดา
ต้องปรับตัวเพื่อหาตลาดยิ่งขึ้น

๑๒. มีเอกสารใน Records.....หน้า ๓๖ เก็บบันทึกและวาทะของเงินบาทอยุธยาและเชียงใหม่ไว้ดังนี้
อยุธยา น้ำหนัก ๘๕ บาท = เชียงใหม่ ๑๐๐ บาท รวท อยุธยา ๘๕ บาท = เชียงใหม่ ๑๐๐ บาท

ในความรู้สึกของพวกอังกฤษนั้น ปรากฏในจดหมายเหตุ^๕ (หน้า ๑๙) ว่า “ฐานะของพวกฮอลันดาเปลี่ยนแปลงไปมากนับแต่เรือ Globe เข้ามา พวกฮอลันดาพยายามอย่างที่สุดที่จะกันเราออกไปดังที่เขาทำใน (อินเดีย) แต่เขาก็กันเราไม่ได้...” เกี่ยวกับการค้าระหว่างสยามและญี่ปุ่น Floris บันทึกไว้ว่า (หน้า ๗๔) “จากประเทศสยามเราจะดำเนินการค้ากับประเทศญี่ปุ่นได้มาก โดยเฉพาะด้วยสินค้าไม้ฝางและหนังกวัง.....ในปีนี้มีเรือสินค้าจากญี่ปุ่นมายังประเทศสยาม ๒ ลำ ซื้อสินค้าเพื่อนำไปขายญี่ปุ่นมากมาย เรือ ๒ ลำจึงไม่พอบรรทุก จึงซื้อเรือเพิ่มขึ้นอีก ๑ ลำ เมื่อเดือนเมษายน มีเรือจากญี่ปุ่น ๑ ลำ แต่ต้องจอดรอ (ลมมรสุม) อยู่หนึ่งวัน”

การค้าขายที่กรุงศรีอยุธยาและปัตตานี ปรากฏในจดหมายเหตุ^๕ ว่าคึกคักมาก มีเรือสินค้าของใครต่อใครไปมาสับสน เฉพาะเรืออังกฤษมีระบุชื่อเรือ Darling, Clove, Hector, Peppercorn, Solomon และ James (หน้า ๘๓) รวม ๖ ลำ รายละเอียดจะมีอย่างไรต้องติดตามไปดูจากหนังสือเล่มอื่น แต่ก็พอแสดงให้เห็นว่า ในปีเริ่มแรก (๑๖๑๑-๑๖๑๕) ที่อังกฤษเข้ามาค้าขายในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมนั้น มีเรือสินค้าอังกฤษอีกหลายลำดำเนินการค้าตั้งแต่ประเทศญี่ปุ่น จนถึงประเทศอินเดียอย่างคึกคัก ประเทศสยามมีชัยภูมิดีมาแต่ครั้งนั้น เพราะเป็นแหล่งกลาง เรือค้าขายนำสินค้าเข้ามาจากอินเดีย ขายได้เงินและซื้อหนังสัตว์ ไม้ฝางไปขายญี่ปุ่น ขากลับถ้าไม่มีสินค้าก็นำเงินญี่ปุ่นเข้ามาซื้อข้าวเปลือก ข้าวสาร ไปขายตามหมู่เกาะ แล้วซื้อเครื่องเทศจากหมู่เกาะไปขายยุโรป ทำกันอยู่แบบ ๓ เส้า คือ อินเดีย-สยาม-ญี่ปุ่น หรือ ๖ เส้า อินเดีย-สยาม-ญี่ปุ่น-สยาม-หมู่เกาะ-ยุโรป หรือ ๙ เส้า ๑๒ เส้า คือ จากหมู่เกาะนำสินค้าสาकु ฯลฯ กลับมาขายอยุธยา แล้วซื้อสินค้าไปขายญี่ปุ่นอีก ก็ทำได้แล้วแต่ทุนและใจสมัคร ใครจะขึ้นเหนือลองได้ก็ต้องแะสยาม เพราะรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมมีนโยบายเปิดประตูค้าโดยเสรี มีพลเมืองและโรคหวั่นพ้อมักพอจะซื้อสินค้าต่างประเทศได้ และก็มีสินค้าภายในประเทศที่จะขายให้ด้วย การค้าขายในรัชกาลนี้จึงพอเห็นภาพว่าคงคึกคักและราษฎรก็มีความสมบูรณ์พูนสุขดีกว่ารัชกาลก่อน ๆ ด้วยเหตุนี้ วันวลิตจึงขนานนามพระองค์ว่า “The Great King” คือ มหาราช ดูจะเป็นมหาราชองค์แรกที่ปรากฏในทัศนะฝรั่งแต่ครั้งนั้น เรา

อ่านเรื่องราวในรัชกาล^๕จากพระราชพงศาวดารฯ ไม่เห็นมีพูดถึงสัมพันธไมตรีและการค้าขายกับต่างประเทศ เห็นมีเด่นอยู่แต่เรื่อง “พราณบุญกับรอยพระพุทบาทสระบุรี” และ “ทรงพระกรุณาแต่งพระมหากษัตริย์คำหลวง” เท่านั้น ปีรัชกาลก็ว่าไว้ “๒๕ พรรษา” แต่มีเรื่องราวเพียง ๔-๕ หน้ากระดาษ แล้วก็ยังสับสนผิดพลาด ใครก็คิดเป็นผู้เขียนแต่แรก คุณจะรู้เรื่องราวในรัชกาล^๕เสียเลย

เหตุใดอังกฤษจึงปิดห้างค้าใน ค.ศ. ๑๖๒๓? เมื่อ Lucas Antheunis เข้าเฝ้ากราบทูลฯ อ้าลากลับไปประเทศอังกฤษเมื่อ ค.ศ. ๑๖๑๕ (ได้อัญเชิญพระราชสาส์นไปถวายพระเจ้าเจมส์ที่ ๑ ด้วย) John Gurney เป็นผู้รับช่วงงานประจำห้างอังกฤษที่อยุธยา และ Benjamin Fairie เป็นหัวหน้าประจำอยู่ที่ปัตตานี Fairie ต่อมาถึงแก่กรรม John Gurney จึงได้เลื่อนเป็นหัวหน้าประจำอยู่ที่ปัตตานี ตลาดการค้าในปีนั้น (ค.ศ. ๑๖๑๕) ขบเซา เนื่องจากสงครามแย่งเมืองเชียงใหม่ ด้วยทัพกรุงอังวะมาบุกรุกและยึดได้เมืองในปีนั้น แต่กลุ่มพ่อค้าอังกฤษในเวลานั้นยังมิได้รวมทุนเป็นกลุ่มก้อนดังเป็นบริษัทใหญ่ (ดังปรากฏในกาลต่อมา) มีแต่กลุ่มย่อยรวมทุนกันส่งเรือลำใดลำหนึ่งออกมาค้าขาย (เช่น เรือ Globe เทียวที่ ๗ ^๕) เรือลำใดมีกำไรขาดทุนอย่างไรก็เป็นของกลุ่มนั้น ไม่รวมกำไรขาดทุนกับกลุ่มอื่นเทียวอื่น เมื่อ Lucas ได้รับพระราชทานตึกและที่ดินให้ตั้งห้างค้าขาย สิทธิ^{๕๔๕}นี้ก็เป็นของกลุ่มพ่อค้าเรือ Globe เทียวที่ ๗ ที่ออกมาค้าขาย เรือสินค้าอื่นไม่มีสิทธิเหนือ “ห้างอังกฤษ” ที่อยุธยาและปัตตานี นอกจากจะตกลงซื้อขายสิทธิกันให้เด็ดขาดไป ความ^๕ข้อนี้เข้าใจว่ารัฐบาลในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมคงไม่ทราบเรื่อง คงเข้าใจว่าเมื่อ Lucas และ Adam Denton เป็นผู้นำพระราชสาส์นมาถวาย สองท่าน^{๕๔๕}นี้เป็นตัวแทนพระเจ้าเจมส์ที่ ๑ และ “ห้างอังกฤษ” ที่ได้พระราชทานให้พ่อค้าอยู่อาศัยก็ต้องเป็นของรัฐบาลอังกฤษ แต่อันที่จริงเป็นของหุ้นส่วนเรือ Globe เทียวที่ ๗ อังกฤษจึงเสียเปรียบฮอลันดาซึ่งรวมทุนกันตั้งเป็นบริษัทใหญ่ขึ้นแล้ว ครั้น John Gurney เข้ารับตำแหน่งหัวหน้า “ห้างอังกฤษ” ที่ปัตตานี เมื่อมีโอกาสก็ขยายกิจการโดยตั้งห้างขึ้นอีกที่นครศรีธรรมราชและสงขลา การสงครามระหว่างกรุงศรีอยุธยาและอังวะได้สงบลงแล้ว “โดยพระเจ้าอังวะยอมคืนเมืองเชียงใหม่และดินแดนใกล้เคียงที่ได้ได้ให้แก่สยาม” (หน้า ๘๘ Records of the

Relations...เล่ม ๑) เหตุการณ์เอกสารนั้นระบุว่า เกิดขึ้นเมื่อ “๓ เดือน” ก่อนวันที่ในจดหมายซึ่งลงวันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๖๑๔ ความเป็นไมตรีระหว่างพระเจ้าอังวะและสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมจึงเกิดขึ้นราวเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. ๑๖๑๓ (แล้วพระองค์จึงส่งคณะทูตอัญเชิญพระราชสาส์นไปถวายพระเจ้าตอนฟีลิป โดยผ่านอุปราชที่เมืองกัว)^{๑๓} เอกสารและเรื่องราวตอนนี้น่าพิจารณาให้ละเอียดว่า ข้อเท็จจริงมีอยู่อย่างไร

ก่อนอังกฤษจะปิด항ค้าขาย มีเอกสารอยู่ฉบับหนึ่ง ต้นฉบับภาษาไทยคงหายสาบสูญเหลือแต่คำแปลภาษาอังกฤษ (ตีพิมพ์อยู่ในหน้า ๑๓๑-๑๓๖) ในหนังสือ Records of the Relations....เล่ม ๑ เป็นสุกอักษรของออกญาพระคลัง เขียนตามพระราชโองการสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม (ไม่มีวันที่กำกับ แต่คงเป็น ค.ศ. ๑๖๒๒) โดยทรงสั่งให้ออกญาพระคลัง “to write with my own mouth” ถึง Richard Fursland หัวหน้าห้างอังกฤษที่กรุงปัตตาเวีย ท้าวความแต่พระองค์ทรงได้รับพระราชสาส์นพระเจ้าเยมส์ที่ ๑ โดยท่านเอกอัครราชทูต (อันที่จริงคือ Lucas และ Adam Denton พ่อค้าเรือ Globe เพียวที่ ๗) เป็นผู้อัญเชิญมา ขอฟากฝั่งพ่อค้าอังกฤษให้ได้ค้าขายโดยเสรี และพระองค์ก็ได้ทรงอนุญาตให้คนอังกฤษได้ดำเนินการได้โดยเสมอต้นเสมอปลาย โดยพระองค์ทรงถือภารกิจของ “พระเชษฐา” “my brother, the King of England”^{๑๔} เสมือนภารกิจของพระองค์ และเนื่องด้วยพระองค์ได้มีพระราชสาส์นไปถวาย (โดยมอบให้ Lucas นำไปแต่ ค.ศ. ๑๖๑๕) และมีได้รับตอบ พระองค์จึงใคร่ทราบข่าวคราวความทุกข์สุขของ “พระเชษฐา” ความต่อจากนั้นพระองค์ก็ทรงเล่าเรื่องยุ่งยากกับประเทศกัมพูชา ว่านับแต่ “my late deceased Grandfather” (สมเด็จพระนเรศวรฯ) ปราบปรามกรุงกัมพูชารอบคอบแล้ว โปรดให้กษัตริย์กัมพูชา (พระศรีสุพรรณมาธิราช) ขึ้นไปครองในฐานะประเทศราช โดยส่งเครื่องราชบรรณาการปีละครั้ง การณ์ก็เป็นไปโดยเรียบร้อย ครั้นสิ้นแผ่นดินพระศรีสุพรรณฯ (ค.ศ. ๑๖๑๔) กษัตริย์ใหม่แห่งกัม-

๑๓. ดังปรากฏใน นิตยสารศิลปากร ฉบับประจำเดือนกันยายน พ.ศ. ๒๕๐๓

๑๔. เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชสาส์นถึง “my beloved sister, Queen Victoria” พระองค์ทรงดำเนินตามแบบอย่างสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมโดยไม่ทรงทราบมาก่อน เพราะเอกสารต่างประเทศในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม เราเพิ่งได้มาเมื่อรัชกาลที่หกนี้เอง

พูเข้าไม่ส่งเครื่องราชบรรณาการเช่นเคย พระองค์จึงเตรียมทัพจะส่งไปปราบปราม ตอน
ท้ายเอกสารมีรายชื่อสิ่งของที่ส่งไปถวายพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษ

เอกสารนี้เป็นคำแปลพระราชสาส์นสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ไม่ลงวัน เดือน ปี
เหมือนสำเนาพระราชสาส์นซึ่งข้าพเจ้าได้มาจากมหาวิทยาลัยออกซ์ฟอร์ด ผิดกันแต่พระ
ราชสาส์นนี้เป็นเรื่องราวภายหลัง ๔ ปี (ค.ศ. ๑๖๒๒)

Richard Pursland ซึ่งออกญาพระคลังรับพระราชโองการให้มีสุภอักษรไปถึง
เป็นผู้อำนวยการบริษัท East India Co. ประจำอยู่ที่กรุงปัตตาเวีย มีคำสั่งลงวันที่ ๙
กุมภาพันธ์ ๑๖๒๓ ให้รื้อสินค้าทั้งหมดที่กรุงศรีอยุธยาและปัตตานี (ตามเอกสารหน้า
๑๔๓-๑๔๔ Records of the Relations.....เล่ม ๑) และให้กลับออกนอกประเทศ (เหตุ
ผลไปปรากฏในเอกสารถัดไปว่า “การค้าขายไม่มีกำไร” (unprofitable)) Edward Long
ประจำที่กรุงศรีอยุธยาขายสินค้าหมดแต่ยังเก็บเงินไม่ได้ครบจึงยังรื้ออยู่ที่อยุธยา ส่วนที่
ปัตตานี Jourdain ซื้อสินค้าด้วยชาวม (Chinawares) ไว้มาก ยังขายไม่หมด จึงยังออกมา
ไม่ได้

ก่อนจะปิดห้าง บริษัท East India Co. ให้จัดเรือ Bee นำราชทูต ๒ ท่าน
ที่อัญเชิญสุภอักษรออกญาพระคลังไปให้ Richard Pursland ที่ปัตตาเวีย กลับกรุงศรี
อยุธยา และขากลับให้รับคนของตนที่อยุธยาและปัตตานีกลับกรุงปัตตาเวียด้วย นี่เป็น
คำสั่งออกเมื่อวันที่ ๒๔ มีนาคม ค.ศ. ๑๖๒๓ มาทูลถวายสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมด้วย
(หน้า ๑๔๙-๑๕๐) ใจความว่า “กระแสนการค้าของกรุงสยามในปัจจุบันยังมีน้อย ไม่
คุ้มเสียห่วย จะดำเนินการต่อไปก็ไม่มีกำไร จึงจำเป็นต้องปิดห้าง นำคนอังกฤษกลับเพื่อ
ตัดค่าใช้จ่ายลง จึงทูลขอพระบรมราชานุญาตให้คนอังกฤษได้กราบถวายบังคมลากลับ
ประเทศ และทูลขอให้พระองค์มีพระบรมราชโองการให้ ‘เจ้าหน้ที่ (ไทย) รักษา
สถานที่การค้าของคนอังกฤษไว้จนกว่าคนอังกฤษจะกลับมาดำเนินการอีก ซึ่งคาดว่าจะ
เร็ว ๆ นี้’” และทูลขอพระราชทาน ‘ตรา’ อนุญาตให้เรืออังกฤษได้แวะทำการค้าโดยเสรี
ที่นครศรีธรรมราช “ซึ่งจะได้จัดส่งไปป็นหน้า”

* นี่แสดงว่า East India Co. ได้รวมทุนกันเป็นกลุ่มก้อนแล้ว จึงรับช่วงสิทธิของ “ห้างอังกฤษ” ที่กรุง
ศรีอยุธยาจากหุ้นส่วนเรือ Globe เทียวที่ ๑ ที่เข้ามาบุกเบิกธุรกิจตั้งแต่ ค.ศ. ๑๖๑๒

เมื่ออังกฤษปิดห้างค้าขายที่กรุงศรีอยุธยาใน ค.ศ. ๑๖๒๓ แล้ว ในปีต่อมา มีพระราชสาส์นพระเจ้าเจมส์ที่ ๑ เป็นภาษาโปรตุเกส (มีคำแปลภาษาอังกฤษกำกับมาด้วย) กราบทูล “ขอบพระเดชพระคุณพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในการทรงอภิบาลและพระราชทานความสะดวกให้แก่พ่อค้าอังกฤษ และเพื่อเป็นการตอบแทนได้จัดส่งช่างต่อเรืออังกฤษ (ชื่อ Mr. Head) ให้เข้ามารับใช้สนองพระเดชพระคุณเป็นเวลา ๑ ปี ตามแต่พระองค์จะทรงใช้สอย” นี่เป็นการแสดงการตื่นตัวในช่างฝีมือในการต่อเรือทะเลตั้งแต่รัชกาลนี้ และช่างต่อเรือผู้นี้^๕อยู่ในกรุงศรีอยุธยา ๒ ปี ทล่ำข้าไปปีหนึ่งเพราะหาไม้ต่อเรือทะเลไม่ถูกใจ (หน้า ๑๗๐)

พิจารณาจากจดหมายมีไปมาระหว่างพ่อค้าอังกฤษ มีข้อความเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมว่า “the good King, the magnanimous King” โดยผู้เขียนไม่มีเจตนาในทางโฆษณาชวนเชื่อ ประกอบกับเอกสารของวันวลิตและของญี่ปุ่น (ดังปรากฏในหนังสือของ Satow) ระบุยกย่องพระองค์หลายแห่ง จึงพอสรุปได้ว่า สมเด็จพระอินทราชาธิราชเมื่อเสด็จสวรรคตแล้ว คนไทยในยุคนั้นต่างขนานนามพระองค์ “สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม” พระนามนั้นดูจะรับกันเป็นเอกฉันท์ทั้งฝ่ายไทย ออลันดา อังกฤษ และญี่ปุ่น มีส่วนอยู่เพียงตอนจะเสด็จสวรรคตซึ่งเป็นผลร้ายต่อกรุงศรีอยุธยามาก คือ ปัญหาเรื่องผู้จะสืบราชสมบัติ จึงเกิดเรื่องรบพุ่งเป็นศึกกลางเมืองเกี่ยวกับพระศรีสินและเรื่องเกี่ยวกับพระเชษฐาธิราช ดังปรากฏในจดหมายเหตุวันวลิตแล้ว แม้วันวลิตก็ถวายสมัญญาว่าพระองค์เป็น “มหาราช” the great King สมัญญานี้ดูจะไม่เหมาะสมเท่าสมัญญา “พระเจ้าทรงธรรม” ซึ่งพวกเราเรียกกันมาจนปัจจุบัน

๓. พวกสเปน :—

ยังมีฝรั่งอีกพวกหนึ่ง คือ สเปน เข้ามาในกรุงศรีอยุธยาในแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวร ฯ และอีกครั้งหนึ่งในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม พวกสเปนเข้ามาครั้งแรกในราว ค.ศ. ๑๖๐๐ Joan de Mendoca เป็นหัวหน้าคณะได้เข้าเฝ้าสมเด็จพระนเรศวรเพื่อถวายสาส์นของผู้สำเร็จราชการหมู่เกาะฟิลิปปินส์ แต่ความสัมพันธ์ครั้งนั้นจะดำเนินการติดขัดอย่างใดอย่างหนึ่งจึงไม่ราบรื่น ถึงกับต้องรบพุ่งติดต่อกันในลำน้ำเจ้า-

พระยาจนออกปากอ่าว เป็นเวลา “๗ วัน ๗ คืน”^{๑๕} เรือสเปนแล่นหนีออกไปได้ แต่หัวหน้าคือ Joan de Mendoca ถึงแก่กรรมเพราะบาดแผลเมื่อถึงเมืองมะละกา คนสเปนตาย ๙ คน ในการสู้รบครั้งนี้ ความสัมพันธ์จึงชะงักไป (จากเอกสารสเปนของเดอมอร์กา ซึ่งจะแปลออกเผยแพร่อีกต่อไป)

ต่อมาในแผ่นดินพระเจ้าทรงธรรมใน ค.ศ. ๑๖๒๔ เรือสเปนเข้ามาในลำน้ำเจ้าพระยาเกิดผิดใจกับพวกเรือฮอลันดา จึงเกิดต่อสู้ยึดเรือฮอลันดาเอาไว้ ทหารไทยจึงเข้าช่วยแย่งชิงเรือคืนมาและยึดเรือสเปนเอาไว้ด้วย ผู้สำเร็จราชการหมู่เกาะฟิลิปปินส์จึงส่งคณะทูตประกอบด้วยบาทหลวง Morejon, Antonio Cardin และชาวญี่ปุ่นชื่อ Roman Niyi ให้เข้ามาเจรจา คณะทูตที่เข้ามาถึงกรุงศรีอยุธยาในเดือนมกราคม ค.ศ. ๑๖๒๖ แต่การเจรจาล้มเหลว คณะทูตชุดนี้จึงกลับออกไป ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับสเปนเริ่ม ๒ ครั้งแล้วไม่ได้ผล ไม่บรรลุถึงสัมพันธ์ไมตรีจนถึงแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ เมื่อ ค.ศ. ๑๗๑๘^{๑๖} ซึ่งก็น่าศึกษาหาเหตุผลเหตุว่ามีอะไรเป็นอุปสรรคขัดข้องสัมพันธ์ไมตรีนั้น

เฉพาะสัมพันธ์ภาพระหว่างสเปนกับประเทศญี่ปุ่น มีหลักฐานปรากฏออกมาชัดเจนกว่าของเรา จึงควรนำมาศึกษาเป็นส่วนประกอบ คือ เป็นสัมพันธ์ภาพที่แปรรูปไปทางร้าย ไม่มีทางจะเป็นสัมพันธ์ไมตรีระหว่างกันได้ คือ เมื่อนักบุญ Francis Xavier เข้าไปเผยแผ่ศาสนาคริสต์ในประเทศญี่ปุ่นในราว ค.ศ. ๑๕๕๐ ผู้ปกครองแคว้นต่างๆ ของญี่ปุ่นก็เปิดโอกาสให้ราษฎรของตนเลือกรับนับถือศาสนาคริสต์ตามใจสมัคร การเผยแผ่ศาสนาโดยบาทหลวงคณะเยซุอิตจึงดำเนินไปโดยราบรื่นพอสมควร ผู้ปกครองแคว้นต่าง

๑๕. คุณสมใจ อนุมานวาทชน : “การทูตของไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา” กรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๕๐๘ หน้า ๓๖
เชิงอรรถ-โดยเทียบเคียงกับเรื่องพระยาจีนจันตุ แต่นั่นเป็นเหตุการณ์ในรัชกาลสมเด็จพระมหา
ธรรมราชาธิราช พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐฯ ให้ศักราชไว้ว่า “จุลศักราช ๘๔๐
ชาตศก” ก็คือ ตรงกับ ค.ศ. ๑๕๑๘ ห่างกันกับเรื่องสเปนในแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรฯ เป็น
เวลา ๒๒ ปี

๑๖. Bowring Siam V. II pp. 114-140 แสดงรายละเอียดของคณะราชทูตสเปน (ในพระนามาภิ-
ไธยของพระเจ้าฟิลิปที่ ๕) โดย Don Gregorio de Bustamente Bustillo เป็นท่านราชทูตเข้ามา
เฝ้าสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ ได้รับพระราชทานที่ดินให้ตั้งห้างค้าขายคือ “หมู่บ้านญี่ปุ่น” กว้าง
ตามแม่น้ำ ๑๕ วา ลึกเข้าไป ๑๐๐ วา คือราว ๑๕ ไร่ การค้าขายไปมาตกลงกันว่าต้องจะไม่เก็บภาษี
ซึ่งกันและกัน แต่เมื่อเรือสินค้าไทยไปยังกรุงมะนิลา ทางกรุงมะนิลากลับค่อนข้างไม่เต็มใจ
ความสัมพันธ์จึงล้มเหลวลงอีกครั้งหนึ่ง (เป็นครั้งที่สาม) ในสมัยอยุธยา

ก็มีใจเป็นไมตรีกับพวกพ่อค้าและบาทหลวงเหล่านั้นในระยะ ๓๐ ปี ของการเปิดใจรับการติดต่อกับชาวสเปนและโปรตุเกส มีชาวญี่ปุ่นเข้ารับนับถือศาสนาคริสต์ถึง ๑๓๐,๐๐๐ คน (G.B. Sansom, *The Western World and Japan*, ลอนดอน ๑๙๖๕ หน้า ๑๒๗) ขณะนั้น Nobunaga และต่อมา คือ Hideyoshi เป็นแม่ทัพผู้ปกครองประเทศญี่ปุ่น มีความปรารถนาจะได้ขึ้นใหญ่ของพ่อค้าสเปนเข้าไว้ใช้ในกองทัพของท่าน จึงพยายามแผ่ไมตรีไปถึงพวกบาทหลวงผู้ประกาศศาสนาด้วย แต่แล้วใน ค.ศ. ๑๕๙๖ (ปีที่ ๗ ในรัชกาลสมเด็จพระนเรศวร ฯ) เรือสินค้าสเปนลำหนึ่งถูกพายุพัดมาเกยตื้นทางฝั่งตะวันออกของเกาะญี่ปุ่น ผู้ปกครองแคว้นจึงให้ชาวเมืองออกไปกู้และยึดสินค้าในเรือไว้เป็นสมบัติ เป็นเหตุให้พวกสเปนเจ้าของเรือไม่พอใจ ถึงกับกล่าววาทจาออกมาว่า กองทัพเรือสเปนจะยกมาโจมตีเกาะญี่ปุ่น และพวกบาทหลวงที่แพร่ศาสนาอยู่จะเป็นไส้ศึกให้ ความนี้รู้ไปถึง ฮิเดโยชิ ท่านจึงประกาศจับบาทหลวงสเปน ๖ รูป และญี่ปุ่นเข้ารับอีก ๒๐ คน สั่งให้ “ตริงกาสเซน” เสียทั้ง ๒๖ คน ในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๕๙๗ ครั้นผู้สำเร็จราชการหมู่เกาะฟิลิปปินส์ทักท้วงการทารุณกรรมนี้ ฮิเดโยชิก็โต้ตอบว่า พวกบาทหลวงเหล่านั้น คือ ไส้ศึกที่ชาวสเปนส่งเข้ามาคิดร้ายญี่ปุ่น ครั้นเมื่อ Ieyasu ขึ้นรับตำแหน่งแม่ทัพในปีต่อมา การทารุณกรรมพวกคริสต์ก็มีประปรายทั่วไป แต่ก็ไม่ใช่โดยคำสั่งของฮิเดโยชิ เพราะฮิเดโยชิไม่มีเวลามาเอาใจใส่กับเรื่องเล็กน้อยเหล่านี้ ท่านต้องทุ่มเทกำลังเข้าปราบปรามพวกเจ้าผู้ปกครองแคว้น กว่าจะราบคาบลงได้ ก็อีก ๑๗ ปีต่อมา คือ ค.ศ. ๑๖๑๕ ศักราชตรงกับปีที่ ๖ ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ในชั้นพวกคริสต์ในประเทศญี่ปุ่นมีจำนวนถึง ๓๐๐,๐๐๐ คนแล้ว (Sansom : หน้า ๑๓๒) ฮิเดโยชิ ผู้สถาปนาราชวงศ์โตกุกาวาขึ้นแต่ ค.ศ. ๑๕๙๘ (และราชวงศ์นี้ปกครองญี่ปุ่นมาจนถึง ค.ศ. ๑๘๖๘ คือ ๒๗๐ ปี) บรรดานักประวัติศาสตร์ต่างก็ลงความเห็นว่าเป็น Cautious ruler คือผู้ปกครองประเทศที่สุขุมคัมภีรภาพ พระองค์ทรงสนพระทัยทางการค้าขายกับนานาประเทศ มีพระราชสาส์นส่งออกมายังประเทศต่างๆรวมทั้งกรุงศรีอยุธยาและหมู่เกาะฟิลิปปินส์ด้วย เชิญชวนให้มิสชันนารีในทางติดต่การค้าขายซึ่งกันและกัน พระองค์สิ้นพระชนม์ใน ค.ศ. ๑๖๑๖ ผู้เป็นโอรสสืบครองต่อมาคือ ฮิเดตากา ในรัชกาลนี้ นอกจากพวก

โปรตุเกสและสเปนแล้ว ยังมีพวกฮอลันดาและอังกฤษเข้ามาค้าขายในประเทศญี่ปุ่น ต่างทะเลาะเบาะแว้ง ชิงดีชิงเด่นกันเป็นโกลาหล พระองค์จึงสั่งปราบปรามพวกญี่ปุ่นเข้ารีต เพราะเกรงจะเป็นเครื่องมือให้ฝรั่งนานาชาติคิดร้ายต่อประเทศญี่ปุ่น นับแต่ ค.ศ. ๑๖๑๗ พวกเข้ารีตถูกประหารมีจำนวนเป็นพัน และที่ถูกเนรเทศให้ออกไปอยู่ที่อื่นก็มีจำนวนพันเช่นกัน (Sansom: หน้า ๑๗๒) ใน ค.ศ. ๑๖๒๒ พระองค์ทรงจับได้แผนร้ายของพวกบาทหลวงสเปน ที่จะให้กองทัพเรือมัตสึมารุกรานเกาะญี่ปุ่น พระองค์จึงสั่งเนรเทศชาวสเปนหมดทุกคนออกจากเกาะญี่ปุ่น ไม่ว่าจะเป็นพ่อค้าหรือบาทหลวง และใน ค.ศ. ๑๖๒๕ การเข่นฆ่าทารุณพวกญี่ปุ่นเข้ารีตก็มีจำนวนสูงขึ้น พวกที่ยอมตายก็ตายไป พวกที่ไม่ยอมตายก็ต้องหนีออกนอกประเทศ (หรือหลบซ่อนเป็นพวก “ไต้ดิน” แอบนับถือศาสนาคริสต์อย่างเงียบ ๆ) ชาวญี่ปุ่นเข้ารีตที่พ้นพยานออกมาสู่ประเทศต่าง ๆ คือ ฟิลิปปินส์ กัมพูชา รวมทั้งกรุงศรีอยุธยาที่ต้องระหกระเหินออกมาใน ค.ศ. ๑๖๒๕ นี้ ซึ่งก็ยังอยู่ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม การเข่นฆ่าทำลายล้างพวกเข้ารีต รวมทั้งพวกขั้วขึ้น การปกครองของราชวงศ์โตกูงาวะ ถึงจุดสุดยอดใน ค.ศ. ๑๖๓๘ คือ มีจำนวนถึง ๓๖,๐๐๐ คน (Sansom: หน้า ๑๗๒) นับแต่ ค.ศ. ๑๖๓๘ เป็นต้นมา รัฐบาลญี่ปุ่นอนุญาตให้แต่ชาวฮอลันดาและชาวจีนเข้าไปค้าขายได้ในนางซากัต นอกนั้นญี่ปุ่นไม่พึงประสงค์จะต้อนรับผู้ใดเข้าไปในประเทศ สัมพันธภาพระหว่างสเปนกับญี่ปุ่น จึงสะดุดหยุดลงแต่เพียงนั้น ชาวสเปนไม่มีโอกาสจะเข้าไปยื่นเหยียบอยู่บนเกาะญี่ปุ่นได้อีกต่อไป ความข้อนั้น เราก็ควรนำมาประกอบการศึกษาว่า อะไรเป็นอุปสรรคขัดขวางสัมพันธไมตรีระหว่างกรุงศรีอยุธยาและสเปนด้วย (สเปนเป็นสาเหตุให้ประเทศญี่ปุ่นปิดประเทศ เช่นเดียวกับฝรั่งเศส เป็นสาเหตุให้ประเทศสยามไม่ปรารถนาจะคบค้ากับต่างประเทศ เป็นเรื่องที่น่าสนใจศึกษาเทียบเคียงดู)

๔. พวกญี่ปุ่นในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม

เรื่องคนญี่ปุ่นในสมัยอยุธยา ไม่มีหนังสือของใครตีเท่าของท่านราชทูตอังกฤษประจำกรุงเทพ ฯ Sir Ernest Satow เพราะท่านรู้ภาษาญี่ปุ่น รู้พงศาวดารสยาม และใช้เวลาสอบสวนเรื่องราวมานาน จึงเมื่อท่านได้โอกาสพักผ่อนใน ค.ศ. ๑๘๘๔ ท่านจึง

ไปอ่าน Paper ณ กรุงโตเกียว เรื่องทางไมตรีระหว่างกรุงศรีอยุธยากับญี่ปุ่น Paper นี้
ต่อมาใน ค.ศ. ๑๘๘๕ ทางกรุงโตเกียวจึงตีพิมพ์ขึ้น มีผู้แปลเป็นไทยแล้วอยู่ในประชุม-
พงศาวดารภาค ๒๐

เรื่องสัมพันธ์ภาพระหว่างญี่ปุ่นกับไทยฯ ของ Satow ตีพิมพ์ขึ้นกว่า ๘๐ ปีมาแล้ว
ในเมืองเราเห็นจะมีให้อ่านได้แต่ที่หอสมุดดำรงราชานุภาพ ในหนังสือที่หอสมุดดำรงฯ
เห็นมีลายพระหัตถ์ของสมเด็จพระองค์นั้นกำกับอยู่ตามหน้าว่า จดย่อเรื่องราวของ
Satow ไว้ เป็นองค์พยานว่าสมเด็จพระองค์นั้นทรงใส่ใจในเรื่องนี้อย่างใกล้ชิด (โดยเฉพาะหน้า
๒๐๕ พระองค์ทรงไว้ด้วยดินสอว่า “ตรงนี้ความขั้วว่า พระเจ้าทรงธรรมเป็นลูกเธอ สมเด็จพระ
พระเอกาทศรถ”)

เกี่ยวกับเรื่องญี่ปุ่นที่เข้ามาค้าขาย ณ กรุงศรีอยุธยาและพระราชอาณาเขต มี
เอกสารใบเบิกรังกำกับเรือ หรือที่ไทยเรียกว่า “ตรา” (ของญี่ปุ่นเรียก Goshuin) ยัง
เก็บรักษาไว้ มี “ตรา” หนึ่งว่าศักราช ค.ศ. ๑๕๙๒ (ต้นแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรฯ)
อนุญาตให้เรือญี่ปุ่นมาค้าขายที่ปัตตานี แต่ในส่วนสัมพันธ์ระดับพระมหากษัตริย์ มีสำเนา
พระราชสาส์นของ โชกุน อีเอยาซุ (Shogun Ieyasu) ทรงมีมาถึงสมเด็จพระเอกาทศรถ
ใน ค.ศ. ๑๖๐๖ (๒๒ ตุลาคม) ในพระราชสาส์นนี้ โชกุนทูลขอปืนไฟและไม้หอมโดย
พระองค์ทรงส่งดาบและเกราะมาพระราชทานในเดือนถัดมา โชกุนพระราชทาน “ตรา”
หรือใบเบิกรังกำกับเรือสำเภาไทยได้เข้าไปค้าขายในเกาะญี่ปุ่น และทรงสัญญาจะช่วยเหลือ
ให้ความสะดวกด้วยประการทั้งปวง นี่เป็นองค์พยานได้อย่างดีว่า สมเด็จพระเอกาทศรถ
ในรัชกาลสมเด็จพระเชษฐา พระองค์ทรงอำนวยการ “กรมท่า” มีการติดต่อกับนานา
ประเทศ เช่น ฮอลันดา และญี่ปุ่น ครั้นถึงรัชกาลของพระองค์ผู้ทรงอำนวยการ “กรมท่า”
เชื่อได้ว่า เป็นเจ้านายทรงพระนามว่า อินทราชา ซึ่งต่อมาได้รับสมัญญาว่า สมเด็จพระเจ้า
ทรงธรรม

คำแปลราชสาส์นของ โชกุน อีเอยาซุ ปรากฏอยู่ในหนังสือของ Satow หน้า

ศุภอักษรของเสนาบดีญี่ปุ่น ก็ปรากฏอยู่ในหน้าและหน้าถัดไป

คำแปลราชสาส์น (ฉบับที่ ๒) ของโชกุนปรากฏในหน้า ๑๔๕ มีข้อความคล้ายโคลง “รักกันอยู่ขอบฟ้า เขาเขียว” คือ ถึงประเทศของเราทั้งสองจะอยู่ไกลกัน แต่มิตรภาพทำให้เราสนิทสนมกันได้

ในราชสาส์นฉบับนี้ โชกุนระบุพระราชสาส์นตอบของสมเด็จพระเอกาทศรถ (ซึ่งทางประเทศญี่ปุ่นไม่ได้เก็บรักษาไว้) ว่า “เมื่อได้รับ หม่อมฉันรู้สึกเหมือนว่า ได้ทรงพบพระพักตร์ของพระองค์” พระราชสาส์นฉบับที่ ๒ นี้ ลงศักราชไว้ว่า วันที่ ๗ กันยายน ค.ศ. ๑๖๑๐ (ถ้าสมเด็จพระเอกาทศรถสวรรคต เดือนตุลาคม ค.ศ. ๑๖๑๐ นี้ ก็เป็นพระราชสาส์น ๒ ฉบับ จากโชกุน อียอยาซุ มีมาถึงพระองค์ และพระองค์ทรงตอบไป ๑ ฉบับ)

ครั้นถึงรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ความสัมพันธ์ระหว่างพระองค์ และโชกุน อียอยาซุ และโชกุนองค์ใหม่ คือ ฮิเดตากา (Shogun Hidetada) มีระยะถึงกัน คณะทูตของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมไปถึงนครใหม่ (Yedo หรือโตเกียว) ของโชกุนในวันที่ ๑๑ ตุลาคม ค.ศ. ๑๖๑๒ มีผู้คน ๖๐-๗๐ ประกอบไปในคณะทูตนั้น จากจำนวนนั้น ผู้ได้เข้าเฝ้าโชกุน ๑๔ คน มีชาวญี่ปุ่น ๒ คน กำกับคณะทูตไปด้วย คนหนึ่งชื่อ Kiya ผู้เป็นล่ามชื่อ Gonroku พระราชสาส์นของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมเป็นแผ่นทองวัดขนาดได้ ๖x๑๔ นิ้วฟุต จารึกด้วยตัวอักษรไทย บรรจุอยู่ในกล่องงาช้างภายนอกกล่องไม้ แล้วถึงผ้าสักหลาด และผ้าฝ้าย ภายนอกสุดมีตราครึ่งประทับ (ผู้เขียนเคยเห็นสมณสาส์นในรัชสมัยพระเจ้าบรมโกศ ที่กรุงแคนดี ประเทศลังกา เก็บรักษาไว้ที่วิหารสังฆราช เมืองแคนดี มีการฉีกในกล่องงาช้าง กล่องไม้ ผ้าสักหลาด จนถึงผ้าธรรมดา แต่ตัวสมณสาส์นไม่ใช่แผ่นทอง แต่เป็นกระดาษไทยคล้ายกระดาษสาอย่างบางเหนียว เขียนด้วยตัวหนังสือขอม) Satow มิได้ระบุใจความในพระราชสาส์นของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม แต่บรรยายถึงพระราชสาส์นตอบของโชกุนว่าบรรจุอยู่ในภาชนะอะไรบ้าง

ต่อจากนั้น มีสำเนาหนังสือออกพระจุฬาราชมนตรี (ราชมนตรี) มีถึงเจ้าเมืองนากาซากิ และศุภอักษรออกญาศรีธรรมราช (พระคลัง) มีถึงเสนาบดีญี่ปุ่น แล้วจึงถึงสำเนาพระ-

ราชสาส์นสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม นอกจากข้อความเป็นไมตรีตามธรรมดาสามัญมีข้อความสำคัญอยู่ว่า “หม่อมฉันใคร่ศึกษา (ลัทธิพุทธศาสนาฝ่าย) มหายานอย่างยิ่ง แต่ก็ไม่มีโอกาส พระนครของเราทั้งสองนับถือพระบรมพุทธานุศาสน์ และมีขนบธรรมเนียมคล้ายกัน แต่ความลึกลับในพระไตรปิฎกมหายานยังลึกล้ำหม่อมฉันอยู่ ถ้าพระองค์ทรงศึกษาในความลึกลับนั้นแล้ว คงจะเอ็นดูสั่งสอนแก่หม่อมฉันด้วย” พระราชสาส์นนี้ลงศักราช ค.ศ. ๑๖๒๑ ปีกาลรัชกาลของพระองค์ นี่จะเป็นนิมิตว่า เมื่อสิ้นรัชกาลของพระองค์ ใน ค.ศ. ๑๖๒๔ การที่พระองค์ทรงฝากไว้ในทาง “ธรรม” จะเป็นเหตุให้ราษฎรต่างถวายพระนามของพระองค์เสียใหม่ว่า “พระเจ้าทรงธรรม”

ในพระราชสาส์นฉบับนี้ มีการระบุชื่อชาวญี่ปุ่นผู้หนึ่ง คือ ออกุโนโซยุสุนทร อยู่ในตำแหน่งผู้ช่วยหัวหน้าชาวญี่ปุ่นที่กรุงศรีอยุธยา ซึ่งต่อมาจะได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นออกหลวง และออกพระ และในปลายแผ่นดินจะได้เขียนขึ้นเป็นออกญาเสนาภิมุข เจ้ากรมอาสารญี่ปุ่น นี่เป็นหลักฐานแสดงว่าใน ค.ศ. ๑๖๒๑ คือปีที่ ๑๑ ในรัชกาลนี้ ยามาตา นากามาชายังเป็นเพียง ออกุโนโซยุสุนทร แต่ต่อมาเพียง ๗ ปี เขาได้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็น “ออกญา” และเป็น “ออกญา” ที่มีส่วนสัมพันธ์ระหว่างสองประเทศอย่างลึกซึ้ง เป็นที่จดจำแก่คนไทย—คนญี่ปุ่นจนทุกวันนี้

ประวัติของยามาตา นากามาช่า ศาสตราจารย์ เซอิจิ อิวาโอ สืบได้ความว่า ท่านเริ่มชีวิตราชการในญี่ปุ่นในตำแหน่งคนหามแคร่ขุนนาง ชื่อ Okobu Jiemon เป็นเจ้าประเทศราชแคว้น Namazu เมื่อเจ้านายถึงแก่พิราลัยเมื่อ ค.ศ. ๑๖๑๒ ยามาตาจึงอพยพเข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่กรุงศรีอยุธยา ได้สมรสกับหญิงไทยเกิดบุตรชายคนหนึ่ง ซึ่งต่อมาในบั้นปลายชีวิตของบิดา (ค.ศ. ๑๖๓๐) ได้เป็นขุนเสนาภิมุข เจ้านายของ ยามาตาในตอนเริ่มแรกเมื่อเข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยา เป็นหัวหน้าหมู่บ้านญี่ปุ่น มีบรรดาศักดิ์เป็นออกหลวงสาส์นสุนทร ตัวยามาตาได้เป็นออกุโนโซยุสุนทร ใน ค.ศ. ๑๖๒๑ ต่อมาราวปีเศษก็ได้เลื่อนเป็นออกหลวงโซยุสุนทร หัวหน้าหมู่บ้านญี่ปุ่น (แทนคนก่อนซึ่งถึงแก่กรรม) ต่อมาใน ค.ศ. ๑๖๒๔ ยามาตาได้เป็นออกพระราชไมตรี (ตามสุภอักษรของ

ออกญาพระคลังในปีนั้น)^{๑๑} การที่ท่านได้เลื่อนบรรดาศักดิ์รวดเร็วเช่นนั้น ก็เพราะความสามารถของท่านในการรู้จักผู้หลักผู้ใหญ่ในประเทศญี่ปุ่น ช่วยให้นโยบายสัมพันธไมตรีระหว่างประเทศสยามกับญี่ปุ่น ดำเนินไปได้โดยรวดเร็วและได้ผล ในตอนปลายแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ยามาตาจึงได้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นออกญาเสนาภิมุข หัวหน้าหมู่บ้านญี่ปุ่นและเจ้ากรมอาสาญี่ปุ่นด้วย ความรอบรู้ในการค้าและบุคลิกลักษณะในการเป็นหัวหน้าคนช่วยผลักดันท่านขึ้นไปเป็นคนเด่นในแผ่นดิน

ครั้นใกล้วันสวรรคตของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม (๒๒ ธันวาคม ค.ศ. ๑๖๒๘) ยามาตาต้องมีบทบาทประสานงานกับขุนนางไทยผู้หนึ่ง ซึ่งเวลานั้นเป็นออกญาศรีวรวงศ์ จางวางมหาดเล็ก การดำเนินกุศโลบายระหว่าง ๒ บุคคลนี้ทำให้ออกญาเสนาภิมุขได้เลื่อนขึ้นเป็นออกญานครศรีธรรมราช ผู้ครองนครศรีธรรมราชและท่านก็ไปจบชีวิตที่เมืองนครศรีธรรมราชนั้น ใน ค.ศ. ๑๖๓๐ ส่วนออกญาศรีวรวงศ์ได้เลื่อนขึ้นเป็นออกญาภักโหม แล้วก็ได้ปราบดาภิเษกเป็น สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ผู้ครองกรุงศรีอยุธยา ๒๗ ปี โดยมีสมเด็จพระนารายณ์ ๔ เป็นผู้สืบราชวงศ์

มาพิจารณาระหว่าง ๒ บุคคลนี้ คนหนึ่งเป็นญี่ปุ่นแข็งแกร่ง อดทน เพียรพยายามและมีแรงผลักดันที่จะให้ประเทศญี่ปุ่นและกรุงศรีอยุธยาเจริญสัมพันธไมตรีเป็นทองแผ่นเดียวกันท่านก็ทำได้สำเร็จอย่างถึงขั้นได้เลื่อนบรรดาศักดิ์จากออกขุน เป็นออกพระภายใน ๓ ปี (Satow: หน้า ๑๕๒ และ ๑๖๕) แต่ครั้นเมื่อท่านได้เป็นใหญ่เสียแล้ว และมามีบทบาทอยู่ในต่างประเทศความดีเด่นของท่านในระยะแรกคือผลร้ายในบั้นปลาย ท่านได้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นออกญาเสนาภิมุขและเป็นเจ้าผู้ครองแคว้นนครศรีธรรมราช แต่ชีวิตของท่านก็มาถึงจุดจบตอนนี้อย่างไร เราไม่มีหลักฐานว่าท่านถูก “ยาพิษ” ดังคนญี่ปุ่นสงสัย เพราะรบกันซึ่งหน้าทหารไทยที่โหดจะกล้าประจัญหน้ากับท่าน แต่ท่านก็ถึงแก่ “พิราลัย” ที่นครศรีธรรมราชเพราะการรักษาผลที่เท่า ซึ่งพวกญี่ปุ่นสงสัยว่าจะเจือด้วย

๑๑. ภาษาอังกฤษเขียนว่า Phraya Khun Raxa Muntri ในประชุมพงศาวดารภาคที่ ๒๐ เขียนว่า พระยาคุณรักษามนตรี ข้าพเจ้าขอเสนอแก้เป็น ออกพระราชไมตรี เพราะพระยาฯ ยังไม่มีใช้ในสมัยนั้น และบรรดาศักดิ์เดิมของท่านคือ ทดวงไชยสุนทร

ยาพิษ ชีวิตและพฤติกรรมของ ยามาตา ออกญาเสนาภิมุข จึงสิ้นสุดลงที่นครศรีธรรมราช ใน ค.ศ. ๑๖๓๐ ส่วนที่กรุงศรีอยุธยา มีพระเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่เกิดขึ้นภายใต้พระนาม พระองค์ศรีธรรมมหาราชาธิราช คือ สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง

เกี่ยวกับทหาร-พ่อค้าญี่ปุ่นในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม คนญี่ปุ่นเข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยา ก่อนคนอังกฤษ และแม้แต่คนฮอลันดาเสียอีก แต่ญี่ปุ่นพวกนี้ เข้ามาในฐานะผู้แสวงหาโชคผล ไม่ตั้งเป็นหมู่บ้าน “ญี่ปุ่น” คำขายในทางสงบ ตั้งฮอลันดา และอังกฤษกระทำอยู่ ดังนั้นในชั้นแรก พวกที่สมัครเป็นทหารก็มี เป็นพ่อค้าผู้แสวงหาโชคก็มี แต่หมู่บ้านญี่ปุ่นมาเริ่มในกรุงศรีอยุธยา เมื่อจุลศักราช ๙๘๒ ปีวอก ตั้จกหมาย เหตุโหรระบุความไว้ว่า “ญี่ปุ่นเข้าเมือง” ศักราชนี้ตรงกับ ค.ศ. ๑๖๒๐ ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม หมู่บ้านญี่ปุ่น จึงอยู่ได้หมู่บ้านฮอลันดาและอังกฤษ ตั้งซากและแผนที่แสดงหมู่บ้านชาวต่างชาติปรากฏอยู่ซึ่งเราพอหาได้ในปัจจุบัน

แต่ใน ค.ศ. ๑๖๓๐ (อิวาโอ: หน้า ๑๔๔) สมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงโปรดให้ทำลายหมู่บ้านญี่ปุ่น คนญี่ปุ่นที่อยุธยามีจำนวน ๖๐๐ (ตามวันวลิต) เสียชีวิตเกือบหมด ที่หนีรอดไปได้มีเพียง ๕๐-๗๐ คน แต่ต่อมาไม่ช้า จึงโปรดให้พวกญี่ปุ่นกลับมาตั้งภูมิลำเนาได้ดังเก่า พวกเข้ามาครั้งใหม่นี้มีจำนวน ๗๐-๘๐ คน และยังคงมีอยู่ในกรุงศรีอยุธยาประปรายจนถึงรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ และคงมีอยู่ประปรายต่อมาจนถึงรัชกาลพระเจ้าท้ายสระ^{๑๔} ตามที่พระราชพงศาวดารฯ เขียนไว้ว่า “ญี่ปุ่นแตกไปจากพระราชวังลงสำเภาหนีไปตั้งแต่นั้นมา (ค้นแผ่นดินในพระเจ้าทรงธรรม) ส่วนภามืองญี่ปุ่นก็มีได้เข้ามาขาย ณ กรุงเทพมหานครอีกเลย” จึงไม่สมจริง

ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม มีคำๆ หนึ่งปรากฏบ่อยๆ ในเอกสารอังกฤษ คือ ompira, appra, ampira, anpu, umper เช่น “one James Peterson, the English umper” จาก Cock's Diary for 30th December, 1617) อ้างไว้ในหนังสือของ

๑๔. มีหลักฐานปรากฏในหนังสือของ Bowring, Siam เล่ม ๒ หน้า ๑๑๑ ว่า สมเด็จพระเจ้าท้ายสระทรงพระกรุณาโปรดฯ พระราชทาน “หมู่บ้านญี่ปุ่น” ให้แก่พวกสเปนใน ค.ศ. ๑๖๑๘ แสดงว่าคนญี่ปุ่นคงหมดตัวในบัดนั้นแล้ว

Satow คำๆ นั้นคือ “อำเภอ” เป็นตำแหน่งหัวหน้า ใช้ในเวลานั้น สำหรับหัวหน้าหมู่บ้าน อังกฤษ ญี่ปุ่น ฮอลันดา แต่ยังไม่มีความเห็นว่าใช้ในทำเนียบราชการของไทย มีผู้เสนอ (เขเตส) ว่า คำๆ นั้นมาจากภาษาเขมร แต่ก็มีผู้สงสัยว่าถ้า “อำเภอ” เป็นคำเขมร ก็ควรนิยมใช้ในทำเนียบราชการไทยก่อนแล้ว แทนที่จะปรากฏใช้เรียกแต่หัวหน้าหมู่บ้าน ชาวต่างชาติ จึงเสนอแย้งว่า เดิมคำ “อำเภอจะเป็นคำอังกฤษ umpire คือผู้ช้ขาด แล้ว ก็มาเขียนเป็น umper ไป” ความจริงจะเป็นอย่างไร ผู้สนใจในทางภาษาศาสตร์ควรรับ ไปพิจารณา เพราะคำๆ นี้ใช้กันแพร่หลาย แต่เดิมจะมาจากศัพท์อังกฤษว่า umpirce หรือจะมาจากภาษาเขมร ? ในปัจจุบันนี้มีผู้ทับศัพท์ใช้เป็นภาษาฝรั่งว่า Nai Amphoe ก็มี.

หมายเหตุ ๔ ข้อคลาดเคลื่อนใน “วันวลิต” ฉบับสมบูรณ์

จดหมายเหตุวันวลิต (ฉบับสมบูรณ์) กรมศิลปากร จัดให้เข้าอยู่ในชุด ประชุมพงสาวดารภาคที่ ๗๙ ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๗ ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายสังค จันทราภัย น.ส. นันทา สุกกุล เจ้าหน้าที่กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร เป็นผู้แปล

พระนามและอื่น ๆ ที่คลาดเคลื่อน ผู้เขียนหมายถึงพระนามและอื่น ๆ ในจดหมายเหตุวันวลิตฉบับตีพิมพ์ไปแล้วนี้

อันที่จริงผู้เขียนเป็นผู้อยู่เบื้องหลังในการจัดหาเอกสารและช่วยเขียนคำนำให้ “จดหมายเหตุวันวลิต (ฉบับสมบูรณ์)” นี้ แต่เมื่อไม่ได้มีโอกาสตรวจสอบคำแปลในครั้งนั้น จึงขอทำคำชี้แจงข้อคลาดเคลื่อนไว้ในที่นี้ เป็นการเสนอให้แก้ไขในโอกาสการตีพิมพ์คราวต่อไป

เอกสารที่ใช้แปลออกมาเป็นภาษาไทยเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๗ นั้น คือ เอกสารภาษาอังกฤษของ W.H. Mundie อยู่ในวารสารสยามสมาคม (ฉบับที่ ๓๐ ภาค ๒ เมษายน ๑๙๓๘) หรืออีกนัยหนึ่ง คือ เอกสารที่สมเด็จพระยาตำรางฯ ทรงใช้ขณะยังอยู่ในต้นร่าง เมื่อคราวจะทรงจัดลำดับกษัตริย์ และปีรัชกาลของพระเจ้าแผ่นดินกรุงศรีอยุธยา ๓๓ พระองค์ และตีพิมพ์เป็นครั้งแรก (อยู่ในตอนท้าย ชุดประชุมพงสาวดาร ภาคที่ ๕)

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ W.H. Mundie แปลออกมาเป็นภาษาอังกฤษ เมื่อ ค.ศ. ๑๙๐๔ (พ.ศ. ๒๔๔๗) จากคำแปลเป็นภาษาฝรั่งเศสของ Wicquefort ตีพิมพ์ที่กรุงปารีส เมื่อ ค.ศ. ๑๖๖๓ (ตรงกับรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ฯ) ส่วนต้นฉบับภาษาฮอลันดาของวันวลิต เพิ่งมีผู้ค้นพบ และนำมาตีพิมพ์ที่กรุงโตเกียว เมื่อ ค.ศ. ๑๙๕๘ พร้อมทั้งคำแปลของ Wicquefort ด้วย ผู้ทำคุณประโยชน์สำคัญเกี่ยวกับความรู้เรื่องเมืองไทยครั้งนั้น คือ ศาสตราจารย์ญี่ปุ่น ชื่อ เซอิจิ อิวาโอะ สอนอยู่ที่มหาวิทยาลัย โยเซอิ กรุงโตเกียว

ผู้เขียนเคยพบศาสตราจารย์ผู้หนึ่งในการสัมมนาทางวิชาประวัติศาสตร์ที่มหาวิทยาลัย ย่องกงและนอกจากเรื่องอื่น ๆ ได้ขอร้องให้ท่านแปลเอกสารภาษาฮอลันดาของวันวลิตอีก ฉบับหนึ่ง ชื่อ Chronicles of the Kings of the Ayuthian Dynasty (พระราชพงศาวดารกษัตริย์ราชวงศ์กรุงศรีอยุธยา) เป็นเอกสาร ๓๖ หน้า แต่จนบัดนี้ท่านก็ยังไม่มีเวลา แปลให้^{๑๕} เอกสารนี้ วันวลิตเขียนจาก "Old History" และเขียนขึ้นที่กรุงศรีอยุธยา เมื่อวันที่ ๘ กุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๖๔๐ เมื่อระบุน ค.ศ. ๑๖๔๐ ให้ไว้เช่นนี้ ย่อมหมายความว่ามีความเก่าแก่กว่าพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐฯ ๔๐ ปี และยังระบุคำว่า เขียนจาก "Old History" ก็ย่อมเป็นการยืนยันว่า เราเคยมีเอกสารเก่ากว่าฉบับหลวงประเสริฐฯ ในเรื่องบ้านเมืองไทยมาแล้ว แต่การเก็บรักษาคงไม่รัดกุม หรือจะเนื่องด้วยเหตุอื่น จึงไม่ตกมาถึงขั้นเราให้ได้ศึกษา เกี่ยวกับพระนามและอื่น ๆ ที่คลาดเคลื่อน ผู้เขียนหมายถึงคลาดเคลื่อนไปจากตัวหนังสือที่ปรากฏในฉบับเดิมของวันวลิต การที่ผู้แปล แปลผิดไปแต่แรกไว้อาษาหนึ่ง (คือภาษาฝรั่งเศส) และมีการแปลต่อจากคำแปลผิดนั้นมาเป็นทอด ๆ เราจึงพึงระมัดระวังตรวจสอบวินิให้รัดกุมเสียก่อน

๑. ข้อคลาดเคลื่อนเริ่มด้วยพระนาม "พระองค์ไถ่" (หน้า ๑) ต้นฉบับเป็น "พระองค์ศรี" คือสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง กษัตริย์ผู้หนึ่ง จดหมายเหตุวันวลิตระบุว่า "บิดาเป็นพระเชษฐาของพระราชมารดาของกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่" หมายความว่า ตัวของท่านเป็นลูกพี่ลูกน้องกับสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว การที่สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมยกย่อง

๑๕. เอกสารภาษาฮอลันดา ๓๖ หน้า ขณะนี้ สยามสมาคมได้รับไว้และกำลังหาคนแปลอยู่ (ขณะนั้นแปล และพิมพ์ออกเป็นภาษาอังกฤษ และมีผู้แปลเป็นภาษาไทยแล้ว-บ.ก.)

พระญาติและแต่งตั้งให้เป็นออกญาศรีวรวงศ์ จางวางมหาดเล็ก จึงสมเหตุสมผล แต่นี้ก็เป็นโอกาสให้ออกญาศรีวรวงศ์ใช้กลอุบายกำจัดพระศรีสิน พระอนุชาสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมให้ไม่ได้ราชสมบัติ เป็นปัญหาที่น่าคิดว่า ในระหว่างน้อง (พระศรีสิน) และบุตร (พระเชษฐาธิราช) สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมคงทรงห่วงว่าพระทัยตอนใกล้สวรรคต ในเรื่องใครควรจะได้ราชสมบัติ แต่เมื่อมีออกญาศรีวรวงศ์ผู้มีการคอยอยู่เบื้องหลังพระศรีสินก็ถูกกำจัดออกไป ครั้นเมื่อพระองค์สวรรคตแล้ว เรื่องยุ่งยากต่างๆ จึงเกิดขึ้น (ตามแผนของออกญาศรีวรวงศ์) ในวงเครือญาติ แล้วลุกลามเป็นศึกกลางเมืองมีการฆ่าฟันเจ้านายและบริวาร เริ่มแต่พระศรีสิน ต่อด้วยราชบุตร ราชธิดา ของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมร่วม ๑๐ พระองค์ด้วยกัน ดังปรากฏในจดหมายเหตุวันวลิต ทำให้ราชวงศ์ “พระร่วง”^{๒๐} ในสมัยอยุธยาสูญสิ้นไป บิดาของสมเด็จพระเจ้าปราสาททองผู้เป็นขุนนางอยู่ในตำแหน่ง ออกญาศรีธรรมราช (ต้นฉบับเขียนไว้ว่า Oija Sigdarma Thijra ija) ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม (เมื่อสมเด็จพระเจ้าปราสาททองได้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน วันวลิตก็ระบุนามของพระองค์ว่า “พระองค์ศรีธรรมราชาธิราช” โดยเอาคำว่า “ราชา” แทรกเข้าไปในนามของบิดา) ท่านผู้นี้จะอยู่ในตำแหน่งออกญาพระคลังในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม เพราะปรากฏสุกอักษรของ (ออกญาศรีธรรมราชอมายอนุชิต พิศิธตันราชโกษาธิบดี) มีไปถึงขุนนางในตำแหน่งพระคลังของประเทศญี่ปุ่นใน ค.ศ. ๑๖๑๖ และในสุกอักษรนี้ ระบุว่า ยามาตา ญี่ปุ่นผู้จะได้ตำแหน่งออกญาเสนาภิมุข ในปลายรัชกาล ขณะนั้นยังอยู่ในตำแหน่งออกขุน (Son Sattaru สาสนสุนทร) หัวหน้าชาวญี่ปุ่นที่อยุธยา (หน้า ๒๐๓ จดหมายเหตุวันวลิต ฉบับ อีวาโอ) ความเข้าใจที่ยามาตาออกญาเสนาภิมุข เคยคุมอาสาญี่ปุ่นออกศึกในรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช จึงไม่น่าเป็นไปได้ เพราะท่านเข้ามากรุงศรีอยุธยาใน ค.ศ. ๑๖๑๒ (๗ ปี หลังรัชกาลสมเด็จพระนเรศวร ฯ) ถ้าจะมีอาสาญี่ปุ่นเข้าในกระบวนทัพสมเด็จพระนเรศวร ฯ ก็ไม่

๒๐. ราชวงศ์พระมหากษัตริย์ราชธิราช ว่าสืบมาจาก “พระร่วง” นั้น ว่าตามพระราชพงศาวดาร ฯ ฉบับต่าง ๆ รวมทั้งฉบับพระราชหัตถเลขาด้วย แต่มีแปลที่ฉบับบริติชมิวเซียม (หน้า ๔๘) ว่า ท่านสืบมาจากพระราชวงศ์ “พระวรวงศ์” (ซึ่งต่อมามีผู้ตีความหมายว่า คือ ราชวงศ์ “พระร่วง”)

ไต่ถามมาตามนี้แน่ เพราะท่านเพิ่งมาในกรุงศรีอยุธยาเมื่อ ค.ศ. ๑๖๑๒ อันเป็นต้นรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมแล้ว

เกี่ยวกับยามาตา นากามาซา ท่านผู้นี้เริ่มเข้ามารับราชการในตำแหน่งดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ได้เป็นออกขุน ออกหลวง ในรัชกาลนี้ สร้อยบรรดาศักดิ์ จะเป็นสาส์นสุนทร หรือไชยสุนทร ก็ยังไม่ยุติ แต่ใน ค.ศ. ๑๖๒๔ ท่านได้เลื่อนเป็นออกพระราชาไมตรีและได้เป็นออกญาเสนาภิมุขเอาในปลายรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม คือราว ค.ศ. ๑๖๒๔ รัชกาลถัดมาคือรัชกาลสมเด็จพระเชษฐาธิราช วันวลิตระบุไว้ว่ามีระยะเวลาเพียง ๘ เดือน (พระราชพงสาวดารฉบับบริติชมิวเซียมว่า ๑ ปี กับ ๗ เดือน) รัชกาลพระอาทิตย์วงศ์ ๓๔ วัน (พระราชพงสาวดารว่า ประมาณ ๖ เดือน) แล้วจึงถึงแผ่นดิน สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ซึ่งวันวลิตระบุว่า มีพระชนม์ เมื่อเฉลิมราชสมบัติ ได้ ๓๐ พรรษา และคงได้ราชสมบัติในต้นเดือนตุลาคม ๑๖๒๙ (อ่อนกว่าสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ๙ พรรษา) ยามาตาได้ดำรงตำแหน่งเจ้านครศรีธรรมราช ในรัชกาลพระอาทิตย์วงศ์ และไปจบชีวิตลงที่นั่น ใน ค.ศ. ๑๖๓๐ อันเป็นปีแรกในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ท่านมีบุตรกับหญิงไทย เป็นออกขุนเสนาภิมุขตอนพ่อตาย และเกิดเรื่องฆ่าฟันกันที่นครศรีธรรมราช แล้วก็หายสาบสูญไปในประเทศกัมพูชา

๒. พระนามที่คลาดเคลื่อนอีกพระนามหนึ่งคือ เจ้าขั้วมณีจันทร์ (หน้า๒๙) ขยายสมเด็จพระนเรศวร ๙ ต้นฉบับ (หน้า ๖๒) เขียนพระนามว่า Tjau Croa Mahadijtjan สองคำแรกอาจจะเป็นเจ้าขั้วจริง แต่สองคำหลังจะเป็นมหา...อะไรแน่ ขอปรึกษาท่านผู้รู้ด้วยเป็นอันว่าพระนามนี้วันวลิต ว่าเป็นขยายสมเด็จพระนเรศวร พระองค์ท่านเป็นผู้ทูลขอโทษแทนพระหมื่นศรี ฯ (คือสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง) ในคราวศิโรตศน์ต่อพระองค์ทอง และพระศรีสุนทรอนุชาสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ในเรื่องราวบุตรสมเด็จพระเอกาทศรถ เราทราบจากวันวลิตเพิ่มเติมจากพระราชพงสาวดารว่า (นอกจากเจ้าฟ้าสุทัศน์ และเจ้าฟ้าศรีเสาวภาคย์แล้ว) ยังมีพระอินทราชา (สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม) พระศรีสิน (พระอนุชา ซึ่งได้เป็นอุปราชในรัชกาลนี้) และพระองค์ทองรวมอยู่ด้วย เป็นห้าพระองค์ พระนามสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ตามต้นฉบับตอนเป็นมหาดเล็กเขียนไว้สั้น ๆ ว่า

Pramonsij พระหมื่นศรีฯ ท่านได้เป็นมหาดเล็กตอนอายุ ๑๓ ได้ เลื่อนเป็นพระหมื่นศรีสรักษ์ เมื่ออายุได้ ๑๖ ปี อายุ ๑๘ ได้กระทำความผิดมหันต์ ควรแก่โทษประหารแต่ก็ได้พระราชทานอภัยโทษ ตอนปลายแผ่นดินได้เลื่อนขึ้นเป็นออกญาศรีวรวงศ์ จางวางมหาดเล็ก จึงได้มีโอกาสเปลี่ยนวิธีการสืบราชสมบัติ จนเกิดรบพุ่งฆ่าฟันกันอย่างใหญ่หลวง

๓. ชื่อวิหาร วัดมเหยงคณ์ (หน้า ๔๑) ต้นฉบับเขียนไว้ว่า Nomplij Mecam long เป็นวัดที่สมเด็จพระเชษฐาธิราชเสด็จหนีไปหลบซ่อนพระองค์ไว้หนี วันวลิตว่าอยู่ทางด้านเหนือของกรุงศรีอยุธยา ขอปรึกษาท่านผู้รู้ภูมิศาสตร์อยู่ชยว่าจะเป็นวัด “มเหยงคณ์” ดังปรากฏในประชุมพงศาวดารภาคที่ ๗๙ หรือวัดอะไรแน่ (เห็นมีชื่อ “บ้านใหม่มะขามหย่อง”^{๒๐} ในรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ จะตรงกับชื่อภาษาฝรั่งนี้หรือไม่?)

๔. ชื่อวิหาร วัดเดิม (หน้า ๖๓) ต้นฉบับเขียนว่า Wat deun และมีคำอธิบายในวงเล็บว่า sijnde de Looge sijnagoge แปลว่าเป็นพระวิหารใหญ่ วัดนี้หมายถึงวัดพระสังฆราชประทับ ผู้แปลเป็นฝรั่งเศสเขียนชื่อวัดว่า Wat demi จึงมีการแปลว่าวัดเดิม ขอปรึกษาท่านผู้รู้ด้วยว่า วัดนี้จะเป็นวัด “เดิม” คือวัดที่ปัจจุบันผนวกเข้าในเขตวัดพนัญเชิงอันเป็นวัดสมเด็จพระสังฆราชประทับ หรือวัดอะไรแน่

๕. อนึ่ง นามบรรดาศักดิ์และตำแหน่งคลาดเคลื่อนอีกแห่งหนึ่ง (หน้า ๗๘) “ท้าวพญาเป็นจอมทัพของทัพ” ต้นฉบับเขียนว่า Thiauphia Poucelouck คำแปลภาษาฝรั่งเศสเขียนว่า Iauphia คำแปลภาษาอังกฤษเขียนเช่นฝรั่งเศส แต่มีคำในวงเล็บเพิ่มให้ไว้ว่า (Thao Phaya) ขอเสนอแก้ไขเป็น “เจ้าพญาพิชณุโลก” ส่วนตำแหน่ง ผู้แปลเป็นไทยแปลผิดตำแหน่งก็คือ “ทัพหน้า” ไม่ใช่ “จอมทัพ” เพราะในหลวงท่านเสด็จเป็นจอมทัพไปด้วยในครั้งนั้น

๖. ส่วนศักราชที่ผิดไปจากต้นฉบับ คือ.—

(๑) วันหมู่บ้านญี่ปุ่นโตนโจมตีเผาศลายุ (หน้า ๗๖) ที่ถูกคือ ๒๖ ตุลาคม ค.ศ. ๑๖๓๐ คำแปลๆ ไว้ว่า “๒๖ ตุลาคม ค.ศ. ๑๖๓๒” ตามคำแปลผิดฉบับฝรั่งเศส

๒๐. พระราชพงศาวดารกรุงสยาม, สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, พระนคร, พ.ศ. ๒๕๐๑—หน้า ๔๘

(๒) วันเขียนจดหมายเหตุวันวลิต (หน้า ๑) ที่ถูกคือ วันสุดท้าย เดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๖๔๐ ในคำแปลผิดไป ๗ ปี คือแปลว่า “ค.ศ. ๑๖๔๗” โดยไม่มีวันที่และเดือนกำกับ

(๓) อายุรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม (หน้า ๖) ที่ถูกคือ ๑๙ ปี คำแปลภาษาต่างๆ แปลไว้ว่า “เก้าปี” ตามฉบับฝรั่งเศส

วันวลิตอยู่กรุงศรีอยุธยา ๗ ปี (ค.ศ. ๑๖๓๓—๑๖๔๐) และศาสตราจารย์โอไวโอ เขียนไว้ (หน้า ๑๔) ว่าท่านได้หญิงไทยเป็นภรรยา มีบุตร ๓ คน บุตรหญิงคนหนึ่ง ต่อมา ใน ค.ศ. ๑๖๕๕ ได้สมรสกับชายฮอลันดา ที่กรุงศรีอยุธยา ชื่อ De Vos ห้างฮอลันดาที่กรุงศรีอยุธยาในครั้งนั้นจึงมีการเรียนรู้ภาษาไทยกันแล้ว

มีข้อน่าสังเกตในหนังสือต้นฉบับวันวลิต (หน้า ๗๖) คือเรื่องออกญากำแพงเพชร (ซึ่งในประชุมพงศาวดารภาค ๗๙ หน้า ๓๘ แปลเป็นออกญากำแพง) ข้อความในวงเล็บ ซึ่งผู้แปลเป็นภาษาฝรั่งเศสมิได้แปลไว้มีว่า “โดยชาติและศาสนาเป็นแบกมัวร์” คำว่า แบกมัวร์เป็นคำกำกวม ความหมายไม่กระจ่าง แต่พอจะสรุปได้ว่า คือ แบกที่ถือศาสนาอิสลามมาจากอินเดีย ถ้าแต่เดิมอพยพมาจากเปอร์เซียควรจะเรียกว่าแบกโมกุล หรือ “มะหฺมฺด” ลูกหลานของเจกอะหมัด บรรพบุรุษของสกุล “บูนาค” ในชั้นหลัง

ใน “วันวลิต” ฉบับสมบูรณ์มีเรื่องที่เขียนไว้แบ่งเป็น ๒ ส่วน ส่วนหนึ่งเป็น เรื่องที่เกิดขึ้นก่อนวันวลิตจะเข้ามาอยู่กรุงศรีอยุธยา คือก่อน ค.ศ. ๑๖๓๓ มีเรื่องในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม เรื่องในรัชกาลสมเด็จพระเชษฐาธิราช เรื่องในรัชกาลอันสืบของพระอาทิตย์วงศ์ (วันวลิตว่า ๓๖ วันก็มี ๓๘ วันก็มี) และ ๔ ปีแรกในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง เรื่องเหล่านี้ ถ้าววันวลิตได้อาศัยสมัคบันที่รายวันของบริษัท ก็จะได้เคียงกับความจริงมากที่สุด เพราะอะไรจะเกิดขึ้นที่กรุงศรีอยุธยา และกระทบกระเทือนการค้าขาย เจ้าหน้าที่ของบริษัทเป็นผู้จดเอาไว้ แต่ข้าพเจ้าเข้าใจว่า สมัคบันที่กินในระยะแรกคือ ตั้งแต่ ค.ศ. ๑๖๐๔ จนถึง ค.ศ. ๑๖๒๙ คงถูกส่งไปเก็บรักษาที่กรุงปัตตาเวียเสียแล้ว เมื่อวันวลิตเข้ามาในกรุงศรีอยุธยาใน ค.ศ. ๑๖๓๓ เขาคงต้องสอบถามเรื่องราวจากผู้ใกล้ชิด จึงเชื่อเป็นแน่นอนยังไม่ได้ เช่น วันวลิตไม่เคยระบุถึงรัชกาลพระศรีเสาวภาคย์เลย

และเมื่อกล่าวถึงปีรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ก็กล่าวไว้ว่าปีรัชกาลของพระองค์ท่าน ๑๙ ปี สวรรคตเมื่อ ๒๒ ธันวาคม ค.ศ. ๑๖๒๘ เมื่อเราเอาเลข ๑๙ ลบจากปีสวรรคต ค.ศ. ๑๖๒๘ ก็จะได้ ค.ศ. ๑๖๑๐ ว่าเป็นปีที่ท่านได้ขึ้นเสวยราชย์ ตัศรัณยบาลพระศรีเสาวภาคย์ออกไป แต่มีหลักฐานของฝรั่งฮอลันดาคนอื่น ที่ประจำอยู่ที่กรุงศรีอยุธยาและที่ปัตตานี เขียนเรื่องพระเจ้าแผ่นดินถูก “ลอบยิง” เมื่อ ค.ศ. ๑๖๑๑ (ก่อนวันวลิต จะเข้ามา ๒๒ ปี) เรื่องรัชกาลพระศรีเสาวภาคย์จึงปรากฏชัดว่า วันวลิตมิได้เขียนไว้

ข้อความที่ท่านอ่านมาจนถึงตอนนี้ ข้าพเจ้าเขียนเสร็จส่งมอบให้บรรณาธิการ “ศิลปากร” แต่เดือนมิถุนายน ๒๕๑๐ แต่เมื่อต้นเดือนสิงหาคมนี้ ข้าพเจ้าขออนุญาตเข้าไปตรวจค้นเอกสาร Dutch Papers ค.ศ. ๑๖๐๘-๑๖๒๐ (ซึ่งยังไม่เคยตีพิมพ์)^{๒๒} ที่ห้อง Rare Books หอสมุดแห่งชาติ ท่าवासกรี (ชั้น ๔) ความเข้าใจเรื่องรัชกาลพระศรีเสาวภาคย์ก็ต้องเปลี่ยนไป คือ เอกสารฮอลันดาที่ระบุถึง “พระเจ้าแผ่นดินอยุธยา ถูกลอบยิงในพระบรมมหาราชวัง ขณะที่ทรงบรรทมเมื่อ วันที่ ๒๘ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๖๑๑” นั้น Dutch Papers ดังกล่าว ให้ความกระจ่างเพิ่มขึ้นไปจากฉบับตีพิมพ์ของ Iwao คือ ระบุความชัดเจนว่า “(the king) not seriously wounded” คือ พระองค์ได้รับบาดเจ็บแต่ไม่ร้ายแรง หมายความว่าพระองค์ไม่ถึงกับสิ้นพระชนม์ ถ้าหลักฐานระบุออกมาชัดเจนเช่นนั้น ก็หมายความว่า สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมทรงสืบครองต่อจากสมเด็จพระเอกาทศรถ ตั้งแต่ ค.ศ. ๑๖๑๐ ถูกลอบยิงแต่คงครองต่อไปจนถึง ค.ศ. ๑๖๒๘ อายุรัชกาลของพระองค์จึงรวมได้ ๑๙ ปี ตามหลักฐานของวันวลิต และ “สังคศิยวงศ์” ของสมเด็จพระวันรัต วัดพระเชตุพน

จึงยังทิ้งปัญหาเรื่องรัชกาลเจ้าฟ้าศรีเสาวภาคย์ไว้ต่อไปว่า จะมีหรือไม่ ดังที่ W.A.R. Wood ทักท้วงไว้ แต่ ค.ศ. ๑๙๒๔

๒๒. Dutch Papers ภาษาอังกฤษที่หอพระสมุดวชิรญาณตีพิมพ์แต่ ค.ศ. ๑๙๑๕ เป็นเรื่องราวแต่ ค.ศ. ๑๖๒๔-๑๖๔๒ แต่นี้เป็นเอกสารเก่ากว่านั้น เพราะเป็นเรื่องราวแต่ ค.ศ. ๑๖๐๘-๑๖๒๐ เป็นเรื่องราวแรกตั้งห้างฮอลันดา ที่กรุงศรีอยุธยาตัวแทนบริษัทฯ ในระยะแรกตั้งชื่อ Lambert Jacobsen Heyn. Dagb Register ภาษาฮอลันดามีอยู่ที่หอสมุดแห่งชาติ ๑๒ เล่ม เป็นเรื่องราวตั้งแต่ ค.ศ. ๑๖๒๔-๑๖๖๑ ก็ ๔๕ ปี

ข้าพเจ้าต้องขออภัยอย่างมากต่อท่านผู้อ่าน ที่พลอยเชื่อตามข้อเขียนของ ข้าพเจ้าใน “ศิลปากร” กรกฎาคม ๒๕๑๐ ว่า รัชกาลเจ้าฟ้าศรีเสาวภาคย์มีตามหลักฐานของฮอลันดา. และแม้แต่ W.A.R. Wood เองซึ่งใจป่าพอที่ขอมถนอข้อเท็จจริง (ตามจดหมายของท่านมาถึงข้าพเจ้าเมื่อวันที่ ๓๐ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๙๖๗) ข้าพเจ้าจึงขอรับรองว่าเท่าที่พบหลักฐานจนขณะนี้ หลักฐานของฮอลันดาที่ข้าพเจ้าอ้างไว้ กลับระบุว่า “พระเจ้าแผ่นดินที่ถูกลอบยิงในพระบรมมหาราชวังขณะทรงบรรทม มิได้ทรงรับบาดเจ็บสาหัส พระองค์ยังคงครองราชย์ต่อไป และได้ลงพระราชอาญาแก่ผู้ผิดและพรรคพวกจนสิ้น เป็นอันว่า สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมขึ้นครองราชย์ แต่ ค.ศ. ๑๖๑๐ ในขณะที่มีพระชนมพรรษา ๒๐ พรรษา และสวรรคตเมื่อ ค.ศ. ๑๖๒๘ มีพระชนม์ ๓๘ พรรษา ตามหลักฐานของวันวลิต (ส่วนเรื่องเจ้าฟ้าศรีเสาวภาคย์จะคล้อยตามตอนท้ายของเรื่องว่าท่านเคยเป็นพระเจ้าแผ่นดินหรือไม่)

อนึ่ง เรื่องสมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงให้ประหารสมเด็จพระเชษฐาธิราช ก็เป็นเรื่องที่ปรากฏในพระราชพงศาวดาร แต่เรื่องที่พระองค์ทรงให้ประหารพระอาทิตย์วงศ์ ผู้ครองแผ่นดินเพียง ๓๖ หรือ ๓๘ วัน เป็นเรื่องที่ขัดกับข้อความในพระราชพงศาวดารไปมาก คือพระราชพงศาวดารเขียนว่า เมื่อพระอาทิตย์วงศ์ถูกถอดจากราชสมบัติ “ทรงพระชนม์ได้เก้าพรรษา ศักราช ๙๙๑ ปีมะเมีย” สมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงพระกรุณาให้อยู่ในพระราชวังกับพระนมพี่เลี้ยง “จุลศักราช ๙๙๕ ปีระกา ก็โปรดฯ ให้ลดยศให้ไปปลูกเรือนเสาไม้ไผ่สองห้องสองหลังริมวัดท่าทราย จนถึงศักราชได้ ๙๙๙ ปีฉลู พระอาทิตย์วงศ์คบคิดกับขุนนางเป็นขบถ จึงโปรดฯ ให้เอาตัวไปประหารชีวิต” คือ พระอาทิตย์วงศ์เมื่อถูกถอดจากเป็นพระเจ้าแผ่นดินแล้ว อยู่มาอีก ๘ ปี จึงจะถูกประหาร ซึ่งเป็นปีที่ ๔ ที่วันวลิตเข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยาแล้ว เรื่องที่วันวลิตเขียนไว้จึงน่าเชื่อมากกว่าข้อความในพระราชพงศาวดาร คือ พระอาทิตย์วงศ์ได้ราชสมบัติพระชนม์ ๑๐ พรรษา วันถูกประหารมีพระชนม์ ๑๑ พรรษา คือ พระองค์ครองราชย์ ๓๖ หรือ ๓๘ วัน และถูกควบคุมพระองค์อยู่ระยะหนึ่งไม่ถึงปีที่ถูกประหาร ไม่ร้ออีก ๘ ปี ดังพระราชพงศาวดารกล่าวไว้ ส่วนเรื่องการประหาร พระราชมารดาพระอาทิตย์-

วงศ์ และพระอนุชาอีก ๕ องค์ (หน้า ๘๑-๘๒ ในประชุมพงสาวดาร ๗๙) มีเหลือ
ไว้ที่พิการหรือถูกคลยศึกอีก ๓ องค์ “นอกนั้นทั้งหมดถูกปลงพระชนม์” จึงเป็นเรื่องน่าเศร้า
ถ้าเป็นจริงตามที่วันวลิตเขียนไว้ เรื่องเช่นนี้ ปรากฏบ่อยๆ เกี่ยวกับราชวงศ์ลอมพญาใน
เมืองพม่า เมื่อมีการสลับเปลี่ยนแผ่นดินพวกเจ้านายรวมทั้งที่เขาวัว ขนาคลูกเต็กเล็ก
แดงถูกประหารสน

มีอีกอยู่ ๒ แห่ง ซึ่งทำให้ใจความยุ่งเหยิง คือ (หน้า ๒๕) “บิดาของ
ออกญากราโหมเป็นพี่เขย คนใหญ่ของพระราชชนนี ของพระเจ้าทรงธรรม” ที่ถูกเป็น
พี่ชาย และ (หน้า ๗๙) “ทรงตกลงพระทัยเข้าโจมตีนครลาว “Lycon Lawa” คำแปล
ภาษาไทยถูกต้องแล้ว แต่คำฝรั่งในวงเล็บ ตามต้นฉบับเดิม คือ Lijcoon Lauw (นครลาว)
จะเป็นเมืองอะไร ยังเป็นปัญหาเปิดอยู่

ในจดหมายเหตุวันวลิต (ฉบับสมบูรณ์) นี้ วันวลิตกล่าวถึงสมเด็จพระนเรศวร
มหาราชไว้หลายแห่ง บางแห่งเมื่อทดสอบเรื่องราวถูกต้องเรื่องราวที่ระบุไว้ในฉบับหลวง
ประเสริฐฯ เช่น (หน้า ๘๘) “พระ Marit หรือ พระองค์ดำ เมื่อประมาณ ๕๐ ปีมา
แล้ว ได้ทรงกรีธาทัพเข้ายังประเทศนี้ (กัมพูชา) ได้ชัยชนะในการสงคราม และทรงบัง-
คับให้กษัตริย์จามปาได้อำนาจอธิปไตย” ต้นฉบับภาษาฮอลันดาเขียนว่า Narit ฉบับแปล
ภาษาฝรั่งเศสเขียนเป็น Marit ส่วนประเทศกัมพูชาเขียนเป็น Chiampa ทั้งต้นฉบับและ
ฉบับแปล แต่เรื่องราวที่ว่าสมเด็จพระนเรศวร “เมื่อประมาณ ๕๐ ปีมาแล้ว” ได้ทรง
กรีธาทัพเข้ายังประเทศกัมพูชาใน วันวลิตเขียนจดหมายเหตุนี้ เมื่อ ค.ศ. ๑๖๔๐ เมื่อ
ลบออกเสีย ๕๐ ก็เหลือศักราช ค.ศ. ๑๕๙๐ ฉบับหลวงประเสริฐฯ ระบุเรื่องที่พระองค์
เสด็จพยุหยาตราไปเฝ้าเมืองละแวกเมื่อเดือน ๑๐ ขึ้น ๕ ค่ำ จุลศักราช ๙๕๕ มะเส็งศก
ตรงกับ ค.ศ. ๑๕๙๓ ศักราชผิดกัน ๒-๓ ปี พอฟังได้ แต่ในจดหมายเหตุวันวลิต หน้า ๘๒
วันวลิตเขียนไว้ว่า “ยังมีเจ้าชายอีกองค์หนึ่ง เจ้าชายองค์นี้เป็นพระโอรสองค์ใหญ่ที่สุด
ของพระเจ้าทรงธรรม พระราชบิดาของพระองค์ตั้งพระทัยจะให้สืบราชสมบัติ แต่ทว่า
พระมาริต (Marit) หรือที่เรียกกันว่าพระองค์ดำ ได้ทรงทำให้พระเนตรของเจ้าชายพิการ
โดยรับสั่งให้เอาไฟจี้ เจ้าชายได้สละบัลลังก์และทรงพำนักอยู่ในพระราชวัง”

ข้อความเช่นนี้ฟังดูขบถล จะเชื่อหรือไม่เชื่อก็คืออยู่ที่ศรัทธาของท่าน เพราะเราทราบว่สมเด็จพระนเรศวร ๙ สวรรคตเมื่อ ค.ศ. ๑๖๐๕ ขณะนั้นสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมยังทรงพระเยาว์อยู่มีพระชนม์ราว ๑๕ พรรษา จะมีโอกาสได้หรือไม่ในวันนั้น ? การที่ทราบได้ว่า สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมทรงพระชนม์เพียง ๑๕ พรรษา ใน ค.ศ. ๑๖๐๕ ก็โดยที่เราทราบว่า พระองค์สวรรคตเมื่อ ค.ศ. ๑๖๒๔ ขณะนั้นทรงพระชนม์ได้ ๓๔ พรรษา (วันวลิตหน้า ๖) การจะทราบว่าพระองค์มีพระชนม์เท่าใดใน ค.ศ. ๑๖๐๕ ในปีสวรรคตของสมเด็จพระนเรศวร ๙ ก็โดยเอา ๑๖๒๔ ตั้ง ลบด้วย ๑๖๐๕ ได้ผลลัพธ์ ๒๓ เอา ๒๓ ลบออกจาก ๓๔ ได้ผลลัพธ์ ๑๑ นี่เป็นการคำนวณตามธรรมดา การที่สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม จะมีโอกาสได้เมื่อมีพระชนม์ ๑๕ พรรษา ก็หมายความว่า พระองค์ทรงมีชายาแต่พรรษาได้ ๑๔ ขณะนั้นสมเด็จพระนเรศวร ๙ มีพระชนม์ได้ ๔๙-๕๐ พรรษาแล้ว และขณะที่ (เจ้าชายองค์น้อย) ยังนอนเบาะ ยังลุกนั่ง คลานไม่ได้การที่จะชื่อว่า สมเด็จพระนเรศวร ๙ “ได้ทรงทำให้พระเนตรของเจ้าชายพิการ โดยรับสั่งให้เอาไฟ” จึงเหลือสถานประมาณที่จะเชื่อได้ ตามปกติวิสัย บิดา จะทำแก่หลานนอนเบาะอายุไม่กี่เดือนเช่นนี้ ไม่น่าจะเป็นไปได้ ข้าพเจ้าจึงไม่เชื่อตามที่วันวลิตเขียนไว้

นี่เป็นข้อเสนอของข้าพเจ้าในเรื่องที่คลาดเคลื่อนในจดหมายเหตุ “วันวลิต” ฉบับสมบูรณ์ตีพิมพ์อยู่ในชุดประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๗๙ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๗ ส่วนในปัญหาที่ว่า เราจะเชื่อถือข้อเขียนต่างๆ ของวันวลิตได้เพียงใดนั้น ข้าพเจ้าได้นำเสนอไว้ในหมายเหตุ ๕ ท้ายเรื่องแล้ว

หมายเหตุ ๕ เราจะเชื่อถือข้อเขียนของวันวลิตได้เพียงใด ?

วันวลิตเป็นชาวฮอลันดา เข้ามาประจำอยู่ห้างค้าขายฮอลันดาที่กรุงศรีอยุธยา ๗-๘ ปี ในระหว่าง ค.ศ. ๑๖๓๓-๑๖๔๑ ขณะนั้นเป็นรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ตั้งแต่ปี ๔ ถึงปี ๑๒ สิ่งใดที่ท่านพบเห็นหรือสืบทราบมา ท่านก็เขียนไว้เพื่อเสนอผู้อำนวยการห้าง ๙ ที่กรุงปัตตาเวีย ห้างฮอลันดา เป็นห้างใหญ่พิเศษ มีอำนาจ

สิทธิขาดเหนือห้างค้าขายธรรมดา เช่น ในการรบพุ่งทำสงครามยึดครองดินแดนในนาม
ของรัฐบาลฮอลันดา หรือกระทำสนธิสัญญาในนามของรัฐบาล หรือแม้แต่ส่งทูตผู้แทน
รัฐบาลออกมากระทำการกิจในนามาภิไธยพระเจ้าอยู่หัววันวลิตเป็นผู้แทนของห้างชนิดนี้
ในกรุงศรีอยุธยา จึงเป็นบุคคลพิเศษไม่อยู่ใต้กฎหมายไทย และยังเป็นผู้พิพากษาในกรณี
คดีที่คนฮอลันดากระทำผิดในราชอาณาจักรสยามด้วย

การที่วันวลิตเข้ามาอยู่ในกรุงสยามเพียง ๓-๔ ปี เมื่อเทียบกับในชั้นหลัง คือ
ยุครัตนโกสินทร์ก็ไม่แปลกประหลาดอะไร เพราะมีชาวต่างชาติเข้ามาอยู่อาศัยในกรุง
สยามนานกว่านี้มาก เช่น สังฆราชปาเลอแก้วซ์ ๓๑ ปี หมอแบร์ตเลย์ ๓๗ ปี หมอ S.J.
Smith ๗๖ ปี (ปัจจุบัน ดร. Kenneth E. Welles ๔๐ ปี ฟ. อีแลร์ ๖๖ ปี และ W.A.R.
Wood ๖๙ ปี และยังมีชีวิตอยู่ทั้งสามท่าน) แต่วันวลิตเข้ามาอยู่ในยุคอยุธยา มีหน้าที่ติด
ต่อกับองค์การต่าง ๆ ของรัฐบาลครั้งนั้น บางครั้งยังทรงพระกรุณาโปรดให้เข้าเฝ้าด้วย
ภารกิจช่วยให้ท่านมีโอกาสรู้จักมักคุ้นกับขุนนางผู้ใหญ่ในครั้งนั้น เหตุการณ์บ้านเมือง
ในระยะเวลา ๗-๘ ปี ที่ท่านได้พบเห็นรวมทั้งเรื่องเก่า เรื่องลึกลับที่บันทึกที่ท่านสืบทราบ
มาได้ ท่านก็เขียนขึ้นไว้และมีปัจจัยที่สำคัญอยู่อีกประการหนึ่งที่ทำให้ท่านเรียนรู้จิตใจ
ชนบประเพณี ตลอดจนภาษาไทยได้ดียิ่งขึ้น คือ ท่านได้หญิงไทยเป็นภรรยา เกิดบุตรด้วย
กัน ๓ คน (ตามที่ศาสตราจารย์ เชอจิ อิวาโอะ ค้นคว้าเขียนขึ้นไว้) เรื่องใหญ่และสำคัญ
ของท่านมีดังนี้.-

๑. Description of the Kingdom of Siam (พรรณนาว่าด้วยกรุงสยาม) เขียน
ที่กรุงศรีอยุธยา ค.ศ. ๑๖๓๖ มีผู้แปลเป็นภาษาอังกฤษตีพิมพ์ไว้ในวารสารสยามสมาคม
เล่ม ๗ ค.ศ. ๑๙๑๐

๒. Chronicles of the Kings of the Ayuthian Dynasty (พระราชพงศาวดาร
กษัตริย์ราชวงศ์กรุงศรีอยุธยา) เขียนที่กรุงศรีอยุธยา ค.ศ. ๑๖๔๐ ข้าพเจ้าได้ไมโครฟิล์ม
มาแล้วแต่ยังไม่มีการตีพิมพ์ หรือการแปลออกมาจากภาษาเดิม*

* คูเซ็งอรรถ ๑๕-บ.ก.

๓. Historical Account of the Sickness & Death of King Intharaja... until the Coronation of King Sri or Prasat Thong. (เรื่องราวประวัติศาสตร์การทรงพระประชวรและสวรรคตของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม จนถึงการปราบดาภิเษกของสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง) เขียนขึ้นที่กรุงศรีอยุธยา ๓๑ ธันวาคม ๑๖๔๐ มีผู้แปลเป็นหลายภาษา รวมทั้งภาษาไทยอยู่ในชุดประชุมพงศาวดารภาคที่ ๗๙ (พ.ศ. ๒๕๐๗) ข้อความคลาดเคลื่อนในคำแปลปรากฏในหมายเหตุ ๔ แล้ว

การวิจารณ์ข้อเขียนของวันวลิต จึงจำกัดวงอยู่ในเรื่องที่ ๑ คือ พรรณนาว่าด้วยกรุงสยาม และเรื่องที่ ๓ เรื่องราวประวัติศาสตร์ ฯลฯ ส่วนเรื่องที่ ๒ พระราชพงศาวดาร..... จำต้องรองจนกว่าจะแปลและตีพิมพ์ออกมา อนึ่ง มีการตีพิมพ์ Dagb Register หรือ Dutch Papers คือ สมุดบันทึกประจำวันของห้างฮอลันดา ค.ศ. ๑๖๒๔-๑๖๔๒ (หอพระสมุดวชิรญาณ ค.ศ. ๑๙๑๕) ในหนังสือนี้มีเอกสารของวันวลิตอยู่บางฉบับ จะได้นำมากล่าวในบทวิจารณ์ด้วย

๑) จากพรรณนาว่าด้วยกรุงสยามหน้า ๑๕ วารสารสยามสมาคม

“...เมื่อเริ่มศก ๑๖๓๔ พระเจ้าแผ่นดินองค์ปัจจุบัน มีพระบัญชาให้จับหญิงมีครรภ์ โยนลงในหลุมประตุมืองแล้วกระทุ้งให้ตาย หลุมละ ๒ คน.....ในกรุงศรีอยุธยามีประตุมืองอยู่ ๑๗ ประตุม (ประตุมละ ๒ หลุม) จึงต้องหาหญิงมีครรภ์ให้ครบ ๖๘ คน... ทั้งนี้โดยทรงเชื่อว่าวิญญาณของหญิงมีครรภ์จะช่วยรักษากรุงให้พ้นจากภัยพิบัติ.....ออกญาจักรีกราบทูลให้ประกอบพิธีสำหรับประตุมิชนั้น จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กักหญิงมีครรภ์ไว้เพียง ๔ คน”

นี่เป็นข้อหมิ่นเหม่ที่สุดของวันวลิต ถ้ามีหลักฐานอื่นๆ ในสมัยนั้นมาสนับสนุน คำกล่าวนี้เราจึงพอจะเชื่อได้ วันวลิตเองเป็นคนเริ่มเขียนข้อความเช่นนี้ ซึ่งต่อมาในรัชกาลที่ ๓ ยุครัตนโกสินทร์ บาทหลวงชื่อ Bruguère ก็นำไปเขียนตีพิมพ์ในหนังสือ Chinese Repository (เล่ม ๑๓, เมษายน ค.ศ. ๑๘๔๔) ที่ฮ่องกง ดังประหนึ่งการจับหญิงมีครรภ์ (หรือขายตาม Bruguère เขียนไว้) โยนลงไปในหลุมแล้วกระทุ้งให้ตาย...เกิดขึ้นในกรุง

เทพมหานคร^{๒๓} หม่อมแอนนา ในรัชกาลที่ ๔ ก็คัดลอกข้อความชิ้นนี้ไปลงบ้าง ทำให้
เสื่อมเสียชื่อเสียงของบ้านเมืองเรามากกว่าไหนๆเสียอีก

๒) เรื่องและเล่มดังกล่าว-หน้า ๒๐

“...เมื่อพระองค์ได้ราชสมบัติเป็นพระเจ้าแผ่นดิน พระองค์โปรดให้พระชนิษฐา
และพระมารดาของมเหสีมาเป็น พระสนม... พระมารดาของมเหสีสิ้นพระชนม์ใน ค.ศ.
๑๖๓๓...”

เรื่องเช่นนี้เป็นเรื่องในรวีไฉวัน และเป็นเหตุการณ์ก่อนวันวลิตจะเข้ามาอยู่ใน
กรุงศรีอยุธยา พระราชพงศาวดารกล่าวแต่ว่า “...ในปีนั้น (จุลศักราช ๙๙๔ ปีวอก)
พระราชเทวีประสูติพระราชบุตรองค์หนึ่ง พระญาติวงศ์เหลือบเห็นเป็นสีก...” พระราช
เทวี คือ พระราชมารดาของสมเด็จพระนารายณ์อาจเป็นน้องนางเชลยของพระมเหสี พระ
ราชมารดาเจ้าฟ้าไชยก็เป็นได้ ถ้าเช่นนั้นเรื่องมาพันแย้งแผ่นดินกัน เมื่อสิ้นรัชกาลพระเจ้า
ปราสาททอง ก็เป็นเรื่องระหว่างพี่น้องและอาร์ ไม่ใช่อื่น

๓) เรื่องและเล่มดังกล่าว-หน้า ๓๑

“...พระองค์ดำ...เป็นรัชทายาทราชบัลลังก์สยาม เมื่อยังอยู่ในปฐมวัย พระองค์
ถูกนำไปเป็นตัวประกัน ณ กรุงหงสาวดี...พระองค์ต้องทนต่อการถูกสับประมาทนานาประ
การ...”

วันวลิตเข้ามาอยู่กรุงศรีอยุธยาหลังรัชกาลสมเด็จพระนเรศวร ๖ ๒๘ ปี เรื่องเล่า
กันในหมู่ขุนนางเกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวร ๖ ยังอยู่ในปฐมวัยคงจะมีกันอยู่มาก เรื่องนี้

๒๓. บาทหลวงผู้เขียนไว้ว่า “It was only five years ago that this ceremony, worthy of cannibals,
took place in Bangkok” p. 197 และมีคำของผู้ทำเชิงอรรถว่า “We are not aware that any
custom of this kind exists in Siam” บาทหลวงผู้เขียนจะเข้ามาอยู่ในพระนครปีไหน ออกไปปีใด
ยังสืบไม่ได้ความ แต่ท่าน (ซึ่งผู้ทำเชิงอรรถว่าเป็น Bishop แต่ไม่ปรากฏชื่อว่าเป็นสังฆราชใน
กรุงเทพ ฯ เลข) เขียนเรื่องราวไว้วันวาหลายแห่ง ผิดกับงานเขียนของท่านสังฆราชปาเลอกัวซ์
ซึ่งเขียนเรื่องราวเป็นหลักฐานน่าฟัง ในบรรดาฝรั่งที่เข้ามาในรัชกาลที่ ๓ ข้าพเจ้ายังไม่เคยพบเรื่อง
“ของชาติบ้านเมือง” ดังบาทหลวง Bruguère เขียนไว้เลย

จึงควรเชื่อได้ว่าเป็นความจริง แต่ปัญหามีอยู่ว่าพระองค์ถูกนำตัวไปเป็นประกันเมื่อปีไหน ? ถ้าจุลศักราช ๙๓๑ คราวสมเด็จพระราชาธิบดีได้เถลิงถวัลยราชสมบัติ พระองค์ก็จะมีพระชนมายุได้ ๑๔-๑๕ พรรษา (พระองค์มีพระชนม์ ๕๐ คราวสวรรคต เมื่อจุลศักราช ๙๖๗) เมื่อเสด็จกลับจากหงสาวดี เมื่อจุลศักราช ๙๓๓ ก็ได้เสด็จขึ้นไปครองเมืองพิษณุโลกทันที ระยะเวลาที่พระองค์เสด็จอยู่หงสาวดีในฐานะตัวประกันก็ตกเพียง ๒ ปีเท่านั้น แม้กระนั้น “การถูกสบประมาทนานาประการ” ก็มีแรงผลักดันให้พระองค์ทรงวางแผนกู้อิสรภาพให้แก่ชาติบ้านเมือง ซึ่งมาแสดงออกเอาในจุลศักราช ๙๔๖ (คือ ๑๓-๑๔ ปีต่อมา) ตอนเสด็จถึงเมืองแครงและกลับคืนมาพระนครศรีอยุธยา นี่เป็นการยืนยันว่า สมเด็จพระนเรศวรฯ เป็นนักรบไม่หวั่น แต่กลับสุขุมคัมภีรภาพ

๔) เรื่องและเล่มดังกล่าว-หน้า ๓๒

“เจ้าชายไทยทรงนำทัพเข้ารับทัพข้าศึก ทัพทั้งสองปะทะกันระยะห่างจากพระนคร (ศรีอยุธยา) เพียงครึ่งไมล์ ทางทิศเหนือ ใกล้วัดร้างซึ่งยังคงปรากฏอยู่.....พระองค์ทรงแทงถูกข้าศึกด้วยหอกทะลุพระวรกาย...”

ตอนนั้นวันวิดิเขียนตามคำบอกเล่าของผู้ใกล้ชิด เหตุการณ์ในคราวยุทธหัตถีกับพระมหาอุปราชาเกิดขึ้นแต่ ค.ศ. ๑๕๙๒ ห่างจากปีวันวิดิเขียนขึ้น ๔๔ ปี ผู้ที่เข้าร่วมในสงครามยุทธหัตถีครั้งนั้น คงจะสูญหายตายจากหรือแก่ชราไปมากแล้ว วันวิดิคงได้รับคำบอกเล่าจากผู้ที่ไม่ได้เข้าร่วมรบในครั้งนั้น สถานที่ทรงยุทธหัตถีจึงผิดไปจากหนองสาหร่าย จังหวัดสุพรรณบุรี (ตามฉบับหลวงประเสริฐฯ) มาเป็น “ห่างจากกรุงฯ ทางทิศเหนือเพียงครึ่งไมล์”

๕) หน้าเดียวกันกับ ๔

ใน ค.ศ. ๑๖๓๔ พระเจ้าหงสาวดีส่งทูตมากรุงศรีอยุธยา...เมื่อทูตกลับไปแล้ว ขาวมอญหงสาวดีจำนวน ๑๐๐,๐๐๐ อพยพมาสู่พระโศภิตสมภารกรุงสยาม” และ “เมื่อปีที่แล้ว (๑๖๓๕) ทูตกรุงอังวะมายังกรุงศรีอยุธยา ขอความช่วยเหลือ เพราะเมืองหงสาวดีกำลังรุกรานกรุงอังวะอยู่”

เรื่อง^๕พระราชพงสาวดารมิได้ระบุไว้ นอกจากเรื่องลศักราชในจุลศักราช ๑๐๐๐ ปีบาล ซึ่งห่างจากปีที่วันวลิตเขียนไว้ ๔ ปี เรื่องมอญอพยพในรัชกาล^{๕๕}มีจำนวน ๑๐๐,๐๐๐ คนเป็นเรื่องใหญ่ ได้สอบกับประวัติศาสตร์พม่าฉบับของ Phayre, Harvey, และ Hall ต่างก็ลงข้อความตรงกันว่า.— “ในปี ค.ศ. ๑๖๒๘ Anaukpetlun หรือพระมหาธรรมราชา แห่งกรุงอังวะทรงย้ายราชสำนักจากกรุงอังวะมาประทับอยู่กรุงหงสาวดี แต่เกิดการขบถขึ้นในพระราชวังพระองค์สิ้นพระชนม์ในคราวขบถครั้งนั้น พระอนุชาทรงพระนาม Thalun ได้ปราบดาภิเษกเป็นพระเจ้าแผ่นดิน...ใน ค.ศ. ๑๖๓๕ พระองค์จึงละทิ้งกรุงหงสาวดี โดยย้ายราชสำนักไปอยู่กรุงอังวะ (หงษ์) เพราะมอญเกิดแข็งข้อคิดเป็นขบถตอนพระองค์ปราบดาภิเษก ครั้นปราบปรามพวกขบถได้แล้ว ขวามอญต่างก็อพยพไปสู่ประเทศสยาม..” (D.G.E. Hall: BURMA: ๑๙๕๐ หน้า ๖๕) ข้อเขียนของวันวลิตจึงมีน้ำหนัก ดังประวัติศาสตร์พม่ากล่าวยืนยัน

อันที่จริง พงสาวดารพม่ากล่าวไว้อย่างคร่าวๆ แต่พงสาวดารมอญและพระราชพงสาวดารไทยไม่กล่าวอะไรไว้เลย จึงเป็นข้อคดีที่วันวลิตเขียนระบุเรื่องให้ไว้ เพราะวันวลิตเข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยาใน ค.ศ. ๑๖๓๓ เรื่องราวการเมืองระหว่างประเทศมอญ—พม่า และสยามใน ค.ศ. ๑๖๓๔ และ ค.ศ. ๑๖๓๕ จึงเชื่อได้ตามหลักฐานของวันวลิตซึ่งพอจะย่อได้ดังนี้.— เมื่อกษัตริย์พม่า กรุงอังวะ ย้ายราชสำนักมาประทับที่เมืองหงสาวดี โดยจะ^{๕๖}ฟื้นฟูกรุงหงสาวดีให้เป็นเมืองหลวงเช่นครั้ง^{๕๗}บุเรงนอง พวกขุนนางราชบุตรต่างไม่พอใจ จึงเกิดวุ่นวายขึ้น จนลอบปลงพระชนม์กษัตริย์พม่าได้ พระอนุชาทรงพระนาม Thalun จึงตัดสินใจย้ายราชสำนักกลับไปอยู่เมืองอังวะตั้งเก่า เมื่อมอญหลุดพ้นจากการครอบครองของพม่าแล้ว จึงส่งทูตมากรุงศรีอยุธยาใน ค.ศ. ๑๖๓๔ คงจะกราบทูลขอพระบารมีเป็นทัพ สมเด็จพระเจ้าปราสาททองก็โปรดอนุวัติตามคำขอ “ขวามอญจำนวน ๑๐๐,๐๐๐ จึงอพยพเข้ามาพึ่งพระโพธิสมภารในปี^{๕๘}” การที่มอญอพยพเข้ามาในครั้งนั้นเป็นการอพยพใหญ่หลวงมาก หงษ์ คงเกรงอำนาจกรุงอังวะว่าจะแผ่แผ่ในการลอบปลงพระชนม์พระเจ้า Anaukpetlun พระมหาธรรมราชา แต่ทางกรุงอังวะก็คงขวัญเสียเช่นกัน จึงส่งทูตมากรุงศรีอยุธยาทูลขอความช่วยเหลือ เพราะเกรงมอญหงสาวดีจะรุกรานไป

ถึงกรุงอังวะ ต่างฝ่ายต่างขวัญโมโหด้วยกันทั้งคู่ เราไม่ทราบวาทาทางกรุงศรีอยุธยาตอบทูต
พม่าไปอย่างไร แต่นี่เป็นโอกาสดีเหลือเกินที่กรุงศรีอยุธยาปล่อยให้ผ่านไป ไม่ยึดครองหัว
เมืองมอญเป็น “กันชน” หรือมิฉะนั้นก็แผ่อำนาจไปจนถึงกรุงอังวะให้ตกเป็นเมืองประเทศ
ราช ความผิดพลาดในนโยบายต่างประเทศครั้งนั้น และต่อมาในครั้งสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ
จะฉวางทางให้กษัตริย์พม่าราชวงศ์ใหม่คือ ราชวงศ์อลองพญา แผ่อำนาจมาตีกรุงศรีอยุธยา
แตกใน พ.ศ. ๒๓๑๐ นับแต่รัชกาลของพระเจ้า Thalu พระองค์นั้นเป็นต้นไป อำนาจ
ของกษัตริย์พม่าราชวงศ์บุเรงนองจะเสื่อมถอยจนในที่สุดพ่ายแพ้แก่มอญ จนกษัตริย์พม่า
ถูกนำตัวมาเป็นเชลยที่กรุงหงสาวดีในที่สุด

๖) เรื่องและวารสารเล่มเดียวกัน-หน้า ๕๒

“ใน ค.ศ. ๑๖๒๔ เรือสินค้าออลันดาลำหนึ่งถูก Don Fernando de Silva แย่ง
ชิงเอาไปในน่านน้ำสยาม...”

เรื่องเรือสเปนเข้ามาพ่นพ่นในน่านน้ำสยามและใกล้เคียง และใช้อำนาจแย่ง
ชิงเรือสินค้าของชาติอื่น มีปรากฏในเอกสารสเปนของ de Morga เรื่องเกิดขึ้นบ่อย ๆ
ในรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรฯ ในน่านน้ำกัมพูชา ในรัชกาลนั้น (ราว ค.ศ. ๑๖๐๐)
เรือสเปนลำหนึ่งไปแวะที่กัมพูชา เข้ารบพุ่งแต่พ่ายแพ้แก่ “ลักษมานา” ขุนนางผู้ใหญ่
ในกรุงกัมพูชาขณะนั้น จึงแล่นเข้ามาสู่กรุงศรีอยุธยาพร้อมด้วยสาส์นของผู้สำเร็จราชการ
หมู่เกาะฟิลิปปินส์ ในเอกสารของสเปนระบุว่า “พระเจ้าแผ่นดินสยามใคร่จะได้ปืนใหญ่
เรือ...” เอกสารของไทยเราไม่ได้จลเรื่องนี้ไว้จึงเป็นการกล่าวหาของสเปนฝ่ายเดียว ข้าพ-
เจ้าเข้าใจว่าฝ่ายไทยเราคงสืบทราบเรื่องเรือสเปนพ่นพ่นแสดงอำนาจประหนึ่งโจรสลัดอยู่
ในน่านน้ำแถบนี้อยู่เสมอ ๆ จึงให้กัปตันเรือรบปืนใหญ่เรือชั้นรักษาไว้ที่เมืองบางกอก (ตั้ง
เช่นในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ ค.ศ. ๑๗๑๔ มีปรากฏในหนังสือของ Sir Jhon
Bowring โดยท่านใช้เอกสารของสเปนมาเขียนไว้) คงไม่ใช่ฝ่ายเราต้องการปืนของเขา
มาเป็นสมบัติ เมื่อเขาไม่ยอมกระทำตาม และฝ่ายไทยก็ไม่ยอมให้นำเรือชั้นมาถึงกรุง
ศรีอยุธยา เขาจึงเอาปืนใหญ่นั้น ๆ จมน้ำไว้ โดยผูกท่อนเป็นเครื่องหมาย เพื่อขากลับออก

ไปจะได้นำขึ้นขึ้นมาใช้อีก ฝ่ายไทยจึงยอมให้นำเรือขึ้นมากองศรีอยุธยา ได้ถวายสาส์นของ
ผู้สำเร็จราชการฯ ในขณะที่ยังเจรจากำลังเมืองกันอยู่ จะเนื่องด้วยมูลเหตุอะไรไม่ปรากฏ
เรือสเปนกลับแล่นออกไปโดยไม่มีการทูลลา ฝ่ายไทยทราบเช่นนั้น และยังทราบด้วยว่า
เรือสเปนยังได้นำชาวโปรตุเกสในกรุงศรีอยุธยาที่มีความผิดกำลังถูกรอลงอาญาอยู่บนเรือ
หนีออกไปด้วย สมเด็จพระนเรศวรฯ ก็ทรงให้เรือไทยติดตาม ได้สู้รบกันบนแม่น้ำตลอด
จนถึงสันดอน “๗ วัน ๗ คืน” เรือสเปนจึงหนีรอดออกไปได้ แต่ตัวหัวหน้า (ซึ่งเป็นราช
ทูตผู้นำสาส์นเข้ามา) และคนสเปนอีก ๗-๘ คน ได้เสียชีวิตลง เรือลำนั้นแล่นไปถึง
กรุงมะนิลาได้อย่างบอบช้ำเต็มที สัมพันธไมตรีระหว่างสเปนและกรุงศรีอยุธยาจึงจะงักไป

ครั้นใน ค.ศ. ๑๖๒๔ รัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม เรือสเปนเข้ามาแสดง
อำนาจเยี่ยงโจรสลัดอีก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงโปรด ให้เรือไทยเข้าช่วยพวกฮอลันดา
รบพุ่งแย่งเรือสินค้าคืนมาได้ และยังมีเรือสเปนลำนั้นไว้ด้วย ผู้สำเร็จราชการหมู่เกาะ
ฟิลิปปินส์ส่งทูตเข้ามา ๓ คน เพื่อเจรจากับเรือแต่ไม่สำเร็จ เรือสเปนจึงคอยดักรับเรือ
สินค้าไทยที่นำเงินไปซื้อเมือง Canton เป็นการแก้แค้น สัมพันธไมตรีระหว่างกรุงมะนิลา
และกรุงศรีอยุธยาจึงบลุกบลักเรื่อยมา

ในปลายรัชกาลนี้ (ค.ศ. ๑๖๒๔) มีพระราชสาส์นพระเจ้าแผ่นดินฮอลันดา พระ
องค์ใหม่ ทูลเรื่องผลัดเปลี่ยนแผ่นดินในประเทศฮอลันดา และขอบพระทัยสมเด็จพระเจ้า
อยู่หัวที่ทรงช่วยเหลือเรื่องเรือสินค้าฮอลันดาถูกยึดไป ดังความแจ้งอยู่ตามข้างบนนี้แล้ว

๑) เรื่องและเอกสารเล่มเดียวกัน-หน้า ๕๘

“ออกญา...เป็นตำแหน่งสูงสุดในกรุงสยาม ผู้ที่ได้รับตำแหน่งออกญาได้รับพระ
ราชทานหีบหมากทอง...”

บรรดาศักดิ์ “ออกญา” ว่าเป็นบรรดาศักดิ์สูงสุด มีปรากฏในเอกสารวันวลิตและ
ในเอกสารของฝรั่งเศสในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ฯ แต่พระราชพงศาวดารเฉพาะฉบับพระ
จักรพรรดิพงศ์ (จาต) ซึ่งมารวบรวมแต่งอย่างพิสดารเอาในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าพระ
บรมโกศ (และมีการชำระหลายครั้งในยุครัตนโกสินทร์) นำความเข้าใจของสมัยหลังไป

ใช้ให้คลุมเรื่องในสมัยก่อน เช่นว่าในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ฯ มีขุนนางตำแหน่ง “เจ้าพญา” หรือ “เจ้าพระยา” อยู่หลายคนเช่น เจ้าพระยาวิไชยเณทร์ เป็นต้น

ข้าพเจ้าเข้าใจว่า ขุนนางตำแหน่ง “ออกญา” หรือต่ำกว่านั้น เพราะทำความดีความชอบอย่างเอกอุจึงได้รับพระราชทานให้เลื่อนขึ้นเป็น “เจ้า” มีอยู่เพียงสองคนตลอดยุคกรุงศรีอยุธยา คือ ขุนชำนาญชาญณรงค์ ตอนสมเด็จพระเจ้าท้ายสระสวรรคต ได้เข้ารพพกับพระชนบุรีฝ่ายเจ้าฟ้าอภัย จนได้ชัยชนะ เป็นการ “ถวายเป็นชีวิต” เพื่อสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ จึงทรงพระกรุณาโปรด ให้ขุนชำนาญชาญณรงค์ เป็นเจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์ ว่าที่โกษาธิบดี โปรดให้หลวงจำแสนยกมาเป็นเจ้าพระยาจักรี...” นี่เป็นหลักฐานว่า สำหรับคนสามัญเราเพิ่มมี “เจ้าพระยา” เอาในปลายยุคกรุงศรีอยุธยา

ในยุคต้นๆ ของกรุงศรีอยุธยา คำ “เจ้า” ใช้หน้าพระนามก็มี หลังพระนามก็มี เช่น “ท่านเจ้าพญาราม” “พระนครอินทราเจ้า” แต่สำหรับขุนนางคนสามัญ ตำแหน่งกลาโหมยังเป็นพระ เช่น “พระกลาโหม” ในแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เวลานั้นยังไม่มี “ออกญากลาโหม” ตั้งยุคกลาง (ดูหลักฐานได้จากพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐฯ)

ข้าพเจ้าเข้าใจว่า “ออกพระ” จะปรากฏใช้ก่อนในภาคเหนือ คือ สมัยทริภุชชัย มีหลักฐานปรากฏในวารสารสมาคมค้นคว้าพม่า (A Cambodian (?) Invasion of Lower Burma: JBRS, เล่ม ๑๒ ภาค ๑ ค.ศ. ๑๙๒๒) เป็นบทความของ G.H. Luce ว่า พวกกรอมบุกรุกเมืองสะเทิม แม้ทัพสี่คนที่ยกทัพไปประชิดกรุงสะเทิม เมื่อ ค.ศ. ๑๐๕๐ (พงศาวดารโยนกกว่าชาวทริภุชชัยอพยพหนีโรคห่า) มีชื่อออกพระ นำหน้าทั้ง ๔ คน คือ Aukbra Ran, Aukbra Re, Aukbra Bon, Aukbar Paik ศาสตราจารย์ ลูซ จึงเสนอให้พิจารณาชื่อของ ๔ ท่านนี้ เพื่อตอบปัญหาว่า “กรอม” ที่ไปบุกรุกสะเทิมเป็นพวกไหน จะเป็นเขมรกัมพูชา ขอมลพบุรี (หรือกรอมทริภุชชัย?)

ในสมัยอยุธยาตอนต้น เราจึงใช้ “ออกพระ” สำหรับขุนนางตำแหน่งกลาโหม ในยุคกลางเป็น “ออกญา” กลาโหม และในยุคปลายจึงเพิ่มมี “เจ้าพระยา” (จักรี)

ที่ฝรั่งเขียนไว้ว่า มีตำแหน่ง “เจ้าพระยามหาอุปราช” ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ฯ นั้นท่านคงเป็น “เจ้า” ไม่ใช่ขุนนางสามัญ เพราะ “ท่านไม่ต้องถวายบังคม” ตอนเข้าเฝ้า

๘) เรื่องและวารสารเล่มเดียวกัน—หน้า ๕๑-๕๘

“คำในภาษาไทย ประกอบด้วยตัวอักษร ๔๖ ตัว...มีเรื่องราวอะไร เขาก็จดลงไว้ในสมุดสีดำนั่น... นอกจากเรื่องสำคัญจริงๆ เขาก็ใช้เขียนบนกระดาษจีนอย่างที่ดีด้วยหมึกสีดำนั่น...”

ที่ว่าภาษาไทยมีตัวอักษร ๔๖ ตัว วันวลิตคงเข้าใจผิด เพราะภาษาไทยเรามีพยัญชนะอย่างมากที่สุด ๔๔ ตัวเท่านั้น

เรื่องกระดาษจีนอย่างดี ใช้เขียนเรื่องราวสำคัญ เห็นจะใช้บ่อยๆ ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม คือ เมื่อพระองค์มีพระราชสาส์นไปถวายโขน ตัวพระราชสาส์นว่า เป็นแผ่นทองจารึกด้วยตัวอักษรไทย แต่มีคำแปลกำกับพระราชสาส์น Sir Ernest Satow ได้ตรวจดูที่ประเทศญี่ปุ่น บอกไว้ว่าเขียนบนกระดาษจีน ด้วยตัวอักษรจีน

พูดถึงพระราชสาส์นแผ่นทอง ข้าพเจ้าเคยตรวจดูพระราชสาส์นของ ร. ๔ ทรงมีไปถึง Queen Victoria ที่ Public Record Office กรุงลอนดอน ในรัชกาลที่ ๔ ใช้กระดาษฝรั่งอย่างดีค่อนข้างหนา แต่ขลิบทองทั้ง ๔ ขอบกระดาษ ไม่ใช่แผ่นทองทั้งแผ่นเสียแล้ว กาลเวลาเปลี่ยนไป การใช้แผ่นทองคงบรรจุข้อความได้ไม่กี่บรรทัด แต่กระดาษฝรั่งขลิบบอบทองทั้ง ๔ ขอบบรรจุข้อความไว้หลายหน้ากระดาษถึงพระราชสาส์นของ ร. ๔ ที่เห็นมา

๘) เรื่องและวารสารเล่มเดียวกัน—หน้า ๕๕

“การพรรณนาเรื่องบ้านเมือง ส่วนมากเขามอบให้ภิกษุสงฆ์เป็นผู้เก็บรักษา (ดังนั้น) ในหมู่ขุนนางคนมั่งมี หรือ ราชวรสามัญ จึงไม่ค่อยรู้เรื่องราวประวัติศาสตร์ของบ้านเมืองนอกจากที่เล่ากันจากปากหนึ่งไปสู่อีกปากหนึ่งเท่านั้น”

วันวลิตคงเข้าใจถูกต้องแล้ว ยกเว้นสถานที่บางแห่งที่ท่านเข้าไม่ถึง เช่น “หอหนังสือ” ในพระบรมมหาราชวัง และ “กฎหมายเหตุของพระโหร” เขียนไว้

ในการสั่งให้ “คัดเข้าด้วยกันเป็นแห่งเดียว ให้ระดับสักราชกันมา” ใน ค.ศ. ๑๖๔๐ รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ฯ ดังปรากฏในบานแผ่นก (พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐฯ นั้น) จะเห็นได้ว่ามี “หอหนังสือ” “กฎหมายเหตุโหร” และ “เหตุซึ่งมีในพระราชพงศาวดาร” อยู่ก่อนแล้ว ผู้คัดเข้าไว้เป็นเล่ม มีหน้าที่เพียงเรียงลำดับก่อนหลังของเรื่อง คือ เป็นผู้ compile จาก source ต่าง ๆ ที่มีอยู่ในครั้งนั้น source เหล่านี้อาจสูญหายไปนอกวงเพลิงเมื่อคราวเสียกรุงเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ ดังนั้นกรรมการผู้ชำระพระราชพงศาวดารกรุงเก่าจึงต้องเอาความจดจำของผู้เฒ่าผู้แก่ เรื่องต่างๆ จึงสืบสนโดยเฉพาะเรื่องศักราช จะเห็นได้ชัดตอนรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ ต่างฉบับก็ว่าไว้ต่างกันตั้งแต่ ๖ ปี, ๗ ปี, ๗ ปีครึ่ง จนถึง ๘ ปี เรื่องเหล่านี้เราจะฟังความจำไม่ได้ เพราะเป็นเหตุการณ์นานมาแล้ว เราต้องอาศัย contemporary records คือหลักฐานของคนในเวลานั้นจึงได้ จึงจะพอเชื่อถือได้

๑๐) เรื่องและวารสารเล่มเดียวกัน หน้า-๑๐๕

“ข้าพเจ้าพยายามเล่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นตามความจริง และตามที่ข้าพเจ้าสืบทราบว่า.....” มาถึงตอนนั้น เราก็พอจะสรุปเรื่องราวจากหนังสือ “การพรรณนาว่าด้วยกรุงสยาม” ของวันวลิตได้แล้วคือ

๑. สิ่งที่วันวลิตพบเห็นที่กรุงศรีอยุธยา เราพอเชื่อถือได้ ยกเว้นเรื่องสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ทรงสั่งให้จับหญิงมีครรภ์โยนลงไปในหลุมกระทู้ให้ตาย เมื่อ ค.ศ. ๑๖๓๔ อันที่จริงวันวลิตก็ไม่ได้เขียนให้ชัดลงไปว่าท่านเห็นเอง การที่ท่านเชื่อเช่นนั้นคงจะมีใครบอกท่าน ท่านไม่สืบสวนให้ถ่องแท้ และนำไปเขียน จึงเป็นที่เสียหายแก่บ้านเมืองของเราอย่างมหันต์ทีเดียว

๒. เรื่องพวกมอญอพยพเป็นจำนวน ๑๐๐,๐๐๐ ใน ค.ศ. ๑๖๓๕ ไม่ปรากฏในพระราชพงศาวดาร แต่เป็นเรื่องพอเชื่อถือได้ เพราะประวัติศาสตร์พม่ายืนยัน

ในพงสาวดารมอญพม่า (ป.พ. ภาค ๑) ไม่ระบุเรื่องมอญอพยพใน ค.ศ. ๑๖๓๕ แต่ไประบุเอาไว้ใน ค.ศ. ๑๖๕๖ (รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ๔) พวกพม่าจึงมีหนังสือเข้ามาขอความร่วมมือกัน แต่ทางกรุงศรีอยุธยาไม่ยอม กลับให้ออกญาโกษาเหล็กไปรับความร่วมมือได้รบกับพม่าที่ตำบลปลายด่านเมืองกาญจนบุรี อันจะเป็นมูลเหตุให้กองทัพไทยบุกเข้าไปประชิดเมืองอังวะในเวลาต่อมา

๓. เรื่องสมเด็จพระเจ้าปราสาททองลอบสังหารในปีขาล จุลศักราช ๑๐๐๐ วันวลิตมิได้จดลงไว้ แต่ในพงสาวดารมอญพม่า กล่าวไว้ว่า ฉัตรยอศพระเจดีย์ร้างกิ่งหักตกลงมาอีก ครั้นพระเจ้าอังวะได้ทรงทราบ ก็ทรงพระวิตกว่าคำโบราณว่าไว้ว่าถ้าศักราชครบ ๑,๐๐๐ ปีแล้ว บ้านเมืองจะไม่เป็นสุข จะเกิดกลียุคในทุกประเทศ แลบัดนี้เกิดเหตุใหญ่ “ฉัตรยอศพระมหาเจดีย์หักลงมาจาเราจะทำกุศลให้ระงับเหตุร้ายนั้นเสีย ครั้นถึงเดือนหก ขึ้น ๔ ค่ำ จึงให้บริวาร ๑,๐๐๐ รูปสำเร็จให้เท่ากันกับศักราช.....จึงแผ่พระราชกุศลไปให้ทั่วสัตว์ทั้งปวง” (ป.พ. ภาคที่ ๑-พ.ศ. ๒๔๙๙ หน้า ๓๑๕)

เรื่องนี้ทางกรุงอังวะให้บริวารคนละกุศล ทางกรุงศรีอยุธยาก็คงทำพอเป็นพิธี มิได้ลอบสังหารอย่างจริงจังอะไร เพราะข้อความในพระราชพงสาวดาร ก็เรียงลำดับเรื่องราวไปตามศักราชเดิม คือ ศักราช ๑๐๐๐ ปีขาล ศักราช ๑๐๐๒ ปีมะโรง ศักราช ๑๐๐๓ ปีมะเส็ง ศักราช ๑๐๐๕ ปีมะแม.....

มีข้อสังเกตตอนนี้อยู่ข้อหนึ่งคือ

เรื่องราวในพระราชพงสาวดาร เฉพาะรัชกาลปราสาททอง มีข้อความที่มีลักษณะพิเศษใส่ร้ายพระศรีสุธรรมฯ ว่า “สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระอนุชาองค์หนึ่ง ทรงพระกรุณาตรัสว่าน้องเราคนนั้นน้ำใจก็ขบถหยาบขำมิได้มีหิริ โอตตัปปะ จะให้เป็นอุปราชแผ่นดินต่างพระเนตรพระกรรณมิได้ ให้เป็นเจ้าชื่อ พระศรีสุธรรมราชา...” ซึ่งวันวลิตกล่าวไว้เป็นอย่างอื่นว่า “พระอนุชาซึ่งพระองค์ประกาศสถาปนาในคราวเดียวกันนั้นให้เป็นรัชทายาทสืบราชบัลลังก์” — (หน้า ๖๖ ป.พ. ๗๙) และมีข้อความยกย่องสมเด็จพระนารายณ์ฯ เป็นพิเศษ ข้าพเจ้าจึงเชื่อว่า ผู้ที่เขียนเรื่องราวในรัชกาลนี้ จะต้องผูกใจแค้นเข้าข้างสมเด็จพระนารายณ์ฯ อย่างมากทีเดียว เพราะเป็นการเขียน “เอียง” เข้าข้างกันจนเห็นได้ชัด

ตามหลักเกณฑ์ historiography และจริยธรรม นักประวัติศาสตร์ต้องกล่าวแต่เรื่องจริงที่มีหลักฐาน จะแสดงความเห็นหรือตีความหมายในบางเรื่องก็พออนุโลมให้ทำได้ แต่ต้องบอกไว้ว่าเป็นความเห็นหรือการตีความหมายของตน ในการที่ผู้แต่งพระราชพงศาวดารรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททองจะใส่ไข่เข้าข้างสมเด็จพระนารายณ์ฯ ก็เป็นไปตามสิทธิของบุคคลจะพึงมี แต่ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่าท่านจะมีสิทธิเอาเท็จหรือข้อความไม่มีหลักฐานพุดป้ายร้ายผู้อื่น เช่นว่าพระศรีสุธรรมราชา “มีน้ำใจกับละหยาบช้า มิได้มีหิริ โอตตัปปะ จะให้เป็นอุปราชแผ่นดินต่างพระเนตรพระกรรณมิได้” เพราะพระศรีสุธรรมราชาได้เป็นอุปราช คือรัชทายาทสืบราชบัลลังก์ในต้นรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ตามหลักฐานของวันวลิต ส่วนพระองค์ท่านจะ “มีน้ำใจกับละหยาบช้า มิได้มีหิริ โอตตัปปะ” อย่างไร ก็ควรแสดงเรื่องราวออกมาให้เห็น แต่นี่เป็นการเขียนปูพื้นฐานให้ผู้อ่านเอียงเข้าข้างสมเด็จพระนารายณ์ฯ ก่อนที่พระองค์ท่านจะประสูติเสียอีก (คือพระศรีสุธรรมราชาได้เป็นอุปราชในปีสมเด็จพระเจ้าปราสาททองได้ราชสมบัติ ก่อนสมเด็จพระนารายณ์ฯ จะประสูติ ๒ ปี)

ในบรรดาเรื่องราวสำคัญๆ ที่วันวลิตเขียนไว้ แต่ไม่ปรากฏในพระราชพงศาวดาร เช่น เรื่องศึกทางลานนาไทย เรื่องมอญอพยพครั้งใหญ่ เรื่องทูตอังวะมาทูลขอให้ช่วยป้องกันกรุงอังวะจากมอญกรุงหงสาวดี มีอยู่เรื่องหนึ่งควรอยู่ในพระราชพงศาวดารของรัชกาลนี้อย่างยิ่ง แต่ก็ไม่ได้ปรากฏ คือ เรื่องใต้ข้างเผือกใน ค.ศ. ๑๖๓๕ เฉพาะเรื่องนี้ปรากฏอยู่ใน วารสารสยามสมาคม หน้า ๑๐๒ (เล่มดังกล่าว) ว่า “เมื่อปีกลายนี้ มีผู้จับข้างเผือกได้เชือกหนึ่งแถวเมืองนครราชสีมา เมื่อพระองค์ทรงทราบข่าวนี้ ก็ให้ทรงปลาบปลื้มพระทัยยิ่งนัก ข้างเผือกเชือกนี้ยังเล็กมาก จึงทรงโปรดให้ผู้จับได้เลี้ยงดูไว้ก่อน...” จึงเห็นได้ว่า ไม่ว่าจะเป็นเรื่องศึกเสือเหนือใต้ทางลานนาหรือทางปัตตานี ไม่ว่าจะเป็นเรื่องกับประเทศเพื่อนบ้าน คือ กรุงหงสาวดี และกรุงอังวะ แม้แต่เรื่องใต้ข้างเผือกซึ่งเป็นเรื่องมงคลประจำรัชกาล ต่างไม่ปรากฏในพระราชพงศาวดารของรัชกาลนี้ทั้งนั้น มีปรากฏแต่เรื่องกตเจ้านายของค์อื่น ๆ ยกย่องเทิดทูนพระนารายณ์ราชบุตรจนสูงเด่น และเรื่องถ่ายแบบปราสาทพระนครหลวงมาสร้างที่ประทับร้อน ตำบลริมวัดเทพจันทร์ (ทรงให้นำนามว่า ศรีโยธรมหาพิमानบรรยงค์) โดยมีได้บอกไว้ว่า โปรดให้ช่างไปถ่ายแบบชนิดลอบไปขุม

ไป หรืออย่างไร เพราะเขมรก็มีพญาข้างข้อต่อกรุงศรีอยุธยา นับแต่สมเด็จพระศรีสุพรรณ-
มาราชสิ้นพระชนม์ เมื่อ ค.ศ. ๑๖๑๘ แล้ว กว่าจะกลับคืนมาสู่อำนาจกรุงศรีอยุธยาใน
ฐานะเมืองประเทศราชก็ตกเอารับกาลสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ คือ ค.ศ. ๑๗๑๘ (หน้า ๑๙๔
ประชุมพงศาวดารภาค ๑ พงศาวดารเขมร) คือ เขมรก็มีพญาข้างเมืองอยู่ได้ ๑๐๐ ปี
จึงกลับสู่ฐานะประเทศราชอีกครั้งหนึ่ง และราชสำนักก็อยู่ที่เมืองอื่น ไม่ใช่กรุง“ศรีโยธธ”
ซึ่งปกคลุมไปด้วยต้นหญ้าป่าไม้ เพราะถูกทอดทิ้งมานานปี พระราชพงศาวดารมีแต่เรื่อง
เช่นนี้ ข้าพเจ้าจึงเชื่อว่า ใครก็ตามเป็นผู้เขียนเรื่องราวในรัชกาลนี้ไว้ในพระราชพงศาวดาร
คงเกิดภายหลังรัชกาลนี้มากจนจำได้แต่เรื่องสั้น ๆ เรื่องสำคัญ ๆ กลับไม่รู้เรื่องเอาเสียเลย
จึงสมกับคำที่วันวลิตเขียนไว้ว่า: “ขุนนาง...ไม่ค่อยรู้เรื่องราวประวัติศาสตร์ของบ้านเมือง
นอกจากที่เล่ากันจากปากหนึ่งไปสู่อีกปากหนึ่งเท่านั้น” Documented history หรือการใช้
เอกสารหลักฐานเพื่อเขียนประวัติศาสตร์จึงดูจะไม่มีเอาเสียเลย

วันวลิตอยู่ในกรุงศรีอยุธยา นับแต่ปี ๔ จนถึงปี ๑๒ ในรัชกาลสมเด็จพระ
เจ้าปราสาททอง มีเหตุการณ์หนึ่งซึ่งวันวลิตทำเสนอผู้อำนวยการบริษัทที่กรุงปารีส
(ปรากฏในหน้า ๖๐ Dutch Papers หอพระสมุดวชิรญาณตีพิมพ์ ค.ศ. ๑๙๑๕) ซึ่งต่อ
มาใช้เป็นกฎปฏิบัติสำหรับเรือนานาชาติจะเข้ามายังกรุงศรีอยุธยา เหตุการณ์วันวลิต
เขียนไว้ว่า: “ผู้ช่วยของวันวลิตในห้างค้าขายกับพนักงานรวม ๑๐ คน ในวันที่ ๑๐
ธันวาคม ค.ศ. ๑๖๓๖ ได้ขออนุญาตพักผ่อนโดยนั่งเรือเล่นในแม่น้ำ แล้วมาขึ้นบกนั่งเล่น
อยู่ในสวนข้างพระราชวังหลัง ใกล้วัดวรเชษฐาราม (ในเชิงอรธบอกระวัดไว้ผิดว่า
วัดบูรพทิศ)^{๒๔} พระภิกษุก็มาได้ให้ออกไปเสีย พวกฮอลันดาขี้ขึ้นไม่ยอมออกไปก็พักผ่อน
อยู่ ณ ที่นั้นจนเย็น มีอยู่ ๒ คน พวกนี้ไปเดินเล่นไปเกิดทะเลาะกับคนของ the Prince
(พระมหากษัตริย์) เลยถูกกุมตัวไป พวกที่เหลือรู้ข่าวก็เข้าไปช่วย เลยถูกกุมตัวไปหมด
เจ้าหน้าที่จึงนำส่งออกญาพระคลัง (ออกญาพระคลังไต่สวนแล้ว) ให้ใส่ขื่อคา ๒ คน

๒๔. การที่หอพระสมุดวชิรญาณ ทำเชิงอรรถไว้ผิดเช่นนี้ ควรเป็นบทเรียนว่า ต่อไปผู้ที่ทำเชิงอรรถ
ควรปรึกษาท่านผู้รู้หลายๆ ด้าน ไม่ใช่พึ่งแต่เสียงของคำแล้วเหาะลัดไป วัดวรเชษฐารามอยู่ที่ตำบล
สวนหลวงเดิม มีพระเจดีย์เป็นอนุสรณ์สมเด็จพระศรีสุริโยทัย คือ วัดสมภารวัด แล้วจึงมาเป็น
พระวรเชษฐารามมหาวิหาร เป็นอนุสรณ์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช

แรก นอกนั้นถูกคุมตัวไว้ จนวันวลิตทราบข่าวก็รีบมาหาออกญาพระคลัง รับตัวคนทั้ง ๘ ออกไปได้ แต่ ๒ คนแรกยังถูกจองจำอยู่อีก ๑๖ วันจึงพ้นโทษ เหตุการณ์นี้ วันวลิต จ้างซื้อในหนังสือ โดยสัญญาจะปฏิบัติตามกฎหมายของบ้านเมือง และเรือนานาชาติจะ ขนมากรุงศรีอยุธยา จะต้องทอดสมอที่เมืองบางกอก แจ้งต่อเจ้าหน้าทีว่าเป็นเรือของใคร มาจากไหน มีสินค้าหรือความประสงค์อย่างใด เมื่อได้รับอนุญาตแล้ว จึงจะแล่นเรือเข้า มายังกรุงศรีอยุธยาได้ หนังสือที่วันวลิตทำไว้ให้ออกญาพระคลังนั้นว่า ลงวันที่เดือนยี่ ขึ้น ๕ ค่ำ ปีชวด (จุลศักราช ๙๙๘)”

ข้อความที่วันวลิตรายงานไปนั้นคลุมเครือเหลือเกิน คือ คนของตนไปทำอะไรผิด ก็ไม่กล่าวให้ชัดเจน แต่เหตุการณ์เกิดขึ้นที่สวนข้างพระราชวัง (หลัง) ใกล้วัดวรเชษฐาราม หรือจะมีประกาศห้ามราษฎรไม่ให้เข้าไปพลุกพล่าน ณ สถานที่นั้นกระมัง เฉพาะ คนฮอลันดา ๒ คน ซึ่งถูกจองจำอยู่ ๑๖ วัน จะเพียงแต่ไป “ทะเลาะ” หรือไป “ขัดขืน ขกต่อยเจ้าหน้าที” ก็ไม่กล่าวให้ชัด แต่เมื่อผู้ถูกลงโทษมีเพียง ๒ คน ส่วนอีก ๘ คน เจ้าหน้าทีปล่อยตัวไป รูปเรื่องก็คงเป็นไปในแง่ “ขัดขืนขกต่อย” เจ้าหน้าที เรื่องนี้จึง เป็นปฐมเหตุให้เกิดกฎเกณฑ์ใหม่ให้เรือนานาชาติทอดสมอที่เมืองบางกอกเสียก่อน เมื่อ ได้รับอนุญาตหรือใบเบิกร่องแล้ว จึงจะขนมายังกรุงศรีอยุธยาได้ นี่เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในปี ๘ ของรัชกาลนี้

พิจารณาข้อเขียนของวันวลิตในระหว่าง ๗-๘ ปีที่เขาเข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยา ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททองข้อเขียนของเขาเป็นของผู้รู้เห็นเหตุการณ์ คือ contemporary recorder เขาเป็นคนขยันเขียนและสอดส่องเอาใจใส่ อะไรไม่รู้ก็สอบถามจากผู้รู้ มีขุนนางผู้หนึ่งซึ่งเขาอ้างชื่อไว้ว่าเป็นคนบอกเล่าให้เขาทราบ คือ ออกญาพิชัยโลก ท่านผู้นี้คือ ออกญาพระคลังในรัชกาลสมเด็จพระเชษฐาธิราช ครั้นมาในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ท่านได้เลื่อนขึ้นเป็นออกญาพิชัยโลก มีแห่งหนึ่งระบุบรรดาศักดิ์ท่าน เป็น “เจ้าพญาพิชัยโลก” ท่านผู้นี้กล่าวกราบทูลพระกรุณาได้เป็นพิเศษกับข้าราชการคนอื่น ๆ เพราะตัวท่านเป็นผู้ดำรงให้สมเด็จพระเจ้าปราสาททองได้ราชสมบัติ วันวลิตมี โอกาสได้ติดต่อกับขุนนางข้าราชการในรัชกาลนั้นอย่างใกล้ชิด เรื่องราวต่างๆ ที่เขาเขียน ขึ้นจึงน่าเชื่อถือ ว่า ถ้าไม่ใช่ความจริงที่เดียว ก็ใกล้ความจริงเข้าไปมาก เมื่อมาเทียบ

กับข้อเขียนของผู้แต่งพระราชพงสาวดารเกี่ยวกับรัชกาลนี้ เรื่องราวเหตุการณ์จึงผิดกันไกล
อะไรสำคัญ ๆ ที่วันเวลาจดไว้ก็ไม่ปรากฏในพระราชพงสาวดาร ส่วนที่ปรากฏกลับเป็นเรื่อง
“ลบลักราช” เรื่อง “ถ่ายแบบปราสาทโยธธ” และเรื่องยกยอปอปั้นพระนารายณ์ราชบุตร
เหนือเจ้านายองค์อื่น ๆ โดยไม่คำนึงถึงศักดิ์และศรีแห่งตำแหน่งนักประวัติศาสตร์ คือไม่
เขียนตามหลักฐานข้อเท็จจริง

นี่เป็นเพียงระยะสั้นในพระราชพงสาวดารฯ ซึ่งเรามี contemporary documents
ในรัชกาลต่อมา คือ รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ฯ เรามีหลักฐานผู้รู้เห็นเหตุการณ์
มากมาย^{๒๕} จนกระทั่งแบ่งกันเป็นค่ายๆ แต่เมื่อไปเปรียบกับข้อความในพระราชพงสาวดาร
ในรัชกาลนั้น ก็ผิดกันลิบลับ ยิ่งรัชกาลของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ซึ่งใครต่อใครพา
กันแซ่ซ้องสรรเสริญ พระราชพงสาวดาร กลับกล่าวข้อความอ้อมแอ้มคลุมเครือ พิจารณา
เพียง ๓ รัชกาลนี้ จะเห็นได้แล้วว่าเรานักศึกษาวิชาประวัติศาสตร์รุ่นใหม่จะเชื่อถือพระ-
ราชพงสาวดารนักไม่ได้ พระราชพงสาวดารกรุงเก่าเป็นเพียงข้อเขียนของผู้ฟังคำบอกเล่า
โดยไม่มีหลักฐานเอกสารสนับสนุนอยู่มากเรื่อง นี่ข้าพเจ้าหมายถึงหลังรัชกาลสมเด็จพระ
นเรศวรมหาราช ซึ่งสมเด็จพระฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงพระนิพนธ์ไว้ว่า “...เรื่อง
ก่อนไป ตั้งแต่แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมจนตลอดแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหา-
ราชมีเรื่องเกี่ยวข้องด้วยต่างประเทศมาก ข้าพเจ้ากำลังสืบหาหนังสือและสอบสวนอยู่...”
สมเด็จพระฯ พระองค์นั้นก็ล่วงลับไปแล้ว งานที่ข้าพเจ้าเสนอมานักเป็นเพียงส่วนหนึ่งของการ
สอบสวนนั้น ยังมีอีกเป็นอันมากที่ท่านผู้อ่านโดยเฉพาะนักศึกษาจะได้ทำการสอบสวนต่อไป
ไม่ใช่ว่าทุกสิ่งทุกอย่างสุดสิ้นเป็นยุติกันเพียงนี้

ข้าพเจ้าคิดใจมาใคร่ครวญข้อวินิจฉัยของท่านผู้ใหญ่ (ในคณะกรรมการชำระ
ประวัติศาสตร์) ที่ว่า “เรื่องที่ปรากฏในพระราชพงสาวดารให้คงไว้ตามเดิม อะไรที่สอบ
สวนได้ใหม่เอลงไว้ในเชิงอรรถ” จึงเป็นอันว่า เรื่องราวที่มีหลักฐานก็จะเป็นเพียง Foot-
notes อะไรที่บอกเล่าต่อ ๆ กันมาโดยมีหลักฐานเลื่อนลอยหรือขัดกับหลักฐานข้อเท็จจริง

๒๕ มีรายละเอียดอยู่ในเรื่อง “เอกสารในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ” วารสารสังคมศาสตร์ปริทัศน์
ฉบับพิเศษประจำเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๕๐๘

กลับเป็นประวัติศาสตร์ตัวจริงของชาติไทย ถ้าข้อวินิจฉัยนี้ยังคงดำเนินต่อไปชนิด “เถรตรง” ก็สมควรแล้วที่ผู้อยู่นอกวงการจะมีความเห็นไม่เป็นมงคลต่อคณะกรรมการฯ นั้นว่าไม่เห็นทำอะไร มีแต่ประชุมรับเบี้ยประชุม และตีพิมพ์แต่ของเก่าออกมา อันที่จริงเราทำกันมาก ทำกันคนละไม้คนละมือดังเรื่องนี้เป็นตัวอย่าง แต่คณะกรรมการฯ จะรับหรือไม่เป็นอีกเรื่องหนึ่ง

ข้าพเจ้ามาคำนึงดูว่า เราควรจัดหาเอกสารทั้งของไทยของเทศออกตีพิมพ์ให้เพิ่มพูนขึ้นจะอยู่ในชุดประชุมพงสาวดารหรือ ในวารสาร “ป.อ.บ” ของคณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ที่สุดแล้วแต่ แต่ควรจัดพิมพ์เอกสารเรื่องราวประวัติศาสตร์ให้เพิ่มพูนขึ้น จะได้เป็นเครื่องมือทดสอบหรือเปรียบเทียบกับเอกสารอื่น ๆ ที่ตีพิมพ์ไว้แล้ว ขณะนี้หนังสือชุดประชุมพงสาวดารของหอสมุดแห่งชาติ มีอยู่แล้ว ๘๐ ภาค* เป็นผลงานต่อเนื่องกันมากกว่า ๕๐ ปี (นับแต่ประชุมพงสาวดารภาคที่ ๑ ตีพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๕๗) ทางเจ้าหน้าที่หอสมุดแห่งชาติก็คงชวนช่วยหาเอกสารมาแปลและตีพิมพ์ต่อไปเรื่อย ๆ ส่วนคณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ฯ ซึ่งออกวารสาร “ป.อ.บ.” หรือ เอกสารประวัติศาสตร์และโบราณคดี เท่าที่ตีพิมพ์เอกสารออกมาจำนวนยังน้อยนัก และที่น่าเสียดายก็คือล่าช้าเหลือเกิน ไม่ทันใจคนรุ่นใหม่ที่มีความกระตือรือร้นอยากรู้อยากศึกษาค้นคว้าเปรียบเทียบความใจเร็วใจร้อนนั้นดูจะเป็นสัญลักษณ์ของคนรุ่นนี้ทั่วไป ส่วนเสียก็มีแต่ส่วนดีก็พอมองเห็น ท่านผู้ใหญ่จึงควรจะเห็นใจในความรู้ร้อนของคนหนุ่มสาว และช่วยเหลือจัดให้ตีพิมพ์เอกสารออกมาให้เร็วขึ้นสักหน่อย ข้าพเจ้าจำได้ว่า เมื่อเดือนสิงหาคมปีที่แล้ว ข้าพเจ้านำเอกสารภาษาไทยมาจากเมืองเชียงใหม่ มอบให้เลขานุการของคณะกรรมการฯ รวม ๕ เรื่อง มีตำนานพระธาตุเมืองหริภุญชัย ตำนานสินห่าราชวงศ์ ตำนานสุวรรณโคฒคำ ตำนานโยนก และตำนานเชียงแสน (ต่อมาในเดือนกันยายน ข้าพเจ้านำตำนานเมืองปัตตานีมามอบให้อีก) ตำนานเหล่านี้ นายสงวน โชติสุขรัตน์ กราบไหว้พระภิกษุสงฆ์ทางเมืองเชียงใหม่ให้ช่วยถอดออกมาเป็นภาษาไทย จากตัวหนังสือและภาษาลานนา และยังช่วยกันสอบทานจนพอเชื่อถือได้ แต่จนบัดนี้ ก็ยังไม่มีแว้วว่าเมื่อไรคณะกรรมการฯ

* ปัจจุบันมีถึงภาค ที่ ๘๑-๒.ก.

จึงจะตีพิมพ์ออกมา บางตำนานกรมศิลปากรเคยตีพิมพ์มาแล้ว แต่คงเป็นคนละสำนวน ถ้า
ที่ได้มาใหม่มีการตีพิมพ์ขึ้นก็จะเป็นเครื่องมือให้ได้อุบัติทานกับสำนวนเดิมเพื่อแสวงหา
ความจริง เรามีการเร่งรัดพัฒนากันหลายสาย หลายแขนงในด้านเศรษฐกิจ แต่ในด้าน
ประวัติศาสตร์และตำนานของบ้านเมือง เราก็ควรจะมีการเร่งรัดกันบ้าง อย่างน้อยก็ใน
ด้านการพิมพ์เอกสารต่าง ๆ ขึ้นไว้ศึกษาเปรียบเทียบ ประวัติศาสตร์ของชาติไทยจึงจะ
เปลี่ยนโฉมจาก “คำบอกเล่า” มาเป็นโฉมใหม่ซึ่งอิงวิทยาศาสตร์ คือ มาเป็นประ-
วัติศาสตร์ที่มีหลักฐานข้อเท็จจริงสนับสนุน เราจะปล่อยให้เศรษฐกิจของประเทศ คือ ร่าง
กายเติบโต แต่ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม คือ สรีระเล็กหลิมอยู่อย่างเดิม หรือฟุบพุ่มด้วย
ของละเลว นิยายนิทานก็จะเป็นภาพของชาติที่มีลักษณะไม่น่าดูน่าชม ไม่เป็นสิริมงคล
แก่ตัวเองหรือผู้พบเห็นอย่างยิ่ง ร่างกายและสรีระควรได้รับการเร่งรัดพัฒนาพร้อม ๆ กัน
ไปนั่นใด เศรษฐกิจและประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ก็ควรได้รับการเร่งรัดพัฒนาพร้อม ๆ
กันไปนั่น

เมื่อเริ่มเขียนเรื่อง “สอบศักราชรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ” และนำส่ง
บรรณาธิการนิตยสารศิลปากร เป็นเดือนมิถุนายน ศกนี้ เฉพาะเนื้อเรื่องมีข้อความกว่า
๔๐ หน้ากระดาษพิมพ์ จะนำลงนิตยสารให้จบในฉบับเดียวไม่เหมาะสม บรรณาธิการ
จึงแบ่งเป็น ๓ ตอน ตอนละราว ๑๕ หน้า เริ่มพิมพ์แต่ฉบับประจำเดือนกรกฎาคม ๒๕๑๐
มาจบตอน ๓ เอาฉบับประจำเดือนพฤศจิกายน ๒๕๑๐ ซึ่งก็เท่ากับยืดเวลาให้ข้าพเจ้าได้
ทดสอบข้อเขียนให้รัดกุมยิ่งขึ้น เรื่องต่าง ๆ ซึ่งขัดแย้งกันระหว่างหลักฐานกับข้อความใน
พระราชพงศาวดาร ข้าพเจ้าก็ได้กล่าวไว้แล้วจะไม่บอกกล่าวซ้ำอีก แต่มีอยู่เรื่องหนึ่ง คือ
ในหมายเหตุ ๑ (รัชกาลสมเด็จพระศรีเสาวภาคย์มีหรือไม่) ซึ่งข้าพเจ้าจำต้องนำมากล่าว
ในตอนท้ายนี้ เพื่อให้เรื่องแจ่มกระจ่าง เพื่อความสะดวกแก่ท่านทั้งหลายจะได้พิจารณา

หลักฐานภาษาฮอลันดาของ Cornelius Van Nyenrode และ Martin Hautman
(หน้า ๗๐) ลงวันที่ ๓ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๖๑๒ ที่ปรากฏในหนังสือของ อิวาโอ หน้า
๒๐๑-๒๐๓ มีข้อความสำคัญว่า “พระมหากษัตริย์ถูกลอบยิงด้วยอาวุธปืน ในพระบรม-
มหาราชวังขณะที่ทรงบรรทมอยู่” แต่เพราะเอกสารนี้มีได้บอกให้ขัดลงไปว่าท่านเสด็จ

สวรรคตหรืออย่างไร ข้าพเจ้าจึงได้ตีความหมายไปว่า พระองค์สิ้นพระชนม์ทันทีจากการถูกลอบปลงพระชนม์ครั้งนั้น

แต่ในเอกสารอลันตาของบุคคลชื่อเดียวกันทั้งสองท่าน เก็บไว้ที่หอสมุดแห่งชาติท่าवासกรี (ในห้อง Rare Books ชั้น ๔) ลงข้อความอย่างเดียวกันไว้ แต่มีข้อความเพิ่มเติมไปว่า “he was not mortally wounded” คือพระองค์ทรงได้รับบาดเจ็บแต่ไม่ถึงกับสิ้นพระชนม์และยังลงข้อความต่อไปว่า ต่อมาพระองค์ให้ลงพระราชอาญาแก่ผู้คิดร้ายและพรรคพวกโดยทั่วหน้ากันเอกสารนี้จึงทำให้การตีความหมายของข้าพเจ้าผิดพลาดไป ชวนคิดกลับหน้ามือเป็นหลังมือ การตีความหมายจากเอกสารนี้ในลำดับต่อไปก็คือว่า กษัตริย์ซึ่งถูกลอบยิงด้วยอาวุธปืนในพระบรมมหาราชวังในวันที่ ๑๙ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๖๑๑ ก็คือสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมนั่นเอง พระองค์เริ่มครองราชย์แต่ ค.ศ. ๑๖๑๐ ถูกลอบยิงเมื่อ ค.ศ. ๑๖๑๑ ทรงได้รับบาดเจ็บไม่ถึงสิ้นพระชนม์ยังคงครองราชย์สืบต่อไปได้อีกนาน จนถึง ค.ศ. ๑๖๒๔ จึงเสด็จสวรรคตใน ค.ศ. ๑๖๒๔ การสืบครองราชย์ของพระองค์ต่อจากสมเด็จพระเอกาทศรถจึงเป็นอันยุติตามหลักฐานของ Peter Floris และการเสด็จสวรรคตของพระองค์ ใน ค.ศ. ๑๖๒๔ จึงเป็นไปตามหลักฐานของวันวลิต ศิริรวมอายุรัชกาลของพระองค์ได้ ๑๙ ปี คือ ตั้งแต่ ค.ศ. ๑๖๑๐ ถึง ค.ศ. ๑๖๒๔

ก็เมื่อข้อเท็จจริงตามเอกสารของผู้รู้เห็นเหตุการณ์ในเวลานั้นเป็นเช่นนั้น ก็ทำให้เกิดปัญหาขึ้นว่า ถ้าความจริงเป็นเช่นนั้น รัชกาลของสมเด็จพระศรีเสาวภาคย์จะไม่มีหรือ? ถ้ารัชกาลนี้ไม่มี เหตุใดผู้แต่งพระราชพงสาวดาร จึงนำเอาพระองค์เข้ามาอยู่ในอันดับผู้ครองกรุงศรีอยุธยาด้วยพระองค์หนึ่ง

ปัญหานี้ข้าพเจ้ามีเวลาใคร่ครวญอยู่ ๒-๓ เดือน คิดกลับไปกลับมาตามหลักฐานต่างๆ ที่มีอยู่ ข้าพเจ้ามาคิดใจเอกสารอลันตาของ Sprinckel ซึ่งปรากฏในหนังสือของ Satow หน้า ๒๐๕ เอกสารฉบับนี้เล่าเหตุการณ์ตอนต้นรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมไว้ว่า “มีแผนการณ์ที่จะยึดครองกรุงศรีอยุธยา แต่ทำไปไม่สำเร็จขณะที่สมเด็จพระเอกาทศรถยังทรงพระชนม์อยู่ แต่เมื่อพระองค์เสด็จสวรรคตแล้ว (ใน ค.ศ. ๑๖๑๐) หัวหน้านับถือคือออกพระนายไวยวรนาถ ก็เริ่มดำเนินการเพื่อจะขึ้นเถลิงราชย์เป็นกษัตริย์

แต่ประชาชนไม่นิยมด้วย ต่างพากันใส่เข้าข้างราชบุตรของกษัตริย์ ราชบุตรของกษัตริย์ จึงได้ขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน^{๒๖} พวกฮอลันดาเองก็เข้าข้างพระราชบุตร สู้รบกับพวกออก พระนายไวยวรรณารถ ราชบุตรของกษัตริย์สวรรคต พระอนุชาองค์เล็กจึงได้ขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน.....” ข้อความที่ขีดเส้นใต้ที่ Footnote ทำให้เราเห็นว่าท่านผู้นั้นคือสมเด็จพระศรีเสาวภาคย์ คือพระองค์ได้ขึ้นเป็นกษัตริย์ตามหลักฐานของ Sprinckel แต่จะขึ้นครองอยู่กี่วัน Sprinckel มิได้กล่าวไว้ พระองค์จะขึ้นครองถึง ๑ ปี กับ ๒ เดือน ดังพระราชพงสาวดารว่าไว้ หรือน้อยกว่านั้นเราไม่มีทางทราบ แต่ทำให้เชื่อมั่นว่าพระองค์ได้ขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ ได้ถวายพระเพลิงพระศพสมเด็จพระราชบิดาตั้งพระราชพงสาวดารว่าไว้ และบ่งนิมิตจากของพระองค์ที่ว่า “เวรแล้วก็ตามเถิด แต่อย่าให้ลำบากเลย” ก็คงจะสมจริงตามที่ปรากฏในพระราชพงสาวดาร พระองค์คงถูกพวกขบถปลงพระชนม์ คือพวกออกพระนายไวยวรรณารถ ไม่ใช่สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมผู้เป็นอนุชา ดังพระราชพงสาวดารว่าไว้ แต่โอรสของสมเด็จพระเอกาทศรถยังมีอยู่อีก ๓ พระองค์ ดังวันวลิตได้ระบุพระนามให้ไว้คือ พระอินทราชา พระศรีสิน และพระองค์ทอง การสู้รบระหว่างพระราชบุตรกษัตริย์กับพวกขบถคงยังดำเนินต่อไปจนในที่สุดพวกขบถต้องพ่ายแพ้พระอินทราชาได้ขึ้นครองราชสมบัติ และท่านผู้นั้นเอง คือสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม

ถ้าการสอบสวนดังกล่าวตรงกับความเป็นจริงในเรื่องราวครั้งนั้น รัชกาลพระศรีเสาวภาคย์ก็ต้องมีตามหลักฐานคนชาติฮอลันดา ชื่อ Sprinckel แต่อายุรัชกาลของพระองค์คงสั้น แล้วผู้ที่ได้ครองราชย์สืบต่อมาคือสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมซึ่งหลักฐานทั้งของฮอลันดาและของอังกฤษระบุไว้ว่าเป็นโอรสองค์หนึ่งของสมเด็จพระเอกาทศรถ

เป็นอันว่าเรื่อง “สอบศักราชรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ” ก็ยุติลง โดยผนวกเรื่องราวในรัชกาลสมเด็จพระศรีเสาวภาคย์ สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม สมเด็จพระเชษฐา

๒๖. The plot could not be carried into execution as long as the King lived, but as soon as he was dead, the aforesaid Okpranaiwai intended to have himself crowned King, and proclaimed ruler of the country, But most of the townspeople helped the King's son, so that he was crowned King... The King's son afterwards lost his life, and his life, and his youngest brother obtained the Kingdom or crown.....” Sprinckel Dutch agent in Siam.

From SATOW's Notes on the Intercourse between Japan & Siam....., Yokohama, 1885 p. 205

ธีราชสมเด็จพระอาทิตย์วงศ์ และ ๑๒ ปีแรกในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททองปรากฏ
อยู่ในบทความนี้ด้วย ข้าพเจ้ามีเจตนาจะเสนอบทความนี้เป็นบรรณาการแก่ผู้ใฝ่ใจใน
วิชาประวัติศาสตร์ ไทยขอให้สันนิษฐานจากอ่านดูด้วยใจเป็นธรรม ทดสอบดูตามอัธยาศัย
ส่วนจะเชื่อตามข้อเสนอของข้าพเจ้าหรือไม่เชื่อก็เป็นสิทธิของท่าน ขออุทิศบทความนี้เป็น
ดอกไม้ธูปเทียนบูชาแด่ดวงวิญญาณ “พระบิดาประวัติศาสตร์ไทย” สมเด็จพระนเรศวรมหาราช
ดำรงราชานุภาพ ผู้ทรงกรุณาไพศาลเป็นอันมาก เพื่อวิชาประวัติศาสตร์ไทยจะได้เจริญพัฒนา
ขึ้นตามลำดับ ความจริงในอดีตจะเป็นอย่างไรก็ขึ้นอยู่กับเอกสารหลักฐานของผู้รู้เห็นเขียน
ขึ้นไว้ ถ้าผู้บันทึกเอกสารทำขึ้นไว้โดยยึดถือความจริงเป็นที่ตั้งและผู้ศึกษาทดสอบเอกสาร
นั้นด้วยความปรารถนาใฝ่รู้ความจริง ความจริงก็จะเป็นอมตะ ไม่ว่าใครจะเชื่อหรือไม่
ก็ตาม

ข้อฉิมลิขิต

เกี่ยวกับคำ umpire ซึ่งผู้เขียนเสนอว่าเป็นคำอังกฤษ คือ umpire แปลว่าผู้ชี้ขาด
ใช้ในรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม สำหรับตำแหน่งหัวหน้า
หมู่บ้านชาวต่างประเทศในกรุงศรีอยุธยา

ได้สอบถามผู้เชี่ยวชาญภาษาเขมร คือ มหาม้า ทองคำวรรณ ว่า คำว่า “อำเภอ”
มีใช้ในภาษาเขมรหรือไม่ มหาม้า ตอบมาว่า เขมรใช้คำ สรุก (ซรูก) โบราณแปลว่า
เมือง และคำว่า “นายอำเภอ” เขมรใช้คำว่า เจาหวายสรูก ถ้าจะถามคนเขมรว่าอยู่
อำเภอไหน เขาใช้คำว่าเนาสรุกนา

เป็นอันว่าคำ “อำเภอ” เขมรไม่มีใช้ ข้อเสนอของผู้เขียนที่ว่าคำ “อำเภอ”
น่าจะมาจากคำอังกฤษ umpire จึงเป็นข้อเสนอที่น่าใคร่ครวญดู.

พิมพ์ครั้งแรกใน นิตยสารศิลปากร ปีที่ ๑๑ เล่ม ๒-๔ กรกฎาคม-พฤศจิกายน ๒๕๑๐

เอกสารในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์

รัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ผ่านพ้นมาจนบัดนี้ถึง ๒๗๘ ปีแล้ว แม้กระนั้น เอกสารเกี่ยวกับรัชกาลนั้นก็ยังมีตีพิมพ์ออกเผยแพร่เป็นครั้งแรกอยู่เสมอๆ เช่นภายใน ๒๕ ปีนี้มีเอกสารซึ่งเรียกว่า Primary Source ตีพิมพ์ออกมา ๔ เรื่องด้วยกัน คือ :-

การเดินทางของบาทหลวงเดอฟอนตานีย์ (De Fontaney) สู่ประเทศสยาม และประเทศจีน (ตีพิมพ์ที่เมืองเซียงไฮ้ ค.ศ. ๑๕๔๒)

ความทรงจำของบาทหลวง เดอ เบซ (De Beze) เกี่ยวกับชีวิตและมรณกรรม ของ ซี. ฟอลคอน (ตีพิมพ์ที่กรุงโตเกียว ค.ศ. ๑๕๔๗)

กรุงโรมและบรรดามิชชันนารีในแหลมอินโดจีนในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ (ตีพิมพ์ที่กรุงปารีส ค.ศ. ๑๕๔๘)

การเดินทางมากรุงสยามของบาทหลวงบูเวต์ (Bouvet) (ตีพิมพ์ที่เมืองเลเดน ค.ศ. ๑๕๖๓)

หนังสือทั้ง ๔ เล่มนี้ ตีพิมพ์ขึ้นเป็นภาษาฝรั่งเศส และเมื่อตีพิมพ์ออกมา ก็ยังคงใช้ภาษาฝรั่งเศสตามรูปเดิม พร้อมทั้งทำคำอธิบายและหมายเหตุเพิ่มเติมให้ไว้เป็น ภาษาฝรั่งเศสด้วย ใครใฝ่ใจใคร่ศึกษาเรื่องราวก็จำต้องรู้ภาษาฝรั่งเศสให้ดีเสียก่อนจึงจะ เข้าใจได้ละเอียดถูกต้อง (ยกเว้นที่แปลเป็นภาษาไทยแล้วเล่มหนึ่ง คือ ความทรงจำของ บาทหลวงเดอเบซ แปลเป็นไทยโดย สันต์ ท. โกมลบุตร จากต้นฉบับภาษาฝรั่งเศส สำนัก พิมพ์ก้าวหน้าพิมพ์จำหน่าย) ส่วนเอกสารที่ยังไม่มีผู้ใดศึกษาตีพิมพ์ ก็เชื่อว่ายังคงมีอยู่อีก เช่นเอกสารภาษาเปอร์เซียเขียนด้วยตัวหนังสืออาหรับ* ของราชทูตเปอร์เซียเข้ามากรุง

* ในสมัยต่อจากนั้น ภาษาเปอร์เซียเขียนด้วยตัวหนังสือเปอร์เซียใช้มาจนปัจจุบัน ภาษาเปอร์เซีย เขียนด้วยตัวหนังสืออาหรับ หากใครภาษานั้นอ่านได้ยาก มีนักศึกษาวรรณคดีชื่อ Aubin พยายาม อ่านและแปลกว่าสิบปีแล้ว แต่ยังไม่ได้ตีพิมพ์ (ภายหลังนายชอห์น ออฟ เคน ได้แปลและมีการ ตีพิมพ์ในชื่อว่า *The Ship of Sulaiman* นายคิเรก กุลสิริสวัสดิ์ ได้แปลย่อเป็นภาษาไทยในชื่อว่า *สำเนาอักษรยศสุลัยมาน-บก.*)

ศรีอยุธยาในรัชสมัยนั้น ต้นฉบับเป็นของบริติช มิวนิค หอสมุดแห่งชาติของเราได้มาหลายปีแล้ว แต่ยังหาคนอ่านและแปลออกมาเป็นภาษาไทยไม่ได้ ทราบแต่ว่าพระเจ้าแผ่นดินเปอร์เซียองค์ที่ส่งราชทูตมายังราชสำนักสมเด็จพระนารายณ์ทรงพระนามว่าสุไลมาน (Sulaiman) ที่หนึ่ง* (ผู้เขียนเคยระบุพระนามว่า Iskander ในหน้าสุดท้ายเรื่อง ออกญาวิไชยเณทร์ พระนามผู้ติดไป ที่ถูกต้อง Sulaiman ที่หนึ่ง) ถ้าวันใดเราสามารถตีพิมพ์เอกสารภาษาเปอร์เซียออกเผยแพร่เป็นภาษาไทยได้ เราก็จะได้เครื่องมือไว้เปรียบเทียบกับเอกสารภาษาฝรั่งเศสของราชทูต เดอ โบมองต์ และราชทูต เดอ ลาลูแบร์

ในพระที่นั่งศิวโมกษพิมาน พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ มีตู้ลายรดน้ำอยู่ใบหนึ่ง ประติมากรรม ๒ บาน มีภาพลายรดน้ำอยู่ ๒ ภาพ ภาพหนึ่งคือภาพพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันเป็นเอกฉันท์ อีกภาพหนึ่งเป็นภาพซึ่งยังเป็นที่ถกเถียงกันว่าจะเป็นภาพพระเจ้าโอรังเซบ แห่งราชวงศ์โมกุล อินเดีย (ตามพระมติของสมเด็จพระนารายณ์ฯ) หรือภาพพระเจ้าสุไลมานที่หนึ่งแห่งเปอร์เซีย ผู้ทรงส่งคณะทูตมายังราชสำนักสมเด็จพระนารายณ์ ผู้ที่เสนอแย้งว่าเป็นภาพพระเจ้าสุไลมานที่หนึ่งแห่งเปอร์เซียแสดงเหตุผลว่า “พระเจ้าโอรังเซบ หาเคยส่งทูตเข้ามายังกรุงศรีอยุธยาไม่ แต่พระเจ้าสุไลมานที่หนึ่งเคยส่งราชทูตมาเฝ้าสมเด็จพระนารายณ์” นี่คือการเสนอความเห็นตามหลักฐานที่มีอยู่ในมือเท่านั้น ถ้าวันใดมีหลักฐานว่าพระเจ้าโอรังเซบแห่งราชวงศ์โมกุล อินเดียเคยมีสัมพันธ์ทางทูตกับสมเด็จพระนารายณ์ ความเห็นประการหลังก็จะไม่แข็งแกร่งอย่างทุกวันนี้

การเดินทางเข้ามากรุงศรีอยุธยาของราชทูต เดอ โบมองต์ ตัวท่านทูตเองเขียนและตีพิมพ์เป็นภาษาฝรั่งเศสที่กรุงปารีสแต่ ค.ศ. ๑๖๘๗ ในห้องสมุดบางแห่งในกรุงเทพฯ ยังหาอ่านได้ถ้าประสงค์จะอ่าน แต่ตัวพิมพ์ในสมัยนั้นอ่านยาก ไม่สะดวก เพราะเราเคยชินกับตัวพิมพ์สมัยใหม่เสียแล้ว ท่านสังฆราช ปาเลอกัวซ์ จึงนำมาพิมพ์ไว้ให้อีกครั้งหนึ่งใน ค.ศ. ๑๘๕๔ ในหนังสือของท่าน ชื่อ ราชอาณาจักรสยาม ๗ (เล่มสอง หน้า ๓๔๐-๓๖๘) แม้กระนั้น ผู้ไม่ถนัดภาษาฝรั่งเศสจึงต้องพึ่งคำแปลเป็นภาษาอังกฤษของเซอร์ ยอน เบาริง ท่านราชทูตอังกฤษผู้ตีพิมพ์ไว้ให้ในหนังสือ ชื่อ ราชอาณาจักร

* จาก Arberry : *The Legacy of Persia*, C.U.P., 1953 หน้า ๓๕๕

และประชาชนชาวสยาม (เล่มสอง หน้า ๗๒—๙๓) ตีพิมพ์เมื่อ ค.ศ. ๑๘๕๗ จากฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษนี้ เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ (พร บุนนาค) แปลออกเป็นภาษาไทย ตีพิมพ์ในประชุมพงศาวดารภาค ๑๒ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๔ การทูตของ เดอโชมองต์ จึงมีปรากฏทั้ง ๓ ภาษา คือ ฝรั่งเศส อังกฤษ และไทย ใครสะดวกจะอ่านดูจากภาษาใด ก็เลือกหาอ่านได้ตามใจชอบ

ส่วนการเดินทางเข้ามายังกรุงศรีอยุธยาของราชทูต เดอ ลาลูแบร์ อุปทูตเซเบเรต์ และนายพลเต็สฟาซ ตัวราชทูตเองแต่งไว้และตีพิมพ์ที่กรุงปารีสเป็นภาษาฝรั่งเศส เมื่อ ค.ศ. ๑๖๘๙ มีผู้แปลเป็นอังกฤษตีพิมพ์ที่กรุงลอนดอน เมื่อ ค.ศ. ๑๖๙๓ และจากฉบับภาษาอังกฤษนี้ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ทรงแปลเป็นภาษาไทย (แต่เพียง ๗๔ หน้า จากต้นฉบับภาษาอังกฤษ ๒๖๐ หน้า) ถ้าท่านไปถามหาหนังสือ จากร้านค้าครุสุภาที่ถนนราชดำเนิน เจ้าหน้าที่ผู้ขายจะบอกท่านว่า มีฉบับภาษาไทยของ เดอ ลาลูแบร์ ไว้จำหน่ายพร้อมอยู่แล้ว โดยที่เธอ (ผู้ขาย) อาจไม่ทราบว่า เป็นฉบับของ เดอ ลาลูแบร์ เพียง ๒ ของฉบับเดิม ผู้ซื้อหาหนังสือนี้จึงต้องคำนึงถึงความจริงข้อนี้ด้วย ได้ทราบว่าคุณสันต์ ท. โกมลบุตร พยายามซื้อหาฉบับเดิมภาษาฝรั่งเศสได้จากกรุงปารีส ในราคาสูงกว่าพันบาท และกำลังแปลส่งทยอยออกตีพิมพ์ในวารสารรายเดือน สามทหาร อีกไม่ช้าคงจะมีผู้ตีพิมพ์จำหน่ายเป็นเล่มสมบูรณ์ ผู้สนใจอยากอ่านจากต้นฉบับเดิม จึงควรติดตามงานแปลของท่านผู้ นี้ ในหนังสือ สามทหาร ไปพลางก่อน (ขณะนั้นแปลจบ และพิมพ์ออกมาโดยสำนักพิมพ์ก้าวหน้า ชื่อว่า จดหมายเหตุลาลูแบร์ฉบับสมบูรณ์ ๒ เล่ม—บ.ก.)

จากคำแปลเป็นภาษาอังกฤษ (ของ เซอร์ ยอน เบาริง เล่มสอง หน้า ๗๒—๙๓) คณะทูตของเดอ โชมองต์ ออกเดินทางจากเมืองเบรสต์ (Brest) มาถึงสันดอนที่ปากน้ำ เมื่อวันที่ ๒๔ กันยายน ค.ศ. ๑๖๘๕ ใช้เวลาเดินทาง ๖ เดือนเศษ ท่านสังฆราช ลาโน และบาทหลวง เดอ ลีออน ออกไปต้อนรับถึงสันดอนโดยพระราชโองการ ครั้นวันที่ ๑๔ ตุลาคม เมื่อ ม. กองสดังซ์ พบกับท่านราชทูตเป็นครั้งแรก ท่านสังฆราช ลาโน “ทำหน้าที่เป็นล่าม” ในการสนทนาระหว่าง ม. กองสดังซ์ กับท่านราชทูต นี่เป็นการแสดงว่า ม. กองสดังซ์ หรือ ฟอลคอน ไม่เข้าใจภาษาฝรั่งเศส ต้องพึ่งท่านสังฆราชแปลเป็น

ภาษาไทยในการเจรจากับท่านราชทูต แต่ครั้นวันราชทูตเข้าเฝ้าสมเด็จพระนารายณ์ (๑๘ ตุลาคม) และท่านราชทูตกราบทูลสุนทรภักตด้วยภาษาฝรั่งเศส ม. กองสตันซ์ กลับเป็น “ผู้แปล” สุนทรภักตนั้นถวายสมเด็จพระนารายณ์ นี่จะหมายความว่า ม. กองสตันซ์ เกิดรู้ภาษาฝรั่งเศสภายในเวลาห่างกันเพียง ๔ วันกระนั้นหรือ หรือว่าได้มีการเตรียมแปลสุนทรภักตกราบทูลในระหว่าง ๔ วันนั้นแล้ว ในวันเข้าเฝ้า ม. กองสตันซ์ จึงสามารถ “แปล” กราบทูลเป็นภาษาไทยได้โดยเรียบร้อย

อนึ่งในคณะทูตของ ม. เดอ โชมองต์ มีระบุชื่อบาทหลวง เดอ ชัวลี และ “สุภาพบุรุษอีก ๑๒ คน” ซึ่งไม่ได้ระบุชื่อ นอกจากนั้นยังระบุชื่อวิศวกร เดอ ลามาร์ และ นายทหาร เดอร์ ฟอร์แบง ท่านทั้งสองนี้ สมเด็จพระนารายณ์ทรง “ขอยืม” ไว้ใช้ในกรุงศรีอยุธยา มีนายทหารอีก ๒ ท่านที่มีชื่อระบุไว้ คือ เดอ โวตรีคูร์ และ เดอ ยอยเออร์ส คณะทูตชุดนี้ออกเดินทางกลับประเทศฝรั่งเศสในวันที่ ๒๒ ธันวาคม ค.ศ. ๑๖๘๕ ใช้เวลาอยู่ในราชอาณาจักรสยามราว ๓ เดือน

จากบันทึกการทูตของ ม. เดอ โชมองต์ เราจึงทราบว่า มีชาวฝรั่งเศสชื่ออะไรบ้างที่ร่วมคณะเข้ามากรุงศรีอยุธยาในครั้งนั้น และจากบุคคลไม่ระบุชื่อ คือ “สุภาพบุรุษอีก ๑๒ คน” เราก็พอทราบจากทางอื่นว่า ในจำนวนนี้มี บาทหลวง ดาซาร์ต บาทหลวง ฟองตานีย์ และบาทหลวง บูเวต์ รวมอยู่ด้วย (๒ ท่านที่ระบุนามหลังเพื่อน เอกสารเพิ่งตีพิมพ์ภายใน ๒๕ ปีนี้เอง) อีก ๙ ท่าน จะเป็นบาทหลวงทั้งหมด หรือจะรวมวิศวกร เดอ ลามาร์ และนายทหาร เดอ ฟอร์แบง และอีก ๒ ท่านเข้าไว้ด้วย ก็ยังไม่เป็นที่ทราบชัด ถ้ารวมผู้ไม่ใช่นักบวชทั้งสิ้น เรายังต้องรอสืบหาอีก ๕ ท่าน* ในจำนวน ๑๒ ที่ไม่ระบุชื่อไว้แต่เดิม เฉพาะบาทหลวง ดาซาร์ต ท่านเป็นผู้เดินทางกลับฝรั่งเศสกับท่านราชทูตไทย** และเดินทางมากรุงศรีอยุธยากับคณะทูตใหม่ คือ เดอ ลาลูแบร์ แล้วเดินทาง

* อาเค็ริง โกลน : ประวัติมิสซังในกรุงสยาม : ระบุชื่อบาทหลวงให้ไว้อีก ๓ รูปคือ Lecomte, Visdelou และ Gerbillon (หน้า ๕๕)

** คณะออกพระวิสุตสุนทรภักตจากกรุงศรีอยุธยา เมื่อ ๒๒ ธันวาคม ค.ศ. ๑๖๘๕ กลับเข้ามาเมื่อ ๒๗ กันยายน ค.ศ. ๑๖๘๗ ไม่อยู่ในกรุงศรีอยุธยา ๒๑ เดือนเศษ ท่านอยู่ในประเทศฝรั่งเศส ระหว่างวันที่ ๑๘ มิถุนายน ค.ศ. ๑๖๘๖ ถึงวันที่ ๑ มีนาคม ค.ศ. ๑๖๘๗ ท่านจึงอยู่ในดินแดนฝรั่งเศส ๘ เดือนเศษ เรื่องราวในพระราชพงศาวดารที่ว่าท่านอยู่ในฝรั่งเศส ๓ ปี ได้หมิ่นเป็นภรรษา และเกิดบุตรด้วย จึงไม่ใช่ประวัติศาสตร์

ทางกลับประเทศฝรั่งเศสตอนปีสุดท้ายในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ นอกจากนี้ ท่านยังมากรุงศรีอยุธยาอีกครั้งหนึ่ง ในแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา แต่กลับครั้งที่ ๓ ไปไม่ถึงประเทศฝรั่งเศส ไปมรณภาพที่เมืองจันทรนครในแคว้นเบงกอล เมื่อวันที่ ๒๑ ตุลาคม ค.ศ. ๑๗๑๒* ท่านจึงเป็นผู้เกี่ยวข้องกับเรื่องของกรุงศรีอยุธยานับแต่แรกจนถึงวาระสุดท้าย รวม ๒๗ ปี (ค.ศ. ๑๖๘๕ ถึง ค.ศ. ๑๗๑๒) ส่วนบาทหลวง แชรแวสเข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยาสี่ปี แต่เข้ามากับใคร ยังหาเรื่องราวไม่พบ พบแต่ว่าออกจากประเทศไทยพร้อมกับราชทูตออกพระวิสุตรสุนทรในปลาย ค.ศ. ๑๖๘๕ (บอกไว้ในคำชี้แจงของผู้พิมพ์ต้นฉบับเดิม) ท่านเขียนเรื่องกรุงศรีอยุธยาไว้เล่มหนึ่ง คุณสันต์ ท. โกมลบุตร แปลเป็นไทย และสำนักพิมพ์ก้าวหน้าพิมพ์จำหน่ายแล้ว เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๖ คือเรื่อง ประวัติศาสตร์ธรรมชาติ และการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม

ในการเดินทางเข้ามายังกรุงศรีอยุธยาของคณะทูต เดอ โชมองต์ ครั้นนั้น มีปรากฏแผนที่ประเทศสยามและอาณาจักรใกล้เคียงอยู่แผ่นหนึ่ง ดูจะเป็นแผนที่เขียนขึ้นตามวิทยาการสมัยใหม่ของบาทหลวงฝรั่งเศส ๖ ท่าน สังกัดในคณะเยซุอิต ชื่อบาทหลวง ๖ ท่านนี้ แผนที่มิได้ระบุว่าไว้มีใครบ้าง แผนที่เขียนขึ้นแต่ ค.ศ. ๑๖๘๕ เพิ่งมาตีพิมพ์เมื่อ ค.ศ. ๑๙๖๓ (คือ ๒๗๘ ปี หลังเหตุการณ์) ปรากฏในหนังสือชื่อ การเดินทางมากรุงสยามของบาทหลวง บูเวต์ ซึ่งตีพิมพ์ที่เมือง เลเดิน เมื่อ ค.ศ. ๑๙๖๓ บาทหลวง ๖ ท่านนี้คงอยู่ในคณะ “สุภาพบุรุษอีก ๑๒ คน” ซึ่งท่านราชทูต เดอ โชมองต์ นำเข้าเฝ้าสมเด็จพระนารายณ์ เสียหายที่เราไม่ทราบชื่อท่านเหล่านั้นจากแผนที่นั้น เพราะเท่าที่สังเกตได้จากแผนที่ดังกล่าว ท่านทั้ง ๖** ต้องเป็นบุคคลผู้รอบรู้ในวิทยาการสมัยใหม่อย่างไม่มีปัญหา

เกี่ยวกับแผนที่ วิศวกรชื่อ เดอ ลามาร์ ผู้ซึ่งสมเด็จพระนารายณ์ ทรงขอยืมจากท่านทูตฯ ไว้ใช้สอยในกรุงศรีอยุธยา ได้ทำขึ้นแผ่นหนึ่ง เป็นแผนที่จากปากน้ำเจ้าพระยา

* Gatty : การเดินทางมากรุงสยามของบาทหลวง บูเวต์ เลเดิน, ๑๕๖๓ (พุดโน้ต ๑ หน้า ๕)

** อาเควียง เลโน : ระบุชื่อท่านทั้ง ๖ นี้ไว้ให้ คือ Fontenay, Tachard, Lecomte, Bouvet, Gerbillon และ Visdelou (หน้า ๕๕) และหนังสือของ Gatty บินบัน (หน้า ๘-๑๓ ที่พุดโน้ต)

เข้ามาจนถึงกรุงศรีอยุธยา แขนที่ฉบับนี้มีปรากฏในหนังสือหลายเล่ม รวมทั้งในหนังสือ
ออกญาวิไชยเณทร์ (หน้า ๓๒) ของผู้เขียนที่ตีพิมพ์ขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๖ แล้วด้วย

เมื่อท่านราชทูตเดอโบมองต์และคณะ พร้อมด้วยคณะราชทูตไทยคือคณะโกษา-
ปาน ออกจากกรุงศรีอยุธยาไปประเทศฝรั่งเศส เมื่อวันที่ ๒๒ ธันวาคม ค.ศ. ๑๖๘๕ ทาง
กรุงศรีอยุธยา เรามีเอกสารของใครบ้างที่เขียนไว้ให้ใช้เป็นหลักฐาน ในการสืบสวนหา
เรื่องราวของรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ เป็นที่ทราบกันแล้วว่า สมเด็จพระนารายณ์
ขึ้นครองราชย์แต่ วันที่ ๙ ตุลาคม ค.ศ. ๑๖๕๖ และพวกนักบวชชาวฝรั่งเศส นำโดย
สังฆราช ลัมแบร์ต* เข้ามาพำนักอยู่ในกรุงศรีอยุธยาแต่วันที่ ๒๒ สิงหาคม ค.ศ.
๑๖๖๒ คือ ๖ ปีต่อมา นับแต่นั้นมา พวกนักบวชฝรั่งเศส อันประกอบด้วยสังฆราช
ปาโล แลมแบร์ต และลาโน พร้อมด้วยบาทหลวงลูกวัด ก็ประกอบกิจกรรมซึ่งเป็นของ
ใหม่สำหรับชาวสยามในครั้งนั้น คือบันทึกเรื่องราวและนำส่งไปยังกรุงปารีสเพื่อรายงาน
แก่บริรักษ์ พวกสมัยใหม่ในวิชาประวัติศาสตร์กระทำเช่นนั้นเรื่อยมา จนถึง ค.ศ. ๑๙๒๐
คือ ๒๕๔ ปี ต่อมา อาเดรียง โลเน จึงนำเอกสารเหล่านั้นมาตีพิมพ์เป็นหนังสือ ๓ เล่ม
(เล่ม ๑ เป็นการบรรยาย เล่ม ๒ และ ๓ เป็นภาคเอกสาร) ให้ชื่อว่า ประวัติมิชชังใน
กรุงสยาม เป็นเรื่องราวฉบับแต่นักบวชฝรั่งเศสออกจากกรุงปารีสมาถึงกรุงศรีอยุธยาใน
เดือนสิงหาคม ค.ศ. ๑๖๖๒ นับแต่บัดนั้นจนถึงรัชกาลที่ ๒ ในยุครัตนโกสินทร์ ค.ศ.
๑๘๑๑ เอกสารในรอบ ๑๕๐ ปีนี้ มีอยู่อย่างไรก็นำมาตีพิมพ์โดยมิได้แก้ไขเปลี่ยนแปลง
เป็นหลักฐานชั้นหนึ่ง (หรือ Primary Source) ซึ่งพวกนักบวชชาวฝรั่งเศสได้
สร้างขึ้นให้แก่วิชาที่เกี่ยวกับประเทศไทย ถ้าเราจะหยุดคิดและมาพิจารณาให้ความ
เป็นธรรมแก่ชาวต่างชาติที่มีบทบาทในกรุงศรีอยุธยา หนังสือ ประวัติมิชชังในกรุงสยาม

* ลัมแบร์ต เดอ ลามอต สังฆราชแห่ง Berythe เข้ามาถึงกรุงศรีอยุธยา เมื่อ ๒๒ สิงหาคม ค.ศ. ๑๖๖๒
ได้เข้าเฝ้าสมเด็จพระนารายณ์ ค.ศ. ๑๖๖๕ ได้รับพระราชทานที่ดินสร้างวัด โรงเรียน โรงพยาบาล ที่
บ้านปลาเห็ด ได้เข้าเฝ้าครั้งที่สองเมื่อ ค.ศ. ๑๖๖๗ และครั้งที่ ๓ เมื่อ ค.ศ. ๑๖๗๓ (๑๔ ตุลาคม)
พร้อมกับสังฆราช ปาโล ผู้บัญชาพระราชาสำนักจากสันตปาปาและพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ท่านเป็นผู้ก่อ
ตั้งคณะ “มิชชัง เดอเคร็งแบร์” เป็นบิกเกี้ยนในประเทศไทย ท่านมรณภาพที่กรุงศรีอยุธยา ๑๕ มิถุนายน
ค.ศ. ๑๖๗๘ เรื่องราวของท่าน de Bourges เขียนไว้ และตีพิมพ์ที่ปารีส แต่ ค.ศ. ๑๖๖๖

ตีพิมพ์เมื่อ ค.ศ. ๑๙๒๐ แสดงเรื่องราวของกรุงศรีอยุธยาตลอดระยะเวลา ๑๕๐ ปี นับแต่รัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ เป็นเอกสารชิ้นหนึ่ง ซึ่งเทียบเคียงได้กับเอกสารประเภทเดียวกัน ในเรื่องราวของประเทศต่างๆในทวีปเอเชีย แท้จริงแล้ว ประเทศลังกา พม่า มลายู เขมร ญวน จีน ญี่ปุ่น หรือประเทศอื่นๆในทวีปเอเชียทั้งหมด จะไม่มีเอกสารของชาวต่างชาติตลอดระยะเวลาอันยาวนานถึง ๑๕๐ ปี ที่จะเทียบเคียงเอกสารนี้ได้เลย

ในหนังสือ *ประวัติมิชชันในกรุงสยาม* ที่กล่าวถึงนี้ ตั้งแต่รัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ มีบุคคลชาวฝรั่งเศสอยู่ในกรุงสยามตลอดเวลา คืออยู่ในกรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงเทพมหานคร ตลอดระยะเวลา ๑๕๐ ปี มีเรื่องราวสิ่งใดที่น่ารายงานไปยังกรุงปารีส นักบวชฝรั่งเศสก็รายงานไป จะเป็นเรื่องที่น่าชื่นชมเกี่ยวกับประเทศของเรา หรือเรื่องที่ฟังแล้วไม่น่าเลื่อมใส หรือแม้แต่เรื่องที่สมควรจะเกิดขึ้นแต่ก็ไม่ได้เกิดขึ้นเรื่องต่างๆ เหล่านี้เมื่อเกิดขึ้นแล้ว พวกนักบวชฝรั่งเศสเป็นรายงานไปยังกรุงปารีสอย่างครบถ้วน ใครรู้ภาษาฝรั่งเศสดีและสนใจในวิชานี้ ควรหาหนังสือชุดนี้ไว้ศึกษา ผู้รวบรวมชื่อ Adrien Launay เป็นบาทหลวงคณะเยซุอิต ศึกษาเรื่องราวจากเอกสารเหล่านี้ และตีพิมพ์ที่กรุงปารีส ค.ศ. ๑๙๒๐

ดังกล่าวนั้น หนังสือชุดนี้มี ๓ เล่มจบ เฉพาะเล่ม ๒ และเล่ม ๓ หอพระสมุดวชิรญาณได้ให้แปลเป็นภาษาไทย เลือกคัดเฉพาะบางเรื่อง ตีพิมพ์อยู่ในชุด *ประชุมพงศาวดารภาค ๓๒* และใกล้เคียง ผู้ที่เป็นเจ้าหน้าที่กระทำการเลือกคัด เชื่อว่า คือ ศาสตราจารย์ ยอช เซคส์ และผู้แปลเป็นภาษาไทย คือ นายอรุณ อมาตยกุล แต่เล่ม ๑ อันเป็นภาคบรรยายในหนังสือชุดนี้ ยังไม่ได้มีการแปลและตีพิมพ์ออกมาเผยแพร่

เฉพาะหนังสือชุดนี้ เล่ม ๑ ซึ่งกล่าวถึงเรื่องราวในเมื่อสมเด็จพระนารายณ์ทรงต้อนรับนักบวชชาวฝรั่งเศสเมื่อ ค.ศ. ๑๖๖๒ นอกจากท่านสังฆราช ลัมแบร์ เดอ ลามอตที่ระบุนามไว้แล้ว มีระบุชื่อบาทหลวงฝรั่งเศสอีกหลายท่านซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับการทูตของท่านราชทูตเดอ โชมองต์ และแม้แต่ท่านราชทูตเดอ ลาตูแบร์ พวกนักบวชเหล่านั้นเข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยาต่างวาระกัน และดำเนินชีวิตไปในทางศาสนา ไม่เกี่ยวข้อง

กับเรื่องการเมือง บุคคลเหล่านี้ซึ่งเข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยาในยุคแรก ผู้เขียนอยากจะ
ระบุชื่อไว้ คือ* Cuiart, Bouchard, Savary, Langlois, Vachet, De Courtaulin, Sevin
De Chandebois, De Palandin, Forget และ Gayme จาก ๑๑ รายชื่อ งานของบาทหลวง
เกม และของบาทหลวง วาเชต์ มีปรากฏในเรื่องราวการทูตระหว่างประเทศสยาม และ
ประเทศฝรั่งเศสในฐานะล่าม แต่นามของบาทหลวง เดอ คัวร์โตแลง มีปรากฏในแผนที่
กรุงศรีอยุธยาว่าเป็นผู้ “สร้าง” แผนที่นั้น ว่าที่จริงแผนที่กรุงศรีอยุธยาพร้อมทั้งแผนที่
เมืองบางกอกอยู่ด้านซ้ายและแผนที่เมืองลพบุรีอยู่บนขวา ใครจะเป็นผู้ “สร้าง” จะต้อง
มีความรู้ในวิชาการแผนที่เป็นอย่างดี บาทหลวง คัวร์โตแลง เข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยา
ก่อนท่านราชทูตเดอโชมองต์ อย่างน้อย ๑๒ ปี คือเมื่อระบุนายชื่อบาทหลวง ๑๑ ท่าน
ดังกล่าว ชื่อของบาทหลวงผู้นั้นอยู่ในอันดับที่ ๖ และว่าท่านทั้ง ๑๑ นั้นเข้ามาอยู่ในกรุงศรี
อยุธยาระหว่าง ค.ศ. ๑๖๖๘ ถึง ค.ศ. ๑๖๗๓ จะเป็นปีใดใน ๕ ปีนี้ไม่ได้มีระบุไว้ ใน
ระยะต่อมา คือ ระหว่าง ค.ศ. ๑๖๗๔ ถึง ๑๖๗๙ มีบาทหลวงเข้ามาสมทบในกรุงศรีอยุธยา
อีก ๕ รูป (โลเน: หน้า ๒๔) รูปสำคัญเพราะเป็นแพทย์ด้วย ชื่อ Paumard ครั้นเมื่อ
สังฆราช เดอ ลามอต มรณภาพ และสังฆราช ลาโน เป็นผู้สืบแทนตำแหน่งตั้งแต่
ค.ศ. ๑๖๗๙ มีบาทหลวงพวกที่สามเข้ามาสมทบอีก ๑๑ รูป (โลเน: หน้า ๓๙) รูปสำคัญ
คือ เดอ ลีออน เข้ามาใน ค.ศ. ๑๖๘๑ ท่านผู้นี้เป็นล่ามไปกับคณะทูตออกพระวิสุตรสุนทร
จึงเห็นได้ว่า ก่อนราชทูตฝรั่งเศส เดอ โชมองต์ จะเข้ามากรุงศรีอยุธยา มีบาทหลวง
ฝรั่งเศสเข้ามาก่อนหน้าท่านถึง ๓ รุ่น รวม ๒๖ รูปส่วนที่มากับท่านสังฆราช เดอ ลามอต
เมื่อ ค.ศ. ๑๖๖๒ มี ๒ รูป คือ De Bourges และ Deydier และที่เข้ามาพร้อมกับท่าน
สังฆราชปาโล เมื่อ ค.ศ. ๑๖๖๔ มีระบุชื่อไว้ ๔ รูป มีบาทหลวง ลาโน** ซึ่งต่อมาได้เป็น

* จากอาเดรียง โลเน : เล่ม ๑ หน้า ๑๐

** หลุยส์ ลาโน เข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยา ค.ศ. ๑๖๖๔ ได้รับแต่งตั้งเป็นสังฆราชเมื่อท่านลัมแบร์ต
เดอ ลามอต มรณภาพ เมื่อ ค.ศ. ๑๖๗๘ ท่านเป็นอธิการโรงเรียนที่บ้านปลาเห็ด และก่อตั้งโรงเรียน
ที่ตำบลมหาพรหมณ์ ท่านเรียนรู้ภาษาบาลี ภาษาไทย มอญ ฯลฯ แต่งหนังสือไวยากรณ์ไทยและบาลี
พจนานุกรมไทย (โลเน : หน้า ๔๔) และได้รับยกย่องเป็นผู้รู้ภาษาไทยอย่างดีเป็นรูปแรก สังฆนาม
เมื่อเป็นสังฆราชของท่าน คือ สังฆราชแห่ง Metalopolis ท่านมรณภาพที่กรุงศรีอยุธยา เมื่อ ค.ศ. ๑๖๘๖

สังฆราชแทนท่าน เคอ ลามอต รวมอยู่ด้วย และมีเจษฎาจารย์ ขาเมซของ คัวอีกท่าน
หนึ่ง เมื่อรวมทั้งสิ้นก็ได้ ๓๖ รูป ทั้งยังไม่นับพวกบาทหลวงที่เข้ามากับคณะทูตฝรั่งเศส
ทั้ง ๒ คณะ รายชื่อท่านเหล่านั้น โลเน ระบุไว้อย่างครบถ้วน เอกสารที่ท่านเหล่านั้น
เขียนขึ้นไว้ก็มีของ วาเซต์ (ผู้เป็นล่ามไปกับขุนนางผู้น้อยสองท่าน) และของเคอ ลีออน
ผู้เป็นล่ามในคณะออกพระวิสุตรสุนทร ส่วนตอนเกิดกบฏ มีการรบรามาฟันกับทหาร
ฝรั่งเศส ก็มีเอกสารของบาทหลวง เคอ ลีออน จดบันทึกไว้ด้วย

จากหนังสือ ประวัติมิชชันในกรุงสยาม เรายังทราบความเก่าแก่ก่อนคณะนักบวช
ฝรั่งเศสเข้ามายังกรุงศรีอยุธยาด้วย โลเน เขียนไว้ว่า “ราชอาณาจักรสยามมีจำนวนผู้เข้า
รีตติศาสนาคริสต์โคมิไม่มากนัก ผู้ประกาศศาสนาชุดแรกเป็นบาทหลวงปอตุเกศ ๒ รูป ชื่อ
เยอโรม และ เซบาสเตียน สังกัดอยู่ในคณะโดมินิกัน ท่านเข้ามาจากเมืองมะละกา แต่
ค.ศ. ๑๕๕๕ แต่ต้องเสียชีวิต รูปแรกใน ค.ศ. ๑๕๖๖ และรูปที่ ๒ ใน ค.ศ. ๑๕๖๙
(ไม่ระบุรายละเอียด) นักบวชคณะโดมินิกันรูปอื่นก็เข้ามาทำงานต่อไป แล้วจึงมีนักบวช
คณะฟรังซิสกัน และคณะเยซุอิตเข้ามาสมทบด้วย พวกเยซุอิตเข้ามาเมื่อ ค.ศ. ๑๖๐๙
โดยมีบาทหลวง บาเทเลมีย์ เป็นหัวหน้า ครั้นถึง ค.ศ. ๑๖๖๒ (ในแผ่นดินสมเด็จพระ
พระนารายณ์) บาทหลวงคาโรลิโนในกรุงศรีอยุธยามีอยู่ด้วยกัน ๑๑ รูป สังกัดอยู่ในคณะ
เยซุอิต ๔ รูป คณะโดมินิกัน ๒ รูป คณะฟรังซิสกัน ๒ รูป และไม่สังกัดคณะใดคณะ
หนึ่งอีก ๓ รูป บาทหลวงทั้ง ๑๑ รูปนี้เป็นชาติปอตุเกศทั้งนั้น ยกเว้นรูปสองรูปที่เป็น
ชาติสเปน ในตอนนี้จำนวนผู้เข้ารีตมีอยู่ราว ๒,๐๐๐ คน” (โลเน: หน้า ๓) โบสถ์
ปอตุเกศ ๒ โบสถ์ยังมีซากให้เห็นจนทุกวันนี้ ในเขตปอตุเกศนอกเกาะอยุธยา มีชื่อว่า
สันโต โดมิงโก (ของคณะโดมินิกัน) และสันโต เปาโล (ของคณะเยซุอิต)*

เมื่อสังฆราช เคอ ลามอต ได้เข้าเฝ้าสมเด็จพระนารายณ์อย่างไม่เป็นทางการแล้ว
พระองค์ทรงมอบเด็กไทย ๑๐ คน ให้ท่านสังฆราชขอบรมสั่งสอนวิทยาการสมัยใหม่ของ
ยุโรป แล้วจึงพระราชทานที่ทางให้ตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัย พร้อมทั้งให้สร้างโบสถ์ และ
โรงเรียนขึ้นที่บ้านปลาเห็ด เมื่อ ค.ศ. ๑๖๖๖ พวกบาทหลวงจึงเรียกชื่อหมู่บ้านว่า “บ้าน

*. จาก แร้วแอส : ฉบับแปล หน้า ๒๑๘

เซนต์ ยอแซฟ” หมู่บ้านของพวกเข้ารีตในรัชสมัยนั้นยังคงอยู่มาจนปัจจุบัน นอกเกาะ
อยุธยาทางทิศใต้ ใกล้วัดพุทไธสวรรย์ นับแต่ได้รับพระราชทานที่ทางแต่สมัยนั้นมาจนบัด
นี้นับได้ ๓๐๐ ปีพอดี นับเป็นแหล่งเข้ารีตที่ยั่งยืนที่สุดในประเทศไทย แหล่งเข้ารีตนี้
เป็นแหล่งของคณะ Mission Etrangeres คือ คณะเดียวกับของโบสถ์อัสสัมชัญคณะอื่น
มีตั้งอยู่ก่อนแต่ก็ยังไม่ยั่งยืน ตั้งขึ้นแล้วล้มไป ปัจจุบันมีคณะโดมินิกันและคณะเยซุอิตเข้า
มาตั้งในพระนครราว ๑๐ ปี แต่ก็ขาดตอนจากอดีตไปนานแล้ว

เมื่อพูดถึงคณะต่าง ๆ ในนิกายคาทอลิก เราก็มารู้ถึงตอนสำคัญเกี่ยวกับบุคคลมี
ชื่อเสียงในทางการเมืองของยุคนั้น คือ ซี. ฟอลคอน หรือ วิไซเยนทร์ ฟอลคอนเข้ามา
มีบทบาทในราชสำนักสมเด็จพระนารายณ์ภายหลังส่งมาราชทั้ง ๓ หลายปี เอกสารระบุชื่อ
คนผู้นี้เป็นครั้งแรกเมื่อ ค.ศ. ๑๖๗๔ คือ หลังส่งมาราช เดอ ลามอต ๑๒ ปี และภายหลัง
ที่ “บ้านเซนต์ ยอแซฟ” ได้ตั้งขึ้น ๘ ปี โอลเน ระบุว่า ท่านผู้นี้เกิดเมื่อ ค.ศ. ๑๖๔๔
ที่เกาะเซฟาโลเนีย ประเทศกรีก (โอลเน: หน้า ๕๐) เมื่อเข้ามาเริ่มมีบทบาทในราชสำนัก
สมเด็จพระนารายณ์ มีอายุได้เพียง ๒๖ ปี แต่ภายในเวลา ๑๔ ปี ที่เข้ามารับราชการ
อยู่นั้น เราทราบจากหลักฐานทางอื่นว่า ท่านได้เลื่อนตำแหน่งและบรรดาศักดิ์อย่างรวดเร็ว คือ
เป็นนอกหลวงสรُسสาคร แล้วเป็นนอกพระฤทธิกำแหงฯ แล้วจึงได้เป็นนอกญา
วิไซเยนทร์ สมุหนายก ในที่สุดท้ายในชีวิตของท่าน เมื่อท่านถูกประหาร มีอายุเพียง
๔๐ ปี เท่านั้น ชีวิตของท่าน มีผู้เขียนไว้หลายสำนวนและหลายพวก คือเขียนขึ้นโดย
คนฮอลันดา และ คนอังกฤษ* ๒ พวกนี้ผลประโยชน์ขัดกันกับท่าน แต่ที่เขียนขึ้นโดย
ชาวฝรั่งเศส ก็ยังแตกแยกเป็น ๒ พวกใหญ่ๆ คือ พวกส่งมาราชที่กรุงศรีอยุธยาและพวก
บาทหลวง เยซุอิต ที่เข้ามากับท่านราชทูต มีบาทหลวงตาซาร์ต เป็นต้น อันที่จริง ท่าน
สนิทกับพวกบาทหลวงตาซาร์ตมาก แต่ก็มีโอกาสคลุกคลีกันเพียง ๒ ระยะ ระยะละราว
๓ เดือน คือ ระหว่างที่ราชทูต เดอ โชมองต์ และราชทูต เดอ ลาตูแบร์เข้ามาอยู่ใน
กรุงศรีอยุธยา นอกนั้นไม่ได้มีโอกาสคลุกคลีกันเลย เกี่ยวกับบาทหลวงตาซาร์ต ก่อนจะ

* คนฮอลันดาเขียนขึ้นให้ชื่อว่า “ชีวิตและพฤติกรรมของ ซี. ฟอลคอน” (ตีพิมพ์ ปีที่ ๘ เล่มที่ ๑ พ.ศ.
๒๔๕๗ และที่คนอังกฤษเขียนไว้นั้นมีมากตอน อยู่ในหนังสือ Records of the Relations...(เล่มต่าง ๆ)

เดินทางเข้ามากรุงศรีอยุธยา ท่านเคยเดินทางไปทวีปอเมริกา เพราะฉะนั้น ต้องนับว่าท่านเป็นผู้ได้เดินทางผ่านทั้ง ๔ ทวีป คือ อเมริกา ยุโรป แอฟริกา และเอเชีย เรื่อง "ออกขุนชำนาญเรือแตกที่แหลมกูดโฮบ" ซึ่งท่านเขียนขึ้นตามคำบอกเล่าของออกขุนชำนาญ (บทที่ ๖ ในหนังสือ ออกญาวิไชยเณทร์) ย่อมเป็นองค์พยานได้อย่างดีว่า ท่านเป็นผู้มีภาพพจน์ในการเขียนหนังสือเป็นอย่างดี และเมื่อท่านเขียนเรื่องมูลเหตุซึ่งฟอลคอนจะเข้ามารับราชการในกรุงศรีอยุธยานั้น (คือเรื่องฟอลคอนเรือแตก และพบทูตไทยกลับจากประเทศอิหร่านเรือแตกเช่นเดียวกัน จึงจัดหาเรือเป็นพาหนะพาทูตไทยกลับมากรุงศรีอยุธยาได้) ท่านก็ใช้ภาพพจน์เป็นการ "ระบายสี" ชีวิตของฟอลคอนให้น่าเลื่อมใส ไม่ตรงกับความจริง ท่านพบฟอลคอนเป็นครั้งแรกใน ค.ศ. ๑๖๘๕ เป็นปีที่ ๑๑ ที่ฟอลคอนเข้ารับราชการแล้ว จึงเป็นการเขียนแบบ "ระบายสี" ให้ชีวิตของฟอลคอนงดงามอุดมคติขึ้น มีผู้เขียนเป็นบาทหลวงเยซูอิตอีกท่านหนึ่ง ชื่อ D' Orleans ให้ชื่อว่าประวัติของ ม. กองสดังซ์ ตีพิมพ์ครั้งแรกในประเทศฝรั่งเศส เมื่อ ค.ศ. ๑๖๙๐ ท่านราชทูตเซอร์ ยอน เบาริง แปลเป็นอังกฤษให้ไว้ (เล่ม ๑ หน้า ๓๘๕-๔๐๗) ว่าฟอลคอนเป็นชาวเวนิส แต่ไปเกิดในประเทศกรีก บิดาเป็นบุตรเจ้าเมืองเซฟาโลเนีย แต่ยากจน ฟอลคอนจึงหนีออกจากบ้าน ลงเรือค้าขายเดินทางไปประเทศอังกฤษเมื่ออายุได้ ๑๐ ปี ต่อจากนั้น จึงเข้าทำงานในบริษัท East India Co. เดินทางมาตะวันออก ต่อมาจึงออกมาตั้งตัวซื้อเรือบรรทุกสินค้าไปค้าขาย เรือแตก ๒ ครั้งก็ไม่ทอดย ครึ่งที่ ๓ เรือแตกที่ฝั่งมะลาบาร์ อินเดีย จึงได้พบราชทูตไทยเรือแตกเช่นเดียวกัน ฟอลคอนจึงจัดซื้อเรือเป็นพาหนะพาราษฎรผู้ลี้ภัยกลับเข้ากรุงศรีอยุธยา นี่เป็นมูลเหตุที่ฟอลคอนจะได้เข้ารับราชการกับออกญาพระคลัง (คือ โกษาหลัก) การที่เรื่องแต่งของ ตาซาร์ต ตีพิมพ์ที่กรุงปารีส เมื่อ ค.ศ. ๑๖๘๖ และ คอลีอังต์ ลอกมาตีพิมพ์ใน ค.ศ. ๑๖๙๐ โดยไม่ได้ทดสอบเรื่องราวว่าจะเท็จจริงเพียงไร จึงเป็นการชักชวนให้ผู้แต่งคนอื่น ๆ ลอกกันต่อมา จนปรากฏในหนังสือ อุโฆษสมัย ใน ค.ศ. ๑๙๒๐ เรื่องการจะเปลี่ยนลัทธิจากโปรเตสแตนต์มานับถือตามลัทธิโรมันคาทอลิก ก็ฟังดูชอบกล ท่านเขียนว่าบิดามารดาของฟอลคอนนับถือโรมันคาทอลิก แต่ฟอลคอนเองเมื่อเด็กต้องอยู่กับพวกอังกฤษ พวกนี้จึงข

ชวนให้นับถือลัทธิที่ผิด (คือ โปรเตสแตนต์) แต่วันหนึ่งฟอลคอนล้มเจ็บทำท่าจะไม่รอด จึงขอให้คุณพ่อ อังทวน โทมัส ให้ศีลล้างบาป. หนีไปนับถือโรมันคาทอลิก เมื่อวันที่ ๒ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๖๘๒ แล้วต่อมาอีก ๒-๓ วัน ก็กระทำการสมรสกับหญิงญี่ปุ่น* (ที่ กรุงศรีอยุธยา) ซึ่งนับถือโรมันคาทอลิกอยู่ การที่ผู้เขียน (ดอร์ลียงส์) ลำดับเรื่องราวไว้เช่นนี้ พึงดูขอบกล เพราะฟอลคอนล้มเจ็บใกล้จะตาย จึงสละลัทธิความเชื่อถือเดิม หันมารับนับถือลัทธิใหม่ แต่ “ต่อมาอีก ๒-๓ วัน” กลับไปกระทำการสมรสกับหญิงที่นับถือลัทธิโรมันคาทอลิก ผู้อ่านที่อ่านแล้วเกิดความสงสัยจนเท่าที่นึกมี ว่าการที่ขายจะสละลัทธิความเชื่อถือของตนไปรับนับถือลัทธิของฝ่ายหญิง คุณจะเกี่ยวกับการอยากได้หญิงมาเป็นภรรยามากกว่า (ซึ่งตัวอย่างในสมัยนี้ก็ยังมีอยู่) ส่วนเรื่องการยกเมืองบางกอกกับเมืองมะริดให้ทหารฝรั่งเศส “คุ้มครอง” การขบถของพระเทพราชาต่อสมเด็จพระนารายณ์ การวางแผนจะจับพระเทพราชาแล้วล้มเหลว การประหารผู้นับถือศาสนาคริสต์ “ทุกคน” ในราชอาณาจักร การถูกประหารของฟอลคอน** ฯลฯ เป็นการเขียนนวนิยาย โดยมีฟอลคอน และศาสนาคริสต์เป็นพระเอกของเรื่อง นอกนั้นเป็นพวกผู้ร้าย นี่เป็นการเขียนของบาทหลวง ดอร์ลียงส์ ตีพิมพ์ที่กรุงปารีส เมื่อ ค.ศ. ๑๖๙๐

เมื่อเซอร์ ยอน เบาริง แปลเรื่องของฟอลคอน เขียนโดยบาทหลวง ดอร์ลียงส์ให้ไว้แล้ว ท่านก็นำข้อเขียนของ แคมเฟอร์ มาลงให้ไว้เป็นการเปรียบเทียบ โดยท่านเขียนว่า ข้อเขียนของท่านทั้งสองนี้ “แตกต่างกันอย่างประหลาด” (Strangely Contrasted) (เล่มสอง หน้า ๔๐๗-๔๑๐) แคมเฟอร์ผู้เข้ามากรุงศรีอยุธยาแล้ว ๒ ปี หลังฟอลคอนถูกประหาร เขียนไว้ว่า “หม่อมบิ๊ ฟอลคอน และพรรคพวก วางแผนยึดอำนาจ โดยจะ

* ดอร์ ลียงส์ : หน้า ๑๘ แต่ โทเน : หน้า ๑๔ กล่าวว่า หญิงนี้เป็นมอญเทศ ชื่อ “คอนญากิโกมารี” (ซึ่งนี่จึงกลายเป็นคุณหญิง “ทองกับมา” ในสำเนียงไทย) โทเนนำบันทึกเรื่องฟอลคอนและคุณหญิงโดยบาทหลวง เดอเลออน มาลงไว้หลายแห่ง และมีหนังสือประวัติของ ฟอลคอน อีกเล่มหนึ่ง คือ Deslanders, M : Histoire de M. Constance. Amsterdam, 1756 มีจดหมายของ ‘an English Catholic’ ว่าบิดาของหญิง ชื่อ Fanique เป็นปอร์ตุเกส แต่มารดาเป็นญี่ปุ่น

** Hutchinson : *Adventurers in Siam in the 17th century*. London 1940 หน้า ๘ ว่า วันถูกประหารของฟอลคอน คือ ๔ มิถุนายน ค.ศ. ๑๖๘๘

ให้หม่อมปีย์เป็นกษัตริย์ แต่เพทราชาปราบปรามได้ แล้วให้ประหารหม่อมปีย์และพล-
คอนเสีย ส่วนภรรยาของพลคอนนั้น ถ่มน้ำลายรดหน้าเขาค้วย และไม่ยอมให้จุบลาลูก
ชายอายุ ๔ ขวบ ในขณะที่ถูกนำตัวไปประหาร” นี่เป็นการเขียนของบาทหลวงคอร์ด็องส์
และของแคมเฟอร์ เกี่ยวกับพลคอน ผู้เขียนทั้งสองต่างไม่ได้ยู่เห็นเหตุการณ์โดยตน
เอง แต่ต่างก็อาศัยข้อเขียน หรือคำบอกเล่าของผู้อื่น ที่อยู่ใกล้ชิดเหตุการณ์ ผู้บอกเล่า
เอียงไปทางใด ผู้เขียนก็เอียงตามไปด้วย

เท่าที่เขียนมานี้ ยังไม่ได้กล่าวถึงชาวต่างชาติ ซึ่งเข้ามาพร้อมคณะทูต เคอลา
ลูนแบร์ ซึ่งรวมทั้งนักบวช ทหาร และพลเรือนก็มีไม่น้อยกว่า ๖๐๐ คน ยังมีพวกพ่อค้า
อังกฤษซึ่งมีจำนวนเป็นร้อยในรัชสมัยนี้ และพวกทหารที่มส่วพันพันทำการรบพุ่งที่เมือง-
มะริด นอกจากนั้นยังพวกฮอลันดา ปอตูกีส พวกอิหร่าน แคมมัวร์ และชาวเมืองของ
ประเทศใกล้เคียง เช่น มลายู ขวา จีน ญี่ปุ่น ถ้าจะประมวลหยาบๆ ก็คงไม่ต่ำกว่า
พัน แต่จากพวกพลทหารและพ่อค้าธรรมดาซึ่งคงมีจำนวนมาก เราจะพึงอาศัยข้อเขียน
เป็นการบันทึกเหตุการณ์ย่อไม่ได้ แม้กระนั้นข้อเขียนของพวกบาทหลวงฝรั่งเศสพ่อค้า
คนสำคัญของอังกฤษและฮอลันดา ก็มีจำนวนมากพออยู่ ถ้าจะประมวลเอกสารทั้ง Primary
Source และ Secondary Source มาไว้ให้ปรากฏ ก็คงจะมีจำนวนหลายหน้ากระดาษ
ทีเดียว

ในการเรียบเรียงหนังสือเรื่อง *ออกญาวิไชยเณทร์* (ตีพิมพ์จำหน่าย พ.ศ. ๒๕๐๖)
ผู้เขียนยังมิได้ใช้เอกสารอีกหลายฉบับ โดยเฉพาะเอกสารของสังฆราช ปาลู* ผู้ชักนำ
ประเทศฝรั่งเศสและประเทศสยามให้เป็นทองแผ่นเดียวกัน (ก่อนพลคอนจะเข้ารับราช-
การในสำนัก และเอกสารของฮอลันดาในชื่อเรื่อง “ชีวิตและพฤติกรรมของ ซี.พลคอน”
ผู้เขียนคือ พ่อค้าฮอลันดาประจำกรุงศรีอยุธยา ชื่อ Joannes Keyts และ Peter Van De
Hoorn (ไม่ใช่ ฟอนฟลิต Van Vliet ดังที่เคยเชื่อกัน ทั้งนี้เพราะฟอนฟลิตกลับประเทศ

* สังฆราชผู้นี้มีนามเดิมว่า *สังฆราชแห่ง Heliopolis* เข้ามาในกรุงศรีอยุธยาเมื่อ ๑๑ มกราคม ค.ศ. ๑๖๖๔
กลับออกไปในปีต่อมา กลับเข้ามาอีกพร้อมด้วยพระราชสาส์นพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ท่านยังออกไป
และกลับเข้ามาอีกครั้งหนึ่งพร้อมด้วยพระราชสาส์นฉบับที่ ๒ จนประเทศไทยและฝรั่งเศสเป็น “ทอง
แผ่นเดียวกัน” แล้วท่านจึงกลับออกไปโดยไม่ย้อนเข้ามาอีก

ฮอลันดาร่วม ๓๐ ปี ก่อนฟอลคอนจะเข้ามามีบทบาทในราชสำนัก) เอกสารฮอลันดา
นี้อาจเป็นฉบับที่ต่อฟอลคอลลอยบ้าง แต่เอกสารของสังฆราช ปาลู เชื่อได้ว่าท่านคงให้
ความเป็นจริงเกี่ยวกับรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ได้อย่างเที่ยง เอกสารนั้นชื่อว่า *ความ
สัมพันธ์โดยสังเขประหว่างสังฆราชฝรั่งเศสกับประเทศสยาม* ตีพิมพ์ที่กรุงปารีส ค.ศ. ๑๖๖๘

รัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์นั้น มีความสำคัญในเรื่องราวที่เกี่ยวกับต่างประเทศ
เอกสารที่เกี่ยวกับเรื่องนั้นมากมาย จนในเวลาปัจจุบันก็ยังมิได้นำออกมาตีพิมพ์เผยแพร่เป็น
ครั้งแรกอยู่เสมอ ควรจะถึงเวลาหรือยังที่นักศึกษาศาสนาใหม่ในวิชาประวัติศาสตร์จะรวบรวม
รวมเอกสารเหล่านี้ มาให้ความเป็นธรรมแก่รัชสมัยของพระองค์ ทั้งนี้ โดยคำนึงถึงคำว่า
“มหาราช” ซึ่งมีผู้ถวายสมัญญาแด่พระองค์ และในเวลาเดียวกัน ก็ไม่ควรลืมข้อตำหนิ
ที่ว่า พระองค์เป็นผู้ทรงดำเนินนโยบายนำประเทศชาติเข้าสู่กลียุค คือชักศึกเข้าบ้าน ใน
ระหว่างคำสวด และคำกล่าวร้ายเช่นนั้น ความจริงจะอยู่ตรงไหนเพราะถ้าไม่มีทางที่จะลบ
ความจริงในเรื่องที่เกิดขึ้นกับกองทหารฝรั่งเศสในเดือนสุดท้ายในรัชกาลของพระองค์ได้ เรา
ก็ควรคำนึงด้วยว่า รัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์ มีการสัมพันธ์กับนานาประเทศมาก
มาย เป็นยุคที่ฝรั่งเศสฝ่ายหนึ่ง กับฮอลันดา และ หรืออังกฤษอีกฝ่ายหนึ่ง กำลังแย่ง
แย่งความเป็นผู้ยิ่งใหญ่ การจะรู้เท่าทันคนชาวต่างประเทศโดยเฉพาะพระราชผู้ยิ่งใหญ่
ในทวีปยุโรป ผู้ซึ่งทรงมีพระราชสาส์นมายัง “เพื่อนที่ดีและนักรักยิ่งของข้าพเจ้า” ต้อง
การความรอบรู้ทันคนและความเป็นผู้เฉลียวฉลาด ความสามารถตั้งว่า เพิ่งมาปรากฏในรัช-
สมัยสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง คือ หลังจากได้เรียนรู้ ภาษา ขนบประเพณี และจิตใจ
ชาวต่างประเทศมาแล้วพอสมควร การรู้เท่าทันคนเป็นข้อบกพร่องของสมัยนั้น รัชสมัย
พระนารายณ์จึงน่าจะเป็นรัชสมัยที่ล้าหน้า ไปราวสองศตวรรษ

มีคำถามจากผู้อยู่ในวัยศึกษาผู้หนึ่งถามว่า “ก็เมื่อในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์
มีชาวต่างชาติเข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยาพร้อมกัน และในจำนวนนี้ มีพวกนักปราชญ์ผู้
ทรงความรู้ในวิทยาการสมัยใหม่หลายสิบ หรือร่วมร้อยคน คนไทยเราได้เรียนรู้อะไรเป็น
ประโยชน์แก่บ้านเมืองบ้างจากท่านเหล่านั้น ในเวลา ๓๓ ปี ของรัชกาลนั้น”

คำถามนี้เราลองมาหาคำตอบกันดูทีละเรื่องขนบประเพณีของชาวต่างชาติ เราจะไม่พูดถึง เพราะถึงคนไทยในรัชสมัยนั้นเรียนรู้มา ก็เป็นเพียงเครื่องประดับสติปัญญา หากเกิดประโยชน์ทางวัตถุไม่

เรามาพูดถึงวิทยาการสมัยใหม่ เช่น คณิตศาสตร์ ดาราศาสตร์ ภูมิศาสตร์ และ โดยเฉพาะวิชาทำแผนที่ซึ่งยังมีตัวอย่างดูได้ในปัจจุบัน แผนที่ซึ่งพวกบาทหลวงฝรั่งเศส “สร้าง” ขึ้นไว้มียหลายฉบับ คือ แผนที่อาเซียอาคเนย์ที่บาทหลวงคณะเยซุอิต ๖ รูปช่วยกัน ทำ แผนที่ปากน้ำเจ้าพระยาจนถึงกรุงศรีอยุธยา ของวิศวกร เดอ ลามาร์ แผนที่มหานครศรีอยุธยาแสดงเขตที่อยู่อาศัยของชาวต่างประเทศให้ไว้ด้วย แผนที่สร้างขึ้นโดยบาทหลวง คุร์ โดแลง สังกัดในคณะมิชชันนารี (ปรากฏในหนังสือ ประวัติมิชชันนารีในกรุงสยาม ของโลเน เล่ม ๑ หน้าสุดท้าย และปรากฏในหนังสือ การเดินทางมากรุงสยามของ บาทหลวงบูเวต์ หน้า ๑๐๖) แผนที่พระมหานครศรีอยุธยา แสดงผังเมืองโดยวิศวกร ฟรัง ซัวร์ เมื่อ ค.ศ. ๑๖๘๗ (อยู่ในหนังสือ ของ โลเน เล่ม ๑ หน้ารองสุดท้าย) แผนที่ประเทศสยาม ไม่ปรากฏชื่อผู้ทำ แต่พิมพ์อยู่ในหนังสือการทูตของเคอ ลาลูแบร์ (อยู่ในหนังสือของ ลาลูแบร์ และในหนังสือของ โลเน เล่ม ๑ หน้าก่อนรองสุดท้าย) นอกจากนั้นยังมีผังเมือง เมืองละโว้ (ไม่ทราบชื่อผู้สร้าง) และเมืองบางกอก (ชื่อผู้สร้างจำไม่มั่น จึงไม่บอกให้ไว้) แผนที่และภาพผังเมืองเหล่านี้ สร้างขึ้นโดยบาทหลวงและวิศวกรฝรั่งเศส ทั้งนี้ พวกเหล่านี้ส่วนมากเป็นราชบัณฑิต ในราชสำนักพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ จะมียกเว้นก็แต่บาทหลวง คุร์โดแลง ผู้เข้ามาอยู่กรุงศรีอยุธยาแต่ ค.ศ. ๑๖๖๔-๑๖๗๓ ท่านคงอยู่กรุงศรีอยุธยานานปีที่เกือบ (จดหมาย ๒ ฉบับ ของท่านลงวันที่ ๓๐ ตุลาคม ค.ศ. ๑๖๘๓ โลเน หน้า ๙๑ และ ๓๓๐ เล่ม ๒)* และแผนที่ประเทศสยามก็เชื่อว่าคงเป็นงานของท่าน ที่มีผู้เชื่อว่าเป็นงานของราชทูต เคอลาลูแบร์ นั้น เป็นไปไม่ได้ เพราะท่านราชทูตเข้ามาอยู่กรุงศรีอยุธยาเพียง ๓ เดือนเท่านั้น ผู้ที่จะทำแผนที่ประเทศสยามได้ จำต้องมีเวลาชวาวนาน ท่องเที่ยวและกระทำการวัดสำรวจตามวิทยาการสมัยใหม่ทั่วพระราชอาณา

* จากหลักฐานเท่าที่ปรากฏนี้ แสดงว่า บาทหลวง เคอ คุร์ โดแลง อยู่ในกรุงศรีอยุธยาอย่างน้อย ๑๐ ปี (๑๖๗๓-๑๖๘๓) มีเวลานานพอที่จะทำแผนที่กรุงศรีอยุธยา ลพบุรี บางกอก และแผนที่ประเทศไทยได้

เขต ส่วนบาทหลวงฝรั่งเศสคณะเยซุอิตอยู่กันที่กรุงศรีอยุธยาอยู่ไม่นาน ก็เดินทางออกนอกประเทศไป ผู้ที่อยู่นานและเป็นบาทหลวงมีความรู้ในวิชาทำแผนที่ ก็เห็นมีแต่บาทหลวง ครุโตแลง มีปัญหาที่นำคิดก็คือว่าพวกซอลันดาจะเป็นผู้สร้างแผนที่ประเทศสยามฉบับนี้หรือไม่ พวกซอลันดาส่วนใหญ่เป็นพ่อค้า จะมีพวกช่างที่มีความรู้ในทางต่อเรือ สร้างตึก สร้างโรงเก็บสินค้า ก็พอไปได้ แต่ในวิชาทำแผนที่และเป็นแผนที่ประเทศไม่ใช่ผังเมือง ไม่เห็นทางที่พวกซอลันดาจะมีเวลาและความอดทนพอ และเหตุผลที่สำคัญก็คือ เมื่อพวกเขาลงแรงลงเวลาเหนื่อยยากทำขึ้นมาแล้ว ก็ไม่เห็นเกิดดอกออกผลอะไร พวกพ่อค้าอังกฤษก็เช่นกัน พวกนี้ใช้เวลาทำเงินทำทอง และเลี้ยงดูกันอย่างสนุกสนาน เป็นปกติวิสัย ผู้ที่มีความสามารถ มีเวลานานพอ และมีความปรารถนาจะสร้าง “สิ่งดีๆ” ขึ้นก็เห็นมีแต่พวกบาทหลวงคณะมิชชันนารี เอดริงแยม เท่านั้น คนไทยยังต้องใช้เวลามากมายในการสร้างพื้นฐานและแสวงหาความรู้ในวิทยาการแผนที่ใหม่ ๆ ดังจะเห็นได้ว่าแผนที่กรุงเทพฯพระมหานคร “สร้าง” โดยคนไทย คือ กรมพระราชวังบวรวิชัยชาญฯ เป็นฉบับแรก มามีปรากฏในต้นรัชกาลที่ ๕ ตีพิมพ์ที่เมืองสิงคโปร์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๔ นี้เอง

ถ้าจะพูดถึงการสร้างบ่อมหาดเล็ก บ่อคนชรา สร้างการประปา ฯลฯ ซึ่งคนไทยคงจะได้เริ่มเรียนรู้จากวิศวกรต่างชาติมาแล้วในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ แต่ความรู้เหล่านั้นไม่จริงยังยืนมาจนชั้นหลัง แม้แต่วิทยาลัย ซึ่งบาทหลวงคณะ มิชชันนารี เอดริงแยม ตั้งขึ้นแล้ว และก็ได้นำหนังสือไว้แล้วว่า Constantinien* เป็นการให้เกียรติแก่ฟอลคอน ผู้อุปถัมภ์ แต่วิทยาลัยดังนั้นก็ต้องเลิกกันไป เพราะสถานการณ์ทางการเมืองไม่เอื้อต่อการพัฒนา จึงมีแต่โรงเรียนที่ตำบลมหาพรหมณ์ เป็นแบบโรงเรียนวัด จัดสอนเด็กอนาถาให้รู้จักเลขฐานาที่ อ่าน เขียน ภาษาไทย และคัมภีร์ศาสนาคริสต์ เพียงเท่านั้น

* โถเน : หน้า ๖๗ “สมเด็จพระนารายณ์พระราชทานที่ดิน...(และ) ฟอลคอนสัญญาจะก่ออาคารเป็นคฤหาสน์ และเพื่อเป็นการสมนาคุณผู้ก่อตั้ง ทางคณะ (มิชชัน) จึงตั้งชื่อวิทยาลัยนี้ว่า “คอนสตันตินิเยน” ...จำนวนนักเรียนเพิ่มขึ้นจนเกือบถึง ๘๐ และฟอลคอนสัญญาจะให้เงินอุดหนุนปีละ ๑,๕๐๐ เอกุส์” วิทยาลัยนี้ตั้งขึ้นที่ถ้ำพุนวโก้วัดสวนคว์ของฟอลคอน ปีที่วิทยาลัย บอกรื้อกว้าง ๆ ว่า ในระหว่างที่ออกพระวิสุทธรุณทรไปฝรั่งเศส คือปลาย ค.ศ. ๑๖๘๕ หรือ พ.ศ. ๒๒๒๘

โรงเรียนที่ตำบลมหาพราหมณ์ย้ายมาจากที่ตั้งเดิมที่บ้านปลาเห็ด หรือ “บ้านเขิน
โยเซฟ”

ถ้าเช่นนั้นแล้ว การที่มีชาวต่างประเทศ โดยเฉพาะพวกราชบัณฑิตจากราช
สำนักพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ เข้ามายังกรุงศรีอยุธยาเป็นจำนวนมาก ไม่ได้ก่อประโยชน์ที่
จริงจังย่นให้แก่วรรพชาติเดียวหรือ ผู้เขียนไม่กล้ายืนยันว่าพวกเราชั้นหลังได้รับประโยชน์
อะไรจากพวกราชบัณฑิตเหล่านั้น นอกจากเอกสารเป็นจำนวนสิบไวศึกษา และแผนที่
และแผนผัง ๕-๖ แผ่นไวทดสอบ แต่ความรู้ในทางวิชาการช่าง การแพทย์ และแม้
แต่ในวิชาศิลปศาสตร์ เราไม่ได้รับประโยชน์สิ่งใดเลย เหตุการณ์ทางการเมืองมายั่วยุ
การพัฒนาในยุคนั้น และถ้าเราจะถามต่อไปว่า ถ้าเหตุการณ์ทางการเมืองมีผลในทาง
ตรงข้าม คือประเทศต้องตกอยู่ใต้อาณัติของฝรั่งเศส เป็นเมืองขึ้นของเขา วิทยาการ
แผนใหม่ก็คงจะจริงจังย่นต่อมาจนชั่วลูกชั่วหลาน แต่เอกราช อธิปไตย และความป็น
ไทยก็จะสิ้นสุดลงใน พ.ศ. ๒๔๓๑ ประวัติศาสตร์ของบ้านเมืองก็จะเปลี่ยนรูปไป จะมี
รายละเอียดเป็นอย่างใดก็เหลือเถา จึงทำให้นึกคิดว่า ระหว่างความเจริญแต่ขาดความเป็น
ไทย และรักษาความเป็นไทยไว้ได้ โดยขาดความเจริญ พวกเราสมัครใจจะเลือกเอา
ข้อใด

ผู้เขียนมิได้พูดถึงเอกสารภาษาไทยมาแต่ต้น ก็เพราะเรามีเอกสารของรัชสมัย
น้อยเหลือเกิน ที่ชั้นหน้าชั้นตาเป็นสมุดข่อยที่เรียกกันว่า พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา
ฉบับหลวงประเสริฐฯ สมุดข่อยนี้เขียนด้วย รง บนพื้นดำ แสดงให้ชมในตู้กระจกในพระ
ที่นั่งศิวโมกษพิมาน ใครผ่านไปผ่านมาอาจไม่สังเกต และเด็กนักเรียนอาจเดินผ่านไป ถ้า
ครูไม่ตั้งความสนใจมาให้เห็น แท้จริงสมุดข่อยเล่มนี้เป็นเพียงการคัดลอกของเก่าที่มีอยู่
ก่อนรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ มาเรียงลำดับเรื่องราวไว้ ตั้งแต่รัชกาลพระเจ้าอู่ทองมาจน
ถึงปลายรัชกาลสมเด็จพระนเรศวร อีกฉบับหนึ่งซึ่งพอเชื่อได้ว่าเป็นเอกสารของรัชสมัย
(แต่ไม่ปรากฏต้นฉบับเสียแล้ว) คือ คำพยากรณ์ในตอนปลายรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์
ข้อความว่าจะเกิดกบฏขึ้นในประเทศ ดังข้อความว่า “ทางน้ำก็จะแห้งเป็นทางบก เวียงวัง
ก็จะรกเป็นป่าเสือ” เอกสารภาษาไทยในประเทศไทยมีอยู่เพียงเท่านั้น ที่อยู่ต่างประเทศ

(คือประเทศฝรั่งเศส) ก็เห็นมี ศุภอักษรของโกษาปาน ๒ ฉบับ มีไปถึงมิตรสหายชาวฝรั่งเศส และหนังสือสัญญาการค้าขายระหว่างกรุงสยามกับกรุงฝรั่งเศส ระหว่างออกญาพระเสด็จฯ กับท่านราชทูต เดอ ลาลูแบร์ เอกสารทั้ง ๓ ฉบับตีพิมพ์ไว้ให้ปรากฏในวารสารสยามสมาคม (เล่ม ๑๔ ภาค ๑ ประจำปี ค.ศ. ๑๙๒๑)* และได้ทราบข่าวว่ามีสมุดบันทึกของโกษาปานยังอยู่ที่กรุงปารีส (สำนักงานใหญ่ของคณะมิชชันนารี) แต่เอกสารนั้นผู้เขียนยังไม่ได้เห็น และหอสมุดแห่งชาติยังไม่ได้มา เท่าที่ทราบเอกสารภาษาไทยมีเพียงเท่านี้

ส่วนเอกสาร Primary source ในภาษาฝรั่งเศส เท่าที่ตีพิมพ์แล้ว (บางเล่มผู้เขียนเองก็ยังไม่เคยเห็น) เรียงลำดับปีตีพิมพ์ได้ดังนี้

1. BOURGES : *de Relation du Voyage de Mgr. E' Eveque de Bergyte.*
Paris 1666
2. PALLU : *Relation abregee des Missions...aux Royaumes de....Siam.*
Paris 1668
3. TACHARD : *Voyage de Siam...Paris, 1686*
4. DE CHAUMONT : *Relation de l'ambassade...a la cour du Roi de Siam. Paris, 1687*
5. TACHARD : *Second voyage de Siam Paris, 1689*
6. GERVAISE : *Histoire naturelle et politique du royaume de Siam.*
Paris, 1690
7. LA LOUBERE : *Du Royaume de Siam. Amsterdam, 1691*

* เกี่ยวกับเอกสารภาษาไทย ๓ ฉบับนี้ ลงวันเดือนปี คมแบบไทยไว้ทั้งสามฉบับ คือ ๒ ฉบับแรก ลงไว้ว่า “วันพุธ เดือนแปด แรม ๒ ค่ำ ปีเถาะนพศก พุทธศักราช ๒๒๓๐” ซึ่งทางเอกสารฝรั่งเศส ลงวันเดือนปีตามที่สนะฝรั่งไว้ว่า ตรงกับวันที่ ๒๔ มิถุนายน ค.ศ. ๑๖๘๗ และเอกสารฉบับที่ ๓ ลงวันเดือนปีไว้ว่า “วันพฤหัสบดี เดือนห้า ขึ้น ๘ ค่ำ ปีเถาะนพศก พุทธศักราช ๒๒๓๐” ซึ่งเอกสารฝรั่งเศสลงวันเดือนปีไว้ว่าตรงกับ วันที่ ๑๑ ธันวาคม ค.ศ. ๑๖๘๗ (นักปฏิทินโหราศาสตร์ของเรา ควรสอบทานดู เพราะไม่มีปฏิทินจำหน่ายในตลาดออกหลังไปไกลถึงรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์)

8. DES FARCES : *Relations des revolution arrivees a Siam dans L'annee 1688. Amsterdam, 1691*
9. VOLLANT DES VERQUAINS : *Histoire de le Revolution...1688 Lille, 1691*
10. BLANC, R.P. : *Histoire de le Revolution de Siam. Lyon, 1692*
11. DE CHOISY : *Journal du Voyage de Siam. Trevoux, 1741*
12. GARARDI : *Memoire du Comte de Forbin. Amsterdam, 1748*
13. BERNARD : *Le Voyage du P. de Fontaney au Siam...Shanghai, 1942*
14. DRANS ET BERNARD : *Memoire du P. de Beze Tokyo. 1947*
15. GATTY : *Voyage de Siam du Pere Bouvet, Leiden, 1963*

เฉพาะหมายเลข ๙ และ ๑๐ ผู้เขียนไม่กล้ายืนยันว่าท่านผู้แต่งเคยเข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยาหรือไม่ แต่เพราะหนังสือ ๒ เล่มนี้ตีพิมพ์ใกล้กับเหตุการณ์ จึงรวมเข้ามาไว้ให้ ส่วนเอกสารที่มีอยู่แต่ยังไม่ได้ตีพิมพ์ ทราบว่ามี สมุดบันทึกของ Ceberet มีกล่าวบรรยายโดยศาสตราจารย์ เซเดส์ ในวารสารสยามสมาคม เล่ม ๑ ประจำ ค.ศ. ๑๙๒๑ ส่วนบาทหลวงเยซุอิต ๖ รูป ซึ่งเป็นราชบัณฑิตในราชสำนักพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ มีเอกสารตีพิมพ์แล้ว ๓ ท่าน คือ Tachard, De Fontaney และ Bouvet ส่วนอีก ๓ ท่านยังไม่มี การตีพิมพ์ คือ Lecomte, Gerbillon และ Vissdelou เฉพาะบาทหลวงในคณะมิชชันนารี เอเตรังแยร์ รวบรวม ๓๖ รูป มีเอกสารตีพิมพ์เป็นเอกสารพิเศษเพียงไม่กี่ราย นี่ไม่นับที่นำมารวมไว้ในประวัติศาสตร์ซึ่งในกรุงสยาม ของ โลเน ซึ่งมีอยู่มาก

การบันทึกเรื่องราวของคนฝรั่งเศส ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ มีมากมาย เช่นนี้ เอกสารของคนไทยในรัชสมัยนั้นจึงหาเทียบเขาไม่ได้ และความจริงข้อนี้ก็มีมาจนถึงต้นยุครัตนโกสินทร์ เราเพิ่งมาเริ่มตีพิมพ์สิ่งจดบันทึกในพระราชพงศาวดารรัตนโกสินทร์ ๔ รัชกาล โดยเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ในรัชกาลที่ ๕ นี้เอง

เอกสารของอังกฤษในรัชสมัยนี้ เทียบกับของฝรั่งเศสไม่ได้ เพราะส่วนมากเป็นเรื่องค้าขาย จะมีที่เกี่ยวกับเรื่องการเมือง เห็นมีอยู่ ๒ ฉบับ คือ การปราบขบถมุกกะสัน ที่กรุงศรีอยุธยา เขียนโดย แซมมวล ไวต์ รายงานไปยังพี่ชาย (George White)

ซึ่งขณะนั้นอยู่ที่ประเทศอังกฤษ (ตีพิมพ์อยู่ใน Anderson : English Intercourse With Siam) หน้า ๒๒๙—๒๓๒ (และหนังสือของโลเน : หน้า ๑๙๓—๑๙๕ เล่ม ๒) อีกเรื่องหนึ่งเป็นเรื่องเมืองมะริด เป็นสมุคบันทึทของ คาเวนพอร์ต เลขาณการของแซมมวล ไวต์ เจ้าเมืองมะริด (ตีพิมพ์อยู่ในเรื่อง Siamese White ของ Collis)

เอกสารฮอลันดา จะมีมากน้อยเพียงใดไม่มีทางทราบ เท่าที่ตีพิมพ์และมีผู้แปลไว้แล้ว คือ ที่ให้ชื่อว่า ชีวิตและพฤติกรรมของ ซี. ฟอลคอน เชื่อว่าผู้เขียนเป็นพ่อค้าฮอลันดาอยู่ในกรุงศรีอยุธยาในสมัยที่ Joannes Keyts และ Peter Van De Hoorn เป็นผู้กำกับห้างค้าขายของฮอลันดา

ส่วนเอกสารปลีกย่อย มีอยู่ประปราย เหลือที่จะนำมากล่าวในที่นี้ได้

จาก ประวัติมิชชังในกรุงสยาม ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญของเรื่องนี้ มีเรื่องราวเกี่ยวกับรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์นำมาตีพิมพ์ให้ไว้ ๒๔๔ หน้า เรียงพิมพ์ด้วยตัวจิ๋ว เป็นเอกสารของสังฆราช บาทหลวง นายทหารฝรั่งเศส ตลอดจนของโกษาปาน และข้าราชการไทย ภาษาที่ใช้ในเอกสารเป็นภาษาฝรั่งเศสและลาติน (เอกสารของคนไทยมีปรากฏเป็นภาษาฝรั่งเศส เข้าใจว่าเป็นคำแปล ส่วนภาษาไทย หาไม่ได้เลย) เป็นการบันทึกเรื่องราวกว่า ๓๐ ปีในรัชสมัยนั้น โดยบุคคลต่าง ๆ ในวงราชการหรือวงของการศาสนา เอกสารราว ๓๐๐ หน้าเป็น “ขุมทอง” ของนักประวัติศาสตร์ทีเดียว ถ้ารู้ภาษาฝรั่งเศสดีพอ ผู้เขียนรู้ภาษาน้อยอย่างเด็กนักเรียน แม้จะคลำมา ๓—๔ ปี แล้วก็ได้ผลเล็กน้อยๆ นักศึกษาที่รู้ภาษาฝรั่งเศสอย่างดี ถ้าใช้เวลาเพียง ๓—๔ เดือน จะได้ความรู้อย่างแตกฉาน หากจากที่อื่นไม่ได้ (พระราชสาส์นสมเด็จพระนารายณ์ทรงมีไปถึงสันตะปาปา และถึงพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ มีปรากฏเป็นภาษาฝรั่งเศสหลายแห่ง ส่วนสุภอักษรของข้าราชการไทย เช่น ของโกษาเหล็ก ออกญาพระเสด็จโกษาปาน ฯลฯ ก็มีปรากฏเป็นภาษาฝรั่งเศสเช่นกัน ต้นฉบับหรือแม้แต่สำเนาเป็นภาษาไทย คงสูญหายหาไม่ได้แล้ว)

การศึกษาประวัติศาสตร์จากเอกสาร อาจเป็นของใหม่ในประเทศเรา แต่ถึงเวลาแล้วที่พวกนักศึกษจะต้องใช้วิธีนี้ ถ้าอยากทราบความจริง การศึกษาประวัติศาสตร์รัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ จากพระราชพงสาวดารฉบับต่าง ๆ ที่มีอยู่ เป็นการศึกษา

เรื่องราวที่คนในยุคต้นโกสินทร์เขียนขึ้น คนเขียนเกิดหลังเหตุการณ์และเขียนตามคำบอกเล่าต่อๆ กันมา การจะได้ความจริงหรือแม้แต่ใกล้เคียง ก็เหลือวิสัย การประมวลเอกสารของรัชสมัยนั้นและการศึกษาซึ่งตรงจนได้เรื่องราวที่เกิดขึ้น จะเป็นเครื่องมือในการพิจารณาเหตุการณ์ปัจจุบันได้แจ่มแจ้งขึ้น เอกสารภาษาฝรั่งเศส คนฝรั่งเศสย่อมหาอ่านได้สะดวก และเมื่อเขาอ่านพบเรื่องนายพล เดส์ฟาส ต้องยอมจำนน ยอมถอนทหารออกไปจากพระราชอาณาจักร การจะคิด “แก้ลำ” ย่อมเกิดขึ้นเป็นธรรมดา ซึ่งเขาก็ “แก้ลำ” ได้สำเร็จในเรื่อง ร.ศ. ๑๑๒ เป็นการล้างอายได้อย่างแนบเนียน พระราชพงศาวดารของเราไม่ได้ให้ความเข้าใจอะไรแก่เราในเรื่องนี้เลย มีหน้าซำยังพรวไปด้วยเวทมนต์คาถาและการไม่เผชิญกับความจริง เราเป็นคนรุ่นหลังรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์รวม ๓๐๐ ปี จะคิดอ่านอย่างไร ปฏิบัติการอย่างไร ก็อยู่ในดุลยพินิจของแต่ละบุคคล แต่เพราะเรื่องเขียนขึ้นเพื่อนักศึกษาที่อ่อนอาวุโสกว่าผู้เขียน จึงขอแนะนำบรรดาท่านเหล่านั้นว่า พระราชพงศาวดารของเราที่มีอยู่ ใช้ไม่ได้หลายแห่ง เราต้องศึกษาจากเอกสารหรือ Primary Source จึงจะได้เรื่องราวที่เกิดขึ้น แต่เมื่อศึกษาแล้วเราจะสรุปความเห็นอย่างไรในเรื่องรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ เป็นเรื่องของแต่ละนักศึกษา ไม่มี “ครู” คนใดบังคับ ชี้ชวน หรือโน้มน้าวความคิดเห็นของเราได้ วิชาประวัติศาสตร์จึงเป็นวิชาประชาธิปไตย ไม่มีการบังคับ ชูเชิญ แต่ประการใด

เอกสารในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์

หมายเหตุท้ายเรื่อง.—

๑. เกี่ยวกับแผนที่ประเทศไทย ที่มีปรากฏในหนังสือการทูตของ เคอ ลาลูแบร์ ตีพิมพ์เมื่อ ค.ศ. ๑๖๙๑ นั้น แผนที่นี้จะเป็นแผนที่ประเทศไทยฉบับแรก ทำขึ้นเมื่อกว่า ๒๗๕ ปีมาแล้ว มาตราส่วนไม่ได้บอกไว้ เส้นรุ้งเส้นแวงก็ไม่ปรากฏ และสถานที่บางแห่งก็ผิดพิสดารจากความเป็นจริงไปบ้าง แม้กระนั้น เราก็จำต้องยอมรับว่าเป็นความพยายามอย่างดีที่สุดของคนในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ได้สร้างขึ้น เมื่อตรวจจากต้นฉบับภาษาฝรั่งเศส ซึ่งมีอยู่ที่สยามสมาคม ชื่อผู้สร้างมีปรากฏอยู่ในตัวแผนที่

คือ F.Ertinger (เฟฟ. เออร์แตงเยร์) ส่วนในคำชี้แจงของ เดอ ลาลูแบร์ นั้น ท่านอธิบายว่า ผู้ทำแผนที่นี้ได้เดินทางไปทั่วประเทศไทย แต่ (คงจะเป็นการเดินทางอย่างรีบด่วน) ท่านเกรงจะผิดพลาด จึงมอบให้ Cassini (คาสสินี) ราชบัณฑิตในวิชาแผนที่กรุงปารีสตรวจแก้ไข แล้วจึงตีพิมพ์เมื่อ ค.ศ. ๑๖๙๑ แต่ F. Ertinger จะเป็นใครเข้ามากรุงศรีอยุธยาพร้อมคณะทูตชุดนี้หรืออย่างไร อยู่ในกรุงศรีอยุธยานานเท่าใดท่านไม่ได้บอกไว้ ความเข้าใจของผู้เขียนที่ว่า บาทหลวง Courtaulin คงเป็นผู้สร้างแผนที่นี้จึงผิดไป

๒. ยังมีแผนที่ประเทศไทยอีกฉบับหนึ่ง อยู่ในหนังสือ Lesiam Ancien ภาค ๑ (เล่มที่ ๒๗) ในหนังสือชุดของ Musee Cuimet) หน้า ๓๒ ผู้แต่ง คือ Lucien Fournereau ตีพิมพ์ที่กรุงปารีส ค.ศ. ๑๘๙๕ แผนที่นี้สร้างขึ้นโดยบาทหลวง Placide แห่งคณะออกัสติน อุทิศให้ท่านราชทูต เดอ โชมองต์ ผู้ทำแผนที่มีคำอธิบายว่า เป็นราชบัณฑิตในวิชาภูมิศาสตร์ประจำราชสำนักพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ แต่ตำบลที่ตั้งเมืองใหญ่เมืองเล็กในประเทศสยามลงไว้สับสนไม่ถูกต้อง แสดงว่าผู้สร้างไม่ได้เดินทางสำรวจด้วยตนเอง ได้ถามข้อความจากผู้อื่นได้มาอย่างไรก็เอาไปลงไว้อย่างนั้น ปีที่สร้างคงเป็น ค.ศ. ๑๖๘๕ ปีที่ราชทูต เดอ โชมองต์เดินทางเข้ามาสู่กรุงศรีอยุธยา แต่ไม่ได้ตีพิมพ์ในหนังสือของ เดอ โชมองต์ กลับมาตีพิมพ์เอาเมื่อ ค.ศ. ๑๘๙๕ กว่าสองร้อยปีหลังทำขึ้น ความขลังของหนังสือ Le Siam Ancien จึงหย่อนไปมาก

๓. ส่วนแผนที่ของวิศวกร เดอ ลามาร์ (บางแห่งเขียนว่า เดอ ลามเอร์) แสดงสายลำน้ำเจ้าพระยา จากปากน้ำถึงกรุงศรีอยุธยา ที่มีปรากฏในหนังสือ Le Siam Ancien หน้า ๓๔ เป็นแผนที่ชัดเจน กว่าที่ปรากฏในที่อื่น แสดงเมืองบางกอกไว้ชัดเจนว่า เป็นเกาะอยู่กลางแม่น้ำ และท่านใช้คำอธิบายว่า "I. De Bankok" คำย่อ I. คงหมายถึง Ile แปลว่า "เกาะ" ผู้เขียนเคยเห็นเอกสารรัชกาลที่ ๑ เขียนบางกอกว่า "บางกอะ" อยู่แห่งหนึ่ง คำว่า "บางกอะ" คงถูกต้องกว่าที่เขียน "บางเกาะ" เสียอีก เพราะถ้าเราสกต "เ-ก-า" แล้วประวิสรรชนีย์ จะไม่ได้เสียงถูกต้องเหมือนสกต "ก-อ" แล้วประวิสรรชนีย์ แต่อย่างไรก็ดี คำว่า "บางกอะ" มีความหมายตรงกับ Ile De Bankok ของ

วิศวกร เดอ ลามาร์ จากคำนี้ กลายมาเป็น บางกอกอย่างไร ก็อธิบายไม่ถูก แต่ทำให้เชื่อว่าความหมายเดิมของ “บางกอก” คือ “บางหรือหมู่บ้านบนเกาะ” คงไม่ใช่ “บางหรือหมู่บ้านที่มีต้นมะกอก” เป็นสัญลักษณ์ ดังที่มีผู้พยายามอธิบายอยู่เสมอ โดยไม่ได้แสดงหลักฐานสนับสนุนคำอธิบายนั้น

๔. เอกสารภาษาไทยที่กรุงปารีส คือ ศุภอักษร ๒ ฉบับของโกษาปาน และหนังสือสัญญาไทย—ฝรั่งเศส ที่ตีพิมพ์ในวารสารสยามสมาคมเล่ม ๑๔ ประจำเดือนสิงหาคม ค.ศ. ๑๙๒๑ เก็บไว้ที่กระทรวงอาณานิคม สมุดบันทึกของโกษาปาน (เรายังไม่ได้มา) เป็นสมบัติของสำนักงานใหญ่ Mission Etrangere, Rue De Bac, Paris ส่วนที่หอสมุดแห่งชาติ กรุงปารีส มีเอกสารต่างๆ ร้อยกว่าเรื่อง รวมทั้งแผนที่ประเทศสยามฉบับต่างๆ ด้วย

พิมพ์ครั้งแรกใน สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ฉบับพิเศษ ๓ มิถุนายน ๒๕๐๙

บาทหลวงเยซุอิตชาวฝรั่งเศสสู่ประเทศสยาม

บาทหลวงคณะเยซุอิตชาวฝรั่งเศสชุดแรกที่เดินทางมาสู่ประเทศสยาม มี ๖ ท่าน
คือ^๑

คุณพ่อ	ฟองเตอเนย์ (Fontenay)	หัวหน้าคณะ
„	เกอบียอง (Gerbillon)	
„	เลอคองต์ (L' Compte)	
„	วิสเดอลู (Visdelou)	
„	คูเวต์ (Courvet)	
และ „	ตาชาร์ด (Tachard)	เลขานุการ

บาทหลวงเยซุอิต ๖ ท่านนี้ รวมมากับคณะทูตชุดเซอร์วาเลียร์ เดอ โชมองต์ สู่ประเทศสยาม แล้วจะเดินทางต่อไปยังประเทศจีน โดยได้รับแต่งตั้งจากพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ให้เป็นนักคณิตศาสตร์ประจำราชสำนักฝรั่งเศส เดินทางมาเพื่อประโยชน์และความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ วันแต่งตั้งคือ ๒๘ มกราคม ค.ศ. ๑๖๘๕ ณ นครแวร์ซายส์

ใน ค.ศ. ๑๘๖๕ ปีเดินทางของบาทหลวงเยซุอิตชุดนี้ ณ ราชสำนักกรุงสยาม สมเด็จพระนารายณ์ทรงเป็นพระเจ้าแผ่นดินและ ณ กรุงปักกิ่ง จักรพรรดิ กังสี (Kang-Hsi) ทรงปกครองประเทศ และที่กรุงปักกิ่งมีบาทหลวงเป็นเจ้าอธิการคณะเยซุอิต มีชื่อว่า เวอบีสต์ (Ferdinand Verbiest) เป็นการสืบผลงานของคณะเยซุอิตมาแต่บาทหลวง ริชชี (Ricci) แต่ร่วมร้อยปีแล้วสำหรับกรุงศรีอยุธยา มีบาทหลวงเยซุอิตชาวโปรตุเกสและชาวสเปนเคยมาพำนักอยู่ก่อนแล้ว แต่บาทหลวงเยซุอิตชาวฝรั่งเศสเพิ่งเดินทางมาเป็นชุดแรก จึงจำเป็นต้องได้รับใบผ่าน (Pass-port) จากพระเจ้าแผ่นดินโปรตุเกสเสียก่อน และใบผ่าน

๑. A Relation of the Voyage to Siam, Performed by Six Jesuits, London, ๑๖๘๘, หน้า ๕ สยามสมาคม ถนนอโศก กรุงเทพมหานคร ได้มา ๑ เล่ม เป็นหนังสือพิมพ์ที่กรุงลอนดอนร่วม ๑๐๐ ปีแล้ว

๕ บาทหลวงฝรั่งเศสผู้หนึ่งได้รับก่อนออกเดินทาง ความจำเป็นต้องได้รับฉันทะจากพระเจ้าแผ่นดินโปรตุเกสเสียก่อน ก็เพื่อตัดปัญหายุ่งยากที่อาจเกิดขึ้นจากบาทหลวงคณะอื่นในกรุงศรีอยุธยา ซึ่งเป็นพวกที่เข้ามาอยู่ในกรุงแต่เดิมคือเป็นบาทหลวงในคณะโดมินิกันหรือฟรันซิสกัน หรือแม้คณะเยซุอิต เป็นต้น แต่เป็นคนในเชื้อชาติโปรตุเกสหรือสเปน บาทหลวงเชื้อชาติฝรั่งเศส แม้อยู่ในคณะเยซุอิตก็ยากที่จะหลุดพ้นจากการก่อกองแย้งชิงดีในการประกาศศาสนาคริสต์ในกรุงสยาม บาทหลวงที่ถือสัญชาติอื่นที่ไม่ใช่โปรตุเกสหรือสเปนจะเข้ามาประกาศศาสนาคริสต์ในกรุงศรีอยุธยา เคยได้รับความยุ่งยากมาแล้ว แม้เป็นสังฆราชก็ไม่ปลอดภัยในเรื่องนี้ ชาวฝรั่งเศสสังกัดคณะ Missions Etrangères เมื่อเข้ามาในกรุงศรีอยุธยาแต่ต้นรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ (ค.ศ. ๑๖๖๒) ทางรัฐบาลสยามจัดให้เข้าไปพำนักในหมู่บ้านโปรตุเกส เพราะเห็นเป็นพวกฝรั่งเศสด้วยกัน มีหน้าที่ในการแผ่ศาสนาด้วยกัน แต่ท่านก็อยู่ไม่ได้เพราะทนการกีดกันเสียสละไม่ได้ ทางรัฐบาลสยามจึงต้องให้ย้ายไปอยู่ที่หมู่บ้านหนองปลาเห็ด ด้านตะวันตกของวัดพโทสวรรัย แล้วก็เลยอยู่ ณ ที่นั้นร่วมกับคนญวน และต่อมาจึงเปลี่ยนชื่อเป็นหมู่บ้าน “เซนต์โยแซฟ” จนทุกวันนี้ การที่ผู้เขียนเคยเขียนไว้^๒ ว่าพวกฝรั่งเศสเป็นชาติใจแคบก็เนื่องมาจากเรื่องเช่นนี้เป็นสำคัญ เพราะแม้ประกาศศาสนาก็ยังกีดกันในพวกฝรั่งเศสด้วยกันเช่นนี้ สำนะหาอะไรกับเรื่องเศรษฐกิจหรือการเมือง ความจำเป็นในการได้ ใบผ่านหรือ Pass—port จากพระเจ้าแผ่นดินโปรตุเกส จึงเนื่องมาจากความจำเป็น^๓

คณะบาทหลวงเยซุอิตผู้หนึ่ง เริ่มออกเดินทางจากเมือง Brest ในเช้าวันที่ ๓ มีนาคม ๑๖๘๕ ในขบวนเรือของคณะราชทูตเชอวาเลียร์ เดอ โชมองต์ มีขุนนางไทย ๒ ท่าน ซึ่งเดินทางไปประเทศฝรั่งเศส เพื่อสืบข่าวความเป็นไปของคณะราชทูตไทยชุดแรกแต่ปีก่อน แต่ไม่ปรากฏข่าวคราวสิ่งใดเลย คณะราชทูตไทยชุดแรกนี้ โดยสารเรืออังกฤษชื่อ Sun of the East^๓ ออกจากกรุงศรีอยุธยาแล้วก็หายเงิบไปถึง ๔ ปี นานเกินปกติทางราชสำนักกรุงสยามจึงส่งขุนนาง ๒ ท่านนี้ให้เดินทางไปสืบข่าว ก็ได้ความว่า เรือ Sun of the East ได้อับปางไปเสียแล้ว ผู้คนในเรือก็สูญเสียชีวิตไม่มีข่าวคราว ขุนนาง

๒. ขจร สุขพานิช, *ออกญาวิไชยเขนทร์*. คำนำ

๓. *A Relation of the Voyage...*, หน้า ๕.

๒ ท่านนี้ได้เข้าเฝ้าพระเจ้าชาลส์ที่ ๒ แห่งอังกฤษ และพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ แห่งฝรั่งเศส และได้โดยสารเรือคณะราชทูตฝรั่งเศสกลับสู่ประเทศสยามด้วย ล่ามจากกรุงศรีอยุธยา ชื่อบาทหลวง เลอ วาเชต์ (Le Vachet) ก็เดินทางกลับกรุงศรีอยุธยาด้วย ล่ามผู้นี้ต่อมาได้เข้าไปเป็นล่ามประจำคณะราชทูตออกพระวิสุทธิสุนทร (หรือ โกษาปาน) ไปฝรั่งเศสอีกครั้ง ได้บันทึกเรื่องราวละเอียดไว้มาก ดังที่ ฟ. ฮีแลร์ คัดเลือกแปลเป็นภาษาไทยไว้ และหอพระสมุดวชิรญาณ ได้จัดพิมพ์ในชื่อเรื่อง “โกษาปานไปฝรั่งเศส” จึงนับว่าท่านเป็นคนฝรั่งเศสที่เข้าช่วยราชการของราชสำนักกรุงสยามไว้ให้ปรากฏ

ในคณะราชทูตฝรั่งเศสชุดเซอร์วาเลียร์ เดอ โชมองต์ครั้งนั้น ควรระบุผู้บัญชาการ ขบวนเรือ คือ เลอ วอดริคัวร์ (Le Vaudricourt) บาทหลวง เดอ ซัวส์ ร้อยโทเดอ ฟอร์แบง และวิศวกร เดอ ลามาร์ ไว้ด้วย เพราะต่อมามีท่านเหล่านี้จะมีบทบาทในกรุงศรีอยุธยาทั้ง ๔ ท่าน

การเดินทางจากเมือง Brest มาถึง Cape of Good Hope ราบรื่นปลอดภัย ๒๕ วัน หัวหน้าคณะนักบวชเยซูอิต คือ บาทหลวงฟองเตอเนย์ ได้ขึ้นเยี่ยมคำนับผู้บัญชาการขบวน ขาวยอลันดา ชื่อ Vanderstel โดยมีบาทหลวงตาชาร์ด ผู้บันทึกเรื่องราวนี้เป็นล่ามภาษาโปรตุเกสให้ นี่แสดงว่าบาทหลวงตาชาร์ดรู้ภาษาโปรตุเกสด้วย การสนทนากันดำเนินไปในภาษาโปรตุเกสตลอดเวลา ในการสนทนาครั้งนี้บาทหลวงเยซูอิตได้ขออนุญาตทำการ (ส่องกล้อง) จัดหาตำแหน่งเส้นรุ้งเส้นแวงที่ตนอยู่โดยเครื่องมือใหม่เยี่ยม น่าติดตัวมาจากปารีส และก็ได้รับอนุญาตด้วยความเอื้อเฟื้อให้ท่านขมมาพักยังบ้านพักบริษัทตลอดเวลาที่เรือยังพักอยู่ ณ ที่นั้น

ในวันที่ ๖ มิถุนายน ๑๖๘๕ ขบวนเรือเคลื่อนออกจาก Cape of Good Hope มุ่งสู่เกาะชวา และได้ทอดสมอหน้าเมือง Bantam แล้วจึงเคลื่อนขบวนเรือไปทอดสมอที่หน้าเมือง Batavia ได้ขึ้นพบผู้บัญชาการขบวนเมือง Batavia (M. Campiche)

วันที่ ๒๕ สิงหาคม ๑๖๘๕ ขบวนเรือก็เคลื่อนออกจาก Batavia สู่ประเทศสยาม เมื่อมาถึงแหลมมลายู มีข้อความซึ่งควรคัดลงไว้เพื่อทดสอบว่าจะจริงดังว่าหรือไม่ คือข้อความที่ว่า We then ranged along Coasts of Johor, Patane & Pahan whose

๔. เล่มเดียวกัน, หน้า ๘๐.

๕. เล่มเดียวกัน, หน้า ๑๓๒.

Kings are Tributary to the King of Siam คือ “เมื่อขบวนเรือแล่นเข้ามาสู่ชายฝั่งทะเลของ ยะโฮร์, บัตตานี และปาหัง เจ้าผู้ครองแคว้นเหล่านั้นเป็นประเทศราชของกษัตริย์แห่งกรุงสยาม” ความรู้ที่เราได้จากพระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยาไม่มีข้อความที่กล่าวอย่างแจ่มชัดเช่นนี้ จึงควรทำเป็นหมายเหตุไว้เพื่อการทดสอบต่อไปว่าราชอาณาจักรสยามแผ่ลงมาถึงยะโฮร์ ในรัชกาลนี้หรือไม่

วันที่ ๒๓ กันยายน ขบวนเรือได้ทอดสมอลงที่นอกสันดอนอ่าวสยาม นับแต่ออกเดินทางจากท่าเมือง Brest ประเทศฝรั่งเศส รวมเวลาได้ ๒๐๕ วันพอดี หรือ ๖ เดือน กับ ๒๐ วัน

เมื่อทอดสมอขบวนเรือแล้ว ท่านราชทูตฝรั่งเศส ได้จัดส่งร้อยโท ฟอร์แบง และบาทหลวงวาเชต์ให้ไปแจ้งการมาถึงกรุงสยามของคณะราชทูตฝรั่งเศส ร้อยโท ฟอร์แบงได้รับบัญชาให้มาแจ้งข้อราชการ ณ เมืองบางกอก ส่วนบาทหลวงวาเชต์ ให้เข้ามา ณ กรุงศรีอยุธยา ผู้ว่าราชการเมืองบางกอกขณะนั้น เป็นคนถือสัญชาติ Turk นับถือศาสนาอิสลาม^๖

มาถึงตอน^๗ ผู้บันทึกเรื่องราว (บาทหลวงตาชาร์ต) ได้ให้ภูมิหลังของ^๘ Constantin Phaulkon ซึ่งผู้บันทึกได้ขนานนามว่า Lord Constance, Minister of State เป็นบุคคลถือสัญชาติกรีก เกิดที่เกาะเซฟาโลเนีย บิดาท่านเป็นผู้ตีชาวเวนิส เป็นบุตรของผู้สำเร็จราชการเกาะนั้น และมารดา (ของฟอลคอน) สืบสายมาจากผู้ตีตระกูลเก่าแก่ของเกาะ นี่เป็นการสร้างภาพ (Image) ให้ฟอลคอนเสียใหม่ หูหรา ผุดผ่อง ผิดไปจากข้อมูลที่เราจะหาได้จากเอกสารของห้างอีสต์อินเดียของอังกฤษ แท้จริงบาทหลวงตาชาร์ตเป็นผู้ชุบชีวิตให้ฟอลคอนเสียใหม่ ผิดไปจากความเป็นจริงเป็นอันมาก เพราะขณะนั้น ท่านมีบรรดาศักดิ์เป็นเพียง ออกพระฤทธิค้ำแหง^๙ ผู้ช่วยเสนาบดีกรมท่า (ตัวเสนาบดี

๖. เล่มเดียวกัน, หน้า ๑๓๔.

๗. เล่มเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

๘. *The Ship of Sulaiman*, หน้า ๑๔๕ ระบุบรรดาศักดิ์ของท่านว่า “ออกพระฤทธิค้ำแหง ถักดี ศรีสุวิเสนา”

คือออกญาพระเสด็จ) เพียงเท่านั้น ยังไม่มีตำแหน่งเป็นเสนาบดีหรือ Minister of State แต่อย่างใด จากบ้านเกิดแต่อายุ ๑๒ ใน ค.ศ. ๑๖๖๐ ฟอลคอนหนีออกจากบ้าน “เพื่อ กอบกู้ฐานะ” โดยอาศัยความอุปการะจากกัปตันเรืออังกฤษเข้าสู่กรุงลอนดอน แล้วก็สมัคร เป็นเด็กรับใช้ ในเรือสินค้า เดินทางมาสู่อินเดียตะวันออก (หรือ East Indies) จนเข้ามาสู่ประเทศสยาม ในขั้นแรกฟอลคอนออกจากห้างอีสต์อินเดียของอังกฤษ เพื่อแสวงหา โชคลาภโดยอิสระแต่โชคไม่ช่วยในการค้าขายเรือที่จัดหาบรรทุกสินค้าออกไปจำหน่ายถูก พายุพัดเข้าสู่ปากน้ำ ๒ ครั้ง ในครั้งที่ ๓ ขำร้าย เรือเกิดอัปปางที่ฝั่งมะละบาร์ในประเทศ อินเดีย เงินที่ติดตัวเมื่อขึ้นฝั่งได้มีเหลือเพียง ๒,๐๐๐ คราวน์ ณ ชายหาดที่นั่น ฟอลคอน อ่อนระโหยโรยแรงนอนหลับไป เมื่อเคลิ้มๆ อยู่บนนั้น ผันไปว่าตนมองเห็นคนผู้หนึ่งแต่งตัว โอ่อ่าเดินเข้ามาหา และบอกกับฟอลคอนว่า “เจ้าจงเดินทางกลับสู่ถิ่นที่เจ้ามาเกิด” ฟอลคอน เมื่อตื่นขึ้นตอนเช้า ก็ตั้งใจแน่วแน่จะหาทางกลับสู่ประเทศสยามให้ได้ และในเช้าวัน นั้นเอง ฟอลคอนก็พบคนอีกผู้หนึ่ง เรือแตกเช่นเดียวกับตน แต่ไม่สามารถกู้สิ่งของหรือ เงินทองติดตัวได้เลย เมื่อ ๒ คนนี้พบกันและ “both of them speak Siamese”^๘ คือ ต่างก็พูดภาษาไทย ฟอลคอนก็อาสาจะออกเงินนำคนผู้นั้นกลับกรุงศรีอยุธยาโดยออกเงิน ซื้อเรือและเสื้อผ้าอาหาร นำมาสู่กรุงศรีอยุธยาให้ได้ คนผู้นั้นเป็นข้าราชการกรุงสยาม เดินทางไปเจริญพระราชมไตรีในตำแหน่งราชทูตยังประเทศเปอร์เซีย เมื่อข้าราชการผู้นั้นกลับสู่ราชสำนักกรุงสยามแล้ว ก็แจ้งการได้รับความช่วยเหลือจากฟอลคอนให้ออกญา- พระคลังทราบ จึงได้รับเชิญให้เข้าพบ และเพราะฟอลคอนมีบุคลิกดี บัญญาไว และมี อุทสาหะวิริยะ ออกญาพระคลังจึงกราบทูลสมเด็จพระนารายณ์ให้ทรงทราบ และได้เอา ตัวไว้ใช้ช่วยราชการแต่นั้นมา นี่เป็นภูมิหลังของฟอลคอนที่บาทหลวงตาซาร์ตได้บันทึก เอาไว้ มาถึงตอนนั้น และเพื่อเป็นการทดสอบคำของบาทหลวงตาซาร์ต ราชทูตไปสู่ประเทศ เปอร์เซียผู้นั้น เอกสารเปอร์เซียระบุชื่อให้ไว้ว่า เป็นชาวเปอร์เซีย ชื่อ Haji Salim^๙ ถูก ฟอลคอนสอบสวนเสนอให้ลงโทษหลุดจากตำแหน่งหน้าที่ในราชการจึงแทนที่จะได้รับ

๘. เล่มเดียวกัน, หน้า ๑๓๖.

๙. เล่มเดียวกัน, หน้า ๑๐๔.

ความเอื้อเฟื้อจากฟอลคอนตามคำขอของบาทหลวงตาชาร์ด กลับถูกสอบสวนและหลุดพ้นจากตำแหน่งหน้าที่ นี่เป็นตัวอย่างว่าในบางครั้ง บาทหลวงตาชาร์ดเป็นนักถั่งงนวนิยายมากกว่าผู้จดบันทึกเรื่องราวประวัติศาสตร์

จากเดือนกันยายน ค.ศ. ๑๖๘๕ บาทหลวงตาชาร์ดได้มีโอกาสพบและรู้จักฟอลคอน ๓ เดือนแล้ว ท่านก็เดินทางกลับสู่ประเทศฝรั่งเศส ท่านกลับมาสู่กรุงศรีอยุธยาอีกครั้งหนึ่ง ใน ค.ศ. ๑๖๘๖ ในขบวนราชทูต ม. เตอ ลาลูแบร์ มีโอกาสได้พบปะและสนทนาวิสาสะกับฟอลคอนอีก ๓ เดือน แล้วก็เดินทางกลับสู่ประเทศฝรั่งเศสอีกครั้งหนึ่งในปีรุ่งขึ้น คือ ค.ศ. ๑๖๘๘ ฟอลคอนในบรรดาศักดิ์ ออกญาวิไชยเณทร์ ได้ถูกจับตัวและถูกประหาร บาทหลวงตาชาร์ดจึงมีโอกาสรู้จักคุ้นเคยกับฟอลคอนรวม ๒ ครั้ง เป็นเวลา ๖ เดือน แต่ภาพที่ท่านวาดฟอลคอนไว้ให้ชาวโลกและผู้สนใจในวิชาประวัติศาสตร์ของกรุงสยามได้ทราบแต่ครั้งนั้น กลับจึ้งยังยืนมากกว่า ๓๐๐ ปีแล้วไม่มีใครจะลบล้างภาพวาดนั้นได้ อย่างไรก็ดี เมื่อผู้เขียนยังเป็นเด็ก เรียนหนังสืออยู่ที่โรงเรียนอัสสัมชัญ ได้อ่านหนังสือเรื่อง “เจ้าพระยาวิไชยเณทร์” ที่ ฟ. ฮีแลร์ เขียนไว้ในหนังสือ “ดรณศึกษา” เป็นการเขียนโดยท่านยึดข้อเขียนของบาทหลวงตาชาร์ดเป็นหลัก ฟ. ฮีแลร์ ก็วาดภาพต่อไปว่าออกพระวิสุทสุทสุนทรเมื่อกลับจากการทูตเมืองฝรั่งเศส เมื่อพบ “เจ้าพระยาวิไชยเณทร์” ก็ลงกราบขอขอบคุณความช่วยเหลือสนับสนุนจากขุนนางชาวกรีกผู้หนึ่ง เป็นการต่ออายุและวาดเรื่องราวให้โลดโผนยิ่งขึ้น ต่อมาเมื่อข้าพเจ้าเติบโตพอมีปัญญาและได้ทดสอบเรื่องราวที่เคยศึกษามา กลับปรากฏเป็นความจริงว่า ออกพระวิสุทสุทสุนทรเมื่อกลับจากการทูตที่ประเทศฝรั่งเศสในปลาย ค.ศ. ๑๖๘๗ นั้น ฟอลคอนในขณะนั้นก็ยังมืบรรดาศักดิ์เป็นออกพระฤทธิคำแหง ผู้ช่วยเสนาบดีกรมท่ายังไม่ได้รับพระราชทานเลื่อนยศตำแหน่งเป็นออกญา เสนาบดีกรมมหาดไทย เหตุใด ฟ. ฮีแลร์ จึงเขียนให้ผิดความจริงไปเช่นนั้นก็เหลือทราบหรือท่านจะเหมือนฝรั่งเศสโดยทั่วๆ ไป คือมีเลื้อตร้อน เจ้าอารมณ์ ในบางครั้งอารมณ์ก็ผลักดันให้เลยเถิดไปบ้าง

บาทหลวงตาชาร์ดเดินทางเข้ามายังกรุงศรีอยุธยา ๓ ครั้ง ครั้งที่ ๑ และ ๒ ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ตัวท่านเองก็เขียนหนังสือไว้โดยให้ชื่อว่า 1st Voyage & 2nd

Voyage to Siam ส่วนครั้งที่ ๓ ท่านเดินทางเข้ามาในราวปีที่ ๑๐ ในรัชกาลสมเด็จพระเพทราชา การเดินทางครั้งที่ ๓ นี้ เมื่อได้เข้าเฝ้าสมเด็จพระเพทราชาแล้ว ท่านจึงมรณภาพที่เมืองจันทนครในประเทศอินเดีย โดยยังเดินทางกลับไม่ถึงประเทศฝรั่งเศส ข้าพเจ้าได้เขียนภูมิหลังของท่านผู้นี้ไว้แล้ว^{๑๐} ผู้สนใจโปรดติดตามหาอ่านเพื่อประดับสติปัญญาเทอญ ปากกาของท่านที่ได้วาดบุคคลเช่นฟอลคอนแม้ไม่ตรงข้อเท็จจริง ก็ยังได้รับการส่งเสริมต่ออายุโดยปากกาของ ฟ. ฮีแลร์ แห่งโรงเรียนอัสสัมชัญผู้ใฝ่ใจทดสอบเพื่อความจริงในวิชาประวัติศาสตร์ไทยจึงควรทราบไว้ก่อนจะอ่านเรื่องราวที่ท่านเขียนขึ้นไว้ ข้าพเจ้าขอโอกาสกล่าวคำเกี่ยวกับท่านผู้นี้ว่า ท่านเป็นบุคคลที่รัก เหตุทุน ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ของท่านเหนือสิ่งอื่นใด แม้บางครั้งข้อเขียนของท่านในการเหตุทุน ซึ่งหลัก ๓ ประการนั้น จะขัดกันบ้างกับข้อเท็จจริง

งานที่ฟอลคอนเสนอตัวรับใช้ราชการจนได้เป็นที่โปรดปรานแห่งสมเด็จพระนารายณ์ดั่งที่บาทหลวงตาซาร์ตเขียนไว้ คือการสอบบัญชีที่ราชทูตชาวแบกมัวร์ยื่นขึ้นมา หลังจากกลับจากการทูต ณ ประเทศหนึ่ง บัญชีที่ยื่นมานั้น ทางการเงินต้องจ่ายให้แก่วราชทูตแบกมัวร์อีกเป็นจำนวนหนึ่ง แต่ฟอลคอนตรวจสอบและโต้แย้งความถูกต้องจนราชทูตแบกมัวร์กลับเป็นผู้ต้องชำระเงินคืนให้แก่ทางราชการเป็นจำนวน ๓,๐๐๐ คราวนี้เองเป็น ความดีที่สมเด็จพระนารายณ์ถึงกับทรงคำนึงจะแต่งตั้งให้ฟอลคอนได้ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกรมท่า (ตามคำของตาซาร์ต) ในเมื่อออกญาโกษาเหล็กถึงอสัญกรรม ตาซาร์ตไม่ได้เขียนบอกไว้ว่า ออกญาโกษาเหล็กถึงอสัญกรรมตามปกติธรรมดาหรืออย่างไร (แต่เรื่องนัลลาแบร์ และบาทหลวง เดอ แบส เขียนไว้ให้) ที่ท่านเขียนบอกมูลเหตุที่ฟอลคอนจะได้รับตำแหน่งแต่งตั้งเป็นผู้ช่วยเสนาบดีกรมท่าก็ต่างไปจากเอกสารของห้างอีสต์อินเดียของอังกฤษมากมาย เรื่องนี้ตาซาร์ตเป็นผู้ที่เราควรเชื่อถือน้อยที่สุด ฟอลคอนในเวลานั้นเข้ารับราชการได้ ๑๑ ปีแล้ว (คือเข้ารับราชการแต่ราว ค.ศ. ๑๖๗๔) ตาซาร์ตเข้ามาอยู่เพียง ๓ เดือนก็เขียนเรื่องราวภูมิหลังของฟอลคอนอย่างเป็นตุเป็นตะ ขัดแย้งกับเอกสารของห้างอังกฤษอย่างมากมาย ดังจะตรวจดูได้จากหนังสือชุด ชื่อ *Records of the Rela-*

๑๐. บาทหลวงตาซาร์ต, *อักขรศาสตร์* (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๐๔).

tions between Siam & Foreign Countries in the 17th Century. 5 vols. Bangkok 1915-21. ซึ่งหอพระสมุดวชิรญาณได้ให้คัดมาและตีพิมพ์ไว้ให้เป็นหลักฐาน

การต้อนรับคณะทูตเข้ามาถึงกรุงศรีอยุธยาในวันที่ ๓ ตุลาคม จึ่งนับแต่วันที่ ๓ มีนาคม ที่เริ่มออกเดินทางจาก Brest รวมเวลาได้ ๗ เดือนพอดี^{๑๑} ในเวลานั้น มีบาทหลวงเยซูอิตอยู่ในกรุงศรีอยุธยาก่อนแล้ว ๑ ท่าน ชื่อ Suarez เป็นชาวโปรตุเกส อีกองค์หนึ่ง ชื่อ Meldo...เดินทางไปเมืองหมาเกียยังไม่กลับมา ท่านผู้นี้ก็คงเป็นโปรตุเกสเช่นกัน บาทหลวงตาชาร์ดในตอนนั้นระบุถึงฟอลคอนว่า ท่านได้พบสนทนากับ “the Lord Constane the first, or to say better, the only Minister of the Kingdom” คือ “ท่านคงสดังษ์เสนาบดีอันดับแรก หรือควรกล่าวว่าเสนาบดีแต่ผู้เดียวในราชอาณาจักรสยาม”^{๑๒} การกล่าวเช่นนั้นเป็นความเท็จอย่างแน่ชัด เพราะฟอลคอนหรือออกพระฤทธิคำแหงในตอนนั้น เป็นผู้ช่วยเสนาบดีกรมท่า นี่ตาชาร์ดกลับกล่าวอย่างหน้าตาเฉยว่าท่านเป็นเสนาบดีและเป็นเสนาบดีแต่ผู้เดียวในราชอาณาจักรสยามไปเสียแล้ว การที่ตาชาร์ดจ้องใจกล่าวเลยความจริงเพื่อยกย่องคนที่จะเป็นเครื่องมือของศาสนาคริสต์และราชสำนักฝรั่งเศสเช่นนั้นทำให้ความน่าเชื่อถือของท่านต่างพร้อยไปเป็นอันมาก

เรื่องบ้านพักท่านราชทูตระหว่างอยู่ในกรุงศรีอยุธยา เพราะบ้านหลวงสร้างยังไม่เสร็จฟอลคอนจึงตกลงจัดให้ท่านเข้าพักยัง “บ้านขุนนางผู้ใหญ่เชื้อชาติเปอร์เซียน”^{๑๓} ตาชาร์ดบอกไว้เพียงเท่านี้ ไม่ได้บอกอะไรเพิ่มเติมว่าขุนนางผู้ใหญ่ว่าเปอร์เซียนผู้นี้เป็นใคร มีตำแหน่งอะไรแต่หลักฐานอิหร่าน^{๑๔} ระบุว่าท่านเป็นคนอิหร่าน ชื่อ Age Muhammed แต่จะดำรงตำแหน่งอะไรไม่บอกไว้เช่นกัน ผู้สนใจปัญหานี้เป็นพิเศษจึงต้องแสวงหาจากที่อื่นต่อไป

๑๑. *A Relation of the Voyage...*, หน้า ๑๔๗.

๑๒. เล่มเดียวกัน, หน้า ๑๔๗.

๑๓. เล่มเดียวกัน, หน้า ๑๔๘.

๑๔. *The Ship of Sulalman...*, หน้า ๑๐๑.

ดาซาร์ตบอกไว้ด้วยว่า ฟอลคอนมีบ้านเดิมอยู่ในหมู่บ้านญี่ปุ่น^{๑๕} เพียงย้ายเข้ามา
อยู่บ้านใหม่ในกรุงข้างบ้านที่จัดให้ท่านราชทูตพักครั้งเอง (ซึ่งตรงนี้ ดาซาร์ต เรียกบ้าน
พักท่านราชทูตว่า “วังท่านราชทูต”) เรื่องหมู่บ้านญี่ปุ่นจะอยู่ตรงไหน จะอยู่ระหว่างหมู่
บ้านชาวฮอลันดา และหมู่บ้านอังกฤษทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาได้วัดพินิจเชิง
หรืออย่างไรควรทำความเข้าใจให้แน่เสียด้วย เพราะหลังจากปี ค.ศ. ๑๖๘๕ หมู่บ้าน
ญี่ปุ่นจะรุ่งโรจน์ไม่ค่อยมีลูกหลานชาวญี่ปุ่นมีชีวิตอยู่อาศัยเสียแล้วก็ไม่ได้ ฟอลคอนเองซึ่ง
มีท่านผู้หญิงเป็นลูกผสม คือทางฝ่ายพ่อเป็นโปรตุเกส และฝ่ายแม่เป็นหญิงญี่ปุ่น และมี
นิวาสถานอยู่ที่หมู่บ้านญี่ปุ่น บัดนี้ ได้ย้ายเข้ามาอยู่บ้านใหม่ในตัวเกาะ ชื่อของท่าน
ผู้หญิงผู้นี้ Donna Quimar มาเรียกเป็น ทองกับม้าจนเข้าไปอยู่ในทำเนียบ ตำแหน่ง
พิเศษในวังหลวง Donna คอนญา กลายเป็น “ทอง” Quimar ก็มาร์ กลายเป็น “กับม้า”
เป็นคำภาษาไทย (ทองกับม้า) แต่มีรากก้นคำมาจาก ภาษาสเปน—โปรตุเกส หรือ
อย่างไร ข้าพเจ้าก็ขอเสนอไว้ให้ท่านทั้งหลายพิจารณา

เมื่อบ้านพักราชทูตจัดได้เป็นที่พอใจของฝ่ายแขกเมืองแล้ว ก็ถึง “พิธีการ” เข้า
เผ่าถวายพระพรราชสาส์นในเรื่องนี้ เป็นที่ตกลงกันเป็นที่ถูกใจทั้ง ๒ ฝ่ายว่า ให้บรรดาคณะ
ติดตามท่านราชทูตเข้ามาในท้องพระโรงก่อนในหลวงจะเสด็จออก แล้วนั่งขัดสมาธิบน
พรม หรือนั่งจิกเท้าไว้เบื้องหลังแบบนั่งพับเพียบ เมื่อเสด็จออก และเห็นท่านราชทูต
เดินเข้ามาต่อพระพักตร์ (สวมหมวก สะพายดาบ ใส่รองเท้าอยู่) แล้วหยุดเปิดหมวกก้ม
ศีรษะถวายบังคมเป็นระยะ ๆ ๓ ครั้ง แล้วท่านราชทูตอ่านพระราชสาส์น สังฆราช
Metellopolis แปลเป็นภาษาโปรตุเกสฟอลคอนกราบทูลเป็นภาษาไทย เมื่อในหลวงรับ
สั่งตอบ ฟอลคอนก็แปลเป็นภาษาโปรตุเกสสังฆราชแปลต่อเป็นภาษาฝรั่งเศสให้ท่านราช-
ทูตทราบ พิธีการต้อนรับราชทูตก็ยาว แต่ก็มีลักษณะสำคัญดังกล่าวมานี้ แสดงว่าฟอล-
คอนรู้ภาษาโปรตุเกสและภาษาไทย ท่านสังฆราชรู้ภาษาโปรตุเกส และภาษาฝรั่งเศส
ฟอลคอนอาจจะไม่รู้ภาษาฝรั่งเศส แต่ท่านสังฆราชรู้ภาษาไทยด้วยแน่

๑๕. เด่มเดียวกัน, หน้า ๑๔๘.

เมื่อเสร็จพิธีต้อนรับท่านราชทูตและพระราชสาส์นพระเจ้าหลุยที่ ๑๔ แล้วได้ ๘ วันสมเด็จพระนารายณ์เป็นเจ้าก็โปรดฯ ให้ราชทูตเข้าเฝ้าอีกครั้งหนึ่งเป็นการภายใน ครั้นผู้ติดตามคณะราชทูตหาได้เข้าเฝ้าไม่ ผู้ที่เข้าเฝ้าครั้งนี้ คือ ท่านสังฆราช บาทหลวงเดอซวี่ และเจ้าอาวาส เดอ ล็อง แห่งกรุงศรีอยุธยา เสร็จพิธีภายในครั้งนี้แล้ว เรื่องขุนนาง ๒ ท่านไปทำความผิด ณ กรุงปารีสก็ได้รับการพิจารณาพิพากษา และถูกลงโทษจำขังเป็นเวลา ๑ เดือน ท่านไปทำความผิดอย่างใดไว้ ผู้บันทึกไม่ได้บอกไว้

พิธีพระราชทานกฐินหลวงเสร็จสิ้นแล้ว สมเด็จพระนารายณ์เป็นเจ้าเสด็จขึ้นไปประทับยังกรุงละโว้พร้อมด้วยพระสนมกำนัล ที่กรุงละโว้นี้ พระองค์ประทับอยู่หนึ่ง ๆ ถึง ๙ เดือน-๑๐ เดือน^{๑๖} ณ กรุงละโว้ ปลอดภัยโอกาสให้ราชทูตนำบาทหลวงเยซุอิต ๖ ท่าน ที่เป็นนักคณิตศาสตร์ ประจำราชสำนักพระเจ้าหลุยที่ ๑๔ เข้าเฝ้า เพื่อจะได้สาธิตกลองส่องดูดาวแบบใหม่ให้พระองค์ได้ทอดพระเนตรด้วย ท่านราชทูตและคณะบาทหลวงเยซุอิตออกเดินทางไปเมืองละโว้ในวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๑๖๘๕ ท่านสังฆราช และเจ้าอาวาสเดอ ล็อง ก็ได้ร่วมขบวนขึ้นไปด้วย ตาซาร์ด ได้บันทึกเรื่องน่าสนใจเรื่องหนึ่งไว้ คือว่า “สมเด็จพระนารายณ์เป็นเจ้าทรงมีช้างอย่างน้อย ๒๐,๐๐๐ เชือก โดยไม่นับช้างป่าอีกเป็นจำนวนมากในพระราชอาณาจักร”^{๑๗} จำนวนช้างถึง ๒๐,๐๐๐ เชือกเช่นนี้ ถ้าว่าใกล้เคียงความจริง ก็ย่อมแสดงว่า จางวางกรมช้าง คือ พระเพทราชา ย่อมจะเป็นบุคคลผู้ทรงอิทธิพลในราชอาณาจักรสยามอย่างมหาศาล ถ้าเทียบจำนวนช้างกับจำนวนรถถังในปัจจุบันก็คงเห็นความสำคัญแจ่มชัดขึ้น

ณ กรุงละโว้ นี้ วิศวกร เดอ ลามาร์ ได้รับพระบรมราชโองการให้สร้างป้อมตามวิทยาการสมัยใหม่ เพื่อเป็นการป้องกันอริราชศัตรู การสร้างป้อมที่ละโว้นี้ ให้อยู่ในอันดับรองลงมาจากการสร้างป้อมบางกอกทางฝั่งตะวันออกคือ ป้อมที่มีชื่อต่อมาว่า ป้อมวิไชยเณร ส่วนป้อมฝั่งตะวันตกที่เมืองบางกอก (มีชื่อต่อมาว่า ป้อมวิไชยประสิทธิ์) คงสร้างเสร็จเรียบร้อยแล้วในบัดนี้

๑๖. ข้อความนี้ตรงกับจดหมายอิหร่าน บอกไว้ — *The Ship of Sulaiman...*, หน้า ๕๕.

๑๗. *A Relation of the Voyage...*, หน้า ๑๕๗.

วันที่ ๒๒ พฤศจิกายน พวกเราได้เข้าเฝ้าเป็นการภายใน ในพระราชวังกรุง
ละโว้ การเฝ้าครั้งนี้เป็นเวลาสั้น ๆ แต่หัวหน้าคณะบาทหลวง ฟองเตอเนย์ ได้ถวาย
หนังสือซึ่งท่านได้เขียนขึ้นเป็นภาษาฝรั่งเศสต่อพระหัตถ์ มีคำแปลเป็นภาษาไทยกำกับ
พระองค์ทรงรับไว้แล้ว มอบต่อให้ฟอลคอน ต่อมาอีก ๒-๓ วัน ฟอลคอนได้นำเรื่องที่
กราบทูลสมเด็จพระนารายณ์มาแล้วให้พวกเรา (บาทหลวงเยซุอิต ๖ คน) ฟังว่า ท่านให้
กราบทูลเสนอให้พระองค์ทรงสร้างหอคูดาว ขึ้นตามแบบนครปารีสและนครปักกิ่งที่กรุง-
ละโว้ โดยจะขอบาทหลวงนักคณิตศาสตร์คณะเยซุอิต ๒๐ รูป จากพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔
และเพื่อจะให้งานสร้างหอคูดาวนั้นสำเร็จยิ่งขึ้น จึงขอวังวอนบาทหลวงเยซุอิตรูป
ใดรูปหนึ่งจากจำนวน ๖ รูปให้เดินทางกลับกรุงปารีส เพื่อเป็นการธุระให้เรื่องของนัก-
คณิตศาสตร์ ๒๐ รูป นั้นบรรลุความสำเร็จ คณะบาทหลวงเยซุอิต เมื่อได้ทราบเรื่องเช่น
นั้นก็ปรึกษากัน และตกลงมอบเรื่องให้บาทหลวงตาชาร์ต เป็นเจ้าของเรื่องเดินทางกลับ
กรุงปารีส เพื่อจัดการให้เรื่องสำเร็จสมพระราชประสงค์ บาทหลวงตาชาร์ตบันทึกตอน
นี้^{๑๔} ว่า ตัวท่านรู้สึกเสียใจอย่างยิ่งที่ไม่สามารถเดินทางไปประเทศจีนกับคณะ ดังที่
ท่านได้ตั้งความหวังไว้มานานแล้ว แต่งานจัดของนักคณิตศาสตร์ให้สมพระประสงค์ของ-
สมเด็จพระนารายณ์เป็นเจ้ามีความสำคัญยิ่งกว่า จึงต้องตัดสินใจรับจะดำเนินเรื่องให้สำเร็จ

เมื่อบาทหลวงตาชาร์ตรับที่จะเดินทางกลับกรุงปารีสพร้อมคณะราชทูตเช่นนี้ จึง
มีโอกาสดำเนินปะสนทนากับฟอลคอนใกล้ชิดยิ่งขึ้นทุกที คณะราชทูตได้ชมการต่อสู้-
ระหว่างช้างต่อช้าง ช้างต่อเสือ ได้ชมพิธีจุดประทีป ๑,๙๐๐-๒,๐๐๐ ดวง รอบ ๆ
พระราชวัง คณะทูตได้เข้าพบบุคคลผู้หนึ่ง ซึ่งตาชาร์ตระบุชื่อว่า Elephant Prince ผู้
ถือกำเนิดวันเดียวกับสมเด็จพระนารายณ์เป็นเจ้า^{๑๕}

๑๔. เล่มเดียวกัน, หน้า ๒๐๓. ผู้บันทึกไม่ได้ระบุชื่อตนเองแม้แต่ครั้งเดียวในหนังสือนี้ แต่เขาก็ทราบว่า
ท่านชื่อ บาทหลวงตาชาร์ต เดินทางกลับประเทศฝรั่งเศส แล้วเดินทางกลับประเทศสยามอีกครั้ง
หนึ่งพร้อมด้วยท่านราชทูตเคอ ลาตูแบร์ ใน ค.ศ. ๑๖๘๑

๑๕. เล่มเดียวกัน, หน้า ๒๑๓.

ข้อความเกี่ยวกับ Elephant Prince มีเพียงประโยคเดียวเพียงเท่านั้น แต่เราก็พอจะอนุมานได้ว่าท่านผู้นี้ หรือ เจ้าชายช้าง ผู้ทรงสหทัยชาติกับสมเด็จพระนารายณ์ จะต้องหมายถึงสมเด็จพระเพทราชา “จางวางกรมช้างในขณะนั้น” และตามที่ ม. ลาอุแบร์ เขียนไว้ใน ค.ศ. ๑๖๘๗ ว่า “มารดาของออกพระพิพิธราชานี้เป็นพระนมของพระมหากษัตริย์องค์ปัจจุบัน และมารดาของท่านเอกอัครราชทูตที่เราได้เห็นตัวกันที่นี่ก็เป็นพระนมเหมือนกัน”^{๒๐} ตาชาว์ตรระบุถึงสมเด็จพระเพทราชา ว่าทรงเป็น Elephant Prince ในรัชกาลก่อน ส่วนลาอุแบร์ ให้ความละเอียดต่อไปว่า มารดาของท่าน เป็นพระนมสมเด็จพระนารายณ์ ถ้าเราพิจารณาเพียงเท่านั้น ก็จะได้ทราบว่า เจ้าชายพระองค์นี้ประสูติจากเจ้าจอมมารดาพระองค์หนึ่ง ในวันเดียวกับที่เจ้าฟ้านารายณ์ประสูติ และเจ้าจอมมารดาของเจ้าชายทรงเป็นพระนมให้เจ้าฟ้านารายณ์ด้วย หรืออีกนัยหนึ่งต่างก็เป็นโอรสสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ผิดกันแต่องค์หนึ่งประสูติจากพระอัครมเหสี ส่วนอีกองค์หนึ่งประสูติจากเจ้าจอมมารดา

ถ้าเรามีข้อมูลเพียงเท่านั้น เรื่องสืบสันดานจะไม่เกิดขึ้น แต่ที่นี้ ลาอุแบร์ ยังระบุนามของ Elephant Prince ว่า ออกพระพิพิธราชา พึ่งทำนองเป็นขุนนางในบรรดาศักดิ์ “ออกพระ” ไปเสีย ทำให้ต้องหยุดคิดว่า นี่เป็นเรื่องอะไรออกพระพิพิธราชา ก่อนได้ราชสมบัติ ท่านเป็นเจ้าชาย หรือ เป็นขุนนางแน่? แล้วก็คำถามขึ้นมาทันควันว่า ถ้าท่านเป็นเพียงขุนนางในบรรดาศักดิ์ ออกพระ ทำไมสมเด็จพระนารายณ์ เมื่อทรงพระประชวร จึงทรงแต่งตั้งให้ท่านเป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน (ตามที่ระบุไว้ในพระราชพงศาวดาร) ขุนนางอื่นๆ สูงกว่าศักดิ์ “ออกพระ” ไม่มีแล้วหรือ? การตั้งคำถามโต้แย้ง ถึงจะมีเหตุผลน่าฟัง ก็ยังไม่ไข่หลักฐานว่าสมเด็จพระเพทราชา ก่อนจะได้ราชสมบัติทรงเป็นเจ้า เป็นเชื้อพระวงศ์ สืบสายมาจากพระราชบิดาองค์เดียวกับสมเด็จพระนารายณ์เป็นเจ้า คือ สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง เราจำต้องค้นหาหลักฐาน ข้อมูลอื่นๆ เพิ่มเติมนอกจากการจดบันทึกของบาทหลวงตาชาว์รคังระบุไว้

๒๐. สันต์ ท. โกมลบุตร. จดหมายเหตุลาอุแบร์, เล่ม ๑, หน้า ๓๘๘.

ตาขาร์ตบรรยายพระลักษณะของสมเด็จพระนารายณ์ผู้เป็นเจ้าไว้ดังนี้ “...พระองค์ผู้ทรงครอบครองราชบัลลังก์อยู่ในขณะนี้ ทรงพระชนมายุราว ๔๕ พรรษา ลักษณะพระวรกายย่อมกว่าขนาดกลางเล็กน้อย แต่มีพระวรกายสมส่วน...”^{๒๑} (และยังบรรยายพระลักษณะต่อไปอีกหลายหน้า)

“องค์สันตปาปาทรงส่งพระรูปพระมหาได้ และพระมารดาผู้ทรงพรหมจรรย์มาถวาย พระองค์ทรงจัดไว้เบื้องสูงในห้องพระบรรทม เป็นการแสดงความเคารพนับถือ...”

มีจันทร์ปราศาทที่กรุงละโว้ในวันที่ ๑๑ ธันวาคม พวกเราก็ได้มีโอกาสนี้ (ใช้กล้องดูดาว) สังเกตปรากฏการณ์ธรรมชาติขึ้น ขณะที่เรามาอยู่ในประเทศสยาม น้ำได้ท่วมทุกหนทุกแห่ง การหาที่วางเครื่องมือจึงทำได้อย่างลำบาก ที่กรุงละโว้จึงเป็นโอกาสแรกที่เราใช้เครื่องมือนี้ได้

ในวันเดียวกันนั้น สมเด็จพระมหากษัตริย์ ทรงขอเชิญให้ท่านราชทูตได้เข้ามาดูการจุดพะเนียงในพระบรมมหาราชวัง ในโอกาสจับช้างป่า ราว ๔ โมงเย็น พระองค์ทรงส่งช้าง ๖ เชือกมาให้เป็นพาหนะแก่ชาวเรา เราจึงออกเดินทางไปทะเลชุบศร พร้อมด้วยเครื่องมือ (ส่องดูดาว)^{๒๒}

พระองค์ทรงส่งกล้องส่องดูจันทร์ปราศาท และทรงถามพวกเราหลายข้อ เช่นว่า ทำไมจึงทรงเห็นเป็นพระจันทร์ ในกล้องหัวกลับ? ทำไมพระจันทร์จึงแหวกไป และก็ยังทรงเห็นได้ในกล้อง? What a clock was it at Paris? ข้าพเจ้าขอแปลว่า “หึนครปารีสก็โมงแล้ว” เพื่อเทียบเวลากับที่เมืองละโว้) ทำไมการร่วมกัน Observe ในประเทศห่างไกลกันจึงมีประโยชน์?... พระองค์แสดงพระประสงค์จะดูจากกล้องยาว ๑๒ ฟุต ที่บาทหลวงฟองเตอเนย์ กำลังใช้อยู่ พวกเราจึงช่วยกันยกกล้องนั้นไปให้พระองค์ได้ทรงดู^{๒๓}

๒๑. A Relation of the Voyage..., หน้า ๒๒๗-๒๒๘.

๒๒. เด่มเดียวกัน, หน้า ๒๓๒ ข้อความตอนนี้ ข้าพเจ้าแปลโดยไม่เข้าใจเลยว่า “การจุดพะเนียง” Illuminations จะเกี่ยวข้องกับการจับช้างป่าอย่างไร และเป็นเวลา ๔ โมงเย็น ยังไม่ค่ำด้วย หรือจะจับช้างในคอนเข็น คอนคำมีการจุดพะเนียงที่พระราชวัง เมืองลพบุรี.

๒๓. เด่มเดียวกัน, หน้า ๒๓๘.

พระองค์ใคร่ทรงทราบว่า ใคร (บาทหลวงรูปไหน) จะรับภาระกลับกรุงปารีส (ในการขนักคณิตศาสตร์มากรุงเทพฯ) และเมื่อใดทรงทราบว่า คือ ข้าพเจ้า (บาทหลวงตาซาร์ด) แล้ว จึงทรงรับสั่งว่า พระองค์จะจัดส่งคณะราชทูตไทยไปกรุงปารีสด้วย ขอให้ข้าพเจ้าได้ให้คำแนะนำคณะราชทูตนั้น (ตามโอกาส) ด้วย และว่าพระองค์จะทรงขนักคณิตศาสตร์จำนวน ๑๒ รูป จากคณะเยซุอิตด้วย^{๒๔}

ที่กรุงละโว้ มีนักดาราศาสตร์พราหมณ์ ได้คำนวณถึงจันทร์ปราควาว่า จะเกิดขึ้นใกล้เคียงความจริง คือผิดไปเพียง ๑๕ นาที...พวกเราได้พบปะกับท่าน แต่เพราะเราไม่รู้ภาษาไทยจึงเจรจากันไม่ได้ผลนัก^{๒๕}

พระมหากษัตริย์ทรงกลับ (พระราชวังที่) ทะเลชุบศร ส่วนราชทูตกลับละโว้ในวันรุ่งขึ้นกษัตริย์จะให้โอกาสพวกเราทูตลา จึงในวันที่ ๑๒ ธันวาคม (ค.ศ. ๑๖๘๕) เวลา ๘.๐๐ น. เข้า พวกเราก็ได้กราบถวายบังคมลา^{๒๖}

เมื่อเสร็จราชพิธีทูตลา และการเลี้ยงส่งแล้ว ราชทูตก็ออกเดินทางสู่กรุงศรีอยุธยา ข้าพเจ้าอยู่ที่ลพบุรี อีกวันหนึ่ง และเมื่อร่ำลาจากบาทหลวงเยซุอิต (อีก ๕ รูป) ที่มาด้วยกันข้าพเจ้าใจไม่สบายเลย... เรือของเรามาถึงกรุงศรีอยุธยา ในวันที่ ๑๕ ธันวาคม ข้าพเจ้าร่ำลาบาทหลวง Suarez และ Fucity (ชาวปอร์ตุเกส)

ในวันที่ ๑๔ ธันวาคม ค.ศ. ๑๖๘๕ ฟอลคอนลงเรือมาสู่สันดอนเพื่อส่งราชทูต... เรามาถึงเมืองบางกอกในวันรุ่งขึ้น...ราชทูตมาถึงสันดอนวันอาทิตย์ที่ ๑๖ ธันวาคม และขึ้นเรือ (ทะเล) Oyseau ราว ๗ โมงตอนค่ำของวันนั้น ข้าพเจ้านั่งเรือลำเดียวกับฟอลคอนมาสันดอน

คณะราชทูตสยามยังไม่มาขึ้นเรือ Oyseau... จวบจนอีก ๓ วันต่อมา บาทหลวงวาเซต์ (ล้ามคณะราชทูตสยาม) และคณะราชทูตสยามจึงได้มาขึ้นเรือ

๒๔. เด่มเดียวกัน, หน้า ๒๐๘. (หน้า ๒๐๓ ฟอลคอนเล่าว่า จะทรงขอจำนวน ๒๐ รูป)

๒๕. เด่มเดียวกัน, หน้า ๒๔๒.

๒๖. เด่มเดียวกัน, หน้า ๒๔๘. ในวันทูตลา คณะราชทูตอิหร่านได้เข้ามาอยู่ในแคว้นตะนาวศรีแล้ว และจะเดินทางเข้ามาถึงกรุงศรีอยุธยาในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๑๖๘๖

เรือแล่นไปออกนอกสันดอนวันที่ ๒๒ ธันวาคม ค.ศ. ๑๖๘๕...เรามาถึง Bantam ๑๐ มกราคม ๑๖๘๖...และในวันที่ ๑๔ มิถุนายน เรือของเราที่ทอดสมอที่หน้าเมือง Brest หลังพิธีขอบคุณพระเจ้า (Te Deum) แล้ว พวกเราก็มุ่งหน้า

ในการจับันที่กบของบาทหลวงตาชาร์ดเล่มนี้ มีการกล่าวถึงการสืบสันตติวงศ์ในกรุงสยามไว้ให้ดังนี้— (หน้า ๒๗๔)

In the Kingdom of Siam, the King's Brothers are preferred before his children in the Succession to the Crown, but it returns to these after the death of their Uncles. The present King has two brothers who live with him in the palace, he has also, ..., an adoptive Son, who accompanies him in all places.

นี่เป็นการกล่าวถึงการสืบสันตติวงศ์ จากพระมหากษัตริย์ไปสู่พระอนุชาธิราช แล้วจึงถึงพระบรมโอรสาธิราช และได้กล่าวถึงสมเด็จพระอนุชาธิราช ๒ องค์ คือ เจ้าฟ้าอภัยทศ และเจ้าฟ้าน้อย และยังกล่าวถึงพระปีย์ ราชบุตรเลี้ยงของสมเด็จพระนารายณ์ อันเป็นเรื่องราวที่เราทราบจากพระราชพงศาวดาร ฯ แล้ว

บาทหลวงตาชาร์ดไม่ได้ระบุเรื่องออกหลวงสุรศักดิ์ว่าเป็นโอรส (ลับ) ของสมเด็จพระนารายณ์ ราชทูตเคอ ลาลูแบร์ ก็ไม่ได้กล่าวถึงเช่นกัน แม้บาทหลวงเยอเลส์ (Gervaise) ผู้อยู่กรุงศรีอยุธยาานกว่าผู้อื่น ก็ไม่ได้กล่าวถึง บาทหลวงเคอ เบย์ ก็ไม่ได้ระบุไว้ เรื่องออกหลวงสุรศักดิ์ ที่พระราชพงศาวดารว่าเป็นโอรสลับสมเด็จพระนารายณ์ ประสูติจากเจ้าหญิงเชียงใหม่ ที่ดำบลโพธิ์ประทับช้าง พิจิตร จึงยังเป็นปัญหาเคลือบคลุมอยู่จนปัจจุบัน.

พิมพ์ครั้งแรกใน นิตยสารศิลปากร ปีที่ ๑๔ เล่ม ๔ พฤศจิกายน ๒๕๑๗

อยุธยา—ในต้นแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา

(วิเคราะห์ข้อมูลของ แคมเฟอร์)

แคมเฟอร์เข้าเขตเมืองไทยเมื่อวันที่ ๒๘ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๖๕๐ กลับออกไปวันที่ ๒๓ กรกฎาคม ค.ศ. เดียวกัน ระยะเวลาที่ท่านอยู่ในบ้านเมืองไทย แม้จะน้อยเพียง ๒ เดือน (๕๗ วัน) แต่ท่านได้ให้ข้อมูลตามความรู้เห็นไว้มาก และก็เป็นข้อมูลตอนสำคัญ คือตอนพลัดเปลี่ยนแผ่นดินจากสมเด็จพระนารายณ์มาเป็นแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา ข้อมูลเหล่านี้เราจึงน่าจะรวบรวมไว้เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในเรื่องราวตอนสำคัญของบ้านเมืองเรา หัวหน้าบริษัทฮอลันดาในเวลานั้นชื่อ ฟอนฮูน (Van Hoorn) จะเขียนอะไรเกี่ยวกับเรื่องราวในเวลานั้นหรือไม่ เรายังไม่มีทางทราบได้ เราจึงต้องอาศัยข้อมูลจากแคมเฟอร์เขียนไว้ ดัพิมพ์อยู่ในหนังสือชื่อ History of Japan^๑

ภูมิหลังของแคมเฟอร์ในทางวิชาการ สูงกว่าฝรั่งใดๆ ที่เคยเข้ามากรุงศรีอยุธยา คือเมื่อท่านเข้ามากรุงศรีอยุธยานั้น ท่านเป็นผู้เรียนรู้หลายภาษาจากมหาวิทยาลัย Cracow, โปแลนด์ จนได้ปริญญาเอก (Doctor in Philosophy) และเรียนต่อที่ Kenigsburg ประเทศปรัสเซีย ในวิชาแพทย์อีก ๔ ปี เมื่อออกจากปรัสเซียไปยังสวีเดน ก็ได้รับยกย่องจากคณาจารย์มหาวิทยาลัย Upsala เมื่อราชสำนักสวีเดนเชิญท่านเข้ารับตำแหน่งศาสตราจารย์ ท่านไม่ยินดีรับ เพราะอยากท่องเที่ยวหาประสบการณ์เพิ่มเติม ในที่สุดรับตำแหน่งเลขานุการคณะทูตสวีเดนไปเจริญทางพระราชไมตรีกับรัสเซีย และกับเปอร์เซีย ได้เข้าเฝ้าทั้ง

๑. Engelbert Kaempfer, *History of Japan*—ฉบับภาษา High-Dutch และฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษ ดัพิมพ์พร้อมกันที่กรุงลอนดอน ค.ศ. ๑๗๒๗ ฉบับที่ผู้เขียนใช้เป็นฉบับดัพิมพ์ใหม่ที่ Glasgow, ค.ศ. ๑๘๐๖ สองบทแรกในหนังสือนี้เป็นเรื่องราวของกรุงศรีอยุธยา และอีก ๑๓ บทเป็นเรื่องราวญี่ปุ่น

พระเจ้าปีเตอร์มหาราชแห่งรัสเซีย และข้าหส์โลมานแห่งอิหร่าน ในวันที่เข้าเฝ้าข้าหส์แห่งอิหร่าน ท่านได้พบคณะทูตจากหลายประเทศได้เข้าเฝ้าในวันเดียวกัน (คือ ๓๐ มิถุนายน ค.ศ. ๑๖๘๕) มีราชทูตจากสมเด็จพระนารายณ์เข้าเฝ้าด้วย ครั้นเสร็จเรื่องราวทางการทูตแล้ว ท่านไม่สมควรจะกลับยุโรป โดยประสงค์จะท่องเที่ยวหาประสบการณ์ต่อไป จึงได้งานใหม่ในตำแหน่งนายแพทย์ประจำบริษัทการค้าของฮอลันดา ได้ลงเรือท่องเที่ยวในอ่าวเปอร์เซีย และลงใต้เข้าเขตอาณาจักรโมกุลในอินเดียทั้งฝั่งตะวันตกและตะวันออก และแวะเยี่ยมเกาะลังกา เกาะสุมาตรา และในการเดินทางกับคณะทูตของฮอลันดา จะไปยังประเทศญี่ปุ่น ได้แวะที่กรุงศรีอยุธยาก่อนเป็นเวลาร่วม ๒ เดือน เพื่อยื่นสุภอักษรจากผู้สำเร็จราชการหมู่เกาะชาวต้อออกญาโกษาธิบดี ขณะนั้นแคมเฟอร์มีอายุได้ ๓๙ ปี นับว่าเป็นผู้รอบรู้มีประสบการณ์เห็นอฝรังใด ๆ ในกรุงศรีอยุธยา

อันที่จริง หนังสือนี้เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับญี่ปุ่น มีข้อมูลที่ละเอียดพิสดารมาก และได้ตีพิมพ์ที่กรุงลอนดอนด้วย เมื่ออังกฤษเข้าไปตั้งสถานกงสุลในเกาะญี่ปุ่นอีก ๑๖๕ ปี ต่อมา (ก่อนจักรพรรดิเมจิจะครองราชบัลลังก์) อังกฤษประสบโศกนาฏกรรมหลายครั้ง หลายหนสูญเสียชีวิตพ่อค้าข้าราชการไปหลายคน ทั้งนี้เพราะไม่ศึกษาขนบประเพณีของญี่ปุ่นที่แคมเฟอร์ได้เขียนบอกไว้ ไปประพฤติดะเลิกละโดยเฉพาะกับขบวนเจ้านครที่ต้องเข้ากรุงโตเกียวเป็นงานประจำปี ต้องเสียชีวิตโดยศึคาบซามูไรหลายต่อหลายครั้ง ขบวนเจ้านครเหล่านี้ แคมเฟอร์เขียนไว้ว่า อย่างน้อยมีผู้คนจำนวนเป็นพัน และในขบวนเจ้าผู้ครองนครใหญ่ ๆ มีถึง ๑๐,๐๐๐-๒๐,๐๐๐ ก็มี ทุกคนอยู่ในระเบียบวินัย น้อมเกียรติดูให้เจ้านครเป็นอย่างดี เมื่อพ่อค้าข้าราชการอังกฤษมีมาทะเลิกละเลิกละผ่านขบวนเข้าไป (โดยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์) จึงโดนซามูไรฆ่าตายในระยะเวลาระหว่างปี ๑๘๕๒-๑๘๖๙ โศกนาฏกรรมนี้จึงจะมีขึ้นบ่อยครั้ง

ในเรื่องราวของประเทศญี่ปุ่น โดยเฉพาะนโยบายต่างประเทศมีหนังสือตำราหลาย ๆ เล่มเขียนไว้ว่า ญี่ปุ่นปิดประเทศแต่ ค.ศ. ๑๖๓๖ ไม่คบค้ากับโลกมากกว่า ๒๐๐

๒. ในระยะ ๑๑ ปีนี้ กงสุลใหญ่อังกฤษคนแรกคือ Rutherford Alcock คอด้วยราชทูต Sir Harry Parkes จนถึงสมัย “ฟื้นฟู” คือจักรพรรดิเมจิทรงปกครองประเทศญี่ปุ่นใน ค.ศ. ๑๘๖๘ โชกุนองค์สุดท้ายทรงพระนาม Tokugawa Keiki

ปี ข้อเท็จจริงตามข้อมูลที่แคมเฟอร์ให้ไว้ขัดแย้งกับคำกล่าวนี้ คือฮอลันดายังคงคบค้าติดต่อกับญี่ปุ่นตลอดเวลาโดยไม่ขาดสาย มีการส่งเอกอัครราชทูตไปเฝ้าโชกุนปีละครั้งเป็นธรรมเนียม ห้างค้าขายก็ยังเปิดอยู่ที่เมืองนางาซากิตลอดระยะเวลา “ปิดประเทศ” อังกฤษเองห่างหายไปเมือง Firando แต่ ค.ศ. ๑๖๑๓ ปีตลงอีก ๑๐ ปีต่อมา และเมื่อเข้าไปติดต่อก็จะเปิดห้างใหม่ใน ค.ศ. ๑๖๖๓ ทางรัฐบาลญี่ปุ่นไม่อนุมัติ เพราะพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษ (พระเจ้าชาลส์ที่ ๒) ไปสมรสกับเจ้าหญิงโปรตุเกส ซึ่งญี่ปุ่นถือว่าประเทศโปรตุเกสเป็นศัตรูของญี่ปุ่น ส่วนจีน, มอญ, สยาม ฯลฯ แคมเฟอร์ให้ข้อมูลว่า มีการกำหนดเรือสินค้าให้เข้าไปค้าขายได้ในประเทศญี่ปุ่น ปีละเท่านั้นลำ (คือจีนปีละ ๗๐ ลำ, อยุรยาและปัตตานีปีละ ๔ ลำ, ญวนปีละ ๒ ลำ, เขมรปีละ ๒ ลำ) นอกจากข้อมูลจากแคมเฟอร์ ศาสตราจารย์ชาวญี่ปุ่น ชือเซอิจิ อิวาโอะ ได้เสนอบทความไว้เป็นเรื่องการค้าขายในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททองและสมเด็จพระนารายณ์กับญี่ปุ่น เพราะฉะนั้นการ “ปิดประเทศ” จึงหมายความว่าเพียงญี่ปุ่นไม่ยอมคบค้ากับประเทศที่นับถือศาสนาโรมันคาทอลิกเท่านั้น คือ โปรตุเกส และสเปน (ฝรั่งเศสในสมัยนั้นยังไม่แผ่อำนาจมาทาง Far East)

ข้าพเจ้าขอพูดเรื่องราวเกี่ยวกับญี่ปุ่นแต่เพียงนี้ โดยจะหันมากล่าวแต่เรื่องราวของอยุธยาตามข้อมูลที่แคมเฟอร์ให้ไว้

เมื่อเรือสินค้าฮอลันดานำแคมเฟอร์เข้ามาในน่านน้ำสยาม คือแต่เมืองปัตตานีเข้ามาบนเรือลำนี้มีข้าราชการสยามโดยสารมาแต่เมืองปัตตานีด้วย ชือ Monpromcena (ข้าพเจ้าเดาว่า หม่อมพรหมเสนา)^๓ ท่านผู้นี้โดนฝรั่งเศสคุมตัวไปเมื่อเกิดการรบพุ่งกับ

๓. ข้าพเจ้าเคยค้นคว้าค้นคว้า ห. โกมลบุตร ในการแปล Monpan เป็นหมิ่นปาน คราวนี้ข้าพเจ้าก็ขอค้าน
อ. สายสวรรค์ ผู้แปล แคมเฟอร์ ในคำ Monpromcena หมิ่นพรหมเสนาด้วย คำ mon ใน ๒ กรณีนี้
ข้าพเจ้าเชื่อว่คือ หม่อมไม่ใช้หมิ่น ตรงกับคำในสมัยรัตนโกสินทร์ว่าพระองค์เจ้าท่านทั้ง ๒ คือ ไอรส
กับตรีวิ โดยมิพระมารดาเป็นพระสนม ถ้าจะแปลเป็น หมิ่นปาน, หมิ่นพรหมเสนาแคมเฟอร์ บอก
ไว้ชัดเจนว่าจะต้องเขียน O-muen หรือออกหมิ่น ไม่ใช่ Mon เลยๆ ถ้าท่านผู้อ่านคิดว่านี่เป็นปัญหา
ปลีกย่อย ไม่ใช่เรื่องสำคัญ ก็ขอได้โปรดพิจารณาด้วยว่า หม่อมปานคือคันทวงศ์ของสมเด็จพระพุทธ
ยอดฟ้าจุฬาโลก ในราชวงศ์จักรี ดัง ร. ๔ ทรงไว้ให้ปรากฏ

เราจึงต้องขบใจ แคมเฟอร์ ในการเขียนเรื่องราวสมัยอยุธยาไว้เป็นหลักฐานในการวินิจฉัย
ผู้เป็นคันทวงศ์จักรีว่าสืบสายมาจากใคร คือสืบสายมาจากพระเจ้าปราสาททอง

ทหารไทยที่เมืองบางกอกใน ค.ศ. ๑๖๘๘ และไปปล่อยไว้ที่เมือง กาลิกัต ในประเทศ อินเดีย ผู้ว่าราชการเมืองจึงส่งท่านมาบดดาเวีย และท่านจึงขอโดยสารเรือฮอลันดาเข้ามา กรุงศรีอยุธยาด้วย หม่อมพรหมเสนาผู้^๕มีประสบการณ์ในการเดินเรือค้าขาย ระบุชื่อ เมืองต่างๆในอ่าวสยามให้แคมเฟอร์ฟิง คือ ปราณ, ชะอำ, เพชรบุรี, แม่กลอง, (นคร) ไชยศรี และที่ปากน้ำ โดยระบุชื่อ Pagnam Taufia^๔ หรือปากน้ำเจ้าพระยา นี่เป็นข้อมูลว่า ชื่อ “ปากน้ำเจ้าพระยา” เป็นชื่อที่เรียกกันมาแต่รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์แล้ว

วันที่ ๖ มิถุนายน ค.ศ. ๑๖๙๙ เรือฮอลันดาเมื่อจอดที่ปากน้ำ ก็ยิงปืนใหญ่ ๕ นัด เป็นธรรมเนียมเป็นการบอกกล่าวว่ามีเรือเข้ามาในราชอาณาจักรสยามแล้ว นอก จากเรือหาปลาซึ่งแลเห็นได้ทั่วไป มีเรือสำเภาจีนจอดอยู่หลายลำ แคมเฟอร์ยังระบุปืนใหญ่ทั้ง ๒ ฟากของปากน้ำซึ่งตั้งบนไผ่เนื่องจากความยุ่งยากกับฝรั่งเศสเมื่อพิเศษ ๆ ที่ ผ่านมา “เราเข้าพบและได้รับการต้อนรับอย่างดีจากผู้ว่าราชการเมืองชื่อ Core เป็นชนชาติสวีเดน” แคมเฟอร์ให้ภูมิหลังของ คอร์ ไวต์ด้วยว่า มียศเป็นสิบเอกทหารสวีเดนมาก่อน ที่จะเข้ารับราชการในราชอาณาจักรสยาม

วันที่ ๙ มิถุนายน แคมเฟอร์กับพวกลงเรือใบเล็กเข้ามาที่เมืองบางกอก แคมเฟอร์บันทึกว่า “เราแลเห็นบ่อใหญ่ ซึ่งฝรั่งเศสสร้างบนฝั่งขวาของแม่น้ำ บ่อมน เสียหายมาก เหนือเมืองบางกอกมีผู้คนอาศัยหนาแน่นทั้งสองฝั่ง มีบ้านเรือนตั้งอยู่เป็นหมู่ บ้าน” แคมเฟอร์ได้วาดแผนที่ของลำน้ำเจ้าพระยาให้ไว้ด้วย แต่ในบทความนั้นข้าพเจ้า จะนำแผนที่ของวิศวกรฝรั่งเศสชื่อ Francois^๕ มาลงไว้ เพราะเขียนขึ้นก่อนกันเพียงปีเดียว แต่กระจางซีกกว่าของแคมเฟอร์มาก

บ่อใหม่ที่แคมเฟอร์กล่าวไว้ คือ บ่อมิวโซเอนทร์ที่ปากคลองตลาด ร. ๑ ได้โปรดให้หรือเพื่อนำอิฐมาสร้างกำแพงเมือง “รัตนโกสินทร์” ในรัชกาลของพระองค์ เป็นการขยายกำแพงเมืองของสมเด็จพระเจ้ากรุงธน ซึ่งมีคูเมือง คือคลองหลอดปัจจุบันหน้า กระทรวงมหาดไทยมาเป็นคลองโอ่งอ่าง หน้าวังบูรพา กรุงรัตนโกสินทร์ของพระบาท

๔. แคมเฟอร์ *ประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น*, ฉบับพิมพ์—Glasgow ๑๘๐๖—เล่ม ๑ หน้า ๑๘

๕. จาก Lucien Fournereau, *Le Siam Ancien Paris* 1895. Plate XII หน้า ๓๔

สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจึงกว้างใหญ่กว่า “กรุงธนบุรี” ฟากด้านตะวันออกของ
สมเด็จพระเจ้าตากสินมาก เหตุใดจึงให้ชื่อป้อมใหม่ที่ฝรั่งเศสสร้างว่า ป้อมวิไชยเณทร์
และป้อมเก่าทางด้านตะวันตกว่า ป้อมวิไชยประสิทธิ์ ข้าพเจ้ายังไม่พบข้อมูล แต่ป้อมทั้ง
สองนี้ต้องสร้างขึ้นในระหว่าง ๖ ปีสุดท้าย ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ป้อมทั้ง ๒ นี้
ได้มีบทบาทครั้งโครมในหนังสือของชาวต่างประเทศ มีการสู้รบกันด้วยปืนใหญ่ข้ามแม่น้ำ
มีการล้อมป้อมวิไชยเณทร์โดยทหารไทย จนทหารฝรั่งเศสยอมจำนน ยอมถอนตัวออกจาก
เมืองบางกอกแต่โดยดี “รายละเอียดและหลักฐานปรากฏในหนังสือ “ออกญาวิไชยเณทร์”
กรุงเทพ ๒๕๐๖ แล้ว) แต่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาของเรา ไม่ได้กล่าวถึงเรื่อง
ราวนี้แม้แต่คำเดียว

วันที่ ๑๑ มิถุนายน ราว ๗ โมงเช้า แคมเฟอร์มาถึงห้างค้าขายฮอลันดาใต้กรุง
ศรีอยุธยาด้วยสุขภาพสมบูรณ์ในบ่ายวันนั้น ทางรัฐบาลสยามส่งข่าวมาว่า ให้ควบคุมผู้คน
ไว้ในตัวห้างให้เรียบร้อย “พระเจ้าแผ่นดินสยามจะเสด็จโดยทางชลมารค” แคมเฟอร์จึง
บันทึกประสบการณ์ที่เปอร์เซียไว้ไว้ว่า “เมื่อฝ่ายใดของกษัตริย์จะเสด็จออก ประชาชน
ต้องปิดประตูหน้าต่าง และอยู่แต่ในบ้านห้ามทำเสียงอีกที ถ้าพบขบวนพระมหากษัตริย์
พระราชินี หรือเจ้านาย ราษฎรต้องหมอบกับพื้น หันหลังให้แก่ขบวนเสด็จจนขบวนผ่าน
พ้นไปแล้วจึงจะเดินเหินต่อไปได้”^๖ นี่เป็นประสบการณ์ของแคมเฟอร์ที่กรุง Isphahan ซึ่ง
ขณะนั้นเป็นราชธานีของอิหร่าน แคมเฟอร์อยู่ในประเทศอิหร่านร่วม ๒ ปี เมื่อพบเห็น
อะไรที่อยุธยาพอจะเปรียบเทียบกับเรื่องราวทางอิหร่านได้ แคมเฟอร์ก็เขียนบอกไว้

วันที่ ๑๒ มิถุนายน เป็นวันฉาปนกิจศพมารดาของโกชาปาน แคมเฟอร์อธิบาย
ไว้ว่า “มารดาแท้ของโกชาปานล่วงลับไปแล้วเมื่อ ๑๕ เดือนก่อน นี่เป็นการฉาปนกิจศพ
แม่นมของโกชาปานที่ตัวท่านเคารพนับถือเสมือนแม่” แม่นมผู้นี้จะใช่ “เจ้าแม่วัดตุสิต”
หรือไม่ แคมเฟอร์ไม่ได้อะไรมากกว่านี้ จึงเดาอะไรไม่ได้ เพียงแต่บอกว่าสถานที่ฉาปนกิจ
ศพของผู้ล่วงลับอยู่ในระหว่าง ๒ แควของแม่น้ำตรงข้ามกรุง ณ กลางที่น้ได้ก่อเจดีย์สูง
ใหญ่ ประดับประดาอย่างวิจิตรพิสดาร หีบศพวางอยู่บนพื้นไม้หอม สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

๖. Kaempfer เด่มเดียวกัน หน้า ๒๒

เสด็จมาอุปถัมภ์กิจศพด้วยพระองค์เอง “เพื่อเป็นเกียรติแก่ท่านโกษาธิบดี ผู้ซึ่งพระองค์ทรงมีความนับถืออย่างน่าพิสง” มีการสร้างอาศรมให้ภิกษุสงฆ์อยู่อาศัยด้วย ประตุนำไปสู่ “กุฏิ” สงฆ์ มีหลังคาหลายชั้นลงรักปิดทองสวยงาม

พระราชพงสาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา มีข้อความหนึ่งเกี่ยวกับมารดาออกญาโกษาธิบดี (เหล็ก) ออกญาโกษาธิบดี (ปาน) ดังนี้

“ในขณะนั้นสมเด็จพระอัครมเหสีเดิมแห่งสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงในบรมโกศ ซึ่งเป็นพระราชมารดาเลี้ยงของสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน ได้อภิบาลบำรุงรักษาพระองค์แต่ยังทรงพระเยาว์นั้น ครั้นสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงเสด็จสวรรคตแล้ว จึงทูลลาสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินเสด็จออกไปตั้งพระตำหนักอยู่ในที่ใกล้พระอารามวัดดุสิต และที่พระตำหนักวัดดุสิตนั้นเป็นที่พระตำหนักแต่ก่อน ครั้นแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์เป็นเจ้า และเจ้าแม่ผู้เฒ่าซึ่งเป็นพระสนมเอกของสมเด็จพระนารายณ์เป็นเจ้า และเป็นมารดาเจ้าพระยาโกษาเหล็ก เจ้าพระยาโกษาปาน ซึ่งได้ขึ้นไปช่วยกราบทูลขอพระราชทานโทษสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินขณะเป็นท้าวออกหลวงสรศักดิ์ และขกเอาปากเจ้าพระยาวิไชยณรงค์ครั้งนั้น และเจ้าแม่ผู้เฒ่านั้นได้ตั้งพระตำหนักอยู่ในที่นั้น ครั้นแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระองค์นี้ และสมเด็จพระราชมารดาเสวย ก็เสด็จตั้งพระตำหนักอยู่ในที่นั้นสืบต่อกันมา แล้วจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นกรมพระเทพามาตย์...”^๑

ข้อความที่คัดมาเสนอนี้ เป็นเรื่องราวของ ๓ รัชกาล จึงจำต้องตีความหมายให้กระจ่างเสียก่อน คือ ๑) แม่ของโกษาเหล็ก, โกษาปาน (เมื่อสิ้นแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์) ทูลลาไปสร้างพระตำหนักอยู่ที่วัดดุสิต และได้ नामต่อมาว่า “เจ้าแม่วัดดุสิต” ๒) แม่เลี้ยงของออกหลวงสรศักดิ์ เมื่อสิ้นแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชาแล้ว ก็ทูลลาออกไปตั้งพระตำหนักอยู่ในที่ใกล้พระอารามวัดดุสิต สมเด็จพระเจ้าเสือทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นกรมพระเทพามาตย์

๑. พระราชพงสาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา - โอเคียนสโคร์ เล่ม ๒ ตอน ๑ หน้า ๒๘๐-๑

เกี่ยวกับเจ้าแม่วัคคิสิต ข้อความที่คัดมาเสนอ มีคำที่ผิดไปคำหนึ่งคือคำว่า “...เจ้าแม่ผู้เฒ่าซึ่งเป็น พระสนมเอก ของสมเด็จพระนารายณ์เป็นเจ้า...” คำว่าพระสนมเอกในที่อื่น^๘ ใช้คำว่าพระนม คือ “...ด้วยเจ้าพระยาโกษาขุนเหล็กคนนี้เป็นลูกพระนม และได้รับพระราชทานนมร่วมเสวยแต่ยังทรงพระเยาว์...” การที่โกษาเหล็กลูกพระนมได้รับพระราชทานนมร่วมเสวยมาแต่สมเด็จพระนารายณ์ยังทรงพระเยาว์ แล้วมาเปลี่ยนฐานะพระนม มาเป็นพระสนม เช่นนี้ ความผิดพลาดอยู่ที่ผู้ตรวจรูป ไม่ใช้เป็นข้อผิดพลาดของผู้เขียนพระราชพงศาวดาร

เกี่ยวกับพระนมของสมเด็จพระนารายณ์เป็นเจ้า ม. เกลลาอุแบร์ ระบุไว้อีกท่านผู้หนึ่งคือมารดาของพระเพทราชา ดังข้อความว่า “...มารดาของออกหลวงพระพิพิธราชา นั้น เป็นพระนมของพระมหากษัตริย์รัชกาลปัจจุบัน และมารดาของท่านเอกอัครราชทูต (หมายถึงออกพระวิสุทธิสุนทร) ที่เราได้เห็นตัวกันที่นี่ (ในประเทศฝรั่งเศส) ก็เป็นพระนมเหมือนกัน...”^๙ เป็นอันว่าสมเด็จพระนารายณ์เป็นเจ้า มีพระนมอยู่ ๒ คือ มารดาของโกษาเหล็ก, โกษาปาน และมารดาของพระเพทราชา

เกี่ยวกับพระเพทราชา ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์เป็นเจ้า มีข้อความแย้งกันระหว่าง ม. เกลลาอุแบร์ และบาทหลวงดาชาร์ต คือ ลาอุแบร์ เชื่อว่า พระเพทราชาเป็นขุนนางอยู่ในบรรดาศักดิ์ “ออกพระ” ดังข้อความของท่านว่า “...ออกพระพิพิธราชา ซึ่งเรียกกันให้เขียนไปว่า เพทราชา เป็นผู้บังคับบัญชาเหล่าช้างและเหล่าม้าท่งปวงอยู่ และนับว่าเป็นกรมที่ใหญ่โตกรมหนึ่งแห่งราชอาณาจักร...ล้วนอยู่ใต้บังคับบัญชาออกพระพิพิธราชาทั้งสิ้น ซึ่งแม้จะมีบรรดาศักดิ์เป็นเพียง ออกพระ ก็ยังมีศักดิ์มีอำนาจยิ่งใหญ่ประชาชนพลเมืองก็รักมาก...”^{๑๐}

๘. พระราชพงศาวดาร เล่มเดียวกัน หน้า ๑๔๑

๙. ม. ลาอุแบร์, ราชอาณาจักรสยาม แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร. สำนักพิมพ์ก้าวหน้า กรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๕๔๐ เล่มหนึ่ง หน้า ๓๘๘.

๑๐. เล่มเดียวกัน หน้า ๓๘๘

ส่วนบาทหลวงคาซาร์ตลงข้อความไว้เพียงสั้นๆ จนกลายเป็นปริศนาไปว่า “...คณะ
ทูต (ฝรั่งเศส) ได้เข้าพบบุคคลผู้หนึ่ง ซึ่งคาซาร์ตระบุชื่อว่า Elephant Prince ผู้ถือกำเนิด
วันเดียวกับสมเด็จพระนารายณ์เป็นเจ้า...”^{๑๑}

คาซาร์ตบันทึกข้อความนี้ไว้เมื่อท่านร่วมกับคณะทูตฝรั่งเศสเข้ามาสู่กรุงศรีอยุธยา
กับคณะทูตชุด เซอวาเลียร์ เดอโชมองต์ ใน ค.ศ. ๑๖๘๕ ข้อความสั้นๆ เช่นนี้ ให้ความ
เข้าใจเป็นข้อมูลไว้เป็น ๓ ประเด็น คือ ๑) ท่านผู้นี้เป็นเจ้า ไม่ใช่ข้าราชการ ๒) ท่าน
ผู้นี้บังคับบัญชากรมคชบาล ซึ่งพระราชพงศาวดารใช้คำว่า “จางวาง” และ ๓) ท่านผู้นี้
เกิดร่วมวัน, เดือน, ปี, กับสมเด็จพระนารายณ์เป็นเจ้า หรือร่วม “สหทินชาติกับสม-
เด็จพระนารายณ์”

การที่คาซาร์ต และเดอลาตูแบร์ ต่างบันทึกเรื่องราวในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์
ในเรื่องพระเพทราชา เมื่อเอามารวมกันเข้า ก็จะได้ผลดังนี้ พระเพทราชาถือกำเนิดร่วม
วัน, เดือน, ปี กับเจ้าฟ้านารายณ์ และท่านได้รับพระราชทานนามร่วมกับสมเด็จพระ
นารายณ์ และเมื่อมาผนวกกับความจากพระราชพงศาวดารเกี่ยวกับโกษาธิบดีขุนเหล็กเข้า
ด้วย ก็จะรวมผลได้ว่า เจ้าฟ้านารายณ์ พระเพทราชา และขุนเหล็ก ถือกำเนิดร่วมปี
คือร่วมสหชาติกัน และเจ้าฟ้านารายณ์มีพระนมอยู่สองคือ แม่ของพระเพทราชาและ
เจ้าแม่วัดคุตสิต

ปัญหาที่ยังตีไม่แตก คือ ใครเป็นพ่อของพระเพทราชาและขุนเหล็ก

พระราชพงศาวดาร ระบุถึง แม่ของขุนเหล็กทูลลา (ออกจากพระราชวัง) ไปตั้ง
“พระตำหนักอยู่ที่ใกล้พระอารามวัดคุตสิต” ถ้าแม่ของขุนเหล็กเป็นผู้หญิงสามัญ ทำไม่
พระราชพงศาวดารจึงไม่ใช่คำว่าไปสร้างบ้านอยู่ที่ใกล้พระอารามวัดคุตสิต นี่กลับใช้คำว่า
ไปตั้ง “พระตำหนัก” อันเป็นศัพท์แสงใช้สำหรับเจ้านายไม่ใช่บ้านราษฎรสามัญ

บางทีแคมเฟอร์จะให้ข้อมูลเพิ่มเติมในเรื่องเหล่านี้ได้บ้าง แคมเฟอร์ระบุว่า
“วันที่ ๑๒ มิถุนายน ค.ศ. ๑๖๙๐...มารดาแท้ของโกษาปานล่วงลับไปแล้ว เมื่อ ๑๕ เดือน
ก่อน” นี่ก็ต้องหมายความว่า เจ้าแม่วัดคุตสิตวายชนม์แต่เดือนมีนาคม ค.ศ. ๑๖๘๙ ภาย

๑๑. ขจร สุขพานิช, บาทหลวงเยซุอิตชาวฝรั่งเศสผู้ประหลาด “ศิลาจารึก” ปีที่ ๑๔ เล่มที่ ๔ ฉบับ
พฤศจิกายน ๒๕๑๗

หลังวันสวรรคตของสมเด็จพระนารายณ์เพียง ๔ เดือน (วันสวรรคตของสมเด็จพระนารายณ์ คือ ๑๑ กรกฎาคม ค.ศ. ๑๖๘๘) การที่มารดาโกษาเหล็ก, โกษาปาน ทูลลาออกจากพระราชวังเมื่อผลัดเปลี่ยนแผ่นดินใหม่ ไปสร้าง “พระตำหนัก” อยู่ใกล้พระอารามวัดกุสุมิต และได้ใช้บันปลายของชีวิตที่พระตำหนักนี้เพียง ๔ เดือนก็วายชนม์ “เจ้าแม่ผู้เฒ่า” จึงได้รับขนานนามว่า “เจ้าแม่วัดกุสุมิต” สืบต่อมา

การที่มารดาเลี้ยงของโกษาปานวายชนม์ และมีการฉกฉวยอำนาจเมื่อวันที่ ๑๒ มิถุนายน ค.ศ. ๑๖๘๙ จึงไม่ใช่ศพ “เจ้าแม่วัดกุสุมิต” แต่เธอจะเป็นใคร เราต้องแสวงหาข้อมูลจาก Source อื่นต่อไป และพระอารามที่ทรงพระกรุณาโปรดให้สร้างเป็นอนุสรณ์ โดยฝังกระดูกและอัฐิไว้ใต้ดิน แล้วก่อพระเจดีย์บรรจุ “พระศพ” ไว้ตั้งแคมเฟอร์เล่าไว้ว่า อยู่ “ระหว่างแนวท่งสองของแม่น้ำเจ้าพระยาตรงข้างกรุง” คืออยู่คนละฟากกับกรุงศรีอยุธยา และที่วัดพระเจ้าแพ่งเชิงมีซากอารามเก่าอยู่หลายอาราม^{๑๒} จะเป็นอารามหนึ่งในหลายพระอารามนี้กระมัง (ปรากฏในแผนที่ของพระยาโบราณราชธานินทร์ว่ามี ๔ วัดคือ วัดร่อ วัดโคก วัดขอม และวัดมณฑป)

มีข้อมูลเกี่ยวกับสมเด็จพระศรีสุธรรมราชา อนุชาสมเด็จพระเจ้าปราสาททองว่า ท่านถูกสำเร็จโทษเมื่อวันที่ ๙ ตุลาคม ค.ศ. ๑๖๕๖ เป็นเดือนที่สามตั้งแต่ขึ้นครองราชย์^{๑๓} ข้อมูลนี้เทียบกับพระราชพงศาวดารได้ตีทีเดียว เพราะพระราชพงศาวดาร (ฉบับพระราชหัตถเลขา)^{๑๔} ระบุว่า “พระศรีสุธรรมราชาธิราชเสวยราชย์ได้สองเดือนกับยี่สิบวัน”

วันขึ้นเสวยราชย์ของสมเด็จพระนารายณ์ก็ควรวันเดียวกันนี้ คือ ๙ ตุลาคม ค.ศ. ๑๖๕๖ และวันสวรรคตของพระองค์ แคมเฟอร์ระบุไว้ว่า ๑๑ กรกฎาคม ค.ศ. ๑๖๘๙^{๑๕} ค.ศ. ๑๖๘๙ นี้หลักฐานจากที่อื่นๆให้ไว้ต้องกันว่า เป็น ค.ศ. ๑๖๘๘ ส่วนวันและเดือนตรงกันนี้เป็นข้อผิดพลาดของแคมเฟอร์ซึ่งข้าพเจ้าเคยพบครั้งแรก เพราะท่านเป็นคนละเอียด มีภูมิรู้แน่น ไม่น่าจะมาพลาดเช่นนี้เลย

๑๒. แคมเฟอร์, เด่มเดียวกัน หน้า ๓๕

๑๓. แคมเฟอร์, เด่มเดียวกัน หน้า ๓๕

๑๔. พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา โอเดียนสโคร์ เด่ม ๒ ตอน ๑ หน้า ๔๓

๑๕. แคมเฟอร์, เด่มเดียวกัน หน้า ๓๕

ในข้อมูลอื่นๆ เช่น พระเพทราชา สั่งจับพระอนุชาธิราช ๒ พระองค์ของ สมเด็จพระนารายณ์สำเร็จโทษด้วยท่อนจันทน์ที่เมืองลพบุรี ในข้อกล่าวหาว่า “พระอนุชาธิราชทั้ง ๒ พระองค์ ทรงผูกใจอยู่ข้างฟอลคอน” เมื่อเทียบกับข้อความในพระราชนิพนธ์พงศาวดารเรื่องเจ้าฟ้าอภัยทศ พระราชโอรสสมเด็จพระนารายณ์ ถูกสำเร็จโทษด้วยท่อนจันทน์ ที่วัดทราวาส เมืองลพบุรี เรื่องราวก็รับกันดี ยกเว้นแต่แคมเฟอร์กล่าวว่า พระอนุชาธิราช ๒ พระองค์ ถูกสำเร็จโทษ ไม่ใช่พระโอรสธิดาธิราช ในเรื่องนี้ สมเด็จพระนารายณ์ทรงมีพระราชานุญาตให้แต่งหนังสือพระราชนิพนธ์ว่า “เจ้าอภัยทศ หนังสือพงศาวดารว่าเป็นพระราชโอรสสมเด็จพระนารายณ์ แต่ตามจดหมายเหตุของฝรั่งที่ได้เข้ามาเมืองไทยในครั้งนั้นทุกฉบับ กล่าวความต้งกันว่า สมเด็จพระนารายณ์ไม่มีพระราชโอรส มีแต่พระราชธิดา”

ข้อมูลที่สำคัญเกี่ยวกับญาติโยมของพระเพทราชาที่แคมเฟอร์ให้ไว้คือ

“...he had always looked upon Petraatia as his most intimate friend, who was his Sister's Son, whose Sisters and Daughters were the King's Wives, and who besides having on all occasions expressed an abhorrence for the burden of a Crown had never given the King room to suspect him of so cruel a design. Under this grief he died two days after, being the eleventh of July 1689...”

ข้าพเจ้าจะพิจารณาแต่ข้อความที่อยู่ใน “อัญญประกาศ” เป็นข้อความเพียง ๑๓ คำ แต่มีความสำคัญมหาศาล สำคัญจนอาจรื้อฟื้นความเข้าใจเรื่องราชวงศ์บ้านพลูหลวงเสียใหม่ ว่า ราชวงศ์บ้านพลูหลวงจะมีจริงตามที่พระราชพงศาวดารว่าไว้หรือไม่ เพราะพระราชพงศาวดารในเรื่องพระอนุชาสมเด็จพระนารายณ์ ก็ว่าเป็นพระราชโอรสเสียแล้ว ในเรื่องราวเครือญาติของผู้อื่นมิใช่ไขว่เขวยิ่งขึ้นหรือ ข้อความอัญญประกาศ แปลได้ว่า “(พระเพทราชา) เป็นโอรสของพระพี่นาง (ของสมเด็จพระนารายณ์) ส่วนพระขนิษฐาและพระธิดา (ของพระเพทราชา) เป็นบาทบริจาริกาของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (พระนารายณ์)”

๑๖. ดำรงราชานุภาพ เล่มเดียวกับหมายเหตุ ๒ เชียงรด หน้า ๑๕๑

อ่านคำแปลของตัวเองแล้วรู้สึกงง ๆ จึงขอทำความเข้าใจเสียใหม่ด้วยถ้อยคำธรรมดาว่า “พี่สาวใหญ่ของสมเด็จพระนารายณ์มีบุตรชื่อพระเพทราชา และน้องสาวและบุตรสาวของพระเพทราชา เป็นนางห้ามในสมเด็จพระนารายณ์” ตามศักดิ์ พระเพทราชาเป็นหลาน (น้า) สมเด็จพระนารายณ์ (และก็เป็นอื่น ๆ อีก) แต่แคมเฟอร์ไม่ได้บอกว่าใครคือพ่อของท่าน แต่เมื่อพี่สาวใหญ่ของสมเด็จพระนารายณ์ให้กำเนิดแก่พระเพทราชา ก็พอดีเจ้าฟ้านารายณ์ประสูติ เด็กทั้งสองจึงได้ร่วมนมกันมา

เมื่อเป็นเช่นนั้น แม่ของพระเพทราชาก็ต้องอยู่ในวังหลวง และแม่ของโกษาธิบดี เหล็กก็ต้องอยู่ในวังหลวงด้วย จึงจะสามารถถวาย “นม” ให้เจ้าฟ้านารายณ์ได้ เพราะตามข้อมูลจากพระราชพงศาวดาร แม่ของโกษาเหล็กเป็น “พระนม” สมเด็จพระนารายณ์ และตามข้อมูลของลาลูแบร์ แม่ของพระเพทราชาก็เป็น “พระนม” ของสมเด็จพระนารายณ์ด้วย

แต่ใครเป็น “พ่อ” ของโกษาเหล็ก ใครเป็นพ่อของพระเพทราชา ข้าพเจ้ายังไม่พบจดหมายเหตุใด ๆ บอกไว้

ในชั้นนี้จึงขอขมวดข้อมูลต่าง ๆ เก็บสะสมไว้เป็น “ธนาคารข้อมูล” ดังนี้

แม่ของโกษาเหล็ก โกษาปาน ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ ลาออกจากวังไปตั้ง “พระตำหนัก” อยู่ข้างอารามวัดตุสิต จึงได้นามว่า เจ้าแม่วัดตุสิต เจ้าแม่วัดตุสิตมีบทบาทเข้าไปเฝ้าสมเด็จพระนารายณ์ยังเมืองลพบุรี กราบทูลขอพระราชทานโทษให้ออกหลวงสรศักดิ์ (เรื่องทำร้ายร่างกายออกญาวิไชยเณทร์ เพราะออกญาวิไชยเณทร์ให้สีกเอาภิกษุสามเณรออกทำราชการ) นี่เป็นข้อมูลตามพระราชพงศาวดาร

ส่วนแม่ของพระเพทราชา เป็นพี่สาวใหญ่ของสมเด็จพระนารายณ์ (ตามข้อมูลของแคมเฟอร์) เช่นนี้ต้องหมายความว่า แม่ของพระเพทราชาร่วมพระราชบิดากับสมเด็จพระนารายณ์คือ สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ทรงเป็นพระราชบิดาของแม่พระเพทราชา ส่วนใครจะเป็นพ่อของพระเพทราชา เรายังไม่ทราบ

พระเพทราชาจึงมีทั้งตาเป็นพระเจ้าแผ่นดิน (คือพระเจ้าปราสาททอง) และมีน้าเป็นพระเจ้าแผ่นดิน (คือสมเด็จพระนารายณ์) การที่พระเพทราชามีภักดิ์รับทั้งสองเป็น

ตาและป็นน้ำเช่นนี้ และได้เป็นจางวาง “กรมช้าง” ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ด้วย การที่บาทหลวงตาขาร์ตระกูลท่านว่า “Elephant Prince” จึงรักกันได้ดีกว่า ท่านเป็น เจ้าราชินีกุล ไม่ใช่ขุนนางธรรมดา

ท่านได้เข้าประชุมเสนาบดีตอน นายพล เด ฟาร์ช คุมทหารฝรั่งเศสจะเข้ามา ประจำที่ป้อมบางกอก และได้คัดค้านเสียงข้างกร้าวอยู่แต่ผู้เดียว แต่ก็คัดค้านไม่สำเร็จ การคัดค้านเรื่องทหารฝรั่งเศสจะเข้าประจำป้อมบางกอก สมเด็จพระนารายณ์มิได้ทรงถือ เป็นความผิดต่อแผ่นดิน

ท่านได้เป็นผู้สำเร็จราชการ ตอนสมเด็จพระนารายณ์ทรงประชวร และท่านได้ รับคำร้องทุกข์จากราชบุรุษเมืองบางกอก ถูกทหารฝรั่งเศสข่มเหงรังแก จนรับปากกับท่าน สังฆราชภิกษุสงฆ์ จะขจัดปัดเป่าให้ (ตามข้อมูลของบาทหลวงเดอบาส)

ในที่สุดท่านจึงเข้ายึดอำนาจการปกครอง ขบีไล่ทหารฝรั่งเศสให้ออกไปนอก พระราชอาณาจักร ส่วนตัวประกอบอื่นๆ เช่น ออกญาวิไชยเณทร์ พระปีย์ ตลอดจน เจ้าฟ้าอภัยทศ เจ้าฟ้าอภัย ที่ฝากฝังเข้าข้างออกญาวิไชยเณทร์ ท่านก็ให้ประหารหรือ สำเร็จโทษ เพราะเป็นศัตรูตัวสำคัญของแผ่นดิน จะเอาไว้ไม่ได้

การที่แคมเฟอร์ ระบุว่า พระเพทราชา “having on all occasions expressed an abhorrence for the burden of the Crown” คือ “ในทุกโอกาส (พระเพทราชา) แสดงความเอือมระอาในภาระหนักของพระมหากษัตริย์” ก็คงเป็นจริงตามนิสัยไม่ชอบ การเป็นพระมหากษัตริย์ เพราะพระราชภาระธุระมหาศาล แต่เมื่อได้รับทราบความเดือด ร้อนของราษฎรอันเนื่องมาจากนโยบาย “ชักศึกเข้าบ้าน” ของสมเด็จพระนารายณ์ การ จะแก้ไขความเดือดร้อนของราษฎรก็จำต้องขบีไล่ทหารฝรั่งเศสให้ออกไปเสียจากราชอาณา จักร คือทั้งเมืองบางกอกและเมืองมะริด การจะปฏิบัติตามนโยบายนี้ได้อีกคือ ต้องขึ้น เป็นพระเจ้าแผ่นดินเสียเอง พระเจ้านาคือสมเด็จพระนารายณ์ก็ทรงประชวรอยู่ และท่าน ก็เป็นผู้สำเร็จราชการอยู่แล้ว มีอำนาจสิทธิขาดอยู่ในมือ เรื่องราวที่ปรากฏในจดหมาย เหตุของบาทหลวงเดอบาสแสดงภาวะความเดือดร้อนบนป่วนของบ้านเมืองในตอนนี้ ประ- กอบกับข้อมูลอื่นๆ ที่แคมเฟอร์ให้ไว้ด้วย จึงเป็นข้อมูลที่สำคัญแสดงสาเหตุและเหตุการณ์

แวดล้อมในการเปลี่ยนแผ่นดิน โดยเปลี่ยนนโยบายการต่างประเทศของสมเด็จพระนารายณ์
นั่นเอง

หมายเหตุท้ายเรื่อง

ข้าพเจ้าได้ข้อมูลในบทความนี้จากข้อเขียนของ แคมเฟอร์ คนเยอรมัน เกิด
ในแคว้น Westphalia และเข้ามารับหน้าที่เป็นนายแพทย์ประจำบริษัทค้าขายของฮอลันดา
เข้ามายังกรุงศรีอยุธยาใน ค.ศ. ๑๖๙๐ ปีที่ ๒ ในแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา (หรือ
สมเด็จพระมหาบุรุษตามที่ระบุไว้ในพระราชพงศาวดาร)

พระเพทราชาเป็นเจ้านายโดยพระราชมารดาๆ เป็นราชธิดาสมเด็จพระเจ้า-
ปราสาททอง และยังเป็น “พระนมเอก” เจ้าฟ้านารายณ์ด้วย

เจ้าฟ้านารายณ์ ผู้ร่วมนมกับพระเพทราชา จึงเป็น “พระเจ้าน้า” ของพระ-
เพทราชาด้วย เพราะ “พระนมเอก” ผู้เป็นพี่สาวเจ้าฟ้านารายณ์ตามข้อมูลของแคม-
เฟอร์

ถ้าแคมเฟอร์ไม่ได้ให้ข้อมูลนี้ไว้ พวกเราปัจจุบันจะไม่เข้าใจว่า พระเพทราชา
เป็นใครมาก่อน เป็นขุนนางในบรรดาศักดิ์ “ออกพระเพทราชา” หรือจะเป็น “เจ้า”
ถ้าเป็นเจ้าจะเป็นโดยสืบสายมาจากใคร

แม้แต่ฝรั่งแต่ก่อน คือ ลาลูแบร์ ยังเข้าใจว่า พระเพทราชาเป็นขุนนางในบรร-
ดาศักดิ์ “ออกพระ”

บัดนี้เราได้ข้อมูลจากแคมเฟอร์ว่า ท่านเป็นเจ้าราชินีกุล ไม่ใช่ขุนนาง ความ
สงสัยไม่สะดวกใจในเรื่องท่านเข้าประชุมเสนาบดี และท่านได้รับแต่งตั้งเป็นผู้สำเร็จราช-
การในขณะที่พระเจ้าอยู่หัวทรงประชวรก็หมดไป เพราะท่านเป็นเจ้านาย ไม่ใช่ขุนนาง
ถึงแม้จะเป็นเพียงเจ้านายโดยมีแม่เป็นราชธิดาของสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง

ข้อมูลนี้ ให้ความกระจ่างแก่เราว่า พระเพทราชาเป็นใครแน่ เป็นความก้าว
หน้าในวงวิชาการประวัติศาสตร์ไทยอีกก้าวหนึ่ง เป็นการก้าวหน้าจากข้อมูลของแคมเฟอร์

ราชทินนาม “พระเพทราชา” เป็นราชทินนามโคตเดียว จะไม่มีท่านผู้อื่น
ทรงราชทินนามนี้ เป็นราชทินนามพิเศษสำหรับเจ้านายทางราชินิกุล ผิดกับราชทินนาม
เจ้านายทางราชวงศ์โดยตรง เช่นพระรามศวร พระอินทราชา เราจะพบทั้งสองราช-
ทินนามนี้ หลายองค์ต่างยุคต่างสมัยกัน ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา

ข้าพเจ้าได้ทราบมานานแล้วว่า เรื่องราวของแคมเฟอร์เข้ามากรุงศรีอยุธยา
ฯพณฯ ดิเรก ชัยนาม ได้แปลและตีพิมพ์ไว้นานแล้ว แต่ข้าพเจ้าจะยังไม่หยิบหนังสือ
ของท่านออกอ่าน โดยเกรงจะทำให้ข้อเขียนของข้าพเจ้าต้องคล้อยตามอิทธิพลข้อเขียน
ของท่าน จึงเมื่อข้าพเจ้าเขียนบทความนี้เสร็จจึงพยายามแสวงหาหนังสือ ฯพณฯ ดิเรก
ชัยนาม มาอ่านดู แต่ก็ยังหาไม่ได้ ได้แต่ฉบับ อ. สายสุวรรณ แปล (ตีพิมพ์ในงาน
ฉาปนกิจ นายร้อย ศยามานนท์ ๒๔ มกราคม ๒๕๐๘) แม้คำแปลนี้ ผิดกับความเข้าใจ
ของข้าพเจ้าอยู่บ้าง แต่ก็ไม่สำคัญนักจึงขอผ่านไป

พิมพ์ครั้งแรกใน วารสารประวัติศาสตร์ ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑ มกราคม-เมษายน ๒๕๑๙

กรุงศรีอยุธยาแตกเพราะอะไร

กรุงศรีอยุธยา แตกเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ เป็นการแตกอย่างสิ้นเชิงไม่มีข้อสงสัยสิ่งใดแต่เป็นการเสียกรุงจริง ๆ เพียงครั้งเดียว คือ ครั้น เพราะการเสียกรุงในครั้งพระเจ้าบุเรงนอง เมื่อ พ.ศ. ๒๑๑๒ คือเมื่อราว ๒๐๐ ปีก่อน เป็นการเสียกรุงเพราะพระยาจักรีเป็นไส้ศึกเปิดประตูให้ บุเรงนองล้อมกรุงอยู่ราวสี่เดือนก็ตีไม่ได้ แต่การเสียกรุงครั้งหลังพม่าล้อมกรุงอยู่ราว ๑๔ เดือน พม่าเอาไฟสุ่มกำแพงเมือง รากกำแพงทรุดลง พม่าก็กรูเข้าเมืองได้ กรุงศรีอยุธยาจึงถึงพินาศเป็นครั้งแรกนับแต่สร้างกรุงมาเป็นเวลา ๔๑๗ ปี

ผู้เขียนเคยอ่านเรื่องราวตอนนั้นในพระราชพงศาวดาร ก็ไม่ได้ความกระจ่างอ่านหนังสือ “ไทยรบพม่า” พระนิพนธ์สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ก็ได้รับความไม่กระจ่างอีกเช่นเดียวกัน มีการกล่าวตรงกับพระราชพงศาวดารบ้าง มีการอธิบายจุดมุ่งหมายของพม่าขัดกับหลักฐานที่ปรากฏในพงศาวดารพม่าบ้าง และสำคัญที่สุดก็คือ องค์พระนิพนธ์ ทรงกล่าวว่า “ในชั้นแรกพม่าตั้งใจเพียงจะมาตีปล้นตามหัวเมืองไทย...เพราะฉะนั้น พระเจ้ามังระจึงมิได้เสด็จมาเองให้เป็นพระเกียรติยศเหมือนอย่างพระเจ้าหงสาวดี และพระเจ้าอลองพญา” ถ้อยคำที่อ้างมาเช่นนั้น ผิดไปจากเรื่องราวที่ปรากฏในพงศาวดารพม่า พงศาวดารพม่าจึงเป็น source ที่จะอธิบายข้อสงสัยนี้ได้ ดังเรื่องต่อไปนี้

ในประการแรกจะขอกล่าวชี้แจงว่า ผู้แต่งพระราชพงศาวดาร (จะเป็นผู้ใดไม่ปรากฏชื่อ) เมื่อแต่งพระราชพงศาวดารตอนนั้นในปลายรัชกาลที่ ๑ ก็ยังไม่ทราบสาเหตุใดกรุงศรีอยุธยาจึงต้องแตกไปเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ จึงเขียนเรื่องราวเป็นทำนองว่า พระเจ้าอังวะดำรัสให้มังมหานรธาเป็นแม่ทัพคุมทัพมาตีเมืองทวาย เมืองตะนาวศรี แต่ปลาย พ.ศ. ๒๓๐๗ ครั้นตีได้ ๒ เมืองนั้นแล้วก็ยกติดตามมาตีเมืองชุมพรได้ จึงปรึกษากันว่า เรามาตีเมืองทวายได้ บัดนี้หาผู้ใดจะต้านทานทแกล้วทหารเราไม่ ควรเราจะเข้าไปชิงเอาซึ่ง

เสวตฉัตร ณ กรุงเทพมหานคร เป็นความชอบถวายพระเจ้าอังวะเห็นจะได้โดยสะดวก ครั้นปรึกษาร่วมกันแล้วก็ดำเนันทัพเข้ามาตีเมืองเพชรบุรี เมืองราชบุรี เมืองกาญจนบุรี ผู้แต่งพระราชพงศาวดารเขียนไว้เช่นนี้ ก็ตรงกับท้องคณิพันธ์หนังสือ “ไทยรบพม่า” ทรงนิพนธ์ว่า “ในชั้นแรกพม่าตั้งใจเพียงจะมาตีปล้นตามหัวเมืองไทยอย่างที่เราเรียกในภาษาอังกฤษว่า raid แล้วแต่จะเข้ามาได้เพียงไหนก็จะเข้ามาเพียงนั้น ถ้าเห็นว่าถ้าไทยมีกำลังมากนักรักจะถอยกลับไป” ข้อความทั้งสองนี้มีความหมายอย่างเดียวกัน

แต่พงศาวดารพม่ากล่าวไว้อีกอย่างหนึ่ง คือกล่าวไว้ว่า เมื่อพระเจ้ามังระได้ราชสมบัติในเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๓๐๖ ยัรธราชพิธีราชาภิเษกอยู่ ได้ทรงวางแผนการที่จะตีกรุงศรีอยุธยาแต่ครั้งนั้นแล้ว โดยประการแรกทรงเพี้ยศแม่ทัพพม่า ชื่อภักยคามินี เป็นเนเมียวสีหบดี ให้เป็นผู้ปกครองเมืองเชียงใหม่ ให้ระดมกำลังชายฉกรรจ์ในเขตแคว้นไทยใหญ่ล้านนา และล้านช้างเข้าเป็นกองทัพ โดยมีจุดหมายจะมาโจมตีกรุงศรีอยุธยา เนเมียวสีหบดีถวายบังคมลาจากกรุงรัตนสิงห์ แต่เดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๓๐๖ ด้วยไพร่พลในชั้นแรกจำนวน ๒๐,๐๐๐—มีช้าง ๑๐๐ เชือก ม้า ๑,๐๐๐ ตัว

แล้วพระองค์แต่งตั้งแม่ทัพพม่าอีกท่านหนึ่งชื่อมหานรธา ให้คุมทัพอีก ๒๐,๐๐๐ ช้าง ๑๐๐ เชือก ม้า ๑,๐๐๐ ตัว ลงมาตีเมืองทวาย มะริด ตะนาวศรี แล้วให้เข้ามาทางเมืองราชบุรี ตีเมืองเพชรบุรี ไซยา ชุมพร กาญจนบุรี และสุพรรณบุรี เมื่อได้เมืองเหล่านั้นแล้วให้รอทัพอยู่ที่เมืองสุพรรณบุรี จนกว่าจะได้รับคำสั่งต่อไป

การที่พระเจ้ามังระทรงวางแผนการโจมตีกรุงศรีอยุธยาก่อนเข้าพิธีราชาภิเษก เช่นนี้เป็นการแสดงแผนการแบบใหม่ ซึ่งไม่เคยปรากฏมาก่อน คือกำหนดจุดตั้งทัพที่เชียงใหม่แห่งหนึ่ง ที่เมืองทวายอีกแห่งหนึ่ง เมื่อพร้อมกันเมื่อใดก็จะได้มีบัญชาให้รุกเข้ามาทั้ง ๒ ทางเป็นแบบคีมหนีบ หรือ pincer movement แผนยุทธศาสตร์แบบคีมหนีบนี้ ในระยะหลังแม่ทัพนายกองของฮัตเลอร์ได้นำมาใช้เป็นผลสำเร็จในสมัยเราเอง นี่เห็นได้ว่าพระเจ้ามังระ ซึ่งต่อมาได้ย้ายเมืองหลวงมาตั้งที่เมืองอังวะ เป็นผู้ทรงริเริ่มแผนการยุทธแบบ pincer movement ก่อนฮัตเลอร์ร่วม ๒๐๐ ปี

พระเจ้ามังระทรงมีบัญชาเป็นแนวทางให้แม่ทัพทั้งสองปฏิบัติด้วย คือว่าถ้าเมืองใดต่อรบสู้ทัพพม่า เมื่อตีได้ก็ให้จับเจ้าเมืองและผู้คนเป็นเชลยส่งมากรุงอังวะ บ้านเมืองให้เผาให้พินาศไป แต่ถ้าเมืองใดยอมอ่อนน้อมก็อย่าให้ทำลายเมืองนั้น ให้เกณฑ์ชายฉกรรจ์เข้าสมทบในกองทัพ เพื่อเป็นกำลังรบต่อไป แม่ทัพพม่าทั้งสองปฏิบัติตามพระบัญชา เมืองใดที่ต่อสู้ขัดขืนก็ทำลายเสีย ส่วนเมืองที่ยอมอ่อนน้อมวางอาวุธ เช่นกรุงลานช้าง เมืองแพร่ น่าน ลำพูน พะเยา เชียงของ เชียงราย เนเมียวสีหบดีได้ชายฉกรรจ์จากเมืองเหล่านี้เกณฑ์เข้ามาสมทบในกองทัพอีกเป็นอันมาก ทหารในกองทัพของเนเมียวสีหบดีจากจำนวน ๒๐,๐๐๐ ในขั้นแรก เมื่อมาตั้งทัพประชิดกรุงศรีอยุธยาก็มีเพิ่มขึ้นเป็นกว่า ๗๐,๐๐๐ คน ส่วนกองทัพมหาษานนี้ก็ได้ชายฉกรรจ์ที่ยอมอ่อนน้อมเข้ามาสมทบไพร่พลเมื่อมาตั้งอยู่ใกล้วัดกุฎาทองก็มีเพิ่มขึ้นเป็นเท่า ๕๐,๐๐๐ คน

ด้านเนเมียวสีหบดีลงมาตั้งอยู่เหนือพระนครที่วัดป่าฝ้าย ปากน้ำพระประสบห่างจากกรุงราว ๔๐ เส้น แต่เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๓๐๘ ส่วนทัพมหาษานก็เคลื่อนจากสุพรรณบุรีมาตั้งอยู่ข้างวัดกุฎาทองทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของกรุงศรีอยุธยาในเวลาไล่เรี่ยกัน

เมื่อกองทัพทั้งสองเข้ามาประชิดกรุงในปลาย พ.ศ. ๒๓๐๘ เช่นนี้แล้ว มีเหตุใหญ่เกิดขึ้นทางกรุงอังวะซึ่งจะอธิบายว่า เพราะเหตุใหญ่ที่พระเจ้ามังระจึงเสด็จเป็นจอมทัพเข้ามายุทธกรุงศรีอยุธยาไม่ได้ เพราะว่าแต่พระเจ้ามังระจะเสด็จไม่ได้ แม้แต่แม่ทัพพม่าผู้มีชื่อเสียงอีกผู้หนึ่งพระองค์ก็จำต้องสำรองตัวไว้เพื่อไปปราบเหตุใหญ่ที่เกิดขึ้นในเวลานั้น ท่านผู้นี้คือ อะแซหวุ่นกี้ ซึ่งพม่าขนานนามในภาษาของเขาว่า วุ่นขี้มหาสีหสุระ

เหตุใหญ่ที่เกิดขึ้นในครั้งนั้น แต่แรกก็เป็นเรื่องหุยมหิมาทางพรมแดนระหว่างพม่ากับจีน คือ พ่อค้าจีนคนหนึ่งนำสินค้าเข้ามาขายทางเมืองบ้านหม้อในแคว้นไทยใหญ่ สินค้าถูกเจ้าหน้าที่พม่าลักโขมย เมื่อไปฟ้องร้องผู้ควบคุมเมืองบ้านหม้อก็ไม่ได้ของคืน จึงนำเรื่องราวไปร้องทุกข์ต่อเจ้าหน้าที่จีนแคว้นยูนนาน ยังมีพ่อค้าจีนอีกผู้หนึ่งนำสินค้าเข้ามาขายที่เมืองเชียงตุง เจ้าหน้าที่พม่าผู้ซื้อสินค้าเมื่อซื้อแล้วไม่ยอมชำระเงิน พ่อค้าจีนติดตามทวงถามเกิดเป็นปากเสียงกันขึ้น ฝ่ายคนจีนถูกฆ่าตายคนหนึ่ง ก็นำเรื่องกลับ

ไปร้องเรียนต่อเจ้าหน้าที่จีนในมณฑลยูนนาน มูลเหตุแห่งการทะเลาะวิวาทก็มีเพียงเท่านั้น แต่พวกเจ้าฟ้าไทยใหญ่ซึ่งลี้ภัยอยู่ ณ มณฑลยูนนานกระพือเรื่องให้ใหญ่ขึ้นเจ้าหน้าที่จีนที่ ยูนนานจึงนำเรื่องบนทูลเสนอจักรพรรดิ เขียนลงจักรพรรดิมีบัญชาให้นำทัพเข้าไปตี เมืองเชียงตุง เป็นการตอบแทนที่ฝ่ายจีนต้องเสียชีวิต ทางกรุงอังวะจึงต้องส่งอะแซหวุ่นกี้ ให้คุมทหาร ๒๐,๐๐๐ ออกมาขับไล่ทัพจีนอะแซหวุ่นกี้ถวายบังคมลาพระเจ้าอังวะออกมา ปฏิบัติงานคราวนี้แต่เดือน ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๐๙ อันที่จริงทัพของอะแซหวุ่นกี้เป็นทัพที่ ๒ เพราะมีทัพพม่าทัพแรกได้ออกไปปฏิบัติการไล่ทัพจีนก่อนหน้านั้นแล้ว แต่คงปฏิบัติกิจ การไม่สู้ได้ผลนัก จึงจำต้องสั่งให้อะแซหวุ่นกี้นำทัพออกไปเอง นี่ตรงกับเหตุการณ์ที่กรุง ศรีอยุธยาตอนกองทัพพม่าที่ล้อมกรุงอยู่ค้างผ่น ไม่ยอมถอยทัพตั้งแต่ก่อน

การที่กองทัพพม่าทั้ง ๒ กอง ประชิดติดกรุงศรีอยุธยาตลอดหน้าผ่นใน พ.ศ. ๒๓๐๙ พงศาวดารพม่ากล่าวไว้ว่า “ในเมื่อฤดูฝนย่างเข้ามา ลูกทัพนายกองพม่าก็เสนอ ต่อมหานรธา ซึ่งขณะนั้นได้ตั้งตนเป็นแม่ทัพใหญ่ บัญชาการทัพที่ล้อมกรุงว่าขอให้ถอย ทัพเสียเถิด เพราะในไม่ช้าน้ำก็จะไหลหลากมาท่วมทุ่งเป็นทะเลใหญ่ ข้างม้าผู้คนก็จะไม่มีที่อาศัย แต่มหานรธาไม่ยอมถอย.... กลับสั่งให้ลูกทัพนายกองออกไปต้อนระคมบรรดา วัวควายของชาวบ้านไว้เป็นเสบียง ให้ต้อนช้างม้าไปเลี้ยงดูในที่สูง ให้สร้างบ่อน้ำขึ้น ไว้เป็นที่อยู่อาศัย และให้ระคมการปลุกข้าวในระหว่างที่ว่างศึก บรรดาลูกทัพนายกอง ทั้งหลายต่างก็เห็นชอบด้วยและปฏิบัติตาม คำสั่งนั้นผ่านไปได้ ๕ วัน น้ำก็เริ่มไหลขึ้นมา ทหารพม่าจึงต่อเรือขึ้นใช้เป็นอันมาก”

ว่าที่จริงมหานรธาเคยเป็นแม่ทัพรอง เนเมียวสีหบดี ในขณะที่ไปตีเชียงใหม่ ใน แผ่นดินพระเจ้ามังลอก แต่บัดนี้จะเพราะเหตุใดพงศาวดารพม่าไม่ได้บอกไว้ ท่านกลับ แสดงตัวเป็นแม่ทัพใหญ่ ว่ากล่าวบัญชาการโดยเด็ดขาด และเนเมียวสีหบดีก็เห็นด้วย ไม่คัดค้าน

พงศาวดารพม่ากล่าวถึงการสู้รบ บ้างกันพระนครของชาวกรุงศรีอยุธยา มีการระบือขุนนางไทยหลายท่าน แต่ละท่านยกทัพออกมาที่ต่างฝ่ายแพ้แก่พม่าทุกครั้ง มี ยกเว้นอยู่ครั้งหนึ่ง ที่ทัพพม่าต้องถอยหนีเกือบจะแตกพ่าย แต่ด้วยทัพของเนเมียวสีหบดี

หนุนเนื่องขึ้นมาระคมโจมคิทหารไทยทางด้านหลัง ท้าไทยจึงต้องถอยเข้ากรุง แม่ทัพไทย
ที่ยกออกไปโจมตีม่าเกือบประสบความสำเร็จ พงสาวดารพม่าระบุชื่อไว้ให้คือ พระยา
ตาก ท่านผู้ต่อมาเรารู้จักทราบแล้วว่าคือผู้กอบกู้เอกราชของชาวไทย ในนามสมเด็จพระ
เจ้าตากสินกรุงธนบุรี

ในขณะที่การสู้รบป้องกันพระนครประชิดติดพันกันเมื่อสิ้นฤดูฝนแล้ว ทางกรุง
อังวะก็ยังวิตกกังวลเกี่ยวกับกองทัพจีนที่เข้ามาบุกรุกอาณาเขตพม่า คือเมื่อกองทัพจีนต้อง
พ่ายแพ้แก่อะแซหฺนุกัใน เดือน ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๐๙ ท้าจีนทัพที่ ๒ ก็ยกเข้ามาอีกใน
เดือนมกราคม ศักราชเดียวกัน ท้าที่สองของจีนได้สู้รบกับทัพพม่าและในที่สุดก็ต้องถอย
กลับออกไปเช่นทัพที่หนึ่ง และก่อนทัพที่ ๓ ซึ่งเป็นทัพใหญ่จะเข้ามาบุกรุกอาณาเขตพม่า
ในเดือน ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๑๐ เหตุการณ์ทางกรุงศรีอยุธยาที่เกิดขึ้นสองเรื่องคือ ในเดือน
เมษายน พ.ศ. ๒๓๑๐ กรุงศรีอยุธยาแตกแก่ข้าศึก และในเดือนตุลาคม ระหว่างวันที่
๑๔ ถึงวันที่ ๗ พฤศจิกายน ๒๓๑๐ คือระหว่าง ๑๕ วันนี้ พระเจ้าตากสิน กรุงธนบุรี
ก็ขับไล่ทหารพม่าที่ค่ายโพธิ์สามต้นให้แตกพ่ายไป (ในหลักฐานเก่าของเรากล่าวไว้ว่า
พระเจ้าตากยกทัพเรือเข้ามาทางปากน้ำ เมื่อข้างขึ้นเดือน ๑๒ และภายใน ๒-๓ วัน
ก็ตีทัพพม่าที่ธนบุรีและที่ค่ายโพธิ์สามต้นแตก หลักฐานของเราบอกไว้แต่เดือน ๑๒ ข้าง
ขึ้น แต่มิได้ระบุว่าค่ำ ผู้เขียนจึงต้องกล่าวว่าระหว่าง ๑๕ วันในข้างขึ้นเดือน ๑๒
นี้ที่เหตุการณ์กู่ชาติทำได้สำเร็จ

ตามหลักฐานของไทยระบุว่า กรุงศรีอยุธยาแตก เมื่อวันอังคาร เดือน ๕ ขึ้น
๙ ค่ำ ปีกุน จุลศักราช ๑๑๒๙ นี้ ตรงกับวันที่ ๘ เมษายน พ.ศ. ๒๓๑๐ แต่
พงสาวดารพม่าระบุวันเสียกรุงไว้ผิดกัน ๒ วัน ว่าเป็นวันพฤหัสบดี ขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือน
Tagu จุลศักราช ๑๑๒๙ นี้ก็ตรงกับวันที่ ๑๐ เมษายน พ.ศ. ๒๓๑๐ ก่อนที่จะเสียกรุง
หลายเดือน จะเป็นวันใดพงสาวดารพม่ามิได้ระบุไว้ ผู้ทำหน้าที่แม่ทัพใหญ่ คือ มหา
นรธา ถึงแก่กรรม out of illness คือป่วยตาย เนเมียวสีหบดีจึงเป็นผู้บัญชาการทัพใน
การล้อมกรุงแต่ผู้เดียว เนเมียวสีหบดีจึงทำเรื่องราวไปถวาย ณ กรุงอังวะให้ทราบ ผู้ถือ
หนังสือเดินทางไปถึงกรุงอังวะในวันที่ ๑๕ มกราคม พ.ศ. ๒๓๐๙ การถึงแก่กรรมของ

มหานรธา จึงเกิดขึ้นก่อนหน้านั้น ๒-๓ เดือน คือคงเกิดขึ้นในราวเดือน ตุลาคม เมื่อสิ้นฝนในสัปดาห์นั้น

เมื่อพม่าเข้ากรุงได้ และเข้าในพระบรมมหาราชวัง พงศาวดารพม่ากล่าวไว้ว่า ไม่พบพระเจ้าแผ่นดินสยามจนเข้ารุ่งขึ้น และระบุไว้ว่า พระเจ้าเอกทัศเสด็จสวรรคตใน ขณะที่ปลอมแปลงพระองค์หลบหนีออกจากพระราชวัง ถูกกระสุนปืนลูกหลง random shot ในขณะที่ต่างก็ว่าวันโกมลพม่า พงศาวดารพม่ายังได้กล่าวต่อไปว่า พระเจ้าเอกทัศมีพระมเหสี ๔ องค์ มีพระสนม ๘๖๙ และมีพระญาติวงศ์กว่า ๓๐ ส่วนปืนใหญ่น้อยมีอยู่ในท้องพระคลัง กว่า ๓๐๐๐ กระบอก และกระสุนปืนก็มีราว ๕๐,๐๐๐ นัด (แต่จะมีดินปืนเหลือมากน้อยเท่าใดไม่ได้กล่าวไว้) เนเมียวสีหบดีได้รับพระราชโองการ พระเจ้ามังระให้ทำลายกรุงให้ราบคาบ กวาดต้อนผู้คนและทรัพย์สินในท้องพระคลังนำไปกรุงอังวะ ทหารพม่าจึงได้ออกจากกรุงศรีอยุธยาในวันที่ ๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๑๐ คือหลังจากตีกรุงได้แล้วร่วมสองเดือน

เหตุที่เนเมียวสีหบดีไม่แต่งตั้งนายทหารพม่าชั้นผู้ใหญ่ให้คุมกำลังไว้รักษาพระนคร แต่กลับให้ทำลายกรุงเสียให้ย่อยยับและเรียกทัพกลับกรุงอังวะ ก็เพราะการสู้รบกับกองทัพจีนยังไม่เสร็จสิ้น เมื่อทัพจีนทัพที่ ๒ พ่ายแพ้ถอยกลับออกไปแล้ว ทัพจีนทัพที่ ๓ ซึ่งเป็นทัพใหญ่กว่าสองทัพแรก ก็ยাত্রาเข้าสู่อาณาจักรพม่า ทัพที่ ๓ นี้แบ่งออกเป็น ๒ กองทัพ มีพลรวมกัน ๖ แสนคน แม้ทัพหนึ่งเป็นพระอนุชาของจักรพรรดิเขียนหลง ส่วนแม่ทัพที่ ๒ เป็นพระราชบุตรเขย เนเมียวสีหสระซึ่งบังคับได้เลื่อนยศขึ้นเป็นเนเมียวมหาสีหสระ ได้รับบัญชาให้เข้าร่วมกองทัพของอะแซหวุ่นกี้ ยกออกไปยันและตีได้กองทัพจีน แต่เดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๓๑๐ แต่แรกทัพจีนได้ชัยชนะ รุกบเข้ามาจนห่างกรุงอังวะเพียงราว ๒-๓ คืบ แต่เมื่อทหารพม่ายืนหยัดต่อสู้ไม่ยอมถอย และใช้ยุทธวิธีตัดการลำเลียง ในที่สุดทัพจีนก็ต้องถอย พระอนุชาจักรพรรดิเขียนหลงถูกทัพพม่าล้อมไว้จนต้องปลงพระชนม์พระองค์เอง ส่วนราชบุตรเขยสามารถนำทหารที่เหลือถอยออกไปนอกเขตพม่าได้อย่างกระปรกระเปลี้ย

แม้แต่ได้พ่ายแพ้ต่อกองทัพพม่าถึง ๓ ครั้ง ๓ หน ทัพจีนทัพที่ ๔ รัพล ๕
แสน (ตัวเลขเหล่านี้ระบุไว้ในพงศาวดารพม่า) ก็ยাত্রาเข้ามาในดินแดนพม่าอีก
อะแนหฺวุ่นก็ต้องใช้วิธีระอุตสาหะตีตัดกำลังกองทัพจีนและล้อมทัพจีนไว้ ได้จนแม่ทัพจีนต้อง
ส่งคนออกมาขอเจรจาสงบศึก ทางฝ่ายพม่าได้ประชุมกัน เห็นพ้องต้องกันว่า ถึง
แม้จะปราบกองทัพที่ ๔ นั้นได้ อานุภาพของมหาอาณาจักรจีนก็ยังมียอู่อีกมากมายนัก คง
จะส่งทัพที่ ๕, ๖, ๗ เข้ามาเข้าย้าอาณาเขตพม่าอยู่เรื่อย ๆ ถ้าไม่ยอมยอมกันในครั้งนี้เรื่อง
ยุ่งยากต่าง ๆ ก็จะไม่มีความสิ้นสุด จึงตกลงทำสัญญาสันติภาพ ยอมให้ทหารจีนพร้อมด้วย
อาวุธยุทโธปกรณ์ออกไปนอกอาณาเขตพม่าได้ด้วยปลอดภัย กองทัพที่ ๔ ของจีนจึงถอยออก
ไป และนี่ก็เป็นการจบเรื่องราวยุ่งยากระหว่างพม่ากับจีน ในตอนหัวเลี้ยวหัวต่อที่สมเด็จพระ
พระเจ้าตากสินทรงมีเวลา ๓-๔ ปี ในการรวบรวมเขตแดนต่าง ๆ ในราชอาณาจักรไทย
ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันจนกว่า

ผู้เขียนได้กล่าวถึงแผนการยุทธศาสตร์ของพระเจ้ามังระว่า ทรงใช้แผนรุกราน
เป็นรูปคีมหนีบ ทางเหนือเป็นปากคีมที่ ๑ มีจุดตั้งรပ်อยู่ที่เชียงใหม่ และทางตะวันตก
เป็นปากคีมที่ ๒ มีจุดตั้งรပ်อยู่ที่เมืองทวาย แล้วจึงเริ่มบีบลงมาถึงกรุง เมื่อประชิดติด
พันพระนครแล้ว ก็โหมแรงบีบกระหน่ำโดยไม่คำนึงถึงฝนฟ้าหนาน้ำที่จะท่วมท้น และ
เมื่อฝ่ายไทยอ่อนแรงลงก็รุกเข้ามาตบ้อมประชิดติดกำแพงพระนคร บุคอุโมงค์เอาฟันสุม
รากลากกำแพงเมือง จนเมื่อกำแพงพังลงก็รุกกันเข้ามาฟันผู้คนในพระนคร เฉพาะในศึก
เสียกรุงใน พ.ศ. ๒๓๑๐ เนเมียวสีหบดีเคลื่อนคีมด้านเหนือลงมาจากนครเชียงใหม่เมื่อ
เดือน พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๐๘ ส่วนมหาราชก็เคลื่อนคีมฝ่ายตะวันตกเข้ามาทางเมือง
ราชบุรี เพชรบุรี แต่ราวเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๐๘ การที่ทัพทั้งสองเคลื่อนย้าย
ลงมาเป็นคีมหนีบในเดือนเดียวกันนี้ มิได้แสดงว่าทัพพม่าเป็นแต่เพียงกองโจร
ปรารธนาแต่จะปล้นสดมภ์ แต่เป็นแผนการที่วางไว้สำเร็จรูปที่กรุงอังวะแล้ว และเมื่อปาก
คีมพร้อมเพรียงกันแล้ว พระเจ้ามังระก็ทรงบัญชาให้เคลื่อนทัพทั้งสองลงมาในแบบรูปคีม
หนีบมหาศาล จนประสบความสำเร็จตีกรุงศรีอยุธยาได้ใน พ.ศ. ๒๓๑๐

แผนยุทธศาสตร์อันเดียวกันนี้ พระเจ้ามังระได้ทรงนำมาใช้อีกครั้งหนึ่ง ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าตากสินกรุงธนบุรี คือโปรดให้เนเมียวมหาสีหสุระระดมกำลังไพร่พลที่นครเชียงใหม่ ส่วนทางหัวเมืองมอญ โปรดให้อะแซหฺวุ่นกึ่งตองนั้นเลื่อนยศเป็นอัครหฺว่นคยีเป็นแม่ทัพใหญ่ คุมทหารเข้ามาทางไตรโยคแขวงเมืองกาญจนบุรี แต่เพราะสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ไม่ใช่พระเจ้าเอกทัศ และมีสหยาศึกคู่พระทัยชั้นเยี่ยมถึงสองพระองค์คือ สมเด็จพระพุทธยอดฟ้า และสมเด็จพระรามาธิบดีวรมหา เมื่อเนเมียวมหาสีหสุระเริ่มเคลื่อนพลลงมาจากนครเชียงใหม่ สมเด็จพระเจ้าตากสินก็เสด็จยกทัพขึ้นไปโจมตีจนเนเมียวมหาสีหสุระต้องแตกพ่ายหนีออกไปและพระองค์ยังได้ทรงให้ทัพไทยล้อมนครเชียงใหม่ ระดมโจมตีจนทัพพม่าในนครเชียงใหม่ต้องละทิ้งเมืองหนีออกไปจนพ้นราชอาณาจักรเขต คือไม่ทรงยอมให้กองทัพซึ่งเป็นปากคิมทางฝ่ายเหนือเคลื่อนย้ายลงมาได้เมื่อก่อเป็นรูปเป็นร่างขึ้นพระองค์ก็โจมตีให้แตกถอยออกไปจนถึงตัวไม้ติต แล้วพระองค์ก็ทรงรีบรุดลงมายังพระมหานคร (ในพระราชพงศาวดารกรุงธนบุรีระบุว่า พระองค์ทรงสั่งให้เผ่าพ่ายพ่ายเรืออย่างรีบด่วน จากตากถึงกรุงธนบุรีภายในเวลา ๑๐ วัน ซึ่งคงเป็นประวัติการณ์) ทรงบัญชาให้กองทหารทั้งหลายที่ปวงมั่งไปยันทัพพม่าของอะแซหฺวุ่นกึ่งทางไตรโยคได้ล้อมกองทหารจำนวน ๓๐๐๐ ของฉับกุงโป้วไว้นอกโซ่ ไม่มีแรงสู้รบยอมออกมาสวามิภักดิ์ จนกองทัพอะแซหฺวุ่นกึ่งเข้ามาทางไตรโยคไม่ได้ จึงต้องถอยกลับไปพัก ณ ที่เมืองเมาะตะมะและเข้ามาทางจังหวัดตากเมื่อสิ้นฤดูฝนแล้วจึงได้เกิดสู้รบกันขึ้นทางเมืองสวรรคโลก สุโขทัย และพิษณุโลก การที่อะแซหฺวุ่นกึ่งล้อมเมืองพิษณุโลกไว้ โดยที่สหยาศึกของสมเด็จพระเจ้าตากสิน กรุงธนบุรี ทรงบัญชาการป้องกันเมืองพิษณุโลก และมีทัพพระเจ้าตากสินทรงโจมตีอะแซหฺวุ่นกึ่งเป็นทัพกระหนาบ การศึกในตอนนั้นกำลังเข้มข้น ก็พอดีพระเจ้ามังระสิ้นพระชนม์ เจ้าจิงกูจา ราชบุตรได้ราชสมบัติทรงบัญชาให้ทัพพม่าถอยกลับหมดทุกทัพ อะแซหฺวุ่นกึ่งได้เมืองพิษณุโลกก็เช่นแต่เพียงเปลือกเมืองเสบียงอาหารในเมืองหมดสิ้นแล้ว การรบพุ่งในขั้นต่อไปกำลังอยู่ในระยะวิกฤต ยังไม่ทราบผลว่าใครจะแพ้ใครจะชนะพระราชโองการพระเจ้าจิงกูจามาถึงให้อะแซหฺวุ่นกึ่งและลูกทัพนายกองทั้งปวงถอย ทหารกลับยังกรุงอังวะ (เพื่อจะได้อะแซหฺวุ่นกึ่งเป็นกำลัง โอบอุ้มพระองค์ไว้บนบัลลังก์) ซึ่งท่านก็ต้อง

รับปฏิบัติตามกองทหารที่ไม่ทราบเรื่องก็ถูกทหารไทยล้อมระดมโจมตี ฝ่ายไทยได้เชลยและอาวุธยุทธโธปกรณ์ของพม่านำส่งมายังพระนครเป็นหลายครั้ง ยกสุดท้ายในการสู้รบระหว่างอะแซหวุ่นกี้ฝ่ายหนึ่งกับสมเด็จพระเจ้าตากสินกรุงธนบุรีอีกฝ่ายหนึ่งก็เป็นอันพักไป ไม่มีการสู้รบต่อมา ไม่มีฝ่ายใดแพ้ฝ่ายใดชนะ แผนยุทธศาสตร์ของพระเจ้ามังระ ซึ่งนำมาใช้ตีกรุงศรีอยุธยาได้ผล เมื่อนำมาใช้ในการโจมตีกรุงธนบุรีไม่สำเร็จ และเมื่อต่อมาพระเจ้าปดุงโอรสอีกองค์หนึ่งของอลองพญานำมาใช้โจมตีกรุงเทพมหานครในแผ่นดินสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ก็ไม่ได้ผลเช่นเดียวกัน ความเป็นอัจฉริยะในการรบพุ่งจึงเป็นพระเกียรติของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีและสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ทั้งนี้ได้หมายความว่าแผนยุทธศาสตร์ของพระเจ้ามังระไม่ได้ความ ความสำคัญขึ้นอยู่กับฝ่ายรับว่าถ้าเป็นบุคคล เช่นสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ แผนยุทธศาสตร์นั้นเป็นใช้ได้ผลแน่ไม่ว่าคราวไหนแต่เมื่อมาใช้กับสมเด็จพระเจ้าตากสินหรือสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ แผนนั้นถึงแม้ว่าจะวิเศษประการใด ก็ไม่สามารถจะก่อรูป สร้างผลและหนีบกระหน่ำเอาจนการต่อต้านของฝ่ายไทยต้องพังพินาศ

ข้าพเจ้าเขียน อธิบายความสงสัยที่ข้าพเจ้ามีอยู่เองว่าไทยเราเสียกรุง เมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ อย่างไร ได้เล่าตามหลักฐานของฝ่ายพม่า แล้วยังได้เล่าสืบต่อมาว่าแผนยุทธศาสตร์ที่เรียกกันว่า pincer movement ใช้ได้ผลจนไทยเราต้องเสียกรุง แต่เมื่อนำมาใช้อีกครั้งหนึ่งในราชการพระเจ้าตากสิน กรุงธนบุรี กลับต้องประสบความล้มเหลวและเรื่องต่อมาถึงรัชกาลพระเจ้าปดุง ในการดำเนินแผนยุทธศาสตร์เดียวกันนี้ ในรัชกาลสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ก็ต้องประสบความล้มเหลวอีก

เรื่องที่เขียนมาให้ท่านทั้งหลายได้อ่านนั้นขอได้อธิบายแต่เพียงการเสริมความเข้าใจซึ่งท่านควรจะได้รับเมื่อได้อ่านเรื่องราวในพระราชพงศาวดารและจากหนังสือ “ไทยรบพม่า” พระราชนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทววงศ์วโรปการ ขอบอกความใดที่รับกันหรือขัดแย้งกันก็โดยเจตนาประการเดียว คือการแสวงหาความจริง ซึ่งจะอธิบายเรื่องต่าง ๆ ในอดีตให้คนรุ่นใหม่วุ่นปัจจุบันได้เข้าใจได้อย่างถูกต้องแท้ไม่มีข้อสงสัย ขอบขอบคุณท่านที่อุตสาหะอ่านมาจนจบเรื่อง

หมายเหตุ พงศาวดารพม่า ฉบับพระเจ้าปดุง (Bayigdaw) เรียบเรียงขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๒ ตรงกับรัชกาลที่ ๓ ในยุครัตนโกสินทร์ สยามสมาคม ถนนโอศถ ตีพิมพ์เป็นภาษาอังกฤษ มีจำหน่าย ภาค ๑ และภาค ๒ ชุดละ ๑๐๐ บาท คำแปลเป็นภาษาอังกฤษนี้ พระไพศาลสรรค์ (เทียน สุพินทุ) ข้าราชการกรมป่าไม้เป็นผู้แปล ในการตีพิมพ์เป็นภาษาอังกฤษได้นำเรื่องราวของ Sir Arther Phayre ผู้แต่งประวัติศาสตร์พม่าเล่มแรกมาลงประกอบด้วย เพื่อให้ให้นักศึกษาได้ใช้เทียบเคียง หนังสือนี้ผู้เขียนได้ใช้เป็น source ในการเขียนเรื่องนี้

พิมพ์ครั้งแรกใน ชุมมุนจุฬา ๑๒ สิงหาคม ๒๕๑๒

พระราชพงศาวดารยุคอยุธยา พ.ศ. ๑๙๕๓—๒๓๑๐

พระราชพงศาวดารยุคอยุธยา มีกษัตริย์ราชวงศ์ต่าง ๆ ครองบ้านเมืองร่วม
๓๓ พระองค์ ตลอดเวลา ๔๑๗ ปี รัชกาลของพระมหากษัตริย์ทั้ง ๓๓ พระองค์นี้
นับแต่องค์ปฐมคือ สมเด็จพระรามาธิบดี (อู่ทอง) จนถึงรัชกาลที่ ๑๙ สมเด็จพระ-
นเรศวรมหาราชเริ่มและสิ้นสุดรัชกาลเป็นที่ยุติถูกต้องแล้ว เพราะเรามีพระราช-
พงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐเป็นหลักมั่นคงเพื่อทดสอบในเมื่อเกิดความสงสัย

แต่พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ สิ้นสุดเอาปีสุดท้ายในรัชกาลสมเด็จพระ-
นเรศวรมหาราช เมื่อพระองค์เสด็จสวรรคตในมะเส็ง จุลศักราช ๙๖๗ ศักราชนี้
จึงเป็นปีเริ่มรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศราช ไปจนถึงปีเสียกรุงเมืองปืนจุลศักราช ๑๑๒๙
ระยะเวลา ๑๖๒ ปี มีกษัตริย์ครอบครองบ้านเมืองอีก ๑๕ พระองค์

การจะทราบปีเริ่มและสิ้นสุดรัชกาลของแต่ละพระองค์ใน ๑๕ รัชกาลนี้ เมื่อ
เกิดความสงสัย เราจำต้องพึ่งอาศัยหลักฐานชาวต่างประเทศซึ่งเข้ามาพำนักอยู่ในกรุงศรี-
อยุธยาแต่ครั้งนั้น

ข้าพเจ้าได้รับมอบหมายจากคณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ในการประชุม
ครั้งที่ ๕/๒๕๑๑ เมื่อ ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๑๑ ให้เสนอตารางเทียบปีรัชกาลสมเด็จพระ-
เอกาทศราช และรัชกาลต่อๆ มาไปจนเสียกรุง คือ ตั้งแต่รัชกาลที่ ๑๙ ไปจนถึง
รัชกาลที่ ๓๓ ข้าพเจ้าจึงขอเสนอตารางเทียบดังกล่าวมาด้วยแล้ว

หลักฐานของชาวต่างประเทศซึ่งตีพิมพ์ไว้ดังที่ข้าพเจ้าใช้ในการทำตารางเทียบ
นี้ ข้าพเจ้าขอเรียนชี้แจงดังนี้

๑. นับแต่รัชกาลที่ ๑๙ (เอกาทศราช) ไปจนถึงรัชกาลที่ ๒๔ ตอนต้นรัชกาล
(ปราสาททอง) ข้าพเจ้าใช้หนังสือดังนี้

Records of the Relations I – และเลขหน้า เรียกโดยย่อว่า Records I...
 Dutch Papers 1608—1620 (ยังไม่ได้ตีพิมพ์) ,, D.P.
 Voyage of Floris to the East Indies และเลขหน้า ,, Floris—...
 จดหมายเหตุนวนิต ตามฉบับของ Iwao และเลขหน้า ,, นวนิต, Iwao
 หลักฐานของ Sprinckel ซึ่ง Sir Ernest Satow อ้างมา แต่ไม่ทราบว่าท่าน
 อ้างมาจากไหน

๒. นับแต่รัชกาลที่ ๒๔ ตอนต้นรัชกาล ไปจนถึงรัชกาลที่ ๒๗ ตอนต้นรัชกาล
 (นารายณ์) ข้าพเจ้าใช้หนังสือ Records เล่ม ๒ ไปจนถึงเล่ม ๔ และเลขหน้า เรียกโดย
 ย่อว่า Records II—...

๓. นับแต่รัชกาลที่ ๒๘ (เพทราชา) ไปจนถึงสิ้นสุริยวงศ์ที่ ๓๓ (สุริยาศน์อม-
 รินทร์) ข้าพเจ้าใช้เอกสารของบาทหลวงฝรั่งเศส ปรากฏในหนังสือของ Adrian Launay
 ชื่อ Histoire de la Mission de Siam ๑๖๖๒—๑๘๑๑ มี ๓ เล่มจบ และมีแปลเป็นภาษา
 ไทยบางตอน ดังปรากฏในประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๕, ๓๖, ๓๗, ๓๘, และ ๓๙ เมื่ออ้าง
 หลักฐานจากหนังสือดังกล่าว ข้าพเจ้าจะใช้คำย่อว่า ป.ช. ๓๕, ป.ช. ๓๙ ตามด้วยเลข
 หน้า (ตามฉบับสำนักพิมพ์แก้วหน้า)

รัชกาลที่ ๓๒ พระเจ้าอู่ทอง ฉบับพระราชหัตถเลขาตรงกับที่ผู้เขียนเสนอ
 ของแก้ส่วนของสมเด็จพระยาตำราง ฯ ตรงกับของผู้เขียนตั้งแต่รัชกาลที่ ๒๗ จน ๓๓
 ยกเว้นเพียงรัชกาลที่ ๓๒ รัชกาลเดียวที่ไม่ตรงกัน ส่วนที่ตรงกันหมดคือรัชกาลสุดท้าย
 ที่ ๓๓

การเสนอปีเริ่ม และปีสิ้นสุดรัชกาลตั้งแต่สมเด็จพระเอกาทศธรรม ไปจนกระทั่ง
 เสียกรุง ระยะเวลารวมได้ ๑๖๒ ปี ไม่มีตกหล่นหรือผิดพลาดประการใด จะแตกต่าง
 กันบ้างก็ตรงปีเริ่มและปีสิ้นสุดของแต่ละรัชกาล ดังที่สมเด็จพระยาตำรางราชานุภาพ
 ได้ทรงแก้ไขไว้ ปรากฏในท้ายประชุมพงศาวดารภาค ๕ หน้า ๖๓๐—๖๓๑ ข้าพเจ้าใช้
 หลักฐานอะไรเสนอแก้ไขอีกครั้งก็ได้บอกไว้ โดยให้ชื่อหนังสือ และหน้าไว้ด้วยแล้ว

ตารางเทียบบรรณภาค ตั้งแต่มกราคม ๑๙-๓๓

รัชกาล	พระนาม	ฉบับพระราชหัตถเลขา				ฉบับสมเด็จพระเจ้าทรงแก้ไข				ฉบับเสนอขอแก้ไขใหม่			
		บสวรายช	รวมบ	บสวรคต	บสวรคต	บสวรายช	รวมบ	บสวรคต	บสวรคต	บสวรายช	รวมบ	บสวรคต	บสวรคต
๑๙	เอกาทศวัน	๕๕๕	๕	๕๖๓	๕๖๓	๕๖๓	๕๖๓	๕๖๓	๕๖๓	๕๖๓	๕๖๓	๕๖๓	๕๖๓
๒๐	ศรีเสาวภาคย์	๕๖๓	๑๖	๕๖๓	๕๖๓	๕๖๓	๑๖	๕๖๓	๕๖๓	๕๖๓	๑๖	๕๖๓	๕๖๓
๒๑	ทรงธรรม	๕๖๔	๒๕	๕๖๔	๕๖๔	๕๖๔	๒๕	๕๖๔	๕๖๔	๕๖๔	๒๕	๕๖๔	๕๖๔
๒๒	เชษฐาธิราช	๕๖๕	๑๖	๕๖๕	๕๖๕	๕๖๕	๑๖	๕๖๕	๕๖๕	๕๖๕	๑๖	๕๖๕	๕๖๕
๒๓	อาทิตย์วงศ์	๕๖๖	๖	๕๖๖	๕๖๖	๕๖๖	๖	๕๖๖	๕๖๖	๕๖๖	๖	๕๖๖	๕๖๖
๒๔	ปราสาททอง	๕๖๗	๒๖	๕๖๗	๕๖๗	๕๖๗	๒๖	๕๖๗	๕๖๗	๕๖๗	๒๖	๕๖๗	๕๖๗
๒๕	เจ้าฟ้าไชย	๕๖๘	๕	๕๖๘	๕๖๘	๕๖๘	๕	๕๖๘	๕๖๘	๕๖๘	๕	๕๖๘	๕๖๘
๒๖	สุธรรมราชา	๕๖๙	๒๖	๕๖๙	๕๖๙	๕๖๙	๒๖	๕๖๙	๕๖๙	๕๖๙	๒๖	๕๖๙	๕๖๙
๒๗	นารายณ์	๕๗๐	๒๖	๕๗๐	๕๗๐	๕๗๐	๒๖	๕๗๐	๕๗๐	๕๗๐	๒๖	๕๗๐	๕๗๐
๒๘	เทพราชา	๕๗๑	๑๕	๕๗๑	๕๗๑	๕๗๑	๑๕	๕๗๑	๕๗๑	๕๗๑	๑๕	๕๗๑	๕๗๑
๒๙	พระเจ้าเสือ	๕๗๒	๕	๕๗๒	๕๗๒	๕๗๒	๕	๕๗๒	๕๗๒	๕๗๒	๕	๕๗๒	๕๗๒
๓๐	ท้ายสระ	๕๗๓	๒๖	๕๗๓	๕๗๓	๕๗๓	๒๖	๕๗๓	๕๗๓	๕๗๓	๒๖	๕๗๓	๕๗๓
๓๑	บรมโกศ	๕๗๔	๒๕	๕๗๔	๕๗๔	๕๗๔	๒๕	๕๗๔	๕๗๔	๕๗๔	๒๕	๕๗๔	๕๗๔
๓๒	อุทุมพร	๕๗๕	๑๕	๕๗๕	๕๗๕	๕๗๕	๑๕	๕๗๕	๕๗๕	๕๗๕	๑๕	๕๗๕	๕๗๕
๓๓	สุริยาศน์อมรินทร์	๕๗๖	๕	๕๗๖	๕๗๖	๕๗๖	๕	๕๗๖	๕๗๖	๕๗๖	๕	๕๗๖	๕๗๖

หลักฐานที่ใช้ในการเสนอขอแก้

รัชกาลที่ ๑๙ Floris-๕๕

- „ ๒๐ Sprinckel, Satow-๒๐๕
- „ ๒๑ วันวลิต, Iwao-๑๗, ๒๑๖
- „ ๒๒ วันวลิต, Iwao-๒๑๘
- „ ๒๓ วันวลิต, Iwao-๑๒๘, ๒๒๐
- „ ๒๔ วันวลิต และ Records II-๒๐
- „ ๒๕ วันวลิต และ Records II-๒๐
- „ ๒๖ วันวลิตและ Records II-๒๐
- „ ๒๗ วันวลิตและ Records IV-๕๖
- „ ๒๘ ป.ช. ๓๗-๑๗๒
- „ ๒๙ ป.ช. ๓๗-๑๘๙
- „ ๓๐ ป.ช. ๓๘-๒๕๒
- „ ๓๑ ป.ช. ๓๙-๓๗๖
- „ ๓๒ ป.ช. ๓๙-๓๗๖
- „ ๓๓ ป.ช. ๓๙-๔๒๐

หมายเหตุ พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา (ฉบับโอเดียนส์โตร์ เล่ม ๒ ตอน ๑ หน้า ๔๘๓) ระบุว่า “รวมสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน.....นักษัตริย์ได้ ๓๔ พระองค์...” นี่คือนับรัชกาลขุนวรวงษาธิราชเข้าไว้ด้วย เรามาตัดรัชกาลนี้ออกไป เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ นี้เอง จำนวนกษัตริย์จึงเหลือเพียง ๓๓ พระองค์

พิมพ์ครั้งแรกใน แดงงานประวัติศาสตร์ เอกสาร โบราณคดี ปีที่ ๕ เล่ม ๒
เดือนพฤษภาคม ๒๕๑๔ หน้า ๑๑๕-๑๒๐

ใครคือผู้แต่งพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา?

ข้าพเจ้าเขียนเรื่องนaxon เพื่อเป็นการเสนอแก่ผู้สนใจและบรรดาคณาจารย์ในวิชาประวัติศาสตร์ไทยให้ร่วมกันพิจารณาว่าความคิดเห็นนั้นจะมีส่วนจริงมากน้อยเพียงไร และข้อเสนอในตอนสรุปจะได้ยึดถือได้หรือไม่ อันที่จริงข้อเรื่องก็ค่อนข้างยาวอยู่แล้ว แต่ถ้าจะให้ได้ใจความสมบูรณ์ จำเป็นที่จะเรียกให้เต็มว่า “พระราชพงศาวดารกรุงสยาม — ความเป็นมาและการจัดลำดับความสำคัญเมื่อเปรียบเทียบกับพระราชพงศาวดารฉบับอื่น ๆ เท่าที่มีอยู่”

พระราชพงศาวดารกรุงสยาม มีสัรยต่อท้ายว่า ฉบับบริติชมิวเซียม สำนักพิมพ์กัวหน้า ๘๘๒ วังบุรพา พระนคร ได้รับอนุญาตจากกรมศิลปากร ให้ตีพิมพ์จำหน่ายแต่ พ.ศ. ๒๕๐๗ คือ ๘ ปีมาแล้ว ขณะนั้นหาซื้อได้ยาก จะมีเหลือจำหน่ายอยู่เล่มสองเล่มก็แต่ห้องจำหน่ายหนังสือ หอสมุดแห่งชาติ ท่าวาสุกรี โดยเจ้าหน้าที่ต้องไปหยิบออกจากกุ้งเก็บหนังสือ ท่านที่ยังไม่ได้หาซื้อไว้จำต้องรองจนกว่ากรมศิลปากรจะอนุญาตให้มีการพิมพ์จำหน่ายอีกครั้งหนึ่ง จึงจะหาซื้อได้ด้วยความสะดวกจากร้านหนังสือทั่วไป

ในการอนุญาตให้สำนักพิมพ์กัวหน้าพิมพ์จำหน่ายเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๗ กรมศิลปากรโดยหัวหน้ากองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ในเวลานั้น (คุณตรี อมาตยกุล) ได้ทำคำชี้แจงไว้ในคำนำหนังสือฉบับนั้นแล้ว ว่าหนังสือฉบับนี้เป็นสมบัติของบริติชมิวเซียมประเทศอังกฤษ โดยเจ้าของนำไปมอบให้ คือ J. Hurst Hayes Esquire เมื่อวันที่ ๓๑ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๙๔๔ และอีก ๑๐ ปีต่อมา (ค.ศ. ๑๙๕๔) ข้าพเจ้า (นายขจร สุขพานิช) เป็นผู้ไปพบและขอถ่ายไมโครฟิล์มส่งมาให้กรมศิลปากรพิจารณา และเมื่อต่อมาสำนักพิมพ์กัวหน้าขออนุญาตตีพิมพ์จำหน่าย กรมศิลปากรจึงได้อนุญาตให้มีการพิมพ์เผยแพร่ ตลาดหนังสือเมืองไทยจึงมีหนังสือฉบับนี้จำหน่ายแก่ผู้สนใจแต่ พ.ศ. ๒๕๐๗

เกี่ยวกับเจ้าของผู้มอบหนังสือนี้ให้แก่ *บริติชมิวเซียม กรุงลอนดอน* ชื่อของท่าน *J. Hurst Hayes* อยู่ในสกุล Hayes ในสกุลเดียวกับนายแพทย์ Hayes ผู้รับราชการ อยู่ในรัฐบาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และนายแพทย์ เฮย์ เป็นผู้ออกทุน ทรัพย์สร้าง หอสมุด *Nelson Hayes* ถนนสุริวงส์ และเป็นผู้อุปการะโรงเรียน วัฒนา-วิทยาลัย ถนนสุขุมวิท พระนคร อีกด้วย หนังสือฉบับนี้จึงมีส่วนเกี่ยวกับนายแพทย์ เฮย์ ในรัชกาลที่ ๕ นั้นเป็นแน่ แต่ท่านจะได้หนังสือไปอย่างไร ไม่มีบันทึกบอกไว้ ข้าพเจ้า จึงได้แต่เดาเอาว่า นายแพทย์ เฮย์ คงได้พบเห็น พระราชพงศาวดารกรุงสยาม ในหอพระ สมุดในพระบรมมหาราชวัง หรือในหอพระสมุดวชิรญาณ (ที่สนามหลวง) ตอนเปิดหอ พระสมุดนี้ให้ประชาชนได้ใช้เป็นประโยชน์แล้ว หมอเฮย์จึงได้ว่าจ้างคนไทยผู้มีความรู้ และลายมือสวยงาม คัดจากต้นฉบับเดิมซึ่งเป็นสมุดบ่อยจำนวน ๓๐ เล่มสมุดไทย คัดลงไว้ในสมุดกระดาษฝรั่ง พิจารณาจากลายมือคัดหน้าแรกจนถึงหน้าสุดท้ายรวม ๕๐๐ หน้า เป็นลายมือสวยงามสม่ำเสมอตลอด ๕๐๐ หน้า ใครเป็นผู้รับจ้างคัดลอกจะต้องใช้อุตสาหะ น่าชมเชยอย่างยิ่ง (ดังปรากฏตัวอย่างลายมือคัดหน้าต้นและหน้า ๓๘ ในฉบับตีพิมพ์ของ สำนักพิมพ์ก้าวหน้า) เราจึงเชื่อได้ว่า ข้อความจากสมุดบ่อย ๓๐ เล่ม คงได้มาปรากฏใน ฉบับพิมพ์ของสำนักพิมพ์ก้าวหน้าจะไม่มีการตกหล่นเปลี่ยนแปลงแต่อย่างใด เป็นฉบับ authentic ให้ผู้สนใจได้พิจารณาศึกษาโดยไม่ต้องห่วงใยการตกหล่นเปลี่ยนแปลงใด ๆ

เมื่อนายแพทย์ เฮย์ ได้พระราชพงศาวดารฉบับนี้เป็นสมบัติส่วนตัวแล้ว (ท่านจะมีประวัติส่วนตัวอย่างไร จะเข้ามาในและออกไปนอกราชอาณาจักรปีใด ข้าพเจ้าไม่มีเวลา สืบสวน) เมื่อท่านกลับออกไปประเทศอังกฤษ ทรัพย์สมบัติของท่านรวมทั้งพระราชพงศาว-
ดารฉบับนี้ ในสมุดฝรั่งหนึ่งเล่ม จึงตกทอดแก่ทายาทในเมื่อท่านวายชนม์ และทายาท (คือ *J. Hurst Hayes Esq.*) เป็นผู้มอบให้ *บริติชมิวเซียม กรุงลอนดอน* เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๑ และจาก *บริติชมิวเซียม* ข้าพเจ้าจึงได้ถ่ายไมโครฟิล์มเข้ามายังพระนคร และเมื่อมีการ พิมพ์จำหน่ายพระราชพงศาวดารฉบับนี้จึงมีข้อต่อท้ายว่า ฉบับบริติชมิวเซียม ความเป็นมา ของ พระราชพงศาวดารกรุงสยามฉบับบริติชมิวเซียม จึงกล่าวโดยย่อดังนี้ อันที่จริงก็เป็น ฉบับที่อยู่ในพระนครเมื่อรัชกาลที่ ๕ แต่เขารักษาไว้ดีกว่าเรา

ส่วนการจัดลำดับที่สำคัญของพระราชพงศาวดารฉบับนี้ เมื่อเปรียบเทียบกับพระราชพงศาวดารฉบับอื่น ๆ เท่าที่เรามีอยู่ เป็นเรื่องยุ่งยากสักหน่อย เพราะเรามีพระราชพงศาวดารเรียกชื่อต่าง ๆ กันหลายเล่ม โดยมีผู้นำเข้ามอบให้รัฐบาลต่างกาลต่างวาระกัน ในที่นี้จะหยิบยกเปรียบเทียบฉบับที่ยังเป็นปัญหาเพียง ๒ เล่ม คือ ฉบับที่เรียกว่า “พัน จันทนุมาศ” และฉบับ “จักรพรรดิพงศ์” ส่วนฉบับอื่น ๆ ที่ไม่มีปัญหาโดยมีที่มานั่นนอนแล้ว จะกล่าวถึงตอนสรุปในตอนจัดลำดับความสำคัญของพระราชพงศาวดารฉบับต่าง ๆ เท่าที่มีอยู่ และเราพอรับเข้าไว้ได้ในทำเนียบพระราชพงศาวดาร

พระราชพงศาวดารฉบับ พัน จันทนุมาศ และฉบับ จักรพรรดิพงศ์ เมื่อกรมศิลปากรอนุญาตให้มีการตีพิมพ์จำหน่าย มีข้อผิดไปจากพระราชพงศาวดารกรุงสยามว่า พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา และ พงศาวดารกรุงธนบุรี เล่มหลังนี้มีสร้อยต่อท้ายว่า “ฉบับ พัน จันทนุมาศ (เจิม)” มีต้นฉบับอยู่ในหอสมุดแห่งชาติเป็นสมุดข่อย “มีจำนวนสมุดไทยตามลำดับเป็น ๒๒ เล่ม ขาดในระหว่างบ้างบางเล่ม” คำในเครื่องหมายอัญประกาศเป็นคำของเจ้าหน้าที่หอสมุดแห่งชาติ (คือคุณตรี อมาตยกุล) ท่านผู้อ่านคงสังเกตจำนวนสมุดไทย ๒๒ นี้เปรียบกับสมุดไทย ๓๐ เล่ม ในหนังสือ พระราชพงศาวดารกรุงสยาม และ “ขาดในระหว่างบ้างบางเล่ม” คือ มีต้นฉบับไม่ครบ ๒๒ เล่ม เมื่ออนุญาตให้ตีพิมพ์จำหน่าย และเมื่อราว ๑๐ ปีที่แล้วมา ข้าพเจ้าได้ขออนุญาตเข้าไปตรวจดูต้นฉบับพงศาวดารฉบับ พัน จันทนุมาศ นับต้นฉบับมีอยู่ในเวลานั้นราว ๑๒ เล่มเท่านั้น ถ้าท่านผู้อ่านขออนุญาตเข้าไปตรวจนับต้นฉบับพงศาวดารนั้นในขณะนั้น (ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๑๕) ข้าพเจ้าเชื่อว่าต้นฉบับจะมีเหลือให้ท่านตรวจนับไม่ถึง ๑๐ เล่ม และจำนวนต้นฉบับจะค่อย ๆ อันตรธานสูญหายไปเรื่อย ๆ จนไม่มีเหลือให้ตรวจค้นเปรียบเทียบสักวันหนึ่ง นี่เป็นปรากฏการณ์อันธรรมดาสามัญในบ้านเมืองเรา เมื่อมาคิดดูในเรื่องเช่นนี้ เราก็น่าสนใจ นายแพทย์ เฮย์ ที่มีใจศรัทธาจ้างคนคัดไว้แต่ในรัชกาลที่ ๕ และ บริติชมิวเซียม เป็นผู้รับภาระและรักษาไว้ให้แก่เราท่านทั้งหลาย

ส่วน พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาด) นั้น ต้นฉบับในหอสมุดแห่งชาติเป็นใบลานจารลงไว้ในใบลาน ๑๗ ผูก “มีข้อความส่วนมากยุติต้องกัน

กับฉบับหมอบรัดเล เว้นแต่เรื่องในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์” ดังที่เจ้าหน้าที่หอสมุดแห่งชาติทำคำชี้แจงไว้ ฉบับหมอบรัดเล คือพระราชพงสาวดารที่หมอบรัดเลได้รับอนุญาตให้ตีพิมพ์จำหน่ายในรัชกาลที่ ๓ “ผิดยง” กรมสมเด็จพระปรมานุชิตให้ทรงแก้ไขชำระจากของเดิม และฉบับที่มีการตรวจแก้ไขชำระนี้ เมื่อมีการตีพิมพ์จำหน่ายในรัชกาลที่ ๔ เรียกกันว่า “ฉบับหมอบรัดเล” และเมื่อกระทรวงศึกษาธิการนำมาใช้ในโรงเรียนรัฐบาลในรัชกาลที่ ๕ เรียกกันว่า “ฉบับพิมพ์ ๒ เล่ม” ในบทความนี้จะขอเรียกว่า “ฉบับรัชกาลที่ ๓” เพราะเป็นการตรวจแก้ไขชำระในรัชกาลนั้น

ความสำคัญของการเปรียบเทียบต้นฉบับพงสาวดารจึงมาอยู่ที่ พระราชพงสาวดารกรุงสยาม กับฉบับ พัน จันทุมาศ (เจิม) ว่าหนังสือ ๒ เล่มนี้ ฉบับใดเป็นฉบับแท้ของรัชกาลที่ ๑ เพราะจากรัชกาลที่ ๑ ในแผ่นดินสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกนุองค์ที่เรามีพระราชพงสาวดารไว้เป็นหลักแผ่นดินให้อนุชนคนรุ่นหลังได้ยึดถือเพื่อศึกษาความรู้เกี่ยวกับเรื่องราวของชาติไทย

วิธีสอบหาความจริงว่าหนังสือเก่าแก่ ๒ เล่มนี้ ฉบับใดที่เราน่าจะยึดถือเป็นฉบับหลัก (ขอใช้อีกครั้งหนึ่งว่า นี่เป็นวิธีการของข้าพเจ้าซึ่งท่านผู้อ่านอาจไม่เห็นด้วยก็ได้) ข้าพเจ้าจะขอหยิบยกพิจารณาข้อความที่ปรากฏใน “บานแผนก” ที่ปรากฏในหน้าแรกของพงสาวดารทั้ง ๒ เล่มนี้ โดยจะอ้างจากฉบับที่มีการตีพิมพ์จำหน่ายก่อน คือ ฉบับ พัน จันทุมาศ (เจิม)

จากพระราชพงสาวดาร ฉบับ พัน จันทุมาศ (เจิม) ตีพิมพ์ไว้เป็นภาคที่ ๖๔ ในชุดประชุมพงสาวดาร เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๓ ปรากฏข้อความในบานแผนกไว้ดังนี้

“สุภพัสดุ ศักราช ๑๑๕๗ ปีเถาะสัปตศก สมเด็จพระบรมธรรมมิกมหาราชชา-
ธิราช พระเจ้าอยู่หัว ผ่านถวัลยราชย์ ณ กรุงเทพทวารวดี ศรีอยุธยา เถลิง
พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ทรงชำระพระราชพงสาวดาร” แล้วก็เริ่มเรื่องราว
ตอนแรกสร้างกรุงศรีอยุธยา เมื่อศักราช ๗๑๒ ปีชาลโทศก (หน้าแรก ฉบับ
พัน จันทุมาศ)

จากพระราชพงสาวดารกรุงสยาม ฉบับบริติชมิวเซียม (สำนักพิมพ์ก้าวหน้า
ตีพิมพ์จำหน่าย เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๗) มีบานแผนก ๒ ตอน ดังข้อความต่อไปนี้

“ศุภพัสดุ จุลศักราช ๑๑๕๗ ปีเถาะสัปตศก สมเด็จพระบรมธรรมิกราชาธิราช
เจ้าอยู่หัว ผู้ผ่านถวัลยราช ณ กรุงเทพวราวดีศรีอยุธยา เสด็จพระที่นั่งดุสิต
มหาปราสาท ทรงชำระพระราชพงสาวดาร ตั้งแต่พระรามาธิบดีสร้างกรุงศรี-
อยุธยาลำดับกษัตริย์ลงมา ๑๑ องค์ ถึงพระไชยราชาจนจบขุนรวงศา แม่
ศรีสุตาจันทร์ฆ่าเสีย แล้วหงสาวดียกทัพมาถึงแล้วกลับคืนไป พระมหาจักรพรรดิ
ให้เตรียมกองทัพไปเมืองละแวก (หน้า ๕๑, ๕๒ ใน ฉบับพิมพ์พระราช-
พงสาวดารกรุงสยาม) พิจารณาแต่ข้อความที่ยกมาเปรียบเทียบ ตามคำใน
“บานแผนก” จากหนังสือเก่าแก่ ๒ เล่มนี้ ข้าพเจ้าขอสรุปความเห็นดังนี้

๑. ข้อความสำคัญทั้ง ๒ เล่ม คล้ายคลึงจนเกือบเหมือนกัน มีระบุศักราช
ตรงกัน พระนามกษัตริย์ตรงกัน ทรงประกอบกิจอันเดียวกัน คือชำระพระราชพงสาวดาร

๒. การจะชำระพระราชพงสาวดาร หมายความว่า มีพระราชพงสาวดารเดิม
อยู่แล้ว จะมีมาแต่รัชกาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี หรือก่อนหน้านั้นไม่ได้บอกไว้ แต่
อย่างน้อยจะต้องมีพระราชพงสาวดารมาแต่รัชกาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี

๓. ฉบับพระราชพงสาวดารกรุงสยาม ๗ มีบานแผนกสมบูรณ์กว่า โดยมีข้อ
ความเพิ่มเติมออกไปอีก ๔ บรรทัด (ตามฉบับสำนักพิมพ์ก้าวหน้าตีพิมพ์) และเพราะคำ
ว่า “ศักราช” ใน ฉบับ พัน จันทุนาศ ใน ฉบับบริติชมิวเซียม ใช้คำว่า “จุลศักราช”
เพื่อตัดปัญหาในเรื่องนี้ ประกอบกับมีข้อความพิสดารออกไปอีก ๔ บรรทัด เป็นการ
อธิบายให้รายละเอียดออกไปกว่าฉบับ พัน จันทุนาศ

ข้าพเจ้าขอสรุปไว้ชั้นหนึ่งก่อนว่า เมื่อจุลศักราช ๑๑๕๗ ปีเถาะ อันเป็นปีที่
๑๔ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระองค์ทรงชำระพระราช
พงสาวดาร ซึ่งมีต้นฉบับมาแต่รัชกาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี

แต่ในชั้นข้อความในบานแผนกตอน ๒ (คือแต่หน้า ๕๑ ในพระราชพงสาวดาร
กรุงสยาม ๗) ยังมีข้อความในบานแผนกตอน ๑ อยู่ในหน้าแรกของพระราชพงสาวดาร
ฉบับนี้คือ :—

“วันที่ ๕ ฯ ๒ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๖๙ ปีเถาะนพศก เพลาค่ำ เสด็จออก ณ พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน ลั่นเกล้า ฯ กรมพระราชวังบวร ฯ ทูลเกล้าถวาย เล่ม ๑” แล้วก็เริ่มเรื่องราวว่า

“และในเรื่องราวเดิมเหตุนี้ ยังมีตาบสทั้งสองชื่อ พระสัชนาลัย และเจ้าฤาษี สิทธิมงคลพี่น้อง...สั่งสอนว่า สู้ทั้งหลายอย่าประมาท จงช่วยกันทำกำแพงกันตัว อย่า มีวเฒาแก้คันหา สัตตราเร่งคกแต่งไว้ จันพงศพรหมณ์สืบไปในภายหน้า จะเป็นกระหัศ จะตักจุเกล้าเหล่าชี....มีมหาธรรมราชเป็นประธาน ให้ชีพ่อพรหมณ์ตัดเอาแลงมาทำ กำแพง สถาปนาพระนคร ๗ ปี พระฤาษีทั้งสองจึงประสาหนามว่า เมืองสวรรค์เทวโลก ...แล้วพระตาบสทั้งสองจึงอภิเษกพระธรรมราชให้เป็นพระยาธรรมราช และนำเอานาง ท้าวเทวีอันเป็นหลานสาวแห่งนางโมคัลลีนบุตร ในบ้านหริภุญไชยมาเป็นอัครมเหสี....”

ข้อความในบานแผนกหน้าแรกของฉบับวิศิษฏมวเขียน และดำเนินเรื่องราวแต่ แรกสร้างเมือง “สวรรค์เทวโลก” และพระฤาษีสัชนาลัยและสิทธิมงคลอภิเษกพระธรรม- ราช และนางท้าวเทวีบ้านหริภุญไชยเป็นพระเจ้าแผ่นดินและมเหสี และมีเรื่องราวก่อนตั้ง กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี อยู่ในฉบับพิมพ์ราว ๒๐ หน้ากระดาษเช่นนี้ เป็นเรื่องใหม่ ในพระราชพงศาวดาร (แต่เป็นเรื่องเก่าในพงศาวดารเหนือ) และด้วยเหตุนี้เอง อธิปัตติ กรมศิลปากรในเวลานั้น (คือคุณนิต อยู่โพธิ์) จึงใช้เวลาในการพิจารณาตัดสินใจว่า จะขอให้ข้าพเจ้าถ่ายไมโครฟิล์มมาทั้ง ๓๐ เล่มสมุดไทยหรือไม่ และไมโครฟิล์มคงว่าจึงมา เป็นสมบัติของหอสมุดแห่งชาติอีก ๒ ปีต่อมาหลังจากเสนอมาให้ทราบแต่ พ.ศ. ๒๕๐๑

จากบานแผนกตอน ๑ ในพระราชพงศาวดารกรุงสยาม ข้าพเจ้าขอสรุปความ เห็นดังนี้ :—

๑. สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช กรมพระราชวังบวร ฯ ได้นำขึ้นทูลเกล้าถวาย แต่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ข้อความเดิมก่อสร้างกรุงศรีอยุธยา พระองค์ ทรงพิจารณาแล้ว ให้จัดเป็นข้อความเบื้องต้นในพระราชพงศาวดารกรุงสยาม อยู่ใน สมุดข่อยเล่มที่ ๑ ในจำนวนทั้งหมด ๓๐ เล่มด้วยกัน

๒. ปีพุทธศักราช ๒๔๖๖ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ อยู่ในรัชกาลที่ ๒๖ ในแผ่นดินของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระราชพงศาวดารกรุงสยาม ฉบับบริติชมิวเซียม จึงจัดเข้าอยู่ในพระราชพงศาวดารของทางราชการ แต่รัชกาลที่ ๑ แห่งยุครัตนโกสินทร์มีต้นฉบับครบถ้วนให้ตรวจสอบพิจารณาศึกษาได้ทั่วกัน จบข้อความเอาเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงเถลิงถวัลยราชได้เป็นปีที่ ๓ ในจุลศักราช ๑๑๔๖ มะโรงศก

การคัดเขียนเพื่อเก็บรักษาพระราชพงศาวดาร คงทำกันเป็นหลายชุด และเก็บรักษาไว้ต่างที่กัน แม้จะเก็บรักษาไว้ในพระบรมมหาราชวังด้วยกันทุกชุด และเมื่อสิ้นรัชกาลที่ ๑, ที่ ๒, และมาถึงรัชกาลที่ ๓ ตอนปลาย, รัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรง “เสด็จ” กรมสมเด็จพระปรมาธิบดีให้ทรงแก้ไขชำระพระราชพงศาวดาร เจ้าหน้าที่คงหยิบฉบับที่รัชกาลที่ ๑ ทรงชำระในปีที่ ๑๔ (ในรัชกาลที่ ๑) มาส่งมอบถวายให้ทรงชำระ ฉบับทรงชำระจึงเริ่มเรื่องราวแต่แรกสร้างกรุงศรีอยุธยา จนเกิดมีการตีพิมพ์จำหน่ายในรัชกาลที่ ๔ และต่อมาเรื่องราวพระญาติ ๒ องค์ และพระธรรมราชาเมืองสวรรค์โลกและนางเทวี บ้านหริภุญไชย จึงหลงสูญหายไปกว่า ๑๐๐ ปี จะมีผู้พบเห็นก็แต่นายแพทย์ เฮย์ ในรัชกาลที่ ๕ และยังนำไปเก็บรักษาไว้ที่บ้านเดิมในประเทศอังกฤษเสียด้วย เพิ่งจะมาปรากฏแก่สายตาประชาชนใน พ.ศ. ๒๕๐๗ (ตามฉบับพิมพ์จำหน่ายของสำนักพิมพ์ก้าวหน้า) อันเป็นปีที่ ๑๔ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ ๙ ในราชจักรีวงศ์

ก็ในเมื่อเจ้าหน้าที่ในรัชกาลที่ ๓ หยิบฉบับที่รัชกาลที่ ๑ ทรงชำระแต่ปีที่ ๑๔ ในรัชกาลมาส่งมอบถวายกรมสมเด็จพระปรมาธิบดีให้ทรงชำระ จนเกิดฉบับพิมพ์ ๒ เล่ม หรือฉบับหมอบรัดเลย์เป็นผลตามมา นี่เป็นเรื่องในรัชกาลที่ ๓ ซึ่งอาจเป็นเช่นนั้นหรือจะเป็นด้วยเหตุผลอย่างอื่นก็ได้ แต่ในรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท จะไม่ทรงทราบที่เดียวหรือว่ามีพระราชพงศาวดารอยู่อีกฉบับหนึ่งในรัชกาลที่ ๑ คือฉบับที่ทรงรับจากการทูลเกล้าถวายของต้นเกล้าฯ กรมพระราชวังบวรฯ ในปี ๒๖ ในรัชกาล แม้จะกล่าวว่า สมเด็จพระ

กรมพระปรมาภิไธย ประทับอยู่ที่วัดพระเชตุพน แต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
รัชกาลที่ ๔ ทรงประทับอยู่ในพระบรมมหาราชวัง หนังสือสำคัญที่เก็บรักษาไว้ในพระ
บรมมหาราชวัง พระองค์จะไม่ทรงทราบเอาทีเดียวหรือ ปัญหาเช่นนี้ ข้าพเจ้าตอบไม่ได้
(ข้าพเจ้าจนปัญญาต้องขอร้องไม่ตอบ) เช่นเดียวกับปัญหาที่ว่า นายแพทย์ เฮย์ ในรัชกาล
ที่ ๕ ไปพบเห็น พระราชพงศาวดารกรุงสยาม เข้าได้อย่างไร ไปพบเห็นข้าที่ไหน ใน
หอสมุดโบราณ ที่สนามหลวง เช่นนั้นหรือ ปัญหาเหล่านี้ข้าพเจ้าก็ตอบไม่ได้เช่นกัน
จึงขอประกาศบอกกล่าวให้ท่านทั้งหลายผู้สนใจให้ช่วยค้นหาคำตอบด้วย เพราะคำตอบที่
ถูกต้องเหล่านี้จะมีส่วนสำคัญให้วิชา Historiography ของไทยเรามีหลักฐานมั่นคงสืบไป

ได้พูดถึงพระราชพงศาวดารฉบับรัชกาลที่ ๑, ฉบับรัชกาลที่ ๓ และฉบับรัชกาล
ที่ ๔ (ดังเรียกกันว่า ฉบับพระราชหัตถเลขา) มาพอสมควรแล้ว ข้าพเจ้าขอแสดงความ
คิดเห็นเพิ่มเติมบางประการเกี่ยวกับคำว่า “พระศรีสวัสดิ์” ซึ่งปรากฏในพระราช
พงศาวดารกรุงสยามฉบับบริติชมิวเซียม และในที่อื่น ๆ

เมื่อวันที่ ๙ ตุลาคม ค.ศ. ๑๙๐๖ หม่อมราชวงศ์ คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้เขียนบทความ
ไว้ใน “สยามรัฐ” หน้า ๕ อ้างถึงเรื่องราวในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีอยู่ทอง ตอน
ทรงส่งพระราชมโอรส สมเด็จพระราเมศวรให้เป็นแม่ทัพยกไปปราบ “ขอมแปรพักตร์”
และสมเด็จพระราเมศวรไปทรงเสียที่ “เสียพระศรีสวัสดิ์แก่ข้าศึก” ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ได้
ออกความเห็นเห็นว่า พระศรีสวัสดิ์ที่เสียไปแก่ข้าศึกครั้งนั้น คงเป็นเจ้านายเขมรที่มาฝากฝังอยู่
กับกรุงศรีอยุธยา

เมื่อข้าพเจ้าอ่านข้อความตอนนั้นและความเห็นของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช
ประกอบ ข้าพเจ้าก็ระลึกถึงความเห็นของชาวฝรั่งเศสผู้หนึ่งชื่อ เลอ แคลร์ (Le Clere)
ผู้แต่ง พงศาวดารกัมพูชา แสดงไว้เกี่ยวกับ “พระศรีสวัสดิ์” องค์นี้ว่าคงเป็นเจ้านายไทย
คือเป็นพระอนุชาของสมเด็จพระราเมศวร

ข้าพเจ้าขอเสนอข้อคิดเห็นในเรื่องนี้ คือ นอกจากมี “พระศรีสวัสดิ์” ใน
รัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีอยู่ทองแล้ว ยังมี “พระศรีสวัสดิ์” (หรือข้อความใกล้เคียงกัน)
อยู่ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี อีก ๓ แห่ง คือ

๑. ในจดหมายรายวันทัฬหีสมักรงธนบุรี ตอนปราบเมืองพุทไธมาศและเขมร
ประชุมพงสาวดารภาคที่ ๖๖ (ฉบับคุรุสภาหมายเลข ๑๘๔๐)

“...แต่นี่สืบไปเมื่อหน้านายทัฬหีสมักทั้งปวงจะรบถวนนั้น ให้เข้าไปเป็นกอง
๑๐ ลำบ้าง ๕ ลำบ้าง... ผู้ใดร้องร้อยย่อหนีให้เสีย **ราชศรีสวัสดิ์** นั้น ให้นายทัฬหี
ตัดศีรษะเสียบอย่าให้ดูเยี่ยงอย่างกัน...” (หน้า ๒๔๒ ฉบับคุรุสภา)

๒. ในพระราชพงสาวดารกรุงสยาม ฉบับบริติชมิวเซียม (ฉบับสำนักพิมพ์
ก้าวหน้า)

“...ครั้น ณ วัน ปีมะเส็ง สัมฤทธิ์ศก เพลาเข้า ๒ โมงเศษ เสด็จถึงเมืองชลบุรี
มีพระราชบริหารให้พิพากษาโทษ พิฆาตพระยาอนุราช หลวงพล ขุนอินเชียง ซึ่ง
กระทำความผิดด้วยโจรกรรม ตีชิงสำเภาลูกค้าวานิช กระทำทุจริตให้เสียพระเกียรติยศ
พระ **ราชศรีสวัสดิ์** นั้น ตามกฎพระอัยการ...” (หน้า ๖๖๑)

ถ้าท่านผู้อ่านตรวจดูเรื่องราวในรัชกาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี จะพบข้อความ
ใกล้เคียง “พระศรีสวัสดิ์” อีกหลายแห่ง (ดังหน้า ๒๒๕ ฉบับคุรุสภา ในจดหมายรายวัน
ทัฬหีสมักรงธนบุรี) “...वादที่พลอยให้เสีย **พระศรีสวัสดิ์** เสียคน เสียเรือ ๑๑ ลำ...”
การที่สมเด็จพระรามาเมศวรเสีย “พระศรีสวัสดิ์” ในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีอยู่ทอง และ
ข้าทหาร นายทัฬหี นายกองในรัชกาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี “เสียราชศรีสวัสดิ์” ดังได้
อ้างมา ข้าพเจ้าเข้าใจว่าหมายถึงเสียพระเกียรติยศ ไม่ใช่เสียเจ้านายพระราชวงศ์ใด
เลย การที่ผู้อ่านพระราชพงสาวดาร ดังข้อความว่า “...พระรามาเมศวรได้ถูกขังพล
๕,๐๐๐ ไปถึงกรุงกัมพูชาธิบดีเพลาพลบค่ำ พระยาอนุราช ราชบุตรพระเจ้ากรุงกัมพูชา-
ธิบดี...ก็ออกโจมตีทัฬหี ทัฬหียังไม่ทันตั้งค่ายก็แตกฉานมาปะทะทัฬหีหลวง เสีย **พระ**
ศรีสวัสดิ์ แก่ชาวกัมพูชาธิบดี...” แล้วจะเข้าใจเอาว่าเสียเจ้านายทัฬหีหน้าทรงพระนาม
“พระศรีสวัสดิ์” ก็เป็นเรื่องน่าเข้าใจเช่นนั้นได้ แต่เมื่อท่านติดตามอ่านเรื่องราวในรัชกาล
สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี คำ “ศรีสวัสดิ์” หรือคำใกล้เคียง ก็จะปรากฏให้พบเห็นบ่อยๆ
และในไม่ช้าท่านก็จะเข้าใจได้เองว่า สำนวนเช่นนั้นคงเป็นของอักษณคนใดคนหนึ่งชอบ
ใช้ เพื่อให้หมายถึงว่า เป็นการพ่ายแพ้เสียพระเกียรติพระมหากษัตริย์หรือชาวกรุงศรี-
อยุธยาเท่านั้นเอง

เมื่อพูดถึงสำนวนโวหารของท่านผู้แต่งพงสาวดาร โดยเฉพาะในรัชกาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี และต่อมาชื่อพระออลักษณ์ ๒ ท่านควรอยู่ในความสนใจของพวกเรานักศึกษาทั้งหลาย ท่านแรกชื่อ แก้ว ท่านที่สองชื่อ ทองอยู่ ท่านชื่อแก้ว เป็นพระออลักษณ์ในรัชกาลพระเจ้าตาก แล้วออกบวชได้เป็นพระราชาคณะ นาม พระรัตนโมหี เมื่อเปลี่ยนแผ่นดิน ร. ๑ ดำรัสให้สึกเป็นฆราวาสแล้วโปรดให้เป็นพระออลักษณ์ตามเดิม จนในปีที่ ๓ ในรัชกาลได้เป็นพระยาธรรมปโรหิตจางวางราชบัณฑิต ท่านผู้นี้คงมีส่วนเกี่ยวข้องกับมากกับสำนวนโวหาร “เสียพระศรีสวัสดิ์แก่ข้าศึก” ส่วนพระออลักษณ์คนที่ ๒ ที่ชื่อ ทองอยู่ นั้น เป็นสมณะในรัชกาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ได้สมณศักดิ์เป็นสมเด็จพระวันรัต สถิตอยู่วัดบางวัดใหญ่ ได้เป็นพระอาจารย์ถวายพระอักษรแต่ ร. ๒ ในขณะทรงพระเยาว์ ระยะนั้นเหตุการณ์มหัศจรรย์แห่งศาสนาเกิดขึ้นในปลายแผ่นดิน ครั้นลุแผ่นดินใหม่โปรดให้สึกสมเด็จพระวันรัตออกเป็นฆราวาส แต่ในหลวงทรงเสียดายในความรอบรู้ของท่าน จึงโปรดตั้งให้เป็นหลวงอนุชิตพิทักษ์ แล้วอีก ๒ ปีต่อมา โปรดให้เลื่อนเป็นพระยาพจนานิรมล ให้ช่วยราชการในกรมพระราชบัณฑิต

ประวัติของพระออลักษณ์ทั้งสอง ปรากฏในพระราชพงสาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑ ฉบับคุรุสภา หน้า ๒๗ และหน้า ๘๐

ยังมีเรื่องราวปลีกย่อยเกี่ยวกับพระยาพจนานิรมล ทองอยู่ ต่อมาในรัชกาลที่ ๒ คือ ท่านได้ถวายธิดาแก่ล้านเกล้า ร. ๒ แต่พระองค์ไม่อาจรับไว้ได้ “ด้วยเป็นลูกสาวอาจารย์ เกรงจะเป็นที่ครหาได้” (พื้นความหลัง: เล่ม ๒, หน้า ๖๔) จึงทรงมอบให้เป็นหม่อมหุ้มในพระราชโอรสพระองค์ใหญ่ คือ ร. ๓ หม่อมหุ้มธิดาพระยาพจนานิรมลตั้งว่า คือ เจ้าจอมมารดา จอมใหญ่ เป็นพระมารดา กรมขุนราชสีหวิกรม ต้นสกุลชุมสาย และพระธิดา พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ ชุมสาย ผู้ทรงมีเรื่องราวน่าสนใจใน ร. ๔ ก็อยู่ในสกุลนี้

ข้าพเจ้าระบุนามพระออลักษณ์ ๒ ท่าน ใน ๒ รัชกาล มาเพียงเท่านี้โดยไม่กล่าวอ้างว่าท่านทั้งสองหรือคนใดคนหนึ่งเป็นเจ้าของสำนวนโวหาร “เสียพระศรีสวัสดิ์แก่ข้าศึก” จนเป็นปัญหามานานว่า ผู้เขียนหมายความว่าอย่างไรแน่ จากออลักษณ์จำนวนไม่

น้อยมาเหลือเพียงอาลักษณ์ ๒ ท่านก็ทำให้มีปัญหา “ใครเป็นผู้แต่งพระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยา” แคมเข้ามากแล้ว อย่างไรก็ตามเราก็พอจะสรุปได้ว่า การแต่งพระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยานับแต่ปีแรกตั้งในจุลศักราช ๗๑๒ ขาลศกนั้น แต่งขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าตากสิน มาแต่งจบจนถึงเรื่องราวในรัชกาลที่ ๑ ในจุลศักราช ๑๑๔๖ มาโรงศก อันเป็นปีที่ ๓ ในรัชกาลสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ และได้มีการนำขึ้นทูลเกล้าถวายในจุลศักราช ๑๑๖๙ เกาะศก อันเป็นปีที่ ๒๖ ในรัชกาลสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

แต่ใครคือผู้แต่ง หรืออาจช่วยกันแต่งในจำนวนอาลักษณ์ของ ๒ รัชกาลนี้ จะเป็นอาลักษณ์ชื่อแก้ว และ/หรือ ทองอยู่ ข้าพเจ้าไม่มีข้อมูลที่จะชี้ให้กระจ่างได้ จึงต้องทิ้งไว้เป็นปัญหาเปิดต่อไป

หมายเหตุ

ในขณะที่เข้าฟังการบรรยายประวัติศาสตร์สยาม จากศาสตราจารย์ D.G.E. Hall ในราวเดือนกันยายน ค.ศ. ๑๙๕๔ ที่ SOAS, มหาวิทยาลัยลอนดอน ปัญหาเมืองออกหรือประเทศราชของกรุงศรีอยุธยาเป็นขนวนให้เกิดปัญหานี้ขึ้น ว่าใครคือผู้แต่งพระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยา ?

เค้าของปัญหาว่าใครคือผู้แต่งพระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยา เกิดขึ้นดังนี้

ศาสตราจารย์ ฮอลล์ บรรยายว่า เมืองประเทศราชของกรุงศรีอยุธยา ในรัชกาลผู้ก่อตั้งราชอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา (คือสมเด็จพระรามาธิบดีอยู่ทอง ครองราชย์ พ.ศ. ๑๓๕๐—๑๓๖๙) จะมีเมืองมะละกาไม่ได้ เพราะขณะนั้นเมืองมะละกายังไม่ตั้งขึ้น ต้องรออีก ๓๕—๕๓ ปี เมื่อมะละกาได้ตั้งเป็นบ้านเป็นเมืองแล้ว จึงน่าจะเป็นความจริงได้

ข้าพเจ้าเข้าไปซักไซ้ไล่เลียงกับท่านชั่วขณะหนึ่ง ก็เห็นจริงตามคำบรรยายของท่าน และก่อนจะจากกันในวันนั้น ท่านได้กล่าวกับข้าพเจ้าว่า “Who wrote your History of Siam, you should find out. This is very important, for the better understanding of the history of your country :—

ท่านจะใช้คำพูดเช่นนี้หรือไม่ ข้าพเจ้าไม่ยืนยัน เพราะเวลาที่ผ่านมานานกว่า ๒๐ ปีแล้ว แต่จาก ศาสตราจารย์ ดี. จี. อี. ฮอลล์ ใน ค.ศ. ๑๙๕๔ ข้าพเจ้าเก็บปัญหาไว้ในสมองว่าใครคือผู้แต่งพระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยา...และจนบัดนี้ เกือบ ๒๕ ปีที่ผ่านมา ปัญหาอันวนเวียนอยู่ในสมองของข้าพเจ้าไม่รู้วาย

พร้อมทั้งปัญหา ใครคือผู้แต่งพระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยา ซึ่งคำตอบจะปรากฏในท้ายหมายเหตุนี้ ปัญหาของประเทศข้างเคียง เช่น มลายู ก็เป็นผลพลอยได้คือผู้แต่ง พงสาวดาร มลายู เขียนบอกไว้เองว่าท่านแต่งขึ้นใน ศักราช อิสลาม ๑๐๒๑ (ตรงกับ ค.ศ. ๑๖๑๒) เสนาบดีคลัง หรือ Bandhara ผู้สืบครองตำแหน่งจาก พ่อ ปู่ และบรรพบุรุษมาหลายชั่วคน

ส่วนพงสาวดารฉบับหอแก้วของพม่า ผู้แต่งคงเป็นคณะบุคคลได้รับโองการจาก กษัตริย์พม่า ในรัชกาลพระเจ้า Bagyidaw (จกกายแมง) หรืออาจก่อนหน้านั้น คือในรัชกาลพระเจ้า Bodawpaya (พระเจ้าปดุง) ให้รวบรวมเรื่องราวเป็นพงสาวดารพม่าขึ้น นำขึ้นทูลถวายใน ค.ศ. ๑๘๓๗

ส่วนพระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๖ ให้นำขึ้นทูลเกล้าถวาย พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ในจุลศักราช ๑๑๖๙ หรือ ค.ศ. ๑๘๐๗

เพราะฉะนั้น พงสาวดารมลายู จึงแต่งขึ้นก่อน ใน ค.ศ. ๑๖๑๒ ถัดมาก็คือพระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยา เมื่อ ค.ศ. ๑๘๐๗ และท้ายสุดใน ๓ ประเทศก็คือ พงสาวดารฉบับหอแก้วของพม่า ใน ค.ศ. ๑๘๓๗ อันเป็นปีสุดท้ายในรัชกาลพระเจ้าจกกายแมง หรือ Bagyidaw

ในการสืบแสวงหานามของผู้แต่งพระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยา ที่มีชื่อเรียกต่าง ๆ กันว่า ฉบับพันจันทนุมาศ ฉบับจักรพรรดิพิงศ์ หรือแม้แต่ฉบับบริติชมิวเซียม และพระราชพงสาวดารเหล่านี้ได้มีการชำระแก้ไขสิ่งบกพร่องในรัชกาลที่ ๓ และที่ ๔ ในสมัยรัตนโกสินทร์มาปรากฏเป็นชื่อใหม่ว่า ฉบับปรมาณูชิต ฉบับพิมพ์สองเล่ม และฉบับพระราชหัตถเลขา ต้นเค้าส่วนใหญ่ย่อมมาจากฉบับเดียวกัน คือฉบับที่มีการนำขึ้นทูลเกล้าฯ

ถวาย พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ในปีที่สมเด็จพระโอรสาธิราชทรงดำรง
ตำแหน่ง กรมพระราชวังบวรฯ ใน พ.ศ. ๒๓๕๐

หรืออีกนัยหนึ่ง ต้นฉบับได้เขียนเสร็จสิ้นและนำขึ้นทูลเกล้าถวาย ในปลาย
รัชกาลสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และการชำระทำขึ้นในรัชกาลที่ ๓ และที่ ๔ ฉบับ
ชำระในรัชกาลที่ ๔ เรียกกันว่า พระราชพงศาวดารฯ ฉบับราชหัตถเลขา จึงเป็นฉบับ
เก่าที่สุด ก่อนที่จะได้มีการชำระสมัยใหม่ในรัชกาลที่ ๙ โดยคณะกรรมการชำระ
ประวัติศาสตร์ไทย แรกตั้งใน พ.ศ. ๒๔๙๕

การเริ่มต้นของพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาทุกฉบับ เว้นฉบับบริติชมิวเซียม
เริ่มต้นในที่เดียวกัน คือปี๕๕๕ กรุงศรีอยุธยาใน จุลศักราช ๗๑๒ ขาลโทศก แต่เรามีฉบับ
บริติชมิวเซียม ซึ่งเริ่มเรื่องก่อนปี๕๕๕ กรุงศรีอยุธยาไปนานไกล คือเริ่มแต่ตาบสทั้ง ๒ ชื่อ
พระสันดาลย์และพระฤาษีสีหิมงคล อภิเชกบาธรรมราชให้เป็นพระยาธรรมราช ครอง
เมืองสวรรค์เทวโลก และนำเอานางเทวีในบ้านหริภุญไชยมาเป็นอัครมเหสี ส่วนอีกด้าน
หนึ่งคือเมืองเชียงใหม่ พระเจ้าเมืองเชียงใหม่ยกทัพลงมารบเอาเมืองพิษณุโลก ทางพิษณุ-
โลกถวายราชธิดา พระเจ้าเมืองเชียงใหม่มีความยินดีให้เลิกทัพกลับไป เกิดราชบุตร ๒
องค์จากการสมรสนั้น องค์หนึ่งได้มาครองเมืองลพบุรี และ ณ เมืองลพบุรีนี้ เป็นแหล่งที่
มาของเจ้าอยู่หัวผู้ได้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน และพระองค์อพยพราชบรรดลงมาทางใต้ มาสร้าง
กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ในจุลศักราช ๗๑๒ ปีขาลโทศก ความต่อจากนั้นก็เช่น
เดียวกับเรื่องราวในพระราชพงศาวดารฉบับอื่น ๆ ข้อความที่ผิดไปจากเรื่องราวในพระราช
พงศาวดารฉบับอื่น ๆ มีอยู่ราว ๒๐ หน้า (ขนาด ๘ หน้ายก) แสดงต้นเค้าที่มาของกรุง-
ศรีอยุธยามาจาก ๒ ทาง คือ หริภุญไชยสวรรค์โลก และเชียงใหม่ลพบุรี เรื่องราว ๒๐
หน้านั้นจะถูกผิดอย่างไร ก็ยังเป็นเรื่องราวที่ได้มาจาก Tradition เป็นคติโบราณของเรา

ครั้นพอเริ่มการสถาปนากรุงศรีอยุธยา ในจุลศักราช ๗๑๒ ขาลศก แล้ว เรื่อง
ราวก็ดำเนินมาคล้อยตามกันทุกฉบับ ผ่าน ๔๑๗ ปีแห่งสมัยอยุธยา มาเข้าสู่สมัยธนบุรีจน
จบรัชกาล ต่อด้วยเรื่องราวในรัชกาลสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า และฉบับต่างๆ จนเรื่องราว
ต่างกันดังนี้

ฉบับบริติชมิวเซียม จบเรื่องราวเอาไว้ใน จุลศักราช ๑๑๔๖ เมื่อพระเจ้าปดุง อันเป็นพระเจ้าอังวะ ตีเมืองยะไข่ได้ ก็ถอยทัพกลับกรุงอังวะ อันเป็นปีที่ ๓ ในรัชกาลสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ

ฉบับพระราชหัตถเลขา จบเรื่องราวเอาไว้ในจุลศักราช ๑๑๕๒ ปีที่นายบุญเรือง “จุฑาเพลิงเผด็จศึก” เป็นพุทธบูชาที่วัดแจ้ง อันเป็นปีที่ ๙ ในรัชกาลสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

และในฉบับพระราชหัตถเลขา ฉบับตีพิมพ์โดยบริษัทโอเดียนส์ไตร์ พ.ศ. ๒๔๙๕ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงฯ ทรงนิพนธ์เพิ่มเติมจนตลอดรัชกาลที่ ๑ คือทรงนิพนธ์เรื่องราวต่อจากจุลศักราช ๑๑๕๒ จนถึงรัชกาลที่ ๑ ในจุลศักราช ๑๑๗๑ ปีที่ ๒๔ ในรัชกาลสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ปีที่จบพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาตามพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ก็คือปีสมเด็จพระแก้วมรกต และบนนกเสด็จสวรรคต ทรงพระชนมายุได้ ๗๔ พรรษา

การที่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา จบลงด้วย ๓ วาระแตกต่างกันเช่นนี้ ข้าพเจ้ามีความเห็นว่า ยกเว้นการจบเรื่องราวในวาระที่ ๓ อันเป็นพระนิพนธ์ทรงต่อของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพนั้น การจบเรื่องราวในวาระแรกคือ จุลศักราช ๑๑๔๙ และการจบเรื่องราวในวาระที่ ๒ ในจุลศักราช ๑๑๕๒ อาจเป็นงานของพระออลักษณ์คนแรก เจ้ากรมพระออลักษณ์คนต่อมาดำเนินเรื่องราวต่อ และมาจบเรื่องราวในจุลศักราช ๑๑๕๒ ต่อจากนั้นจนถึงรัชกาลที่ ๑ ไม่มีผู้ใดเขียนเรื่องราวต่อจนรัชกาลที่ ๕ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ มาทรงนิพนธ์ต่อเองในรัตนโกสินทร์ ศก ๑๒๐ (หรือ ค.ศ. ๑๙๐๑) ในรัชกาลที่ ๕ ข้อความ ๑๖๐ หน้า (จากหน้า ๓๒๒ จนถึงหน้า ๔๘๒) ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงนิพนธ์เสริมต่องานของออลักษณ์ ๒ ท่าน ในรัชกาลที่ ๑ นี้ ข้าพเจ้าเข้าใจว่ายังเป็น virgin soil ยังไม่มีใครแตะต้องชำระ หรือปรับปรุงแก้ไขจนทุกวันนี้

แต่งานระยะ ๓ หรือแม้งานระยะ ๒ เป็นงานเสริมต่อไม่ใช่งานริเริ่ม ซึ่งเป็นงานหลักของผู้แต่งพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา

ในงานหลักของผู้แต่งคนแรกเกี่ยวกับพระราชพงศาวดาร มีความจำเป็นต้องตั้ง
ข้อสมมติฐาน คือสมมติฐานที่ว่าผู้แต่งงานหลักเห็นจะเริ่มเรื่องราวพระราชพงศาวดารเอา
ก่อนตั้งกรุงศรีอยุธยา ในจุลศักราช ๗๑๒ คือเริ่มเรื่องแต่ท้าวผู้สร้างเมืองสวรรค์เทวโลก
และความสัมพันธ์ระหว่างเมืองสวรรค์เทวโลกกับเมืองหริภุญไชย คือ ๒๐ หน้าแรกในฉบับ
บริติชมิวเซียม และเมื่อมีการสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีแล้ว เรื่องราว ๔๑๗ ปี
ดำเนินมาจนถึงรัชกาลกรุงธนบุรีและ ๔ ปีแรกของรัชกาลสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า หรือ
จุลศักราช ๑๑๔๖ นี่เป็นการจบงานหลักของผู้แต่งพระราชพงศาวดารราชบัณฑิต ผู้แต่ง
งานระยะแรกนี้ควรได้รับการยกย่องว่า เป็นผู้แต่งพระราชพงศาวดารอย่างแท้จริง

ถ้าเช่นนั้น ราชบัณฑิตผู้แต่งพระราชพงศาวดาร ๒ ระยะ ๒ คือตั้งแต่ปีที่ ๔ จน
ถึงปีที่ ๙ จึงเป็นเพียงผู้ช่วย หรือผู้เสริมต่อ และด้วยเกณฑ์วินิจัยเดียวกันนี้ งานพระ
นิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ก็ควรจัดเข้าอยู่ในประเภทเดียวกัน

เพราะฉะนั้น ถ้าเราติดตามสืบค้นได้ว่า ใครคือผู้แต่งพระราชพงศาวดารหลัก
ในระยะ ๑ ได้ เราก็จะได้คำตอบที่เราตั้งคำถามไว้

ในการสอบสวนวินิจัยหาคำตอบในปัญหาที่ว่า ใครคือผู้แต่งพระราชพงศาวดาร
กรุงศรีอยุธยา ข้าพเจ้าในหมายเหตุนี้ จะวันกล่าวถึงสำนวน “เสียพระศรีสวัสดิ์แก่ข้าศึก”
ที่ได้เสนอไว้ในบทความเดิมที่ได้เสนอไว้ในวารสาร บัณฑิตวิทยาลัย จุฬา ปีที่ ๔ ฉบับ
ที่ ๒ ประจำเดือน ก.ค.—ธ.ค. ๒๕๑๕ ซึ่งมีรายละเอียดปรากฏในบทความหมายเลข ๔
ของหนังสือนี้ และในหมายเหตุนี้ ข้าพเจ้าจะหยิบยกข้อความในพระราชพงศาวดารมา
อ้างอิงเพื่อให้ท่านผู้อ่านได้พิจารณาว่าผู้แต่งพระราชพงศาวดารตั้งขึ้นในรัชกาลใด ส่วน
ใครคือผู้แต่งนั้น จำต้องยังพิจารณาจากสำนวน “เสียพระศรีสวัสดิ์แก่ข้าศึก” อยู่ตามเดิม
เพราะใครเป็นเจ้าของสำนวน “เสียพระศรีสวัสดิ์แก่ข้าศึก” ข้าพเจ้าก็ยังยืนยันว่า ท่าน
ผู้นั้นคือผู้แต่งพระราชพงศาวดารที่จบลงในจุลศักราช ๑๑๔๖ อันเป็นปีที่ ๓ ในรัชกาล-
สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

ต่อจากนี้ ถึงคราวรวบรัดตอบปัญหาเป็น ๒ ข้อ ข้อหนึ่งคือ พระราชพงศาวดาร
ฉบับทูลเกล้าถวายใน จ.ศ. ๑๑๔๖ ใครเป็นผู้เขียนขึ้น และเขียนขึ้นเมื่อใด ส่วนปัญหา ๒

คือพระราชพงสาวดารฯ ฉบับทูลเกล้าถวายใน จ.ศ. ๑๑๕๒ ใครเป็นผู้เขียนเสริมต่อ จะเห็นได้ว่าทั้ง ๒ ผู้เขียนจะต้องเป็นเจ้ากรมอาลักษณ์ในรัชกาลสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เพราะศักราชทูลเกล้าฯ ถวายก็ตกอยู่ในรัชกาลสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

ข้าพเจ้าขอเชิญให้ท่านผู้ติดตามปัญหา นำหนังสือเพื่อทดสอบออกมาไว้พิจารณาด้วย เป็นหนังสือ ๔ เล่มด้วยกัน คือ ๓ เล่มแรก หนังสือประชุมพงสาวดาร ภาคที่ ๖๔ และ ๖๕ (หรือตามฉบับองค์การคำครุสภา หมายเลขเล่ม ๓๘-๓๙ และ ๔๐) มีชื่อเป็นพิเศษว่าพงสาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับ พัน จันทุนมาศ (เจิม) และหนังสือพระราชพงสาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์

จากหนังสือ ๒ เล่มแรก มีบานแผ่นบอกไว้ว่า พงสาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับ พัน จันทุนมาศ ได้นำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายในจุลศักราช ๑๑๕๗ เริ่มเรื่องราวแต่ปีสถาปนากรุงศรีอยุธยา ในปี จุลศักราช ๗๑๒ ขาลสก อันเริ่มรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีอยู่ทอง แล้วดำเนินเรื่องราว ๓๓/๔๔ รัชกาล จนเสียดวงในจุลศักราช ๑๑๒๙ ปีกุนนพศก จบ ๒ เล่มแรกแล้วต่อด้วยเล่มที่ ๓ เป็นฉบับพันจันทุนมาศเกี่ยวกับสมัยกรุงธนบุรี ข้อความในเล่ม ๓ นี้ ขาดตกบกพร่องไม่สมบูรณ์ถึง ๒ เล่มแรก และในตอนสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ทรงนำทัพเข้าตีค่ายตะวันออกของพม่าที่โพธิสามต้นแตก ตรัสสั่งให้ทำบันไดจะเข้าตีค่ายพม่าด้านตะวันตกของพระนายกอง มีข้อความที่ข้าพเจ้าขอคัดมาลงไว้ซึ่งข้อความนี้แสดงว่า การเขียนพระราชพงสาวดารตอนนั้นเขียนบนเมือใด คือ

“พระนายกองสะอึกตกใจ จึงคิดอ่านให้พระยาธิเบศร์บริรักษ์ผู้เป็นเจ้าพระยาศรีธรรมราช ออกมาถวายบังคมสวามิภักดิ์ ขอมเป็นข้าใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท...”

(หน้า ๒๔ ในประชุมพงสาวดาร เล่ม ๔๐ ขององค์การคำครุสภา)

ข้อความสั้นๆ เพียง ๒ บรรทัด จากประชุมพงสาวดารฯ ๓ เล่ม ตามฉบับพันจันทุนมาศมีความสำคัญใหญ่หลวงนัก ซึ่งข้าพเจ้าหวังว่าท่านบรรดานักศึกษาในวิชา “เขียนประวัติศาสตร์ไทย” (Thai Historiography) จะได้หยิบยกมาพิจารณาและวินิจฉัยกันอย่างแพร่หลาย เพราะจากจำนวนพันบรรทัดในพระราชพงสาวดารฉบับพันจันทุนมาศ จะมีเพียง ๒ บรรทัดเท่านั้น ที่จะเป็นกุญแจคลี่คลายปัญหาว่าการแต่งพระราชพงสาวดาร

ตั้งแต่แรกตั้งกรุงศรีอยุธยาจนตอนเสียกรุง และเริ่มรัชกาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีผู้ตั้งขึ้นเมื่อใด ?

คำตอบก็คือแต่งขึ้นในเมื่อ “พระยาธิเบศร์บริรักษ์ในดอนเสียกรุงได้รับบรรดาศักดิ์เป็นเจ้าพระยาศรีธรรมมาธिरาชแล้ว” หรืออีกนัยหนึ่งแต่งขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีหรือจะให้ตอบรัดกุมขึ้นไปอีก ก็คือแต่งขึ้นใน พ.ศ. ๒๓๑๗ ปีที่เจ้าพระยาศรีธรรมมาธिरาช รักษาการในตำแหน่งสมุหนายก ตั้งสำเนาท้องตราปีมะเมีย พ.ศ. ๒๓๑๗ ดังข้อความว่า

สำเนาท้องตราปีมะเมีย พ.ศ. ๒๓๑๗ (หน้า ๑๔๗ ในฉบับพันจันทนุมาศ—ประชุมพงศาวดาร ภาค ๖๕) ฉบับที่ ๓

วัน ๑๕ ๑๒ ค่ำ ปีมะเมีย ฉศก (เดือนยี่ แรม ๑๒ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๓๖ ปีมะเมีย ฉศก ตรงกับเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๓๑๗) ได้เอาร่างตำราเรียนเจ้าพระยาศรีธรรมมาธिरาช เจ้าพระยาศรีธรรมมาธिरาชสั่งให้เอาเทอญ ในทันใดได้โปรดตราส่งให้ขุนเคษะไปแล้ว

การเสนอหลักฐานจากท้องตราว่า ปีมะเมีย พ.ศ. ๒๓๑๗ เป็นปีที่พระยาธิเบศร์บริรักษ์ในสมัยกรุงแตกได้เป็นเจ้าพระยาศรีธรรมมาธिरาช รักษาการในตำแหน่งสมุหนายกในรัชกาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ก็เป็นข้อความเพียงสั้นๆ เป็นเรื่องราวการจัดทัพศึกไว้ต่อต้านศึกอะแซหฺวันที่จะเข้ามาทางด่านกาญจนบุรี ใน พ.ศ. ๒๓๑๖ และจะรบยึดเยอทางกำแพงเพชร—พิษณุโลก ใน พ.ศ. ๒๓๑๗—๒๓๑๘—๒๓๑๙ จนพระเจ้าจิงกูจาโปรดฯ ให้เรียกทัพอะแซหฺวันกลับอังวะ ในศึกอะแซหฺวันทั้งหลาย พ.ศ. นี้ พระยาธิเบศร์บริรักษ์ได้เป็นเจ้าพระยาศรีธรรมมาธिरาชแล้ว ดังที่ปรากฏใน ๒ บรรทัด ตามที่เสนอมานี้ในฉบับพันจันทนุมาศ และเป็นเวลา (พ.ศ. ๒๓๑๗) ที่ผู้แต่งพงศาวดารกำลังแต่งถึงตอนสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ติค่ายโพธิสามต้นด้านตะวันออกแตกพ่าย และกำลังเตรียมบันไดจะขึ้นป้ายเข้าโจมตีค่ายฯ ด้านตะวันตกในเริ่มรัชกาลของสมเด็จพระเจ้าตากสินกรุงธนบุรี

ข้าพเจ้าไม่แน่ใจว่า ตามที่เสนอหลักฐานและให้คำวินิจฉัยของข้าพเจ้านี้ จะเป็นที่กระจ่างรับฟังได้จากท่านผู้อ่านหรือยังเคลือบคลุมปัญหายังไม่กระจ่าง แต่ข้าพเจ้าขอ

ต่อไปไม่ได้จะต้องขมวดเรื่องราวไว้ชิ้นหนึ่งก่อน เมื่อมีโอกาสนในวันข้างหน้าค่อยย้อนกลับมาตีความให้กระจ่างจนไม่มีกังขาต่อไป

ได้กล่าวมาแล้วว่า เจ้ากรมพระอาลักษณ์คนที่ ๑ ของสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก คือ พระภิกษุที่ถูกสีกให้ออกมาเป็นฆราวาส และให้เข้ารับราชการในกรมพระอาลักษณ์ มีบรรดาศักดิ์เป็นพระยาธรรมปโรหิต ศาสนนามของท่านคือพระรัตนมุณี ชื่อตัวชื่อแก้ว ท่านรับราชการเป็นเจ้ากรมพระอาลักษณ์เพียง ๓ ปี ก็ถูกยกให้เป็นจางวางและผู้ช่วยของท่าน มีผู้บรรดาศักดิ์เป็นหลวงอนุชิตพิทักษ์ ในต้นรัชกาลได้รับตำแหน่งเจ้ากรมพระอาลักษณ์ ในบรรดาศักดิ์ใหม่ว่า พระยาพจนานิพนธ์ ศาสนนามของท่านคือ สมเด็จพระวันรัต นามเดิมท่านคือ ทองอยู่ มีบุตรสาวถวายเป็นพระสนมพระองค์เจ้าชายทับ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ผู้ซึ่งต่อมาคือสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ประสูติเมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๙ ในรัชกาลที่ ๒ คือ พระองค์เจ้าชุมสาย ต้นสกุล ชุมสาย ณ อยุธยา

ท่านอาลักษณ์คนที่หนึ่งชื่อแก้ว คือเจ้าของสำนวน “เสียพระศรีสวัสดิ์แก่ข้าศึก” แต่งพระราชพงสาวดารฯ ฉบับที่นำขึ้นทูลเกล้าถวายในจุลศักราช ๑๑๔๖ ปีที่ท่านถูกยกให้เป็นจางวางกรมพระอาลักษณ์ ท่านคงเป็นผู้แต่ง

- ๑) เรื่องถาชี ๒ องค์ ผู้อภิเษกบาธรรมราชเป็นเจ้าเมืองสวรรคตเทวโลก ฯลฯ
- ๒) เรื่องการสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีจนเสียกรุงใน พ.ศ. ๒๓๑๐ และ
- ๓) เรื่องราวสมเด็จพระเจ้ากรุงธนฯ จนถึงปีที่ ๔ ในรัชกาลสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า

ท่านจึงเป็นผู้แต่งพระราชพงสาวดารสยามฉบับบริติชมิวเซียม

ส่วนท่านเจ้ากรมพระอาลักษณ์คนที่ ๒ ที่ชื่อทองอยู่นั้น เมื่อได้นำพระราชพงสาวดารขึ้นทูลเกล้าถวายใน จ.ศ. ๑๑๕๗ ท่านคงตัดข้อความเดิมของถาชี ๒ องค์เมืองสวรรคตเทวโลกตลอดจนเรื่องราวของเมืองเชียงแสน เมืองลพบุรีออกเสีย ให้เหลือแต่ปีแรกตั้งกรุงศรีอยุธยาพระราชพงสาวดารฉบับนี้จึงมาปรากฏในชื่อ พระราชพงสาวดารฉบับพันจันทนุมาศ

แต่อย่างไรก็ดี ในรัชกาลที่ ๑ มีพระราชพงสาวดารฉบับ ‘ทางราชการ’ อยู่ ๒ ส่วน คือ ฉบับบริติชมิวเซียมและฉบับพัน จันทนุมาศ วังวิชาการประวัติศาสตร์ไทยในปัจจุบันก็มีทั้ง ๒ ส่วนไว้ศึกษาแล้ว วิชาว่าด้วย “การเขียนประวัติศาสตร์” (Historiography) ก็กำลังวางรากฐานเป็นวิชาที่นักศึกษาเริ่มสนใจกันอยู่แล้ว การตอบปัญหาที่ว่า “ใครคือผู้แต่งพระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยา” ที่ได้เสนอมานี้ถึงแม้จะมีการกระตุ้นให้สืบเสาะแต่ ค.ศ. ๑๙๕๔ ณ SOAS, มหาวิทยาลัยลอนดอน ก็เพิ่งจะตั้งเค้าใน ค.ศ. ๑๙๗๒ ในบทความที่ได้นำเสนอการตอบปัญหาให้รวบรัดใน พ.ศ. ๒๕๒๐ นี้ก็ยังไม่ยุติได้ นับแต่ “ไฟได้เริ่มคุกรุ่นในดวงใจเมื่อ ๒๓ ปีก่อน” ข้าพเจ้าก็ยังไม่ลดละใฝ่หาคำตอบให้กระจ่างแจ้ง บางทีจะต้องขอเวลาอีกสักเล็กน้อย เสนอคำตอบให้เข้าใจง่าย, กระจ่างชัด และเข้ากฎเกณฑ์ของการดำเนินสืบค้นตามวิธีการของวิชาประวัติศาสตร์ ปัญหาซึ่งน่าจะง่ายแสนง่าย ถ้าผู้แต่งจะลงชื่อกำกับและวัน เดือน ปี ในของงานที่ท่านสร้างขึ้นไว้ ทั้งผู้แต่ง Sojarah Melayu และ Melay Annals ได้ทำไว้ให้เห็นเป็นตัวอย่าง แต่นี่เพราะผู้แต่งพระราชพงสาวดารของเราไม่ได้ทำเช่นนั้น สิ่งซึ่งไม่น่าจะเป็นปัญหาก็เลย เป็นประเด็นปัญหาสำคัญให้คนรุ่นหลังต้องวุ่นวาย ๆ มากบ้างน้อยบ้าง ยกตัวอย่างเช่นอย่างข้าพเจ้า ต้องวุ่นวายขบคิดปัญหามาได้ ๒๓ ปีแล้ว แต่เรื่องก็ยังไม่ยุติ ต้องขอเวลาอีกปีสองปีจึงจะยุติเรื่องได้

พิมพ์ครั้งแรกใน *บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาฯ* กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๑๕

และปรับปรุงแก้ไข พิมพ์ในงานฌาปนกิจ

นางมณี กระจ่างศาสตร์ ๓ ธันวาคม ๒๕๒๐

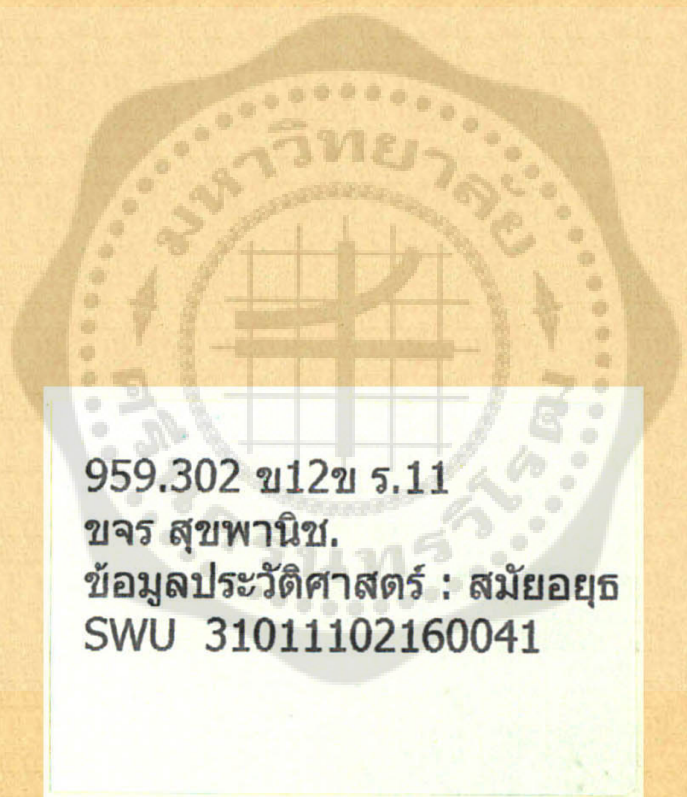
พิมพ์ที่โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
อรุณี อินทรสุขศรี ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา ๒๕๒๓

959.302 ข12ข ร.11
 ขจร สุขพานิช.
 ข้อมูลประวัติศาสตร์ :
 สัมภาษณ์ /
 SWU 31011102160041

 วิทยาลัยศิลปดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ วันกำหนดส่ง	
วิชา: ปิยนหนังสือ	
N29 พ.ย. 00 2543	B.29 พ.ค. 44
F 13 ก.ค. 00 2543	20 พ.ค. 2544
Y-9 พ.ค. 544	77 ก.ค. 2544
R.16.ค.ค. 44	
N31.ค.ค. 44	
N19 ก.ย. 44	
I 17 ม.ค. 2545	
Y-3 ก.ค. 47	
S30 พ.ย. 59	

สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
สุขุมวิท 23 วัฒนา กรุงเทพฯ 10110 โทร. 2584002-3

959.302 ข12ข ร.11

ขจร สุขพานิช.

ข้อมูลประวัติศาสตร์ : สมัยอยุธยา

SWU 31011102160041

